

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Bölümü Anabilim Dalı

ŞAMANLIK VE ŞAMAN ŞIFACILIĞI

Tuğba Mercan

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2018

ŞAMANLIK VE ŞAMAN ŞİFACILIĞI

Tuğba Mercan

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

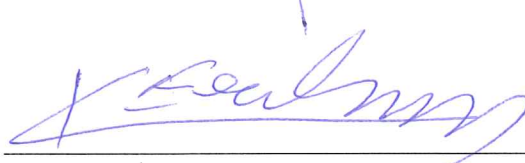
Tarih Bölümü Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2018

KABUL VE ONAY

Tuğba MERCAN tarafından hazırlanan “Şamanlık ve Şaman Şifacılığı” başlıklı bu çalışma, 08.06.2018 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Konuralp ERCİLASUN (Başkan)

Doç. Dr. Erkin EKREM (Danışman)

Prof. Dr. Rüya KILIÇ

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Musa Yaşar SAĞLAM

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kağıt ve elektronik kopyalarının Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- ☐ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- ☐ Tezim/Raporum sadece Hacettepe Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- ☒ Tezimin/Raporumun 3... yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

08/06/2018

Tuğba MERCAN

YAYINLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin/raporumun tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanması zorunlu metinlerin yazılı izin alarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

- ☐ Tezimin/Raporumun tamamı dünya çapında erişime açılabilir ve bir kısmı veya tamamının fotokopisi alınabilir.

(Bu seçenekle teziniz arama motorlarında indekslenebilecek, daha sonra tezinizin erişim statüsünün değiştirilmesini talep etmeniz ve kütüphane bu talebinizi yerine getirirse bile, tezinin arama motorlarının önbelleklerinde kalmaya devam edebilecektir.)

- ☒ Tezimin/Raporumun 08/06/2018 tarihine kadar erişime açılmasını ve fotokopi alınmasını (İç Kapak, Özet, İçindekiler ve Kaynakça hariç) istemiyorum.

(Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir, kaynak gösterilmek şartıyla bir kısmı ve ya tamamının fotokopisi alınabilir)

- ☐ Tezimin/Raporumun tarihine kadar erişime açılmasını istemiyorum, ancak kaynak gösterilmek şartıyla bir kısmı veya tamamının fotokopisinin alınmasını onaylıyorum.

- ☐ Serbest Seçenek/Yazarın Seçimi

08/06/2018

Tuğba MERCAN

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, Tez Danışmanının Doç. Dr. Erkin EKREM danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Tuğba MERCAN

TEŞEKKÜR

Öncelikle en başından beri bana yol gösteren, konu seçimimde ve yazım sürecimde fikirlerimi önemseyen, değerli fikirleriyle yürüdüğüm yolu aydınlatan tez danışmanım Doç. Dr. Erkin Ekrem'e çok teşekkür ederim.

Geri bildirimleriyle tezimin daha iyi hale gelmesini sağlayan jüri üyeleri Prof. Dr. Rüya Kılıç ve Prof. Dr. Konuralp Ercilasun' a teşekkürlerimi iletiyorum.

Attığım her yeni adımında beni cesaretlendiren, maddi ve manevi destekleriyle başarılarımda en büyük payları olan ve bugünlere gelmemi sağlayan başta annem Hava Mercan'a, canlarım Zöhre Mercan, Sezin Mercan ve Hüseyin Mercan' a çok teşekkür ediyorum. İyi ki varsınız.

Her zaman yanımda olup beni destekleyen ve tez çalışmam boyunca bilgisini ve yardımlarını esirgemeyen Eşref Çavuş'a çok teşekkür ediyorum.

Tez yazım süreci boyunca sıkıntılarımı paylaştığım, fikir ve deneyimlerinden faydalandığım dostlarım Hülya Atmaca, Zeynep Yeşim Özbalkan, Kübranur Fidan ve Tuğçe Büşra Koçak'a çok teşekkür ediyorum.

Haziran 2018

ÖZET

Mercan, Tuğba. *Şamanlık ve Şaman Şifacılığı*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2018.

Şamanlık Türklerin henüz miadını doldurmamış kadim inançlarından biridir. Dini ritüelleri, kutlu mekânları, aksesuarları ve diğer birçok sembolleri ile birlikte kapsamlı bir inanç motifi oluşturmaktadır. Ancak Şamanlığın yalnızca dini boyutu bulunmamaktadır. Bu tez ile Şamanlığın doğasında olan iyileştirme gücü ön plana çıkarılarak tıp ve din arasındaki ince bağın görünür hale getirilmesi amaçlanmıştır. Bu çalışma için Şamanlıkla alakalı yazılan kaynaklar irdelenerek çapraz okuma yapılmıştır. Ayrıca Orta Asya tıp metinleri, Şaman ayinlerinde yürütülen sağaltım uygulamaları dikkatle incelenerek Şaman şifacılığı ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler

Şamanlık, Türkler, Orta Asya, Din, Şifacılık.

ABSTRACT

Mercan, Tuğba. *Shamanism and Shaman Healing*, MA Thesis, Ankara, 2018.

Shamanism is one of the ancient belief of Turks that still have not completed the term. Religious rituals, sacred places, accessories and many other symbols compose an extensive belief pattern. Shamanism, however, does not have only the religious aspect. With this thesis, it is aimed to make the bond between medicine and religion visible by give prominence healing power which inherent in Shamanism. For this study, cross-reading was done by examined the sources that are written about shamanism. In addition, medical texts of Central Asia and healing methods that in shaman rituals are carefully examined and shaman healing was tried to be revealed.

Keywords

Shamanism, Turks, Middle Asia, Religion, Healing.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
BİLDİRİM	ii
YAYINLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI	iii
ETİK BEYANI	iv
TEŞEKKÜR	v
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	viii
GİRİŞ	1
I. BÖLÜM: ŞAMANLIK VE ŞAMAN	4
1. ŞAMANLIĞIN TANIMI.....	4
2. ŞAMANIN TANIMI (KAVRAM).....	7
3. ŞAMAN.....	13
3.1. İLK ŞAMAN.....	13
3.2. AK ŞAMAN- KARA ŞAMAN.....	14
3.3. KADIN ŞAMAN- ERKEK ŞAMAN.....	17
3.4. AKTİF ŞAMAN- PASİF ŞAMAN.....	19
II. BÖLÜM: ŞAMANLIK SİSTEMİ	20
1. ŞAMAN EVREN ALGISI.....	20
1.1. GÖKYÜZÜ VE GÖK CİSİMLERİ.....	20
1.1.1. GÜNEŞ.....	20
1.1.2. AY.....	22
1.1.3. YILDIZLAR.....	23
1.1.4. HAVA OLAYLARI.....	25
1.2. EVREN TASAVVURU (TASARIMI).....	26

2. ŞAMAN EVRENİNDE TANRILAR ÂLEMİ.....	30
2.1. GÖKYÜZÜ TANRISI VE İYİ RUHLAR.....	30
2.1.1. ÜLGEN/KAYRA KAN.....	31
2.1.2. YAYIK/HABERCİ RUH.....	35
2.1.3. SUYLA.....	37
2.1.4. KARLIK.....	38
2.1.5. UTKUÇI.....	39
2.1.6. AK ENE (AK ANA)	39
2.1.7. ANA MAYGIL.....	40
2.1.8. UMay.....	41
2.1.9. AYISITLAR.....	44
2.2. YERYÜZÜ RUHLARI/IDUK-YİR SUB.....	45
2.2.1. DAĞ RUHLARI.....	47
2.2.2. AĞAÇ ORMAN RUHLARI.....	50
2.2.3. SU RUHLARI.....	54
2.2.4. ATEŞ-OCAK RUHLARI.....	56
2.3. YERALTI TANRISI VE KÖTÜ RUHLAR.....	61
2.3.1. ERLİK.....	61
2.3.2. KÖTÜ RUHLAR (KARA NEMELER)	65
 3. ŞAMAN AYİN VE TÖRENLERİ	66
3.1. KURBAN SUNMA AYİNLERİ.....	66
3.1.1. KANLI KURBAN.....	69
3.1.2. KANSIZ KURBAN.....	70
3.2. GÖĞE ÇIKMAK İÇİN YAPILAN AYİN.....	73
3.3. YERALTINA İNMEK İÇİN YAPILAN AYİN.....	75
3.4. SAĞALTIM AYİNİ.....	77
3.5. DİĞER AYİNLER.....	78
 4. KEHANET VE FAL BAKMA.....	79
4.1. KEMİK FALI.....	80
4.2. ELDİVEN FALI.....	81
4.3. KUMALAK FALI.....	82

4.4. ÇUBUK VE OK FALI.....	82
5. ŞAMAN SİMGELERİ.....	83
5.1. ŞAMAN KİYAFETİ VE ONUN TAMAMLAYICILARI.....	83
5.2. RİTÜELLERDE AYNANIN YERİ.....	90
5.3. ŞAMAN DAVULU.....	92
5.4. HAYVANLAR, RENKLER VE SAYILAR.....	96
5.5. ŞAMAN DUALARINA ÖRNEKLER.....	103
5.5.1. ALTAY ŞAMAN DUALARINA ÖRNEKLER.....	104
5.5.2. KIRGIZ-KAZAK ŞAMAN DUALARINA ÖRNEKLER.....	105
III. BÖLÜM: ŞAMANLIK GÖREVİ	107
1. ŞAMANLIK GÖREVİNE SEÇİLME.....	107
2. ŞAMAN HASTALIĞI	110
3. RİTÜEL ÖLÜP-DİRİLME.....	112
3.1. DEMİRCİNİN ROLÜ.....	113
4. ŞAMANIN YENİDEN DOĞUŞU.....	115
5. ADAYIN EĞİTİMİ.....	117
6. AYDINLANMA.....	119
7. ESRİME YÖNTEMİ-KENDİNİ GÖÇÜRME TEKNİĞİ.....	120
8. ŞAMAN YEMİNİ.....	122
9. HAYVAN ANA/ATA.....	123
10. ŞAMANIN KORUYUCU VE YARDIMCI RUHLARI.....	125
11. ŞAMANLIK GÖREVİNİN SON BULMASI.....	126
IV. BÖLÜM: ŞAMAN SAĞALTIM SİSTEMİ.....	128
1. ŞAMAN DÜNYA GÖRÜŞÜNDE İNSAN.....	128
2. HASTALIĞI TEŞHİS ETME.....	132
3. ŞAMAN TEDAVİ YÖNTEMLERİ.....	136

4. ŞAMANLARIN KULLANDIĞI TAŞLAR, SULAR VE BİTKİLER.....	142
5.HAYVANLARIN SAĞALTIMDAKİ YERİ.....	145
6. BÜYÜ VE SİHİR.....	147
7. NAZAR VE TÜTSÜ.....	149
8. ASTI	153

V. BÖLÜM: ŞAMAN SAĞALTIMLARI VE GÜNÜMÜZDEKİ YANSIMALARI.....155

1. GÜNÜMÜZDEKİ ŞAMANLARIN TEDAVİ YÖNTEMLERİ	155
1.1. CİLT HASTALIKLARI.....	156
1.2. GÖZ HASTALIKLARI.....	157
1.3. KAS RAHATSIZLIKLARI.....	157
1.4. SİNDİRİM/BOŞALTIM SİSTEMİ SORUNLARI.....	158
1.5. TANSİYON/ATEŞLENME.....	159
1.6. AKIL SAĞLIĞI/UNUTKANLIK.....	160
1.7. KARACİĞER/AKCİĞER RAHATSIZLIKLARI.....	161
2. ŞAMANLIKTAN GÜNÜMÜZE KALAN HALK HEKİMLİĞİ	161
SONUÇ.....	167
KAYNAKÇA.....	172
EKLER.....	179
Ek 1: Şamanlığa Ait Resimler.....	180
Ek 2: Tez Etik Kurul İzin Muafiyet Formu.....	192
Ek 3: Tez Orjinallik Formu.....	193

Papazlar Tanrı ile Tanrı ise

Şamanlarla konuşur.

(Fuzuli Bayat'ın Ana Hatlarıyla

Türk Şamanlığı kitabından)

GİRİŞ

Dünya üzerinde çok farklı dinler ve inanç sistemleri vücuda gelmiştir. Bu inanç sistemlerinin çoğu insanların yetersiz kaldığı ve çaresiz hissettiği durumlarda ortaya çıkmıştır. Hastalık veya kuraklık, deprem, sel ve yangın gibi doğal afetler, inanç mefhumunun oluşmasında birincil kaynaklar olmuşlardır. Sığınmak, hayatta kalmak ve güvenlik ihtiyacı duyan insan, bir süre sonra bazı davranışlar geliştirmiştir. Birçok coğrafyada insanlar kendinden üstün olduğuna inandığı nesneler, doğaüstü varlıklar veya doğada karşısına çıkan ve kendilerini hayrete düşüren nesnelere tapınmış, onlardan yardım dileme ihtiyacı hissetmişlerdir. Bu ihtiyaçları neticesinde bu nesnelere kurbanlar sunmuş, adaklar adanmış ve onları hoşnut etmek adına bazı davranışlar geliştirmişlerdir. Geliştirdikleri bu davranışların tekrar edilmesi, toplu yapılması ve belirli zaman dilimlerinde yapılması da ritüel olgusunu meydana getirmiştir. Özellikle doğa karşısında kendini yetersiz hisseden insan doğadaki nesnelere tapınırken, doğa olaylarını da kendi çizdikleri inanç tablosuna yerleştirmişlerdir. İnsanlar için gözlem yapabildikleri, gerçekleşen olayları izleyebildikleri ilk mekân gökyüzü olmuştur. Güneş, ay, yağmur, bulutlar, gökkuşağı ve diğer tüm doğa olayları inanç boyutunda yeniden konumlandırılmıştır. Böylece hem ulaşılamaz olması hem de ışık kaynağı güneşin, ay ve yıldızların gökte olmasından dolayı yüce yaratıcının semada yaşadığı düşünülmüş, yıldırım ve gök gürlemesi gibi insanda korku uyandıran hava olayları ise tanrıların kızması ve insanları cezalandırması olarak algılanmıştır. İnsan sayısının artması yiyecek ve barınma gibi temel ihtiyaçları doğururken, insanların başa çıkamadığı doğal olaylar ise toplumsal birlik, ortak hareket etme ve birlikte ritüel veya ibadet etme durumunu ortaya çıkarmıştır. Bu ihtiyaç sadece ilkel inançlarda değil, semavi ve kitabi olmayan dinlerde de karşımıza çıkmaktadır.

Şamanlığı doğa kaynaklı inanç sistemi olarak tanımlamak yanlış olmayacaktır. Sahip olduğu evren algısı bunun en güzel örneğidir. Şamanlık birçok bilim dalı tarafından ele alınmış, açıklanmaya ve o bilimin ilkeleri ölçüsünde yeniden tanımlanmaya çalışılmıştır. Tarih, sosyoloji, antropoloji, teoloji, psikoloji gibi bilim dalları tarafından değerlendirilen ve bu alanlara kaynaklık eden Şamanlık olgusu, aynı zamanda her bir bilimden beslenmektedir. Bu açıdan bakıldığında Şamanlık, bir bütün içerisinde sistemi

oluşturan her bir imge ile iç içe geçmiş bir yapı oluşturmaktadır. Şamanlık, ortaya çıktığı bölgenin coğrafi yapısı, yaşayış biçimlerinin de etkisiyle o bölgeye ait bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim varlığını sürdürdüğü yerlerde aynı inanç profili karşımıza çıkmamakta, her bir toplumun kültüründen derin izler taşımaktadır. Bunun sonucunda Şamanlık ortaya çıktığı her bölgede o toplumun ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde uygulanmış ve farklı kimlikler almıştır. Orta Asya Şamanlığının aksine Batıda ve özellikle günümüzde -çok fazla popüler olmasının sonucunda- Şaman olmak için rehberlik kitapları yazılmakta, bunun yanı sıra çeşitli rehberlik merkezleri açılarak ruhgüderlik öğretilmektedir. Bu durum neticesinde diğer bölgelerde Şamanlık bir inanç sistemi olmaktan ziyade ruh arındırıcı rehabilitasyon özelliği kazanmıştır. Bu da bahsedeceğimiz Şaman ve Şamanlıktan bambaşka bir algı ve imajın var olduğunu göstermektedir. Ancak bu durum konumuzun dışında kalacağından dolayı yalnızca değinmekle yetineceğim.

Şamanlık her ne kadar farklı bilimlerden ele alınsa da genel çerçevesi din olmuştur, sağaltım ve iyileştirme uygulamaları perdenin arkasında kalmıştır. Aslında Şamanlıkta din ve sağaltım bir arada bulunmaktadır. Şamanların en önemli özelliklerinden biri yürüttükleri çeşitli ayinlerle kendilerine gelen hastaları tedavi etmektir. Çünkü Şaman inancına göre hastalığın kaynağı insanların göremediği ve bilmediği doğaüstü âlemden yeryüzüne gönderilmektedir. Böylece hastalık ve onun tedavisi de dini bir kisveye bürünmüş olur. Tüm âlemleri görmesi ve dolaşmasının neticesinde bu görevi Şaman yerine getirir. Çünkü o hem hastalığı hem de hastalığın kaynağını çok iyi bilmektedir. Bunun yanı sıra araştırma sürecinde Şaman inancında insan anatomisinin ve psikolojisinin ne kadar ayrıntılı bilindiği karşımıza çıkmaktadır. Fakat Şaman tedavi uygulamalarına ayin yapma, büyü, şifalı bitkiler, hayvansal ürünler, şaman davulu, sihirli nesneler gibi birçok unsur da dâhil olmaktadır.

Tüm bunların neticesinde geleneksel tıp ve günümüze uzanan halk hekimliği uygulamaları meydana gelmiştir. Ancak Şamanlığın sözlü geleneğe sahip olması ve kozmik bilgiye yalnızca Şamanların vakıf olabilmesi bu konu hakkındaki araştırmaları derlememizi zorlaştırmıştır. İncelenen kaynaklarda özellikle tedavi kısmı ayrıntılı olarak irdenlemiş ve Orta Asya tıbbı ve tedavi uygulamaları da göz önünde bulundurulmuştur.

Türk tıp metinleri ağırlıklı olarak Osmanlı dönemini konu alsa da halk hekimliği uygulamalarının çok yaygın olması Orta Asya tıp metinlerinin oluşturulmasına kaynaklık etmiştir.

Konunun çerçevesini genel halk inanışları esas alınarak oluşturdum. Şamanlık hakkında farklı görüşler ve tanımlamalar olduğundan dolayı ilk olarak Şaman ve Şamanlığın kavramsal anlamları hakkında bilgi vererek konuya giriş yaptım. Şamanlık sistemini meydana getiren unsurları bir araya getirerek bu sayede Şamanlığın portresini çıkarmaya ve konuyu ilerleteceğim yolları aydınlatmaya çalıştım. Böylece bu bölümde Şamanlığın doğaüstü âlemle yoğrulan ve sembollerle dolu bütüncül dünyasını görünür hale getirmeye çalıştım. Şamanlıktaki ana karakterin Şaman olması ve kozmik bilgiyi yalnızca kendinden sonrakine aktarması bu inanç içerisinde Şamanı çok önemli bir yere oturtmaktadır. Şamanın bu göreve başlarken geçirdiği her bir aşamayı ayrı bir başlık içerisinde aktarmanın daha doğru olacağını düşündüm. Şamanın büründüğü haller ve gösterdiği davranışların ön planda tutulması ve bu durumun Şaman şifacılığını gölgelemesi üzerine son iki bölümde sağaltım konusuna yer verdim. Günümüze kadar uzanan ve geniş bir yelpazeye sahip olan Şaman şifacılığını açığa çıkarmak için önce eski dönem hastalık tanı-tedavi usul ve yöntemlerini ardından günümüzdeki uygulamalara ve tanılamalara yer verdim.

I. BÖLÜM: ŞAMANLIK VE ŞAMAN

1. ŞAMANLIĞIN TANIMI

Orta Asya, Sibirya, Çin, Endonezya, Tibet, Kuzey ve Güney Amerika, Güneydoğu Asya, Japonya ve Avustralya Şamanlık sisteminin var olduğu bölgelerdir.¹ Şamanlık inanç dünyasında farklı şekillerde yer edinmiş ve farklı coğrafyalarda gün yüzüne çıkmıştır. Ancak tezimde Orta Asya Şamanlığından yola çıkarak konuyu ele alacağım. Şamanlık çok eski bir inanç sistemi olmasına rağmen günümüze kadar varlığını devam ettirebilmiş, farklı formlara bürünse de aslını koruyabilmiştir. Kendisine ait bir kitabı veya peygamberi bulunmayan Şaman inancında, imgeler ve ayinler dikkat çekmektedir. Ancak bu inancın merkezinde Şaman adı verilen kimseler vardır. Çünkü Şamanlığa ait tüm bilgi birikimi kuvvetli bir Tanrı inancı bulunan Şamanlar tarafından aktarılmaktadır.

Şamanlık Orta Asya'nın kadim dinlerinden olup günümüze kadar varlığını devam ettirebilmiş, Türk kültüründe Gök Tanrı inancının potasında erimiş bir inanç sistemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Başlı başına bir din olmasından ziyade, kendine has kuralları, simgeleri ve ritüelleri olan bir sistemdir. Birçok araştırmacı bu konu hakkında çalışmalar yürütmüş ve çeşitli sebeplerle üzeri örtülen Şamanlığı gün yüzüne çıkarmaya, onu anlayıp tanımlamaya çalışmıştır. Bunun sonucunda da farklı yaklaşımlar ve tanımlamalar ortaya çıkmıştır. Bu tanımlamalarda kimi araştırmacı salt din olarak açıklarken, kimisi din ve sihrin bir arada bulunduğu bir sistem olarak kabul etmiş, kimisi de sadece bir felsefe olduğunu ileri sürmüştür.

Abdülkadir İnan, Türk kültüründe yeri olan Şamanlık hakkında, eski Orta Asya Şamanizm'inin esaslarını Gök Tanrı, güneş, ay gibi gök cisimleri, yer, su ve ateş kültlerine dayandırmış ve dini ayin ve törenlerin bir düzeni olduğunu dile getirmiştir.² Nitekim Şaman ritüellerine baktığımızda insan ile doğayı iç içe görmekteyiz. Şamanlıkta insan doğanın dilinden anlar, onu dinler ve ona uyum sağlar.

¹ Drury Nevill, *Şamanizm*, İstanbul, 1989, s.35

² İnan Abdülkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2000, s.2.

Fuzuli Bayat'a göre Şamanlık, sosyal, kültürel, ideolojik ve dini anlamda toplumu her yönü ile kapsayan, etkileyen ve hatta yönlendiren felsefi bir bütündür.³ Ancak tüm inanç sistemimiz Şamanlık adı altında birleşmemiştir. Şamanlık var olan inançların tümünü kendi sistemine uyarlayarak yeniden şekillendirmiştir.

Ziya Gökalp'in tanımlamasına göre, eski Türklerde aynı zamanda ve bir arada olan iki felsefi sistemden biri Şamanlık, diğeri ise Toyonizmdir. Şamanlık bu felsefelerin sihir tarafını oluştururken, Toyonizm dini tarafıdır.⁴ Ancak Bayat, yukarıda görüldüğü üzere Gökalp ile aynı görüşte değildir ve bu fikrin doğru olmadığını savunmaktadır.

Bozkurt Güvenç Şamanlığın, göçebe insanın doğaya egemen olma isteği sonucu ortaya çıktığını savunurken⁵, İbrahim Kafesoğlu ise, Türk kültüründe yer alan atalar kültü, demircilik kültü, kartal ve at motiflerinin Şamanlıkta da var olduğunu vurgulamış, inanç yapısı içerisinde de benzerlikler olduğunu dile getirmiştir.⁶ İbn Fadlan'ın Başkurt Şamanlığı hakkında verdiği bilgiler ise şu şekildedir: Çok tanrılı inançları vardır, her bir nesnenin ve canlının ayrı bir tanrısı olduğuna inanırlar. En yüce tanrıları ise semada yaşar. Tanrılarına ibadet etmek için put yapar ve ona tapınırlar.⁷

Hikmet Tanyu ise Şamanlıktan ziyade Tek Tanrı inancı üzerinde durmuş ve Türklerin dini yapısının tek tanrılı olduğunu ve bu tanrının da Gök-Tanrı olduğunu belirtmiş, bilhassa Hunlar, Göktürk ve Oğuzların kesinlikle tek tanrıya taptıklarını dile getirmiştir.⁸

Aybars Pamir, eski dönem Şamanlığına ait kültlerin bugün hala varlığını sürdürdüğünü belirtmiştir. Özellikle atalar kültü, ölüm inancı, ay ve güneşin önemi gibi konuların hala önemini koruduğunu belirtmiştir.⁹ Cemal Şener'e göre Şamanlık, Türklerin İslamiyet'i kabul etmeden önce yüzyıllar boyunca bağlı kaldıkları eski dinidir.¹⁰ Ancak tüm bunların yanı sıra zaman içerisinde maruz kaldığı farklı kültürler, siyasi baskılar veya

³ Bayat Fuzuli, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2006, s.21-22.

⁴ Gökalp Ziya, *Türk Medeniyet Tarihi*, İstanbul, 1976, s.121.

⁵ Güvenç Bozkurt, *Türk Kimliği- Kültür Tarihinin Kaynakları*, İstanbul: Boyut Yayınları, 2010, s.97.

⁶ Kafesoğlu İbrahim, *Türk Milli Kültürü*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2004, s.302.

⁷ Şeşen Ramazan, *İbn Fadlan Seyahatnamesi Tercümesi*, İstanbul: Bedir Yayınevi, 1975. s.18-19.

⁸ Tanyu Hikmet, *İslamıktan Önce Türklerde Tek Tanrı İnancı*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1986.

⁹ Pamir Aybars, "Şamanizmin Kamu Hukukuna Etkisi", Cilt 52, sayı, 4, 2003, s.157.

¹⁰ Şener Cemal, *Şamanizm Türklerin İslamiyet'ten Önceki Dini*, İstanbul: Ant Yayınları, 2000, s.7.

yeni koşullar bugünkü Şamanlığı eskisinden büyük oranla ayırmaktadır. Eski dönemde yaşanan Şamanlık ise daha kapsamlı ve gelişmiş bir dindir.¹¹

Yabancı araştırmacıların gözünden Şamanizm tanımı ise şu şekilde yapılmıştır: Eliade'ye göre Şamanizm, ilkel bir trans yöntemi iken¹², Perrin'e göre Şamanlık toplum yaşamının her alanına sızmış bir yapıdır. Ancak bu yapı yalnızca dini karakterli olmayıp aynı zamanda maddi, siyasi ve sosyal yönlüdür.¹³

Çin kaynaklarında Şaman toplumları hakkında yazan bilgilere göre düzenlenen tüm ayin ve merasimlerin zamanı ve nasıl yapılacağı bellidir. Tüm hakanların katıldığı bu ayinler yeni yılın ilk günü düzenlenir ve ata ruhları, yer-su iyeleri ve Gök-Tanrı adına kurban sunuları olur. Aynı zamanda gün içerisinde yerine getirilen bir uygulamada ayın ve güneşin gökte belirttiği zaman onlara tapınılır. Şamanlık yalnızca bir boy veya toplulukla sınırlı kalmamış, zaman içerisinde ortaya çıkan devletlerde de tüm canlılığıyla varlığını sürdürmeyi başarmıştır.¹⁴

Şamanlık her toplumun kendi kültür öğeleri ile harmanlanmış ve bu sayede yüzyıllara meydan okuyabilmiştir. Toplumu, insanı, kültürü, dini imgeleri, ruhları, tanrıları, doğayı ve tüm evreni kapsayan bu inanç sistemi hakkında; başlı başına bir dinden ziyade esrime tekniği ile farklılaşarak başka boyutlara ulaşan ve din ile sosyal yaşamı birleştiren bir inanç bütünüdür diyebiliriz. Şamanlık hem felsefesi hem de simgeleriyle birlikte iç içe geçmiş kapsamlı ve köklü bir yapıya sahiptir. Ancak peygamberi veya kutsal kitabı olmayan Şamanlık, başlı başına bir din değildir. Yazılı olamayan kuralları, ritüelleri, ibadet şekilleri, tanrı ile kurulacak olan iletişimin şekli, nerede ve nasıl kurban sunulacağı, doğadaki canlı ve cansız varlıkların önemi gibi sistemin temel unsurları, ata Şaman tarafından yeni Şamana aktarılarak günümüze ulaşmıştır. Çünkü Şamanlık, kitabi din değil, sözlü geleneğe sahip bir inanç sistemidir ve aktarımın önemli bir yeri vardır. Bu sözlü kültür inancın sınırlarını çizdiği gibi aynı zamanda Şamanın toplumdaki yeri ve işlevini de göstermiş olur.

¹¹ Üçok Coşkun, Ahmet Mumcu ve Gülnihal Bozkurt, *Türk Hukuk Tarihi*, Ankara, 1996, s.39.

¹² Eliade Mircea, *Şamanizm İlkel Esrime Teknikleri*, Çev: İsmet Birkan, Ankara: İmge Kitabevi, 2014 s.24.

¹³ Perrin Michel, *Şamanizm*, Çev: Bülent Arıbaş, İstanbul: İletişim Yayınları, 2011, s.9.

¹⁴ Pamir Aybars, a.g.e., 158.

2. ŞAMANIN TANIMI (KAVRAM)

Şamanlık hakkındaki görüşleri verdikten sonra şimdi bu sistemin taşıyıcısı Şamanlar hakkında bilgi vermeye çalışacağım. Ancak Şamanlığın ne olduğu hakkındaki görüş farklılıkları burada da karşımıza çıkmaktadır.

Şaman adının anlamı ile ilgili bir takım görüşler söz konusudur. Görüş farklılıklarının oluşmasındaki en büyük etken ise bu görevi icra eden kimselere farklı topluluklarda farklı adlar verilmesidir. Şaman kelimesinin kökeni hakkında bazı fikirler öne sürülmüştür.¹⁵ Kimisine göre Şaman adı, *bilen insan* anlamına gelen *Çaman* kelimesinden gelmektedir ve köken itibarıyla Tunguz diline aittir.¹⁶ Kimisine göre, *ruhlardan ilham alan* anlamına gelen *Samana* kelimesinden gelmektedir ve köken itibarıyla Pali diline aittir. Bunların yanı sıra kâhin, yorgun kişi, din adamı, hareket eden adam, kendinden geçerek gerçeği gören kişi ve rahip gibi tanımlar da Şaman adının anlamları arasındadır. Tıpkı anlamlar gibi adlandırmalarda da bazı farklılıklar vardır. Nitekim çramana, sram, sramana, saman, hamman ve sümeniye Şamanlara verilen isimlerden bazılarıdır.¹⁷

Türk toplulukları arasında da farklı isimler aldığını görmekteyiz. Nitekim bu konu ile alakalı Bayat geniş bir yelpaze açmaktadır: Altay, Tuva, Telengit, Lebed, Şor, Sagay, Teleüt, Koybol, Kaçın, Küerik, Beltir, Soyon, Kumandin Türkleri **kam** veya **ham**, Yakutlar **oyun**, Çuvaşlar **yum**, Kırgız-Kazaklar **bakşı/baksı**, ya da **bahşı**, Ulçiler **sama** Buryatlar **bö**, Tunguzlar **saman**, Nanaylar, Oroçiler, Mançular **sam**, Ostyaklar **tadıb**, Nenler **tadebya**, Yukagirler **alma**, Saamlar **noyda**, Türkmenler **perihan**, **falbin**, Hantlar **yöltaku**, kadın Şamanlara ise **udugan**, **udagan**, **utahan**, **ubahan**, **ıduan** vs. derler.¹⁸

Aslında Şaman adı üst başlık olarak kalmakta ve o görevi icra eden kişiyi tanımlamaktadır. Her boy kendine has bir isimle Şamanı tanımlamıştır. Türk topluluklarının kullandığı *kam* kelimesi anlam itibarıyla, kâhin, bilge kişi, hekim ve

¹⁵ Eberhard W. *Çin'in Şimal Komşuları*, Ankara, 1942, s.69.

¹⁶ Perrin Michel, a.g.e., s.16.

¹⁷ Bayat Fuzuli, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, s.133.

¹⁸ Bayat Fuzuli, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, s.131-132.

düşünür anlamına gelmektedir. Ayrıca *bakşı* ifadesi çoğunlukla Müslüman Şamanlar için kullanılmıştır.¹⁹ Yine Müslümanlık içerisinde yer alması Şamanlığın başlı başına bir din olmadığını gösteren başka bir noktadır.

Uluslararası bir terim haline gelen Şaman kelimesi hakkında Bayat, ilk olarak Rus elçilerin seyahat defterlerinde yer aldığı ve onlar dolayısıyla Batı'ya ulaştığı bilgisini vermiştir.²⁰ Bunun yanı sıra kimi araştırmacılar çalışmalarında Şaman adı ile Tunguzlarda yaşayan sihirbazları kastetmişlerdir. Bu görevi icra eden kişiler için tek bir adlandırma ve tanımlama olmadığından dolayı anlamında aşınmaların meydana geldiğini göstermektedir.

Cemal Şener bu konudaki tanımlamalara şunları eklemiştir: “*Ruben, Hint kaynaklarına dayanarak Şamanizm'in Altaylılardan önce Orta Asya'dan gelen kültür dalgaları ile Hindistan'a gelmiş olduğunu yazmıştır. Ohlmarks, Şaman kelimesinin Sanskritçe'den kaynaklanmadığını Budizm ile Şamanlığın birçok ortak noktası bulunduğunu belirtmiştir. Şaman sözcüğünün Therca'da 'Samane', Çince'de 'Sa-men', Soğdca'da 'Šmn' olarak Şamancaya denk geldiğini savunanların yanı sıra buna karşı çıkan araştırmacılar da olmuştur. Farsça'da Firdevs'inin Şehname'sinde Budist rahip manasında "Semen" veya "Saman" kelimesinin bulunduğu da belirtilmiştir.*”²¹

İnan'ın Şaman adı üzerine fikirleri ise şu şekildedir: Yaygın olarak kullanılan isim kamdır. Bahsi geçen Şaman veya Baksı tabirler ise başka kültürler tarafından verilmiştir.²² Her ne kadar Şaman kelimesi kullanılsa da bu inancı topraklarında yaşatan topluluklarda çeşitli adlandırmalar karşımıza çıkmaktadır. Aslında bu beklendik bir durumdur. Nasıl ki ritüeller, dualar, Şaman aksesuar ve kıyafetleri farklılık gösteriyorsa, adlandırma da farklılıklar göstermektedir.

Genel kullanım itibari ile Şaman dediğimiz kişi farklı topluluklarda farklı isimlendirmeler ile karşımıza çıkmıştır. Her ne kadar farklı isimler almış olsa da

¹⁹ Dalkıran Ahmet, “Türk Sanatında Şamanizm Etkisi”, *Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı:25, s.376.

²⁰ Bayat, Fuzuli, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, s.133.

²¹ Şener Cemal, a.g.e., s.10.

²² İnan Abdülkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, s.75.

isimlerin kökeni veya taşıdıkları anlamlar birbirine yakın veya benzerdir. Nitekim bu adı taşıyan kişi, yukarıda da belirtildiği gibi din adamı, kâhin, rahip, vecd ile kendinden geçen, dans ederek ruhlarla konuşan biri olarak tanımlanmıştır. Şamanlar sahip oldukları güç dolayısıyla toplumun diğer üyelerinden ayrılırlar.²³ Çünkü Şamanlar, insanlar, ruhlar ve tanrılar âleminde dolaşabilen ve bu üç âlem arasında aracılık yapıp, dengeyi koruyabilen kişilerdir.²⁴

Şaman, Şamanlığı taşıyan ve onu aktaran kişidir. Toplumda saygın bir yeri vardır ancak yine de Şamanları doğrudan bir din adamı veya peygamber olarak tanımlayamayız. Çünkü toplumdaki tüm dini ritüeller Şaman tarafından yerine getirilmez. Aynı zamanda misyonerlik üstlenerek dini yayma, herkese ulaşma gibi bir amacı da yoktur. Zira Şamanlık yayılmaktan ziyade yaşadığı topluluklarla sınırlı kalan bir inanç sistemi olarak karşımıza çıkar. Şamanlıkta yayılma yoktur, ulaşılan sırrı saklama ve sonraki adaya aktarma vardır. Şamanların aynı şekilde yönetici vasıfları da yoktur. Toplumun siyasi oluşumlarında karar verme yetkisine de sahip olmadıkları gibi salt şifacı (medicine-man) olarak da tanımlayamayız. Çünkü Şamanı otacıdan ve din adamından ayıran bir takım özellikleri vardır. Ruhlarla iletişime geçebilmesi, ruhunu öteki âlemlere göçürebilmesi, kehanette bulunması onu otacıdan ve rahipten ayırmaktadır. Şaman bu görevleri tek başına üstlenebilen kişidir.

Şaman; doğa, insanlar, ruhlar ve tanrılar arasında aracı, maddi âlemi manevi âleme bağlayan köprüdür. Hepsine ulaşabildiği gibi aynı zamanda hepsini birbirine bağlı kılmaktadır. Âlemler arasında dolaşıp, ruhlarla konuşan Şaman bu sayede bilgi edinir. Şaman kozmik bilgilerin ışığında insanları aydınlatmaktadır. Asıl görevi görünmeyeni görmek, oradaki bilgiyi anlamak ve gerçeği istemektir. Bunun yanı sıra hastalığı sağaltmak, ölen kişilerin ruhuna eşlik ederek onları öteki âleme bırakmak, insanlara, hayvanlara ve evlere musallat olan ruhları kovmak, çocuğu olmayanları tedavi etmek, fal bakmak, kehanette bulunmak, bolluk ve bereketi sağlamak, Tanrılara kurban sunmak, yardımcı ruhlara saçı saçmak, ritüelleri yönetmek ve kaybolan eşyaları bulmak vs. Şamanın görevleri arasındadır.²⁵

²³ Eliade Mircea, *Şamanizm İlkel Esrime Teknikleri*, s.28.

²⁴ İnan Abdülkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, s.76.

²⁵ Bayat Fuzuli, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, s.22.

M.Mauss'a göre din toplumun genelini ilgilendirir. Dini bir ritüelin veya ibadetin yapılması içinse bir araya gelinmeli ve toplu halde yapılmalıdır. Çünkü din birlik ve beraberliği savunur. Ancak kimi zaman bu beraberliği sağlamak için zor kullanabilir. Çünkü dinin, yaptırım gücü vardır. Büyü ise din ile bağlantılı olsa da yapı olarak farklıdır. Çünkü din için toplum gerekli iken büyü yalnızca birey ve din arasındadır. Din ile toplum yararı için adımlar atılırken, büyü ile bireylerin istek ve amaçları yerine getirilmeye çalışılır. Ancak büyü için de yine dinin kullanılması gerekir. Oysa Şaman, kendi topluluğunun dirliği, düzeni ve huzuru için çalışır. Bunun için hem kozmik bilgiyi hem de evreni kullanması gereklidir.²⁶ Şaman, kendinden geçerek semaya yükseldiği gibi ayrıca yeraltına da inebilir. Şaman dilediği zaman ruhunu bedeninden ayırıp özgürleştirebilir ve bu sayede görünmeyeni görebilir.²⁷

İnan'a göre Şamanlar, bir araya gelerek grup halinde yaşamazlar. Ait oldukları toplumdan ayrılmadan yerli halkla birlikte yaşarlar. Çünkü ayin yapmadıkları zamanlarda normal insanlar gibi hayatlarını devam ettirmektedirler. Ayin yaptıklarında ise yalnızca diğer insanlardan değil, kendi benliklerinden dahi sıyrılır böylece ruhlar âlemine karışırlar.

Her Şamanın kendisine ait özel bir ruh veya ruhları vardır. Altaylılar bu ruha *tös(töz)* adını vermişken, Yakutlar *iyekıl* veya *emeget* demişler, Türkistan ve Kırgız baksıları ise *arvak* adını vermişlerdir.²⁸ Bahsedilen bu ruh genellikle ataların veya büyük Şamanların ruhudur. Önemli ve kutlu kişiler olduklarından dolayı ruhları zarar vermeyen koruyucu karakterlidir. Adlarını sıraladığım bu ruhlar Şaman adayının yardımcı ve koruyucu ruhudur. Kimi toplumlarda bu yardımcı ruh insan silüetinde değil, hayvan şeklinde sembolleşmiştir. Koruyucu ruh ile Şamanın birbirine bağlı olması bu hayvanı da Şamana bağlamıştır. Bu inanışa göre hayvan şeklindeki koruyucu ruh öldüğü zaman Şaman da ölecektir.²⁹

Şamanlar sahip oldukları güçlere göre birbirlerinden ayrı statülere sahip olmuşlardır. Bu statülere göre Uluhan oyun, Orta oyun ve Kenniki oyun isimleri Şamanları güçlerine

²⁶ Mauss Marcel, *Manual of Ethnography*, s.80-83.

²⁷ Dalkıran Ahmet, a.g.e., s.378.

²⁸ Altaylılar *tös-töz* tabirini yalnızca atalarının veya büyük Şamanların ruhunu tanımlamak için kullanılmamış, aynı zamanda ruhlar için yapılan putlara da *töz* adını vermişlerdir. İnan Abdülkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, s.81.

²⁹ İnan Abdülkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, s.81.

göre ayırmak için kullanılmıştır. Uluhan oyun büyük ve güçlü Şaman, Orta oyun orta güçte Şaman, Kenniki oyun ise gücü az olan küçük Şamanları tanımlamak için kullanılmıştır.³⁰

Hakaslarda da Şamanların görevlerinden dolayı birbirlerinden ayrıldıkları görülmektedir. Bayat'ın verdiği bilgilere göre Pürdürler, Pulğoslar ve Çalancılar Şamanları birbirinden ayırmak için verilmiş isimlerdir. Buna göre Pürdürler adı verilen kişiler büyük Şamanlardır. Bu kişilerin ayin esnasında giydikleri özel kostümleri ve yine ayin için kullandıkları dokuz tane davulu vardır. Aynı zamanda hizmetinde olup ona yardım eden ruhların sayısı diğer Şamanlara göre daha fazladır. Pulğoslar adı verilen kişilerin, büyük Şamana kıyasla gösterişli olmayan kostümleri ve ayin için kullanacakları yalnızca bir davulu vardır. Büyük Şamanlar evrenin her bir köşesine gidebilirken bu gruptaki Şamanlar yalnızca orta dünyada seyahat edebilmektedir. Çalancılar adı verilen kişiler ise en zayıf Şamanlardır. Bu kişilerin güçleri ve yapabildikleri sınırlıdır. Ayin yürütmedikleri için kostüm ve davulları da bulunmamaktadır bu Şamanlar ciddi rahatsızlıklara درمان olamamakta, hafif rahatsızlıkları iyileştirmektedirler.³¹

Sibirya Şamanları; ruhlar âlemine giderek onlarla iletişim kuranlar, kehanet yeteneği olan kimseler, büyü ile uğraşıp hekimlik yapanlar olarak üç gruba ayrılmaktadırlar. Moğol Şamanları ise, din adamı vasfı olan, hastalıkları tedavi eden ve kehanette bulunarak olacakları söyleyen Şamanlar olmak üzere üç ayrı grup halinde görevlerini icra etmektedirler.³² Genel itibariyle Şamanlık görevini nasıl yerine getirdiği, ruhlarla olan iletişimi ve onlardan aldığı gücün derecesine göre Şamanlar üç grupta ele alınmıştır.

Her bir Şamanın yürüttüğü ayin, iyileştirdiği hasta ve dirliğini sağlamakla sorumlu olduğu bir toplumu vardır. Tam manası ile yaşadığı toplumun lideri olmasa da önemli bir statüdedir. Şaman batın ile zahir arasında köprüdür ve buradan yalnızca o geçebilir. Kendine ait eşyaları, duaları, tapınması ve yaşam şekli itibariyle herkesten ayrılır. Yalnızca ruhlardan değil, nesnelerden de faydalanır. Ayna, tütün, giydiği kostüm vb.

³⁰ Bayat Fuzuli, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, s.137.

³¹ Bayat Fuzuli, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, s.139.

³² Bayat Fuzuli, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, s.141.

her biri esrimesine, ayini en iyi şekliyle yürütmesine, kısacası görevini icra etmesine yardımcı olur. Buradan da anlaşıldığı üzere Şamanlık içinde barındırdığı her bir unsur sayesinde kendine ait geniş bir sistem ortaya çıkarmıştır.

Sadece hastalığa yakalanan kişinin iyileştirilmesi için değil, bir eksikliğin giderilmesi, toplum yaşamını olumsuz etkileyecek olayların yaşanmasını önlemek için de Şamana başvurulur. Şaman sözlü telkin yolu ile hastaları tedavi eden hekim, ruhlara yol gösteren, tanrılara kurban sunan din adamı, gelecekte haber veren kâhindir. Yaşanan kıtlık, avın tükenmesi, kuraklık, savaş gibi olumsuz olayları uzaklaştırmaya, gelecek olan felaketleri ise önlemeye çalışmaktadır. Hitabeti gelişmiştir zira bu sayede hem ruhlara seslenip onların yardımını almakta hem de insanlar üzerinde inandırıcı bir etki yaratıp etkileyici olabilmektedir. Kendi isteği ile ruhlara ulaşabilir ve onlardan öğrendiklerini kendi toplumuna aktarabilir. Şaman sahip olduğu bu güç ile evrenin tüm bilgisine vakıf olur. Doğaüstü varlıkların yardımı ve yönlendirmesiyle doğal olayları açıklar, olacaklar hakkında uyarılar yapar, şifa dağıtır, büyü yapar ve sonunda tekrar tanrısına döner ve ona tapınır. Her ne kadar ruhlara egemen olsa dahi her Şaman Tanrı'nın hizmetindedir. Aynı zamanda bu sözlü kültürün de tek taşıyıcısıdır. Bu görevi iyi bir şekilde taşımak, gereklerini yerine getirmek, sahip olduğu tüm bilgileri kendinden sonra gelecek olan yeni şaman adayına devretmek onun görevidir.

Şamanlık her ne kadar yetiştiği toplumlarda başka isimlerle filizlenmiş olsa dahi ortak özellikler söz konusudur. Fakat günümüzde büyü ile uğraşan kişiler de Şaman olarak nitelendirilmektedir.³³ Ancak bu adlandırma gerçek Şamanlıktan uzak ve yetersiz kalmıştır. Zaman içerisinde çeşitli etkilere maruz kalan Şaman ifadesinde mesleği icra eden kişilerde olduğu gibi bir takım değişiklikler meydana gelmiştir. Oysa Şamanlık herkes tarafından icra edilebilecek bir görev, para kazanılacak bir meslek ve yalnızca büyü ile sınırlandırılacak bir uygulama değildir. Aynı zamanda Şamanlık görevini yerine getiren kişilerin bir toplum içindeki sayısı oldukça azdır. Şamanlığı maddi kazanç elde etmek için kullanan kişiler olmasına rağmen görevini en iyi şekli ile yerine getiren Şamanlar da bulunmaktadır.

³³ Perrin Michel, a.g.e.,s.17

3. ŞAMAN

3.1. İLK ŞAMAN

Günümüze kadar süre gelen Şaman inancı ilk nasıl ortaya çıktı? Bu soru çok kilit bir noktadır. Çünkü ilk Şaman beraberinde yüzyıllara meydan okuyan bir inanç sistemini meydana getirmiştir. Peki, bu nasıl başarılmıştır? Başarı diyorum çünkü toplum içerisinde bir kişi gösterdiği bazı farklılıklar sonucunda tüm toplum tarafından önemsenen bir insan haline gelmiştir. Bu kendiliğinden zaman içerisinde meydana gelecek bir durum değildir. Bir Şamanın ortaya çıkması için toplumda ters giden işler, sıkıntılar, belalar, çaresi bulunamayan hastalıklar ve bu hastalıkları giderebilecek üstün yetenekli bir kişinin olması gerekmektedir. Eğer insanlar kendileri bu kötü olaylara çare bulabilselerdi Şamana ihtiyaç olmazdı, demek ki normal insan gücünün yetmediği anda Şamanlık ortaya çıkmıştır.

İlk Şaman hakkında çeşitli anlatılar söz konusudur. Ulaştığım bilgilere burada yer vermeye çalışacağım. İlk Şaman çeşitli mucizeler gerçekleştirerek toplumun dikkatini çekmiş kişidir. Bu mucizelerinin en başında ölüleri diriltmek ardından ise topluma gelecek belaları uzaklaştırmak ve hastaları iyileştirmek gelir. Esrime tekniği ile benliğinden sıyrılan ve bu şekilde felaketleri önlemeye çalışan kişiye *An Argıl Oyun* denilmiştir.³⁴ Yakut inancında ilk Şaman hakkında bazı betimlemeler yapılmıştır. Bu betimlemelere göre ilk Şaman yılan bedenine sahiptir ve kendisine bahşedilen gücün etkisi ile kendini tanrıdan daha kudretli görmektedir. Ancak tanrının hoşuna gitmeyen bu durum yılanın üzerine ateş göndermesi ve onu patlatması ile sonuçlanmıştır. Yılanın patlaması ile içinden cinler çıkmış ve etrafa yayılmıştır. İşte etrafa yayılan ve kötü karakterli olan bu cinler Şamanları meydana getirmiştir. Tunguz inancına göre ise ilk Şaman şeytan vasıtası ile meydana gelirken, Buryatlara göre ilk Şaman bir kartaldır ve bu kartalın bir insanla birleşmesi sonucu Şaman çocuk dünyaya gelmiştir. Şamanın dünyaya gelme sebebi ise hastalıkları tedavi etmesi ve ölen kişilerin ruhunu geri getirerek onları yaşatmasıdır. Buryat inancında olduğu gibi Teleütler, Ostyaklar ve

³⁴ Gözelov Fizuli, Celal Memmedov, *Şaman Efsaneleri ve Söylemleri*, Bakı, 1993, s.136.

Oroçiler de ilk Şamanın kartal olduğu ve ondan eğitim aldığı inancına sahip olan halklardandır.³⁵

Hastalık ve felaketler topluma huzuru getirecek bir güce ihtiyaç duyulmasına neden olur. Bu güç özel yeteneklerle donatılan ve ruhlar tarafından seçilen Şamana atfedilir. Böylece Şaman toplumun dirliğini ve insanların sağlığını bozan olayları defetmekle görevlendirilir. Fakat Şaman kendisine yüklenen özel görevden dolayı sıradan kişi gibi ifade edilmemiş, bir hayvan vücudunda var olduğu kanısına varılmıştır. Her ne kadar yılan gibi başka hayvanlardan bahsedilse de çoğunlukla kartal ile bağdaştırılmıştır.

Şamanlar yapılan bir takım gruplandırmalarla birbirlerinden ayrılmışlardır. Bu gruplandırmalar, Şamanların yürüttükleri ayin, göreve çağırılma ve cinsiyetleri düzeyinde yapılmıştır. Sıradaki konu başlığı ile bu farklılıklar hakkında bilgi sunmaya çalışacağım.

3.2. AK ŞAMAN- KARA ŞAMAN

Şaman inancında yer alan ve birbirlerinden farklılık arz eden Şaman türlerinden ilki Ak Şaman ve Kara Şamandır. Şaman inancına mensup olan boyların çoğunda yer alırlar. İsimleri gibi görevleri de birbirinden ayrılmalarına sebep olur.

Altaylılar, ak-kara kam ibaresinin yanı sıra Şamanları birbirinden ayırmak için *manyaktu kam/manyak yok kam* demişlerdir.³⁶ Yakut inancında iyi Şamanlar için *ayı oyun* denilirken, kötü Şamanlar için *abası oyun* demişlerdir.³⁷ Buryatlar tarafından *sagani bö* ve *hara bö* ak ve kara Şamanlar için kullanılan adlardır.³⁸ Ak Şaman olarak bilinen bir kişi, Şamanların ayin esnasında giydiği ve üzerinde birçok simge ve sembol barındıran cübbeyi giymez, kostüm gibi özel anlamı olan başlığı ise takmaz. Şamanları

³⁵ Eliade Mircea, *Şamanizm İlk Esrime Teknikleri*, s.94-97.

³⁶ İnan Abdülkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, s. 83.

³⁷ İnan Abdülkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, s. 84.

³⁸ Bayat Fuzuli, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, s.135.

öte âleme taşıyan, üzerine binerek yolculuk yaptığı ve esrimesine yardımcı olan davulu ise kullanmaz. Yardım çağrısını kötü ruhlara yapmayan ak Şamanlar karanlık âlemin tanrısına ayin yapmazlar ve onun adına kanlı kurban vermemeye özen gösterirler. Çünkü onlar karanlık âlemden ziyade aydınlık taraf olan gök âlemi ile ilgilenen Şamanlardır. Bu sebeple kara Şamanların aksine yalnızca gündüz vakti ayin ve tören düzenleyerek gök âleminin iyi ruhlarına kansız kurban sunulur. Ancak ak Şamanlara saygı duyulduğu halde çoğunlukla kara Şamanlara başvurulur. Çünkü hastalığı yayan, insanlara zarar veren, kötülük yapan yeraltı âleminin yani karanlık dünyanın tanrısıdır. Yeraltı âlemine ak Şamanlar değil kara Şamanlar yolculuk edebilmektedir.³⁹

Ak Şamanlar semaya çıkıp tanrı Ülgen'e hizmet eder, onun için merasimler düzenler, kara Şamanlar ise yeraltına iner ve tanrı Erlik'e hizmet ederler.⁴⁰ Hizmet ettikleri tanrılar ve dolaştıkları evrenler gibi bu iki Şaman grubunun kıyafetleri de birbirinden ayrılmaktadır. Nitekim zor görevleri yerine getiren kara Şamanın kıyafeti ne kadar gösterişli ve sembolleri bol ise ak Şamanın kıyafeti onun aksine oldukça sadedir. Yalnızca ak Şamanların özel olarak kullandığı başlıklar vardır. Bu başlık Şamanın gücünü ve yöneldiği tanrıyı gösterircesine beyaz renklidir ve genellikle kuzu derisinden yapılmaktadır.⁴¹

Hançerlioğlu'na göre aydınlık âlemde dolaşabilen ve iyi ruhlarla iletişime geçebilen kimseler ak Şamanlardır.⁴² Kara Şamanlar daha çok ruhlar âlemi ile ilgilenip onlarla iletişime geçmeye çalışırken, ak Şamanlar tanrılarını memnun etmeye çalışmıştır.⁴³ Cemal Şener'in verdiği bilgilere göre ak ve kara Şaman ayrımı tanrılarla alakalıdır ve bundan dolayı Şamanların karakterleri de farklılaşmaktadır. Nitekim ak Şaman Ülgen'e tapar ve insanların iyiliği için çalışırken, kara Şaman Erlik'e tapar ve insanlara kötülük getirir.⁴⁴

Tunguzlarda da Şamanlar iki gruba ayrılmaktadır. Onlara göre bir Şaman, gücünü semadan alıp, ona hizmet ederken yalnızca hastalanan geyiklerin iyileştirilmesi için

³⁹ İnan Abdülkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, s. 83-84.

⁴⁰ Şener Cemal, a.g.e., s.14.

⁴¹ Eliade Mircea, *Şamanizm İlkel Esrime Teknikleri*, s.222.

⁴² Hançerlioğlu Orhan, *Dinler-Mezhepler-Tarikatlar-Efsaneler*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1993, s.35

⁴³ Eliade Mircea, *Şamanizm İlkel Esrime Teknikleri*, s.217-218.

⁴⁴ Şener Cemal, a.g.e., s.15.

çağırılır. Diğeri ise gücünü yeraltı dünyasından alır ve yeryüzüne gönderilen tüm hastalıkları tedavi etmesi için çağırılır.⁴⁵

Kara Şamanlardan korkulurken, ak Şamanlar toplumda değerli kişiler olarak kabul edilmişlerdir.⁴⁶ Bu durumun oluşmasında hizmet ettikleri tanrılar ve yolculuk ettikleri âlemlerin etkisi vardır. Bunlara ek olarak yaptıkları yolculuğun zorluğundan kaynaklı olsa gerek, kara Şamanlar ak Şamanlardan daha az sayıda bulunmaktadır.

Kişiyi Şamanlık görevine seçenlerin yeraltı ruhları olduğuna dair bir inanç da söz konusudur.⁴⁷ Ak Şamanların sade kıyafetinin aksine kara Şamanların kostümü sembol ve nesnelerle donatılmış haldedir. Kara Şamanlar karanlık âleme yapılacak ayinleri yürütür, kötü ruhların gönderdiği hastalıkları iyileştirir, tanrılara kurban sunar ve kötü ruhlarla iletişime geçerler. Tüm bu uygulamaları ise hava karardığı zaman gerçekleştirirler.⁴⁸

Şener' e göre yeraltı dünyasının hâkimi Erlik'e hizmet edip kötü ruhlarla ilgilenen kişi kara Şaman'dır.⁴⁹ Eliade ise genellikle kadınların kara Şamanlık yaptığını ve bu görevi yerine getirirken de gök rengine bir kostüm giydiklerini belirtmiştir.⁵⁰

Ak ve kara Şamanların yalnızca vasıfları değil aynı zamanda eğitimleri de farklılık gösterir. Aydınlık âleme hizmet eden Şaman ruhu kendisi için hazırlanmış özel yuvalarda mesleği öğrenirken, karanlık âleme hizmet eden Şamanların ruhu, yeraltında ve kötü ruhlarla bir arada bulunarak mesleği öğrenir.⁵¹ Bu sayede her biri beslendiği dünyayı en iyi şekliyle öğrenmiş olur.

Her ne kadar Erlik'in huzuruna çıkmayıp, hastalıkları iyileştirmese de hem iyi olması hem de Ülgen'e hizmet etmesi dolayısıyla ak Şamanlar değerli kabul edilmiştir. Bu Şamanlar vasıtası ile Ülgen ve iyi ruhlar memnun edilmeye çalışılmıştır. Kurban sunmaktan ziyade dua etme görevi olan ak Şamanların, çok önemli ayinleri yürütme görevleri yoktur. Yeraltı âlemi ile iletişime geçmesi, kanlı kurban sunabilmesi,

⁴⁵ Bayat Fuzuli, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, s.135.

⁴⁶ Çoruhlu Yaşar, *Türk Mitolojisinin Anahatları*, İstanbul: Kabalıcı Yayınevi, 2000, s.62-63.

⁴⁷ Bayat Fuzuli, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, s.37.

⁴⁸ İnan Abdülkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, s.83-84.

⁴⁹ Şener Cemal, a.g.e., s.25.

⁵⁰ Eliade Mircea, *Şamanizm İlkel Esrime Teknikleri*, s.217-218,222

⁵¹ Bayat Fuzuli, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, s.137.

yürüttüğü ayinler neticesinde hastalıklara şifa olması dolayısıyla kara Şamanlar insanların en çok başvurduğu kişiler olmuştur. Karanlık âlemin insanlar üzerinde yarattığı korku ve saygı duyma durumu kara Şamanlar içinde geçerli olmuştur. Ancak yine de yaşanan olumsuz bir durumda ilk başvuru kara Şamanlardır. Çünkü hastalık ve felaketi gönderen karanlık dünyadır. Tüm bunlarla baş edebilen kişi ise kara Şamandır.

3.3. KADIN ŞAMAN- ERKEK ŞAMAN

Kadınlar yaratılışları itibarıyla erkeklerden farklı yapıya sahiptir. Çevreyi algılama biçimlerindeki farktan ziyade biyolojik yapılarındaki farklılıklar onları hem aile yapısında hem de toplumda ayrı bir yerde konumlanmalarına sebep olmuştur. Çünkü kadın doğurgandır. Tanrının lütfuyla aileye bahşedilen yeni can, kadının karnında şekillenir ve dünyaya gelir. Bu durumda kadın soyun devamlılığını sağlar, aileyi genişletir ve toplumun varlığına kaynaklık eder. Bu sebeple toplum içerisinde kadın her zaman farklı algılanmıştır. Şamanlar da toplumdan ayrılan, farklı özellikleri olan kişiler oldukları için kadınlarla bir takım ortak yönleri söz konusudur. Ölüm ve doğum kavramlarının Şaman tarafından iyi bilinmesi kadının doğurgan yapısı ile denk görülmüştür. Bu sebeple çoğu Şaman toplumunda ilk Şamanlar kadınlar arasından çıkmıştır. Çünkü kadın insanlığın ilk atasını doğuran kişidir.⁵²

Erkeklerin avcılıkla ilgilenirken kadınlar ev yaşamına yardımcı olmak için sebze, meyve ve bitkilerle ilgilenmişlerdir. Bu ilgilenme zaman içerisinde doğadaki faydalı ve zararlı besinleri öğrenmelerini ve öğrendikleri bu bilgileri sosyal hayatlarında uygulamalarına yol açmıştır. Bu sebeple otacılar, şifacılar ve em(doğal ilaç) hazırlayanlar genellikle kadınlar olmuştur. Bu bilgi birikimi Şaman şifacılığına da kaynaklık etmiş, böylece sağaltım sürecinde Şaman olan kadına yardımcı olmuştur.⁵³

⁵² Bayat Fuzuli, *Türk Kültüründe Kadın Şaman*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2010, s.25.

⁵³ Bayat Fuzuli, *Türk Kültüründe Kadın Şaman*, s.26.

Şamanlığın her ne kadar ilk kadınlar arasında çıktığı fikri yaygın olsa da bu görevi zaman içerisinde yerine getirmeye başlayan, kadınlarla aynı dönemde Şamanlık yapan erkekler de söz konusudur. Şamanlık başlangıç itibariyle kadınlar tarafından yürütülen ve ardından erkeklerinde yapmasıyla genişleyen bir inanç yapısına sahiptir. Kimi kavimlerde en güçlü Şamanın kadın olduğu inancı vardır.⁵⁴ Hem kadınlar hem de erkekler bu görevi icra edebilen kimseler olmuştur. Ancak Şamanlığın anaerkil bir yapıdan doğduğu düşüncesinden dolayı erkek Şamanlar bu görevi yerine getirirken bir takım uyarlamalar yapmışlardır. Bu uyarlamaların en geneli kadın kıyafeti giymek ve kadınlar gibi yüzlerini boyamak olmuştur. Ayine başlayacağı sırada benliğinden sıyrılan kimi Şamanlar giydikleri kadın kostümüyle kendilerini saklarken aynı zamanda cinsiyetlerini de farklı göstermiş olurlar. Ancak Şamanın bu değişikliği yalnızca ayin süresince devam eder ve ayinden sonra yine eski haline dönerler. Yine Şamanın görevini yerine getirirken yanında bulunan ve onu koruyan yardımcı ruhunun kadın olduğu düşünülür. Böylece kötü ruhların kendisine vereceği zararları önlemek için yardımcı ruhunun şekline bürünerek kendini kadına benzetmektedir. Bunlara ek olarak Bayat'ın verdiği bilgilere göre cinsiyeti ne olursa olsun Şaman kişi doğum yapmaktadır. Bunun nedeni ise bir sonraki gelecek olan Şamanın dünyaya getirilmesidir. Ancak burada bilinmesi gereken en önemli nokta da şudur. Her ne kadar kadın kıyafeti giyse de hem erkek hem de kadın Şaman için cinsiyet önemsizdir. Çünkü Şaman artık bedeni ve zihni ile dünyayı başka algılayan, yeniden doğmuş kişidir. Erkek Şamanların kadın kıyafeti giymesi onların kendi bedenlerini terk etmeleri anlamına gelir. Bu da parçalanma ve yeniden doğma durumu ile alakalıdır. Şamanlık cinsiyet üzerine kurulu bir inanç değildir ve günümüzde de hem kadın hem de erkek Şamanlar tarafından icra edilmektedirler.⁵⁵

⁵⁴ Bayat Fuzuli, *Türk Kültüründe Kadın Şaman*, s.26.

⁵⁵ Bayat Fuzuli, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, s.112.

3.4. AKTİF ŞAMAN- PASİF ŞAMAN

Aktif-pasif Şamanlık meselesi tam olarak kişinin nasıl Şaman olduğu ile alakalıdır. Türk Şamanlığında en yaygın görülen Şaman olma durumu, ruhlar tarafından seçilmedir. Şaman burada edilgen bir özellik göstermektedir. Kendi isteği haricinde göreve çağırılmıştır ve görevi yapmak zorundadır. Bu pasif Şamanlıktır. Pasif Şamanlığın aksine, aktif Şamanlıkta aday kendi isteği ile görevi üstlenir. Burada zorunluluk yoktur ve aday görevi yerine getirmek istemediği zaman ruhlar tarafından cezalandırılmayacaktır. Pasif Şamanlık süreci en başından itibaren ruhlar tarafından yürütülmektedir. Ancak aktif Şamanlıkta aday, Şaman hastalığına yakalanmaz, ruhlar tarafından eğitilmez ve ölüp yeniden doğamaz.⁵⁶ Böylece adayın bedeni de yenilenmeyecektir.

Pasif Şamanlık aktif Şamanlığa göre daha güçlü ve etkilidir. Aktif Şamanlık yapan kişi âlemler arasında seyahat etmediği ve ruhların yardımını almadığı için yalnızca birkaç basit hastalığa şifa bulmaktadır. Ayrıca bu şamanların ayinde kullandıkları kendilerine özel kostüm ve davulları bulunmamaktadır.

⁵⁶ Bayat Fuzuli, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, s.80.

II. BÖLÜM: ŞAMANLIK SİSTEMİ

1. ŞAMAN EVREN ALGISI

1.1 GÖKYÜZÜ VE GÖK CİSİMLERİ

Tanrıların ve ruhların âlemine geçmeden önce Şaman inancına mensup halkların maddi dünyalarını nasıl algıladıkları hakkında bilgiler vereceğim. Bu kısımda özellikle gök cisimleri geniş yer kaplamaktadır. Toprağın derinliklerine ulaşamadıklarından dolayı insanlar yeryüzü ve gökyüzünü gözlemlemişlerdir. İnsanlar için gün ve gecenin oluşumu en efsunlu olaydır. Çünkü gökyüzü bambaşka bir hal alır. Güneşin yerine ay, bulutların yerine yıldızlar, mavi sema yerine siyah gök kubbe gelir. Yine yağmur, dolu, şimşek, yıldırım, gökkuşağı ve bulutlar gökyüzünde meydana gelen bir takım oluşumlardır. Her birinin birbirinden farklı özellik göstermesi insanların ilgisini çekmiş ve inanç sistemlerine işleyerek bu olaylara karşı farklı tutumlar sergilemelerine neden olmuştur. Örneğin, güneş onları besleyen, hayat veren kaynak olarak kabul edilirken, yıldırım ve gök gürültüsü tanrıların cezalandırması olarak algılanmıştır. Evrenin yorumlanma şekli günümüze dek uzanan geniş bir inanç yelpazesini doğurmuştur. Güneşten başlayarak gök cisimleri, hava olayları hakkında bilgi verip, evren tasavvuru ile ilgili konu başlığına geçeceğim.

1.1.1. Güneş

Türk halklarında güneş en önemli gök cismi kabul edilmiştir. Otlaklara hayat vermesi, ısıtması ve en önemlisi insanların yaşadığı dünyayı aydınlatması güneşi önemli yapan özellikleri arasındadır. Güneş kadın olarak betimlenmiştir. Bu yüzden güneş ana denilmektedir. Gökte hiçbir nesneye bağlı olmadan havada durabilen bu cismin aynı

zamanda büyük olması, yer değiştirmeden aynı yönde doğup batması, insanların ona dua etmesine ve onun için kurban kesmesine neden olmuştur. Güneşin ışığı yalnızca inançlarına değmemiş, sosyal hayatlarındaki bir takım düzenlemeleri güneşe göre ayarlamalarına neden olmuştur. Bu düzenlemeler neticesinde hanenin kapısı güneşin semada yükselmeye başladığı doğuya doğru bakmaktadır.⁵⁷ Böylece otlaklara bereketi getiren güneş hanenin içine de girecektir.

Sema çeşitli katlardan meydana gelmektedir. Bu katlar aynı zamanda statünün de göstergesidir. Tanrı gök cisimlerinden de yukarıda en üst katta otururken, Güneş sekizinci katta yani tanrıdan aşağıda konumlanmıştır.⁵⁸ Buradan anlaşıldığı üzere güneşinde üstünde bir Tanrı vardır, diğer yaratılan kutlu nesneler gibi bir iyeye sahiptir ve tanrı tarafından yaratılmıştır. Dünya gibi Şaman da enerjisini güneşten alır. Hem kostümünde hem de davulunda güneş figürü yer alır. Bu sayede ayin gece bile yapılsa Şaman güneşin gücünü üzerinde hisseder.

Günümüzde güneş tutulması olarak bildiğimiz olay, önceki dönemlerde güneşin kötü ruhlarla savaştığı ve bu savaş sonucunda hapsedilmesi şeklinde bilinir. Bu kötü ruhları hayat kaynağından uzaklaştırmak ve güneşi kurtarmak için insanların gürültü yapması gerekir. Bu yüzden güneş tutulması gerçekleştiği zaman insanlar, bağırarak ve davul, metal çubuklar gibi nesneleri kullanarak ses çıkarmaya, gürültü yapmaya çalışırlar.⁵⁹ Anadolu'da hala yaygın olan, gürültü veya ses çıkararak ruh ve cinleri kovma düşüncesini bu dönemden kalma bir inanç olarak kabul edebiliriz.

Uraz, her şeye ışık tutan güneşin tanrı olduğunu öne sürerken,⁶⁰ Kalafat güneşin koruyucu ruh olduğunu belirtmiştir.⁶¹ Makas, Şamanın ayini bitirdiğinde güneşi selamladığını çünkü güneşin Şamana güç verdiğini belirtmiştir.⁶² Ögel ise, kehanette bulunmak ve gelecekte haber vermek için güneşin üzerindeki lekelerin okunduğu ve şekilde fal bakıldığını belirtmiştir.⁶³

⁵⁷ Ögel Bahaeddin, *Türk Mitolojisi C.I.*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1993, s.187.

⁵⁸ Ögel Bahaeddin, *Türk Mitolojisi C.II.*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1993, s.189.

⁵⁹ İnan Abdülkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, s.29.

⁶⁰ Uraz Murat, *Türk Mitolojisi*, İstanbul: Adam Yayınları, s.27.

⁶¹ Kalafat Yaşar, *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 1999, s.33

⁶² Makas Zeynelabidin, *Türk Dünyasında Masallar*, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2000, s.331.

⁶³ Ögel Bahaeddin, *Türk Mitolojisi C.II.*, s.188.

Toplum yaşamında güneşin önemli bir yeri vardır. Bu durum güneşin inanç motifi olarak karşımıza çıkmasına neden olmuştur. Somut bir şekilde insanlara ulaşan güneş, zaman içerisinde ruhu olan, insanlara yardım edebilecek bir iye haline dönüşmüştür. Yalnızca insanlar değil Şamanlar içinde önemli bir yeri vardır. Nitekim Şaman eşyalarında özellikle davul ve kostümünde güneş motifi mutlaka yer almaktadır. Çünkü güneş, verdiği enerjinin yanı sıra aynı zamanda gökyüzünde yer alan ve görülen en büyük cisimdir.

1.1.2. Ay

Güneşin batışı ile kendini gösteren ay, geceyi aydınlatması bakımından inanç sisteminde yer almıştır. Güneş kadın ile bağdaştırılıp ana olarak ifade edilirken, ay erkek kabul edilmiş ve baba veya dede olarak ifade edilmiştir.⁶⁴ Güneş semanın sekizinci katında yer alırken, ay onun da aşağısında, altıncı katında bulunmaktadır. Güneşe bakılarak fal açıldığı gibi ayın da aldığı şekiller yorumlanmakta ve ona göre davranılmaktadır. Örneğin, ay büyük hali ile semada belirlediği zaman, eğer savaş meydanında iseler ilerler, küçülürse harpten geri çekilirlerdi.⁶⁵ Bunun yanı sıra ay, doğurganlık ile bağdaştırıldığından dolayı insanlar evlenme merasimini yeni ay oluştuğunda düzenlerlerdi.⁶⁶ Anlatılanlar ışığında ayın totem özelliği söz konusudur. Nitekim ondan dilek dilemek veya girecekleri savaşın iyi sonuçlanmasını istemek yerine, ayın şekil ve hareketleri yorumlanmış, ona göre hem yapacakları hem de yaptıkları savaşa yön vermişlerdir. Bunların yanı sıra aya tapma, dua etme, kurban sunma gibi ritüeller de söz konusudur.

Ay tutulması gerçekleştiği zamanda tıpkı güneş tutulmasında olduğu gibi insanlar havaya ok atarak, kurşun sıkarak, davul çalarak ses çıkarıp gürültü yaparlar. Tıpkı böyle

⁶⁴ Ögel Bahaeddin, *Türk Mitolojisi* C.II., s.187.

⁶⁵ Buluç Saadettin, *Şamanizm*, İslam Ansiklopedisi, C.11, 1979, s.325.

⁶⁶ Ateş Mehmet, *Mitolojiler ve Semboller Anatanrıça ve Doğurganlık Sembolleri*, İstanbul, 2001, s.136.

zamanlarda güneşte olduğu gibi ayın da kötü ruhların etkisinde olduğu ve kötülüklerin uzaklaştırılması gerektiği inancı vardır.⁶⁷ Ancak ay her ne kadar geceyi aydınlatan bir gök cismi olsa da ısı yaymadığı için güneşten farklı olarak soğuk karakterize edilmiştir.

Türk inanç yapısı içerisinde güneş daha fazla ön plandadır. Bu durumun ortaya çıkmasındaki en önemli etken ise güneşin şekli değişmeden aynı kalırken, ay belirli dönemlerde farklı şekiller içine girmektedir.⁶⁸ İnsanların sabit ve büyük şeylere daha çok güvenmeleri ayın totem, unsuru olarak görülmesini daha belirgin hale getirmiştir.

Ay şekil değiştiren, canlı bir yapıya sahiptir. Güneş ufuktan kaybolurken yerini aya bırakır ve geceyi aydınlatma görevi aya geçer. Karanlığı aydınlatan ayın, yeryüzüne yansıttığı ışığını da hanelerinin içine almak isteyen insanlar hanenin üst kısmına delik açarlar. Bu deliğe tündük adı verilir.⁶⁹ Işığın sosyal hayatta yeri büyük olduğundan dolayı gün ışığı gibi ay ışığı da çadıra alınmaya çalışılmıştır. Bu sayede yalnızca otlaklara, dağlara değil çadırın içine de ay ışığı süzülecek ve akşam olduğunda yaşam alanları aydınlatacaktır.

1.1.3. Yıldızlar

Gece ortaya çıkan ve ay ile birlikte gökyüzüne canlılık veren yıldızlara da çeşitli anlamlar yüklenmiştir. Sayısı milyonları bulan yıldızların tek tek özellikleri olmasa da başta kutup yıldızı olmak üzere kendini belli eden yıldızlar için çeşitli inançlar geliştirmişlerdir. Yıldızlar yalnızca eski Türk inançlarında karşımıza çıkmamakta, İslam'da da yer almaktadır. Nitekim yıldızname⁷⁰ denilen ve kişinin geleceği hakkında bir takım tespitler yapan fal geleneği günümüzde hala varlığını devam ettirmektedir.

⁶⁷ İnan Abdülkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, s.29.

⁶⁸ Eliade Mircea, *Dinler Tarihine Giriş*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2003, s.167.

⁶⁹ Kalafat Yaşar, *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*, s.34,35.

⁷⁰ Yıldızname; Kuran-ı Kerim üzerinden bakılır. Genel itibarıyla kişinin doğum tarihi ve saati gibi bilgilerinin gezegenler ve yıldızların konumu üzerinden çözümlenmesine dayanmaktadır. Yıldızname, www.astrocenter.com.tr Erişim Tarihi 04 Nisan 2018.

Yıldızlarla alakalı inanç çerçevesinde kutup yıldızı aslında dünyanın eksenidir. Evren bu yıldız sayesinde yerinden kaymadan durabilir. Böylece gece ve gündüz hiç şaşmadan meydana geldiği gibi güneş de her zaman aynı yönden doğup, aynı yöne doğru batmaktadır. Farklı Şaman toplumları bu yıldızla çeşitli isimler vermişlerdir. Bu isimler *Demirkazık* veya *Altın Direk* tir.⁷¹ Kazık veya direk yapı itibarıyla sabit kalabilen nesnelerdir. Bu ifadelerin kutup yıldızı için kullanılması ise dünyanın eksenini sabit tuttuğu inancından kaynaklanır. Dünya ile kutup yıldızı, kutup yıldızı ile de diğer yıldızlar birbirine bağlıdır. Sema bu direğe asılı durduğundan kaymaz, yıldızların yeri şaşmaz ve birbirleri arasındaki bağ kopmadan kalabilir. Yani tüm evreni birbirine bağlayan noktalar vardır. Ancak bir felaketin meydana gelmesi bu düzenin bozulup dağıldığı anlamına gelmektedir.⁷²

Yakut inancına göre Samanyolu galaksisi, sema ile dünyanın birleşme noktasıdır.⁷³ Yakut inancına göre içinde yaşadıkları çadır onların evreni iken, tepesindeki delikler de yıldızlardır.⁷⁴ Bu, evrenin kendi yaşam alanlarındaki sembolleştirilmiş karşılığıdır. Kutup yıldızı haricinde Şaman kültüründe adı geçen birden fazla yıldız vardır. İnan'ın verdiği bilgilere göre bu yıldızlar şunlardır: Büyükayı, Zühre Yıldız, Ülker Yıldız ve Yedi Hanlar.⁷⁵

Güneş ve ay figüründe olduğu gibi yıldızlar da Şaman davullarına resmedilen unsurlar arasındadır. Her ne kadar ana ışık kaynağı olmasalar da saçtıkları ışığın enerjisi ile Şamanın göğe yükselmesine yardımcı olurlar. Yine yıldızlara bakılarak tahminler yapılmakta, şekilleri yorumlanarak fal açılmaktadır. Özellikle Kutup Yıldızı ile insanlara yönlerini bulmada yardımcı olmaktadır. Günümüzde ise yıldızlarla alakalı bir takım inançlar söz konusudur. Buna göre yıldız kaymasına tanık olan kişiye bir dilek hakkı tanınmış olur. Bu yüzden yıldızın kaydığını gören kişi kimsenin duymayacağı şekilde dilek dilemelidir. Diğer inançta ise yıldız ile insanın hayatı birbirine bağlıdır. Dünya üzerinde yaşadığı süre boyunca yıldız parlayan insanın öldüğü zaman yıldız söner. Böylece insan yeryüzünden, yıldız da semadan silinmiş olur.

⁷¹ Buluç Saadettin, *Şamanizm*, s.326.

⁷² Buluç Saadettin, *Şamanizm*, s.326.

⁷³ Ögel Bahaeddin, *Türk Mitolojisi*, C.II, s.219.

⁷⁴ Vasilyev Yuriy, Fatih Kirişcioğlu, Gülsüm Killi, *Saha(Yakut) Halk Edebiyatı Örnekleri*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1996, s.54.

⁷⁵ İnan Abdülkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, s.29.

1.1.4. Hava Olayları

Şimşek çakması, gök gürültüsü, yıldırım düşmesi ve gökkuşağı gibi hava olayları genellikle yağmur ve dolu ile birlikte meydana gelir. Bunlar insanların somut olarak gördükleri hava olaylarıdır. Gökkuşağı haricinde geriye kalanlar gökten yeryüzüne inerler. Özellikle yıldırım ve gök gürültüsü insanlar üzerinde olumsuz etkiler bırakmıştır.

Yıldırım ve gök gürültüsü her ne kadar insanları korkutsa da, kötülük getireceği fikri pek oluşmamıştır. Aksine yaygın inanışa göre yıldırımın kötü ruhların uzaklaşmasını sağlayan bir gücü vardır. İnsanlar üzerinde böyle olumlu bir etkinin oluşmasındaki en büyük etken gökten geliyor olmasıdır. Zira Şaman inanç sistemine baktığımızda gökten insanlara kötülük gelmesi pek muhtemel bir durum değildir. Yıldırım kötü ruhları kovarken, gök gürültüsü tanrının gezdiğine ve sesin onun arabasından çıktığına işaretir.⁷⁶ Kötü ruhların gelmesini engellemek içinse kimisi yıldırım çarpmış ağaçtan bazı parçalar alır.⁷⁷

Yıldırımla alakalı çeşitli ritüeller uygulanır. Özellikle ilk şimşek görüldüğünde ve ilk gök gürültüsü duyulduğunda hanenin içine değil etrafına saçı saçılır. Bu saçının anlamı öfkesi dinen tanrıya şükranlarını iletmek ve bu durumu kutlamaktır. Uygurlarda ise yıldırım düştüğü yer ritüelin bir parçasıdır. Fakat ritüeli düzenlemek için bir yıl beklemek gerekir. Ritüelde kurban kesilir ve tam olarak yıldırım düştüğü yere gömülmesi gerekir. Böylece Tanrıdan gelen lütf, kesilen kurban ile ödüllendirilir. Kurbanın yanı sıra saçılan saç için kırmızı, süt veya ayran kullanılır. Böylece sembolik olarak tanrıdan gelen bereket yine tanrı ile paylaşılır. Bunların yanı sıra beyaz atları serbest bırakma geleneği de vardır.⁷⁸ Bu uygulama da kansız kurbana örnek teşkil eder. Sunulan kurbanın ve saçılan saçının beyaz renkte olması da iyi ruh algısını pekiştirmektedir.

⁷⁶ Uraz Murat, a.g.e., 1994, s.36.

⁷⁷ Ögel Bahaeddin, Türk Mitolojisi C.II, s.282.

⁷⁸ İnan Abdülkadir, Tarihte ve Bugün Şamanizm, s.32.

Yıldırım düşmesine kanlı-kansız kurban haricinde fiili olarak da karşılık verilmektedir. Tıpkı güneş ve ay tutulmasında olduğu gibi gürültü çıkarılmakta, metaller birbirine vurulup, ok atılmaktadır. Yalnız diğer iki konudan farkı; bu eylemler güneş ve ay tutulduğunda kötü ruhları kovmak için yapılırken, yıldırım düştüğünde tanrıdan gelen mesaja karşılık verme amacıyla yapılır. Yıldırımın ateşini ise yalnızca süt söndürür. Zira bu sebeple saçı için süt ve süt ürünlerini kullanmışlardır. Yıldırımı süt ile karşıladıkları gibi, yıldırım düşeceği zaman sütün üstü kapatılır. Çünkü yıldırımın sütü sevdiği ve üzerini açık gördüğü anda içine gireceği inancı vardır.⁷⁹

Bir diğer hava olayı, yağmurdan sonra ortaya çıkan, yedi renkli olan ve Şaman inancına göre bu âlemi öte âleme bağlayan gökkuşağıdır. Şamana yol gösterme işlevi vardır. Bu sebeple ayinlerde onu temsilen çeşitli renklerde bezler bir ipe asılırlar. Şaman için önemli olan gökkuşağı, tıpkı güneş, ay ve yıldızlar gibi davulunda resmedilir. Davulun hem sağ, hem de sol tarafına birkaç çizgi şeklinde çizilir.⁸⁰ Gökkuşağı semada tanrı, güneş ve ayın aşağısında konumlanmıştır. Yine gökte olmasından dolayı iyi ruhlardan biri olarak kabul edilir.

Şaman inancında gökkuşağı, Şamanın göğe çıkmasına yardımcı olan bir basamak gibidir. Şaman buradan tutunarak göğe yükselir. Sıradan insanların ulaşamadığı gökkuşağı, Şamanlar için daimi kullanılacak bir araçtır. Tanrı tarafından gönderilmiştir. Bu yüzden Şamanın kıyafetinde veya ayinin gerçekleşeceği yerde, gökkuşağını temsil eden renkli bezler bulunmaktadır. Bunu Şaman davulunda yer alan gökkuşağı figürleri tamamlamaktadır. Gök ile yer arasındaki geçit görevini gökkuşağı üstlenmekte ve iki âlem arası iletişimi sağlamaktadır.

1.2. EVREN TASAVVURU (TASARIMI)

Günümüze kadar uzanan dinlerin ve inanç sistemlerinin yolculuğuna baktığımız zaman hepsinin kendine ait bir sistemi, kuralları, uygulama yöntemleri ve bu dinlerin

⁷⁹ Ögel Bahaeddin, *Türk Mitolojisi C.II*, s.280-286.

⁸⁰ İnan Abdülkadir, *Makaleler ve İncelemeler*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1998, s.447-449.

kendilerine ait taşıyıcıları olduğunu görmekteyiz. Bunların yanı sıra her bir inanç kendince yaradılış ve evreni açıklamaya, anlatmaya çalışmıştır. İnanç sistemi olarak ele aldığımız Şamanizm de kendi içinde evreni anlatmaya, açıklamaya çalışmıştır. İnsanlara görüneni gösterirken, Şamanlara görünmeyenin haritasını çizmiştir. Bu sayede Şaman yol alabilecek, yolunu bulabilecektir.

Kimi araştırmacı Şamanlıkta iki kademeli evren olduğunu kabul ederken, kimi araştırmacılar tarafından evren üç kademeli olarak açıklanmaya çalışılmıştır.

Radloff'un verdiği bilgilere göre; Yer ve gök yaratılmadan önce her yer sudur ve hiçbir gök cismi yaratılmamıştır. Tanrıların en büyüğü Tengere Kayra Kan kendisine benzeyen bir varlık yaratır ve buna *kişi* der. İkisi su üzerinde yüzerken, kişi daha yükseğe uçmak ister ama uçuş özelliğini kaybettiğinden dolayı uçamaz ve suyun derinliklerine dalar. Boğulacak iken Kayra Kan'a yalvaran kişi ondan yardım isteyerek boğulmaktan kurtulur. Bunun üzerine Kayra Kan yer yaratmak ister ve kişiye suyun derinliklerinden toprak çıkarmasını buyurur. Toprağı ağzı ile çıkaran kişi hepsini tanrıya vermekten çekinir ve birazını ağzında saklar. Çünkü tanrıdan bağımsız kendine yer yaratmak ister. Kayra Kan kişinin kendisine verdiği tüm toprağı sağlar ve toprak genişleyerek yeryüzü oluşur. Bu esnada kişinin ağzındaki toprakta büyür ve nefes alamaz hale gelir. Ağzındaki toprağı tükürmek zorunda kalır. Kayra Kan tarafından yaratılan yeryüzü düz iken, kişinin tükürdüğü toprak ile dağ ve tepecikler meydana gelir. Kayra Kan kişiye cezalandırmak ister ve Erlik adını verip onu ışık diyarından kovarak ve yerine yeni kişiler yaratır. Ancak Erlik insanların kendisine biat etmesini isteyip onları kandırmaya başlayınca Kayra Kan insanları kendi haline bırakır. Kendisi için bir sema yaratmaya karar veren Erlik, Kayra Kan'dan izin alır ve kendi insanların çok daha iyi yaşadığı bir sema inşa eder. Bu durma kızan Kayra Kan onun semasını yıkmak için Mandışira'yı gönderir. Yıkılan semanın enkazından dağlar, derin uçurumlar ve geçilmesi zor ormanlıklar gibi doğal oluşumlar meydana gelir. Erlik ise kovulur ve yeraltından çıkamaz hale gelir.⁸¹ Böylece üç katmanlı evren yaratılmış olur.

⁸¹ Radloff Wilhelm, Türklük ve Şamanlık, Çev: A. Temir, T. Andaç, N. Uğurlu, İstanbul: Örgün Yayınevi, 2008, s. 20.

Timur Davletov, Şaman evreninin üç katmanlı olduğunu ve bu katmanlara yukarı/üst, orta ve aşağı/alt dünya denildiğini belirtmiştir.⁸² İnsanlar orta dünyada yaşarken aşağı ve yukarı dünya tanrıların yeridir.

Eliade'ye göre, “Evrende üst üste üç büyük katman veya bölge vardır; bunlar merkezlerinden geçen bir eksenle birbirlerine bağlı oldukları için birinden ötekine geçebilir. Doğal olarak bu eksen bir açıklıktan, bir “delikten” geçer; tanrılar yeryüzüne, ölümler de yer altına bu delikten geçerek inerler; esrik Şamanın ruhu da göğe veya yeraltına yaptığı mistik yolculuklarda yine bu geçidi kullanır. Şaman bu düzeyler arasındaki sınırları aşmayı bilen adamdır. Kozmik kuşak veya düzeyler arasındaki iletişim ve ulaşımı mümkün kılan, evrenin yapısıdır.”⁸³

Eliade'ye göre Şamanlıktaki evren algısında yeryüzü merkez konumundadır. Burada yaşayan Şaman öte âlemlere kolaylıkla sıçrayabilir. Bu geçişlerinde orta dünyanın çeşitli nesne ve simgelerinden faydalanır. Buna göre orta dünyayı gök ve yer dünyasına bağlayan yalnızca Şamanların görebildiği bağlar vardır. Evren üç ana katman veya bölgeden meydana gelmekte ve bunlar aşağı/yer, orta/yeryüzü ve yukarı/gök olacak şekilde üst üste yer almaktadırlar. Katmanlar tam orta yerlerinden birbirlerine bağlıdır ve bu sayede Şaman birinden diğerine kolaylıkla geçebilir. Evren algısının bir benzeri de insanların yaşadığı dünyada yer alır. Buna göre evren insanın içinde yaşadığı çadırdan başlayarak somutlaşır.⁸⁴ Böylece evren çadıra karşılık gelirken, çadırın ortasında bulunan kazık ise kutup yıldızına denk gelir ve çadırı havada tutma görevi vardır.

Radloff'a göre dünya birçok katmandan meydana gelmektedir. Bu düşüncenin oluşmasındaki en büyük etmen insanın yaşadığı coğrafyada karşılaştığı dağlardır. Çünkü dağlar da katmanlı bir yapıya sahiptir. Aynı zamanda dağlar Şaman inancına göre kutsal kabul edilmektedir. Şaman katmanlar arasından geçmek için çok çaba sarf eder. Çünkü katmanlar birbirlerinden belirgin bir şekilde ayrılmıştır. Yukarıdaki on yedi kat, aydınlık âlem olan göğü ve aşağıdaki yedi ya da dokuz kat da karanlıklar âlemini meydana getirir. Sema katları ile aşağıdaki dünyanın katları arasında, insanların

⁸² Davletov Timur, *Şaman*, İstanbul: Asi Kitap, 2017, s.87.

⁸³ Eliade Mircea, *Şamanizm İlkel Esrime Teknikleri*, s.325.

⁸⁴ Eliade Mircea, *Şamanizm İlkel Esrime Teknikleri*, s.331.

oturduğu yeryüzü vardır, böylece yeryüzü üzerinde yaşayan bütün insanlar ile birlikte, yer ve gök dünyanın etkisi altında bulunur.⁸⁵

Bayat'a göre evren, tüm canlıları ve dünyayı kapsayan bir bütündür.⁸⁶ Doğa ile bu denli iç içe olması ve onu korumasından dolayı Şaman kültürünü doğa ve paylaşım kültürü olarak tanımlamak yanlış olmayacaktır. Şamanlar ise, bu kültürde kozmik birikim ve bilgiyi aktaran kişi rolünü üstlenir. Bu bağlamda Şaman, geçmişi ve bugünü bağlarken, maddi âlem ile manevi âlem arasında bağ kurar ve bunu gizli bilgiye ulaşarak yapar.⁸⁷

Kalafat'da evreni üç kısımda ele almış ve açıklamaya çalışmıştır. Bu kısımlar en üstten aşağı doğru: Gök, Yeryüzü ve Yeraltı âlemidir. Aydınlığın âlemi olan ve en üstte bulunan gök âlemi 17 kattan ibarettir. Karanlığın âlemi olan yeraltı ise 7 veya 9 kattan meydana gelmektedir. Yeryüzü ise bu iki katın arasında bulunur ve insan yaşamının devam ettiği maddi âlemdir.⁸⁸

Ögel'e göre gökyüzü tüm gök cisimlerini kapsayacak kadar büyük bir âlemdir.⁸⁹ A. Anohin'e göre evren üç basamaklıdır ve ruhlar bu üç âlemde de yaşamaktadırlar. Ruhlara özelliklerine göre bazı isimler verilmiştir. Buna göre kötü ruhlara *körmös*, iyi ruhlara *kuday*, yeryüzünde bulunanlara ise *yer-su*(yer su) veya *Altay* denilmiştir.⁹⁰ Sıradaki konu başlığı ile bahsi geçen üç katmanlı evren ve bu evrendeki Tanrılar, ruhlar, Şaman ve insanların arasındaki etkileşimin nasıl olduğu, sistemin nasıl işlediği ve hangi unsurları barındırdığı hakkında bilgi vereceğim.

⁸⁵ Radloff Wilhelm, *Türklük ve Şamanlık*, s.17-18.

⁸⁶ Bayat Fuzuli, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, s.152.

⁸⁷ Bayat Fuzuli, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, s.153.

⁸⁸ Kalafat Yaşar, *Altaylardan Anadolu'ya Kamizm-Şamanizm*, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2004, s.23.

⁸⁹ Ögel Bahaeddin, *Türk Mitolojisi* C.II., s.146.

⁹⁰ A. V. Anohin, *Altay Şamanlığına Ait Materyaller*, s.3.

2. ŞAMAN EVRENİNDE TANRILAR ÂLEMİ

2.1. GÖKYÜZÜ TANRISI VE İYİ RUHLAR

İnsanlar yaşadıkları dünyaya karşı kayıtsız kalmamış onu keşfe çıkmıştır ve karşılaştığı her bir unsura farklı anlamlar yüklemiştir. Özellikle kendisinden büyük olan Dağ, Nehir, Irmak gibi doğal oluşumlara birer ruh atfetmiş ve buralara ayrıca özen göstermiştir. Bunun gibi gökyüzü de insanlar için merak uyandırmıştır. Nitekim gece ve gündüzün yaratıcısı güneş, geceleri parıldayan ay ve karanlıkla aşığa çıkan milyonlarca yıldız inanç dünyasında önemli unsurlar haline gelmiştir. Ayrıca yağmur, kar gibi gök olayları beraberinde şimşek, gök gürültüsü ve dolu gibi diğer doğa olaylarını da getirince gökyüzüne bakış açısı değişmiş, ulaşılamayan olmasıyla da ululuk atfedilmiştir.

Hem ulaşılamaması hem insandan bağımsız olaylar gerçekleştirebilmesi insanlarda gökyüzüne karşı korku ile birlikte itaat duygusunun oluşmasına neden olmuştur. Çevrelerindeki nesnelere yükledikleri anlam ve sahip olduğunu düşündükleri ruhların gökyüzünde de olduğunu düşünmüşlerdir. Sonsuzluk hissi uyandırması, aydınlığın kaynağının gökte olması ve ulaşılmaması gökyüzüne iyi karakter atfedilmesine neden olmuştur.

Eski Türk inanç yapısı çerçevesinde gökyüzü, gözle görülen maddi âlem ile görünmeyen manevi âlemi yapısında bulunduran düalist bir yapıya sahiptir. Gökyüzünün rengi ve bu rengi taşıyan motifler de yine kutsal sayılmıştır.⁹¹

Anadolu'da *gündüzün şerri gecenin hayrından iyidir* şeklinde bir söz vardır. İlkçağlardan günümüze kadar uzanan süre boyunca karanlık bastırdığında insanların korunma ve güvenlik ihtiyacı artmıştır. Bunda etraflarında olan biteni iyi şekilde göremiyor olmanın etkisi büyüktür. En büyük ışık kaynağının da gökyüzünde olması sebebiyle iyilik göğe atfedilmiştir. Aynı zamanda güneş yaşam kaynağıdır ve Tanrının da yaratan vasfı olduğu için Tanrı da göktedir. Bu konu ile alakalı İnan, Şaman

⁹¹ Kaplan İbrahim, *Van Gölü ve Civarında Şamanizm İzleri*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2010, s.31.

inancında güneş ve ayın çok eskiden beri önemli kabul edildiğini belirtmiştir.⁹² Bu inanç neticesinde hem güneş hem de ay için yemin eder ve merasim düzenlenmiştir. Güneş dışıdır, doğurgandır ve ateş ile sembolleştirilir. Ayrıca güneş ve ay tutulmasının kötü ruhların, iyi karakterli olan bu iki gök cismine musallat olması neticesinde meydana geldiği inancı hâkimdir.

Gök ve yer âleminde var olan tüm ruhlar tanrının hizmetinde ve ona bağlı olarak yer alırlar. Yani en tepede bir tanrı ve onun altında çeşitli ruhlar bulunur. Bu da inanç sisteminde bir bütünlük ve düzen meydana getirir. Bu bilgiler ışığında sonraki başlıklarda tanrıları, ruhları ve inanç siteminde nerede bulunduklarını açıklamaya ve onları tanıtmaya çalışacağım.

2.1.1. Ülgen/Kayrakan

Abdülkadir İnan'a göre, Altaylıların en büyük tanrısı Ülgen'dir ve bu tanrıya Güney Altaylılar Kудay adını verirken, Soyutlar Kayrakan (yüce han) demişlerdir.⁹³ Kayrakan'ın Ülgen, Kızagan ve Mergen adında oğulları vardır. Ancak Şaman dualarında adı geçen Kızagan ile Mergen iyi karakterli ruhlardır ve bunlar Ülgen'e hizmet ederler. Böylece Kayrakan adı yüce tanrıya karşılık gelmediği gibi yalnızca büyük ruhları tanımlamaktadır.⁹⁴

A. Anohin'e göre, İnsan şeklinde tasvir edilen Ülgen, iyilik tanrısıdır ve göğün en yüksek katında oturur. Onun altında ay, güneş ve yıldızlar vardır böylece tüm kâinatı buradan izleyebilir. Ayinlerde Ülgen'in huzuruna çıkacak olan Şaman erkek olmalıdır ve *puudak* adı verilen engelleri aşmalıdır.⁹⁵ Bu engeller kimi rivayetlerde yedi tane iken kimisinde dokuz tanedir. Ancak tanrının huzuruna çıkmanın zorluğundan dolayı Şamanın kimi zaman yalnızca beşinci engele kadar çıkabildiği rivayet edilir. Ülgen

⁹² İnan Abdülkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, s. 29.

⁹³ İnan Abdülkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, s.31.

⁹⁴ İnan Abdülkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, s.32.

⁹⁵ A. Anohin. a.g.e., s.11.

sarayında yaşar ve altından bir tahtın üzerinde oturur. Anohin, Şaman'ın Ülgen'e Ak Nur(Ak Ayas), yakıcı (Küygekçi), Nurlu Hakan (AyasKaan), şimşek çaktıran (Yalğınçı) ve fırtına koparan (Künürtçi) sıfatlarıyla seslendiğini belirtmektedir.⁹⁶

Radloff'un verdiği bilgilere göre ise, Kayra Kan en büyük tanrıdır ve göğün on yedinci katında oturmaktadır. Buradan evreni yaratmış, yönetmiş ve kaderini belirlemiştir. Kayra Kan yalnızca evreni değil beraberinde üç tane de tanrı yaratmıştır. Yarattığı tanrılar Ülgen, Kızagan ve Mergen'dir ve Kayrakan semada bu tanrıların üstünde yer alır.⁹⁷

Eliade'de Radloff gibi en büyük tanrının, Kayra Han olduğunu belirtmiştir. Dünyanın sonu anlatımlarında Kayra Han'ın adının var olduğu ve Ülgen'e rastlanmadığını dile getirmiştir. Eliade'ye göre Kayra Han Ülgen'in üstünde yer alan daha yüce bir varlıktır. Ancak Ülgen adına çok sayıda kurban sunulurken Kayra Han adına hiç kurban kesilmemesi Eliade'nin dikkatini çeken unsurlardan biri olmuştur. Bu durumu zaman içerisinde bir tanrının diğerinin yerini alabileceği şeklinde açıklamıştır. Hatta bu duruma örnek olarak Hindistan'ı göstermiş, tanrı Veruna ve tanrı Dyous için kesilen kurbanın zamanla tanrı Prajapati ve tanrı İndra adına kesilmeye başladığını belirtmiştir.⁹⁸

Genel olarak bakıldığında göğün en üst katında en yüce Tanrının oturduğu ancak iki farklı tanrı ifadesinin karşımıza çıktığını görmekteyiz. Bu konu hakkında da araştırmacılar farklı görüşler öne sürmüş ve yüce yaratıcının kim olduğunu açıklamaya çalışmışlardır. Araştırmalardan anlaşıldığı üzere Kayra Kan ulu tanrı olarak varlık göstermişse de kurban sunuları Ülgen'e sunulmuştur. Böylece zaman içerisinde yüce yaratıcı kimliği isim değiştirmiş diyebiliriz. Zira Ülgen kelimesinin etimolojisi hakkında dahi çok kesin bilgilere ulaşılmamıştır.

Ülgen'in menşei meselesinin ardından onun hakkında bilgi vermek ve onu tanıtmak istiyorum. Öncelikle Şamanlar dualarında ona yer vermiş ve adını defalarca zikretmişlerdir. Dualarda bahsi geçen Ülgen ise âlemi yaratan yüce varlık konumundadır. İnsanı, çevreyi, ateşi, gökkuşağını, hayvanları, otlak ve yayları kısacası

⁹⁶ A. Anohin. a.g.e., s.12.

⁹⁷ Radloff Wilhelm, *Türklük ve Şamanlık*, s.21.

⁹⁸ Eliade Mircea, *Şamanizm İlkel Esrime Teknikleri*, s.131-132.

bütün kâinatı yaratan Ülgen'in kendisidir. Ülgen'e hitaben söylenilen dualardan biri şu şekildedir:

*“Aylü kündü yaan yer
Ay küñüm yayagan
Adam Ülken bıçagan...
Üç otingdı küydürüp bergen
Üç oçagingdı kadap bergeri
Atam Ülgen...”*

*Aylı ve güneşli büyük makamı, ayımı ve güneşimi yaradan (onlara) şekil veren atam Ülgen... Ateşi yaradan, insanlara ocakları tutuşturup veren, sacayaklarını ocaklara yerleştiren odur...”*⁹⁹

Yukarıda da bahsedildiği gibi ay, güneş, ateş gibi insanların günlük hayatlarında önemli yer teşkil eden bu unsurların Ülgen tarafından yaratıldığı dile getirilmiştir. Buradan da anlaşılacağı üzere Ülgen yüce yaratıcı konumundadır:

*“Yuvarlak biçimli başın canını yaratmış
Göbekliyi halk edivermiş
Kırpikliyi biçivermiş
Aygırlı at sürüsü yaratmış
Her (yerde) otlaklar yaratıp verecektir
Sürü yerlerinde mal yaratıp verecektir
Payitahtlı yurt yaratıp verecektir
Sıcak ateşini yakıp veren
Ve sacayağını (ocağını) dikip veren
Atam Ülgen!”*¹⁰⁰

Dualarda yer alma sebebi onun için ayin yapılması ve kurban kesilmesidir. Anohin'in verdiği bilgilere göre Ülgen için yapılan kurban kesme törenine *Üstüğü*, verilen kurban ise *parılgı* denilir.¹⁰¹ Kurban sunusunun çeşitli gereklilikleri vardır ve her zaman gerçekleştirilemez. Ülgen için kış aylarında ayin yapılmadığı gibi özellikle ilkbahar ve yaz aylarında ayin yapılmalıdır. Merasimler genellikle üç yılda bir düzenlenir. Ülgen için ayrıca bir tören yapılması yine onun diğer doğaüstü güçlerden farklı kabul edilip ayrı tutulması ile alakalıdır. İnsanlar Ülgen'e kurban sunarak ona olan bağlılıklarını,

⁹⁹ A. Anohin. a.g.e., s.11.

¹⁰⁰ A. Anohin. a.g.e., s.11.

¹⁰¹ A. Anohin, a.g.e., s.12.

şükranlarını gösterir ve gelecek yıllarda ondan neler beklediklerini dile getirirler.¹⁰² Ancak Ülgen'in huzuruna çıkamadıklarından dolayı onunla doğrudan kurulan bir iletişim söz konusu değildir. Sundukları kurbanlar ve o kurbanları Ülgen'e ileten ruhlar vasıtası ile aradaki bağı sağlıklı şekilde korurlar. Yakarış her ne kadar yüce yaradana olsa da iletişim onun yardımcıları ile kurulur. Bu iletişimi sağlayan en önemli aracı ise Şaman'dır. Çünkü yalnızca o âlemler arasında dolanıp ruhlarla iletişime geçebilir.

Ülgen için düzenlenen kurban ayininde ilk olarak dikkat edilmesi gereken nokta kurbanın kendisidir. İyilik tanrısına sunulan kurban boz renkli kısırak olmalıdır.¹⁰³ Boz renkli olması Şaman inancına göre beyaz renge atfedilen temizlik ve iyilikle alakalıdır. Ülgen de gökte yaşayan iyi Tanrı olduğundan dolayı onun için boz renkli kurban kesilir. Yapılan törenlerde bereketli bir yıl olması ve toplumsal düzenin korunması adına dualar edilir. Zira avın, sütün ve otlığın bolluğu, halkın mutluluğu, huzuru ve sağlığı Ülgen'in korumasındadır.

Ülgen gök âleminde yalnız değildir ve semada yer alan diğer doğaüstü varlıklar Ülgen'in çocuklarıdır. Verilen bilgiler ışığında tanrı Ülgen'in yedi oğlu ve dokuz kızı vardır. Oğullarının isimleri:

- 1- Karşıt
- 2- Buura-kan
- 3- Yaşıl-kan
- 4- Burça-kan
- 5- Karakuş(Kartal)
- 6- Baktı-kan
- 7- Er-kanım'dır¹⁰⁴

Bahsi geçen bu varlıklar da ataları Ülgen gibi iyi karakterlidir. Ülgen'in vücudundan ayrılmışlardır ve bunlar şerefine yapılan tören ve ayinler Ülgen'e yapılanlardan farksızdır. Bu ruhlar şerefine *töz* yahut *yalama* denilen putlar yapılır.¹⁰⁵ Ülgen'in

¹⁰² İnan Abdülkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, s. 29.

¹⁰³ İnan Abdülkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, s. 28..

¹⁰⁴ İnan Abdülkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, s. 29.

¹⁰⁵ Burada bahsi geçen *töz*'ün kelime anlamı ise menşe, asıl, öz, köktür. Bunlar keçeden, paçavralardan, kayın ağacı kabuğundan yapılır. Bunlar duvarlara yahut sarıklara asılır. Önemli zamanlarda bu putlara saçı saçılır, ağızlarına yağ sürülür ve kimi yerlerde torbalarda saklanır. Bunlardan başka büyük kamlar,

kızları ve oğulları da onun gibi gökte yaşarlar. Oğullarının her birinin bir adı olduğu halde kızlarının isimleri bulunmamakta ve hepsi *ak kızlar* yahut *kıyanlar* şeklinde anılmaktadırlar.¹⁰⁶ Ancak yine de göğün en üst katı Ülgen'e aittir. Ülgen'in kızları Şamana yardımcı olan periler olarak da kabul edilir ve Şaman duasında şu şekilde geçer:

*“Ay kulagıma kişi bolup
Aytıp bereten edinger (ay gibi kulağına kişi olup söylerler)...”¹⁰⁷*

Genel itibariyle Gökyüzü her ne kadar geniş ve açık olsa da insanların sığındığı bir liman haline gelmiştir. Çünkü başlarına gelebilecek felaketi ancak buraya sığınarak uzaklaştırabilirler. Gök âleminin kutsanması ve onun için düzenlenen tüm merasimler bu amaçla ortaya çıkmıştır. Ülgen kadar önemli yere sahip olan kızları ve oğullarının haricinde Ülgen'e tabii olan yardımcı ruhlar vardır. Ülgen bu ruhlar aracılığı ile insanlara ulaşır. Şaman da ruhların yardımı ile gök âleminde rahatlıkla gezinebilir.

Tanrı Ülgen'in hizmetinde bulunan ve Şamana yardımcı olan bazı ruhlar vardır. Yayık, Suyla, Karlık, Utkuç, Ak Ana, Ana Maygıl ve Umay olarak adlandırılan bu yardımcı ruhların özellikler şu şekildedir:

2.1.2. Yayık/Haberci Ruh

Yayık, hem Ülgen'e hizmet eden hem de insanları kötü ruhlardan koruyan yardımcı ruhtur. Aynı zamanda insanlar ile Ülgen arasındaki bağın kurulmasını da sağlar. Ayin esnasında Şaman Yayık'ın himayesinde göklere ulaşır ve kurbanın canını Ülgen'in huzuruna çıkarır. Yayık'ın rehberlik etmediği durumlarda Şaman göklere çıkamaz.¹⁰⁸

kahramanlar, iyi ve kötü ruhlar namına yapılan putlarda vardır. Bkz. Abdülkadir İnan, Tarihte ve Bugün Şamanizm, s.42-45.

¹⁰⁶ İnan Abdülkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, s.33.

¹⁰⁷ İnan Abdülkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, s.33.

¹⁰⁸ İnan Abdülkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, s.33.

Radloff, Yayık'ın Ülgen'in oğullarından biri olduğu bilgisini verdikten sonra yaratılan kudretli hanların dördüncüsü olduğunu söylemiştir. Diğer isimleri May Ana ve Talay Kan olan Yayık, denizlerin egemeni olduğu gibi aynı zamanda ölüleri de koruyan yardımcı ruhtur. Ayrıca hükmettiği on yedi denizin birleştiği yerde onun evi vardır.¹⁰⁹

Ülgen tarafından kendisine yaratma emri verildiği için kaynaklarda Kудay adı ile de anılır. Yayık adının anıldığı Şaman duası şu şekildedir:

*“Ayaz hanıng üleşı
Aydın kündüing ülüü
Ülgen piydin yarlıkçı
Kızıl pulut kuyuluu
Kızınıluu tiskindüü
Kuba yalgın kamçılıu
Tengerede til alışkan Ak Yayık
Küngürçiden ayrılğan,
Küygeçiden çeçilgen,
Tindii bolup tizilgen,
Yibek bolup çöylgen.*

*Ayas Kaan'ın (Ülgen) parçası
Ay ve güneşin parçası
Ülgen Piy'in habercisi (Emirleri)
Kızıl bulut kenarlı,
Gökkuşağı dizginli
Solgun şimşek kamçılı,
Gökten haber alan Ak Yayık!
Yıldırım tanrısından ayrılmış
Şimşek tanrısından sıçramış
İnci olup dizilmiş
İpek gibi uzamış”¹¹⁰*

Yayık genel itibarıyla güçlü bir imaja sahiptir ve insan şeklinde tasvir edildiğinden ötürü onun adına baş, kulak, el, ayak ve kuyruğa sahip putlar yapılmıştır. Bu put iyiliğin ve saflığın simgesi olan beyaz renkli kumaş ve şeritler birleştirilerek oluşturulmuştur. Ayaklarına kırmızı şeritler takılan bu putlar ipler vasıtasıyla evlerin arka kısmında bulunan iki kayın ağacının arasına asılmaktadır.¹¹¹ Evleri ve ocakları yaratanın ve koruyan o olduğu düşüncesi ile putlar evlerin yakınlarına asılır. Kalafat, İslamiyet'in kabulü ile Yayık'ın sahip olduğu yerin ve rolün Cebrail'e verildiği bilgisini vermiştir.¹¹² Altaylı Şamanlar ise Yayık'ı orman hayvanlarının efendisi olarak kabul ettiklerinden ve avın başarılı olmasını istediklerinden dolayı ava giderken ona saygı gösterirler.¹¹³

¹⁰⁹ Radloff Wilhelm, *Türklük ve Şamanlık*, s.22.

¹¹⁰ Anohin, a.g.e., s.14.

¹¹¹ İnan Abdülkadir, *Makaleler ve İncelemeler I-II*, s.415.

¹¹² Kalafat Yaşar, *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*, s.18.

¹¹³ Yıldırım Nilüfer, *Anadolu Masallarında Şamanizm İzleri*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2004, s.117.

Saadettin Gömeç'in ise tüm bunlardan farklı bir tespiti bulunmaktadır. Tespitine göre,

“Tufandan önce yeryüzünün hâkimi Tengiz Han idi. Bu zamanda Nama adlı meşhur bir adam vardı. Tengri Ülgen buna tufan olacağını, insanları ve hayvanları kurtarmak için bir gemi yapmasını söyledi. Nama'nın üç tane oğlu bulunuyordu. Oğullarına gemiyi inşa etmelerini söyledi ve Ülgen'in öğrettiği biçimde bir gemi yapıldı. İnsanlar ve hayvanlar gemiye alındı. Gökyüzünü sis kaplayıp yerin altından sular fişkırmaya başladı. Gökyüzünden de yağmur yağıyordu. Bir müddet sonra sular çekilip, kara parçaları görünmeye başladı. Nihayet gemi bir dağın tepesinde kayaya oturdu. Tufandan sonra Nama 'Yayık Han' adı ile ilahlar arasına girdi.”¹¹⁴

Yayık Han burada karşımıza Tufan Efsanesinin başkahramanı olarak çıkar. Tufan Efsanesi ise günümüzde Nuh Tufanı adını almıştır ve bu sebeple aslında Yayık Han, Nuh peygambere karşılık gelir. Yayık'ın üstlendiği hayvanları koruma görevinden dolayı Tufan Efsanesi ile bağ kurulmuş olabilir.

Şaman, Yayık himayesinde göklere çıkar ve kurban edilen ruhu onun korumasında Ülgen'e sunabilir. Bu sebeple Şaman kişi Yayık olmadan göklere çıkamaz ve kurbanını sunamaz. Yayık için hazırlanan putların yanı sıra ona duydukları saygıyı göstermek ve onu hoşnut etmek için lapa şeklinde hazırladıkları saçıyı saçarlar. Toplumsal refahın sağlanmasında ruhların önemli bir payı olduğu için onlara özel muamele göstererek onları memnun etmeye çalışırlar. Yayık da bu özel muameleyi gösterdikleri ruhlardan bir tanesidir.

2.1.3. Suyla

Ülgen'in emrinde yer alan bir diğer yardımcı ruh Suyla'dır. Suyla da Yayık gibi insanlara yardım etmekte aynı zamanda Şamanın gök âlemine ve yeraltı âlemine gidişlerinde eşlik edip, başına gelecek kötülüklerden korumaktadır. Mistik yolculuğu sırasında Şamanı engellemeye ve onu alıkoymaya çalışan kötü ruhları kovmak ve

¹¹⁴ Gömeç Saadettin, “Şamanizm”, PAÜ Eğitim Fakültesi Dergisi, 1998, Sayı 4, s. 42.

Şaman tarafından kurban edilen canlının ruhunu Yayık ile birlikte Ülgen'in huzuruna çıkarmak Suyla'nın görevidir.¹¹⁵

Nadya Yuguşeva Suyla hakkında, kuşa benzediğini ve insanın içine girebildiğini, Ak Karaktu Kaan Suyla olarak anıldığını ve iyi ruhlardan biri olduğunun bilgisini vermiştir.¹¹⁶

İnan'a göre Suyla, yeryüzünde yaşamaktadır ve asıl görevi insanları korumaktır. Çok keskin gözleri vardır ve çok uzak mesafeleri dahi görebilir. Suyla insanları gözetir ve olacakları haber verir. Suyla için iki dilli kekeme han denilmiştir.¹¹⁷ Böyle denilmesinin sebebi insanların yaptıklarını Ülgen'e anlatması ya da Suyla'nın iki dilli olarak tasvir edilmesi olabilir. Yayık için lapa şeklinde hazırlanan saçı saçılırken, Suyla için yalnızca arakı yani şarap saçılmaktadır. Ayrıca Suyla adına kurban sunulduğu bilgisi bulunmamaktadır.

2.1.4. Karlık

Karlık ile Suyla birbirlerine çok yakın iki ruh olarak karakterize edilmiştir. İnan'a göre bu iki ruhun ilişkisi karı-koca ilişkisini anımsatmaktadır. Karlık'ın görevi kurban ayini sırasında Şaman'a yardımcı olmaktır. Yayık ve Suyla'nın aksine kurbanın ruhu ile ilgilenmek yerine ayin esnasında yapılması gereken işlerde Şamana yardımcı olur. Buradan da anlaşılacağı üzere Karlık daha çok Şamanın yardımcısı olma görevini üstlenmiştir.¹¹⁸

Karlık için de çeşitli ritüeller yapılmaktadır. Suyla gibi Karlık adına da kurban kesilmemekte ancak saçı saçılmaktadır. Bu yardımcı ruhun saçısı sudur ve ateşe saçılarak yapılır. Ateşten çıkan dumanlar ise Karlık orada bulunduğunun habercisidir.

¹¹⁵ Yıldırım Nilüfer, a.g.e., s.118.

¹¹⁶ Yuguşeva Nadya, *Altaylarda Türkler ve İnançları*, (Aktaran: Sadık Tural)Ankara: Türk Dünyası, S11. 2001, s.150. (Makale) 140-151

¹¹⁷ İnan Abdülkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, s.34.

¹¹⁸ İnan Abdülkadir, *Makaleler ve İncelemeler I-II*, s.416.

Karlık için genellikle çadır içinde ateş yakılır ve bu ateşe su serpilerek ateşten duman çıkarılır.¹¹⁹ Böylece Karlık çadıra çağrılmış olur.

2.1.5. Utkuçı

İnan, Utkuçı'nın her zaman semada, Ülgen'in en yakınında durduğunu belirttikten sonra yeryüzüne inmediği bilgisini vermiştir. Ülgen'in elçisi olan Utkuçı'nın görevi; Şamanın Ülgen'den neler dilediğini öğrenmek ve ardından bu istekleri Ülgen'e iletmektir. Şaman doğrudan Ülgen'in huzuruna çıkamadığından istekleri bu yardımcı ruh tarafından iletilir. Utkuçı istekleri ilettiği gibi aynı zamanda Şamanın getirdiği kurbanın ruhunu da Ülgen'e ulaştırır. Ülgen'in huzuruna götürülecek olan bu ruhu belirli bir yere kadar Suyla ve Karlık taşır ve sonra Utkuçı'ya devrederler. Bu yardımcı ruhun görevi yalnızca gök âleminde olanlarla sınırlıdır. Yalnızca Ülgen'e hizmet etmektedir.¹²⁰

Ülgen'in verdiği görevleri yerine getiren, ona hizmet eden önemli üç ruh daha vardır. Bunlar dişi karakterli ruhlardır ve isimleri Ak Ana, Ana Maygıl, Umay ve Ayısıt'tır.¹²¹

2.1.6. Ak Ene (Ak Ana)

Ak Ene'nin bugünkü inanç sistemi içerisinde bir rolü yoktur. Ancak bilindiği üzere yaradılış efsanesinde adı geçmektedir. Bu dişi ruh, suyun içinde yaşamaktadır. Bu efsanede Ülgen'e yaratma erkini veren Ak Ene isimli bu dişi ruhtur.¹²² Buradan bakıldığında da Ülgen'den üstün karakterli bir ruh olduğunu görmekteyiz. Zira Ülgen'in

¹¹⁹ İnan Abdülkadir, *Makaleler ve İncelemeler I-II*, s.417.

¹²⁰ İnan Abdülkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, s.34.

¹²¹ İnan Abdülkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, s.33.

¹²² İnan Abdülkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, s.34.

sahip olduğu tüm kudreti Ak Ene veriyorsa bu ondan üstün olduğu anlamını doğurur. Ancak adının dualarda veya merasimlerde geçmemesi, yalnızca yaratım evresinde anılması bu ruhun silik yanını göstermektedir. Ülgen'den yüce bir tanrı olsaydı muhakkak adına bir takım törenler düzenlenirdi. Aynı zamanda adına düzenlenen bir merasim, kendisine sunulan bir kurban veya saçılan saç söz konusu değildir. Bunların yanı sıra aracı veya yardımcı ruh olma işlevi bulunmamaktadır.¹²³

2.1.7. Ana Maygıl

Ana Maygıl koruyucu ruh olup ulusun bütünlüğünden sorumludur. Türkler için önem arz eden ve her defasında birlik ve dirliği için tanrıya yakarılan ulus bütünlüğü, Ana Maygıl'ın koruması altındadır. Kalafat'ın verdiği bilgilere göre dağda yaşayan bu ruh, topluma gelebilecek her türlü kötülük ve zararı engellemekle yükümlüdür ve günümüzde hala varlığını devam ettirmektedir.¹²⁴

Kalafat'a göre ulusun korunması kavramı ile bu dişi ruhun bağdaştırılması sonucunda ana yurt ve ana vatan tabirleri ortaya çıkmıştır.¹²⁵ Bu tabirlerin ortak noktası aslında vatan ve ulus birliğidir. Ancak her ne kadar ulusal birliklerini Ana Maygıl'a emanet etseler de, ülkenin başına felaket gelmemesi için yine yüce tanrı kabul ettikleri Ülgen'e yakarmışlardır. Ana Maygıl'a saygı ve şükranlarını belirten adak veya saç saçma merasimleri de söz konusu olmamıştır.

¹²³ İnan Abdülkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, s.39.

¹²⁴ Kalafat Yaşar, *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*, 1999, s.20

¹²⁵ Kalafat Yaşar, *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*, 1999, s.20

2.1.8. Umay

Umay hakkında çeşitli bilgiler bulunmaktadır. İlk olarak Umay kelimesinin menşeiini ardından da Umay'ın özelliklerini ele alacağım.

Çoruhlu, kelimenin etimolojik olarak ışık anlamında olduğunu ve Uma'dan geldiğini belirtirken¹²⁶ Kalafat'a göre ise Umay 'Ay'dan ummak' anlamına gelmektedir.¹²⁷ Ay'ın ışık saçtığı, gece aydınlık verdiği düşünülürse iki tanımın da kökeninde ışık saçan, karanlığı aydınlatan ruh anlamı vardır.

Abdülkadir İnan'ın verdiği bilgilere göre, *“Umay adı Türk edebiyatında ilk olarak Gök Türk yazıtlarında karşımıza çıkmıştır. Kültegin yazıtında Bilge Hakan, babam hakan öldüğü vakit küçük kardeşim Kül Tegin yedi yaşında idi. Umay gibi anam hatun sayesinde küçük kardeşim Kül Tegin er-kahraman adını aldı” diyor ki anasını çocukları koruyan dişi tanrı Umay'a benzetmiştir.*”¹²⁸

Kaşgarlı Mahmut'un yazdığı Divan-ü Lügat-t Türk'te geçen Umay bilgisi şu şekildedir: *“Umay kadın doğurduktan sonra çıkan son'dur. Kadınlar Umay ile teфеül ederler(fal bakarlar). Umay'a taparlarsa oğul olur derlermiş.*”¹²⁹ Tonyukuk abidesinde ise, savaş meydanından kaçan askeri yüreklendirmek için Umay'ı anlatan, onunla askerlerine cesaret veren Tonyukuk bu sayede savaşı kazandığından bahsetmektedir.¹³⁰ Buradan Umay'ın koruyucu bir ruh olduğunu, sıkıntılı zor zamanlarda yardım ettiğini anlamaktayız.

Abdülkadir İnan, Sagay metinlerinde Umay adının İmay şeklinde geçtiğini bildirmektedir. Bu metinlerden birinde Şaman davulunun üzerinde yer alan motif izah edilirken, gök âleminde Umay ile iki kayın ağacının birlikte geldiği öne sürülmüştür. Bir diğer metinde defin töreninden bahsedilir ve tören zamanı gelenlere ikram edilmek üzere et pişirildiği ve mezardan geldikten sonra evin üstüne üç kez arakı saçıldığı anlatılmıştır. Bu saç İmay/Umay için yapılan bir sunudur. Diğer metne göre ise

¹²⁶ Çoruhlu Yaşar, *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, s.40

¹²⁷ Kalafat Yaşar, *Altaylardan Anadolu'ya Kamizm*, 2000, s.66.

¹²⁸ İnan Abdülkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, s.36.

¹²⁹ Mahmut Kaşgarlı, *Divanü Lügati't- Türk*, I, s.III; B. Atalay Tercümesi s.127.

¹³⁰ İnan Abdülkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, s.36.

Kaçlarda İmay ana ateş ruhu olarak zikredilmiş.¹³¹ Metinlerin geneline baktığımız zaman Umay'ın yaratım, ölüm ve kutsama aşamalarında yer aldığını görmekteyiz. Yaratım süreci gökten inmesi ile başlamıştır. Cenaze töreninde ise ölen kişinin ardından çadıra saçılan saç ile çadırın birliğinin bozulmaması anlamı çıkarılabilir. Umay adına ateşe saçılması ise yine ateşin arındırıcı ve ocağın dirliğini koruyucu özelliğinin Umay ile bağdaştırıldığı anlamına gelmektedir.

Yakutlarda da Umay'ın izine rastlanmaktadır. Ancak kuş olarak tasvir edilen bu ruha verilen isimde Umay adından farklıdır. Yalnızca çocukların üzerinde ötmesi ve soyun devam edip etmeyeceğini haber vermesi aynı zamanda *Ogo İmita* denilmesi bu ruhun Umay olduğu algısını doğurmuştur.¹³² Bunun nedeni İmı ifadesinin etimolojik benzerliği, çocuklarla alakası ve doğurganlık konularından karakterinin Umay ile uyuşmasıdır.

Umay sadece insan yavrularını değil, aynı zamanda dişi hayvan ve hayvan yavrularını da korumasına almış ve onlara göz kulak olan ruhtur.¹³³ Kalafat'ın verdiği bilgilere göre, Umay bebek doğduğu anda onu korumasına alır ve çocukluk dönemini bitirip ergenliğe girene kadar korumaya devam eder.¹³⁴ Mehmet Ateş'e göre Umay, doğurganlığın simgesidir.¹³⁵

Kadınları ve çocukları koruyan Umay günümüzde varlığını hala devam ettirir. Çocukları koruyan, uykuya daldıklarında güldüren ve onlara göz kulak olan Umay'dır. Çocuğun hastalanması veya ağlaması ise Umay'ın çocuktan uzaklaştığı şeklinde yorumlanır.¹³⁶ Çocuğun rahatı, sağlığı ve mutluluğu Umay'ın korumasındadır.

Umay için de çeşitli ayinler yapılır. Bunlardan bir tanesi şu şekildedir; çocuk sahibi olmak isteyen kadınlar *son*'a tapma ve son gömme olarak adlandırılan bir ayin tertip ederler. Bu ayine yalnızca kadınlar katılır. Ayinin yapılması için *son* 'un doğum yapan kadından çıktıktan üç gün sonra gömülmesi gerekir. Bunun için bir çukur açılır ve çevresine ağaç kabuğundan üç çadır yapılır ancak bu çadırlar erkeklere gösterilmez.

¹³¹ İnan Abdülkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, s.35.

¹³² İnan Abdülkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, s.36.

¹³³ İnan Abdülkadir, *Eski Türk Dini Tarihi*, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1976, s.26.

¹³⁴ Kalafat Yaşar, *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*, s.18,

¹³⁵ Ateş Mehmet, *Mitolojiler ve Semboller Anatanrıça ve Doğurganlık Sembolleri*, İstanbul, 2001, s.123.

¹³⁶ Çoruhlu Yaşar, *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, s.40

Kayın kabuğundan geyik, güneş, sığın, ay resimleri yapılır. Ancak eğer ki çocuk kız ise makas, inek ve kısırak resimleri yapılması gerekir. Resimlere ek olarak küçük yay ve ok da yapılan nesneler arasındadır. Ardından çadır ateş ile tutuşturur ve bu resimler de oklar ile birlikte ateşe atılır. Ateş sönmeye başladığında etrafında toplanan kadınlar ellerini yağlayıp, alkış tutmaya başlarlar. Çocuklarının olması için gülmeleri gerekir, eğer biri kahkaha atarsa onun çocukları çok olacak denilir.¹³⁷

Bir diğer uygulama kısır kadının bebek sahibi olması ile alakadır. Burada bebeğin ruhunun kısır kadına geçip onda yeni bir bebek olarak can bulması söz konusudur. Ancak bu uygulamada bebeğin ölmesi gerekmektedir. Bu uygulama normal insanlar ile değil, Şaman tarafından yürütülmektedir. Yaygın olmayan, gizli bir uygulamadır.¹³⁸

Umay'ın doğum ile bağdaştırılması onun Tanrıça olarak anılmasına sebep olmuştur. Ancak Yıldırım'ın da dediği gibi, Umay'ın başlı başına bir yaratma, yoktan var etme gücü yoktur; o yalnızca doğanı korumakla yükümlüdür.¹³⁹

Geneline baktığımızda Umay başlı başına yaratma gücü olmayan, kadınları ve çocukları koruyan bir ruhtur. Adına kurban sunulmasa da saç saçılmakta ve çeşitli ayinler düzenlenmektedir. Umay çocukları hastalıklardan, kötülük ve zararlardan koruyan, onları güldüren koruyucu ruhtur. Ancak çocuğu ömür boyu koruma durumu yoktur, kişi ergenliğe girmeye başladığında Umay'ın görevi son bulmaktadır. Yaratma gücünün Umay'da olmadığını gösteren bir diğer unsur da hayvanların bereketi ve soylarının devamı için insanların Ülgen'e kurban kesmesidir. Ayrıca Umay, toplumun her kesimini kapsamaz yalnızca kadın ve çocuklarla ilgilenir. Adına düzenlenen merasimlere dahi erkekler katılamazlar. Bu da Umay'ın koyucu ruh olduğunu pekiştirmektedir.

¹³⁷ İnan Abdülkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, s.38-39.

¹³⁸ Çoruhlu Yaşar, *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, s.42.

¹³⁹ Yıldırım Dursun, "Köktürk Çağında Tanrı mı Tanrılar mı Vardı?" *IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri II*, Ankara, 1992, 351-361, s.359.

2.1.9. Ayısıtlar

Ayısıtlar yukarıda bahsi geçen Ak Ene, Ana Maygıl ve Umay'dan ayrı olarak var olan dişi ruhlardır. Ayısıtlar bereket ve toplumun refahından sorumlu olan ve bunu sağlayan dişi ruhlardır. İnsan yavruları, kadınlar, dişi hayvanlar ve hayvan yavrularını korumak ve kut yapmak onların en birincil görevleridir. Kut yapmalarındaki amaç bu kut'u anne karnında gelişen bebeğe üfleyerek ona ruh vermek ve can katmaktır. Ayısıtlar, kuğu kuşu şeklinde tasavvur edildiklerinden ötürü bu kuşlara dokunmak yasaktır. Bir diğer tasvire göre ise gökten inen ak kısrak şeklindedir. Yakut anlatılarındaki bu kısrakın vücudu gümüş tüylerle kaplıdır. Uçmak içinse kanat olarak yele ve kuyruğunu kullanır.¹⁴⁰

Hamile kadınların Ayısıtlar tarafından korunduğu inancı hâkimdir. Bunun yanı sıra kadının karnındaki bebeğin canını Ayısıtlar tarafından koyduğuna inanılır. Bu sebeple, hamile kadınlar Ayısıtı memnun etmek için çevrelerindeki insan ve hayvan yavrularına şefkat gösterip, onları doyurmaya çalışır. Aynı zamanda kaldığı odayı ve evini temiz tutması gerekmektedir. Ayısıt geldiğinde ise herkes onu güler yüzle karşılamalı ve karınlarını doyurmalıdır. Kısır olan kadınlar ise Ayısıttan bebek dilerler.¹⁴¹

Ayısıt ayini yapmak için masum dokuz erkek ve dokuz kız Şaman tarafından hazırlanır. Halka şeklinde duran bu gençlerden kızlar Şamanın sol tarafında, erkekler ise sağ tarafında dururlar. Ardından ilahiler söylenmeye ve dans edilmeye başlanır ki ilahilerin asıl içeriği Ayısıtları övmek ve onları yüceltmektir. Ayrıca edilen dualardan sonra *ayhal* ve *uruy* denilmesi gerekir. Şaman dans edip ilahi söyledikçe kendinden geçmeye ve göğe yükselmeye başlar. Fakat bu ayinin diğer Şaman ayinlerinden farkı Şaman tek başına göğe yükselmez. Yanındaki kızlar ve erkekler ile birlikte yükselir ve her biri *oloh* adı verilen makamlardan birinde kalırken Şaman Ayısıtlara ulaşmış olur.¹⁴²

Genel itibarıyla Ayısıtlar, çocuğun doğumu ve onun korunmasına yardımcı olan ruhlardır. Ayısıt tabiri genel bir ifade olup yardımcı dişi ruhları nitelemek için

¹⁴⁰ İnan Abdülkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, s.37.

¹⁴¹ İnan Abdülkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, s.38.

¹⁴² İnan Abdülkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, s.39.

kullanılmıştır. Ancak Ayısıt ile Umay'ın görev itibari ile benzerlikleri gözden kaçmamaktadır. Nitekim hem Umay hem de Ayısıt kadın ve çocukları, hayvan ve hayvan yavrusunu korumakta, kadının karnına canı vermektedir. Yapılan çalışmalarda da ikisinin iç içe olduğu görülmektedir.

2.2. YERYÜZÜ RUHLARI/IDUK-YİR SUB

Iduk Yir-Sub olarak anılan yeryüzü ruhları genel itibari ile insanları koruyan, bolluk ve bereketi sağlayan, bu sayede toplumsal düzenin sağlıklı işlemesini ve toplum refahını sağlayan ruhlardır. Diğer ruh ve tanrılar gibi insan formunda düşünülen yeryüzü ruhları bir dağın, ormanın, ovanın veya ırmağın sahibi kabul edilmişlerdir. *Sahip* diye hitap edilen yer-su ruhlarına *ecen, e e, iççi, amak, öye* de denilmiştir.¹⁴³

İnan bu konu hakkında şu bilgileri vermiştir; “*Yer-su ruhlarının mahiyetini Orhon Yazıtlarından anlamak mümkündür. Göktürklerin “ıdık yer-sub” (mukaddes yer su) ile ifade ettikleri mefhum hem koruyucu ruhlar hem vatan idi. Eçümüz apamız tutmuş yer-sub (atalarımızın idare ettiği yer su) cümlesindeki ‘yer-sub’ vatan kültü olan yer-sudur. Kült olan bu vatan yer-suyu Ötügen ve Budun İnli dağları ve ormanları temsil ediyorlardır. Bu mukaddes yer-su ruhları Göktürklerin mukadderatını idare ediyorlardı (Türk Tengrisi iduk yer-subı ança etmiş).*”¹⁴⁴

Dağ, ağaç-orman, su kültleri yazıtlarda yer-su olarak ifade edilmiştir. Yer-su ruhlarının içinde dağlar ön plandadır ve her boyun kutsal kabul ettiği dağ vardır. Ancak Altay Dağları tüm boylar tarafından kabul edilmiş en büyük kutlu dağdır.

Ziya Gökalp yer-su iyeleri hakkında on yedi hanlık bulunduğunu ve bu hanlıkların bir dağ tepesinde veya su kaynağında oturduğu bilgisini vermiştir. Bu ruhlar tarafından korunduğuna inanan insanlar dağ, ırmak gibi doğal oluşumları kutsal kabul etmiş ve onlara ‘yer-su’ adını vermiştir.¹⁴⁵

¹⁴³ Buluç Saadettin, *Şamanizm*, s.328.

¹⁴⁴ İnan Abdülkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, s.48.

¹⁴⁵ Gökalp Ziya, a.g.e., s.72,177.

Ahmet Kabaklı ise yer-su ruhları için *mukaddes periler* ibaresini kullanmıştır.¹⁴⁶ İnan'a göre Türklerin doğada bulunan nesnelere tapması ve bunlara kutsallık atfetmeleri zaman içerisinde vatan kültürüne dönüşmüştür.¹⁴⁷

Radloff yeryüzü ruhları hakkında geniş bilgiler vermiştir. Onun verdiği bilgiler ışığında, yeryüzü ruhları insanlara yardım eden ruhlardan meydana gelmektedir. Gök âlemi ve yer âleminde yaşayan ruhların aksine, yeryüzünde bulunmalarından ötürü insanlara en yakın ruhlardır. İnsanların bu ruhlarla iletişim kurabilmesi için aracıya ihtiyacı yoktur. Bu hanların en büyük olanı yeryüzündeki en büyük ve yüksek çam ağacında yaşayan Yo-Kan'dır. Onun üzerinde yaşadığı bu ağaç ise Ülgen'in sarayına kadar ulaşmaktadır.¹⁴⁸ İnsanlar yalnızca büyük hana değil, on yedi hanlığın tümüne saygı ve bağlılıklarını gösterirler. Bahsi geçen on yedi hanın isimleri de şu şekildedir:

- 1- Yo Kan
- 2- So Kan
- 3- Temir Kan
- 4- Talay Kan
- 5- Adam Kan
- 6- Mordo Kan
- 7- Altay Kan
- 8- Kırgıs Kan
- 9- Yabaş Kan
- 10- Edar Kan
- 11- Yabır Kan
- 12- Kayra Kan
- 13- Puysan Kan
- 14- Parbi Kan
- 15- Mansar Kan
- 16- Pirçu Kan

¹⁴⁶ Kabaklı Ahmet, *Türk Edebiyatı*, İstanbul, Türkiye Yayınevi, C.2. 1968, s.36.

¹⁴⁷ İnan Abdülkadir, *Eski Türk Dini Tarihi*, s.30.

¹⁴⁸ Radloff Wilhelm, *Sibiry'a'dan Seçmeler*, Çev. Ahmet Temir, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1986, s.219-231.

17- Oktu Kan'dır.¹⁴⁹

İnsanların gök ve yeraltı âlemini görmemelerine karşın orta âlemde yaşamaları ve birebir yeryüzündeki nesnelerle etkileşime geçmeleri bu kültün oluşmasına kaynaklık etmiştir. İnsanlar diledikleri zaman onlar adına dua etmiş, kurban kesebilmişlerdir. En önemlisi de doğadan beslenmeleri olmuştur. Yalnızca kendilerini değil, hayvanları da doğadan beslemektedirler. En temel ihtiyaç olan beslenme doğadan karşılanmaktadır. İnsan yeri gelmiş mağarada ya da bir ağaç kovuğunda barınmıştır. Ayrıca karanlık çöktüğünde hayvan saldırısının yüksek olacağı orman ve dağlık yerlerden korkulması zamanla yerini saygıya bırakmıştır. Bu sebeple yer-su kültüründe onlara saygılarını ilettikleri gibi onları rahatsız etmemek içinde ellerinden geleni yapmışlardır. Yer-su ruhlarını kendi içinde başlıklara ayırarak açıklamaya çalıştım. Genel itibarı ile yer-su ruhları şunlardır:

- 1- Dağ Ruhları
- 2- Orman ve Ağaç Ruhları
- 3- Su Ruhları
- 4- Ateş- Ocak Ruhları

2.2.1. Dağ Ruhları

İnsanlar karşlarına çıkan ya da yaşadıkları yerin çevresinde bulunan dağların bir ruhu olduğuna inanmıştır. Bu dağ ruhlarını memnun etmek için düzenledikleri merasimlerde kurbanlar kesmiş, saçını saçmış ve onlar adına dualar edilmiştir. Dağ ruhlarına hizmet eden insan, aynı zamanda onlara saygılı ve özenli davranmıştır. Onları bu yönde düşünmeye sevk eden şey ise göğe uzanan yüksekliği ve yerinden kımıldamayan sert yapısı olmuştur.

Dağlar genel olarak tanrıların mekânı olarak kabul edilmiştir. Bu sebeple birçok dağın adı mukaddes, ulu, yüce, büyük ata vb. sıfatlarla birlikte zikredilmiştir(Han Tanrı,

¹⁴⁹ Radloff Wilhelm, *Sibiryâ'dan Seçmeler*, s.219-231.

Buzdağ Ata). Her bir boyun kutsallık atfettiği ve sahiplendiği bir dağı bulunmaktadır. Altay Sıradağları Altay, Erdene Ula Moğol, Hangay ve Tannau Tuba, Kuttag Uygur dağı olarak kabul edilir.¹⁵⁰ Şaman dualarında dağların isimleri de zikredilir. Böylece dağ ruhlarının da korunması dilenir. Yalnızca korunmak amacıyla değil, dilek ve isteklerinin kabul edilmesi için de başvurulur. Dağlara edilen dualardan bir tanesi şu şekildedir:

*“Ey mukaddes ve geniş Altay’ın yargı yeri!
Durmadan kismet veren Altay!
Bizi yıpratmak için hüküm veren Altay!
Saçları ağarmış ihtiyarlarımıza istirahat sağlayan Altay!
Yer ve denizler yaratıldığı zaman ata babalarımızın takdis ettiği ve taptığı
Altay!”¹⁵¹*

Ruhlar ve ulu Şamanlarında güçlerini dağlardan aldıkları inancı hâkimdir. Nitekim Şamanlığa kabul töreni dağ başında yapılmaktadır. Ögel, Altay Dağı olarak anılan dağın asıl adının Altın dağı olduğu, dağın başının ay ve güneşe değdiği ve doruğunda güneşin hiç batmadığı, üzerinde Ülgen’in oturduğu ve eteklerinin yeryüzüne ulaşmadığı bilgisini vermiştir.¹⁵²

Dağ ruhları adına merasim düzenlenir, kurban kesilir ve ibadet edilirdi. Dağ için düzenlenen kurban ayinlerinden bir tanesi İnan tarafından şu şekilde tasvir edilmiştir: Ayinler her üç yılda bir yapılır ve bu ayinlerde kurban kesilir. Üç yaşını dolduran beyaz koçlar kurban olarak kesilir. Ayin yalnızca erkekler tarafından yürütülür ve kadınların katılması yasaktır. Ayine kısrağ ile gitmekte yasaktır, eğer giden olursa kısrağı ayin yerinden uzağa bırakması gerekir. Ayine katılanlar yanlarında arakı getirirler. Kurban etinin az geldiği durumda ise iki yaşında öküz kurban edilir. Hayvanlar boğazları kesilerek değil, karınları yarıp kalpleri çıkarılarak öldürülür. Kemikleri kırılmadan derileri ile beraber ateşte yakılır. Bunlardan sonra Şaman, kostümünü giyip davulu ve tokmağı eline alır. Çünkü ayin kurban hazırlandıktan sonra başlar. Kayın ağaçlarına beyaz, mavi, kırmızı ve siyah şeritler asılır ve ağaçlar birbirine bağlanır. Şaman etleri bu

¹⁵⁰ Yıldırım Nilüfer, a.g.e., s.131.

¹⁵¹ İnan Abdülkadir, *Eski Türk Dini Tarihi*, s.31-36.

¹⁵² Ögel Bahaeddin, *Türk Mitolojisi*, s.433

ağaçlardan birinin altına koyup doğudan batıya doğru dolaşmaya başlar. Et yenilmeden önce kayınlara arakı serper ve ardından etleri yiyip arakıyı içerler.¹⁵³

Ahmet Yaşar Ocak dağ kültü ile alakalı, kimi dağların dişi ruhu olduğunu ve kimi toplumların soylarının dağdan türediğine inandıklarını belirtmiştir. Böyle inanışların olduğu yerlerde dağda yaşayan hayvan, bitki ve ağaçlara dokunmak yasaktır. Çünkü her kim dokunursa ona zarar geleceğine inanmaktadırlar. Çünkü dağlar tanrının mekânıdır ve kutsaldır.¹⁵⁴ Dağlar tanrıya ulaşmak için uygun mekânlardır. Hem yüksek yani semaya yakın hem de sessizdir böylece edilen duaları tanrı ve ruhlar rahatlıkla işitebilirler.

Her dağ kutsal değildir ve onu diğerlerinden ayıran bazı unsurlar vardır. Bunlardan bazıları kutsal kabul edilen dağların ışık saçması, istekleri yerine getirmesi, ses çıkarmaları ve kendisine inanmayı cezalandırmalarıdır.¹⁵⁵

Eliade'nin *kozmik dağı* ise hem Şaman eğitiminin bir parçası hem de göğü yere bağlayan merkez konumundadır.¹⁵⁶ Her iki anlamı ile de dağa kutsiyet atfedilmiştir. İnsanların gök âlemi ile iletişiminin dağ vasıtası ile gerçekleştiği gibi, Şaman adayının sırı ermesinde payı olduğu bilgisini bizlere sunmuştur.

Dağların yanı sıra suni tepeler şeklinde yapılan höyüklerin de ruhları olduğuna inanılmış, buralardan geçerlerken onları hoşnut etmeye özen göstermişlerdir. Hatta kimi Türk boyları tarafından höyükler güçlü kahramanların veya kâhinlerin mezarıdır.¹⁵⁷ Yine dağ kültüründe olduğu gibi buralar için de kurban kesmiş ve ayin düzenlemişlerdir. Dağ ve obalara yüklenen kutsiyet aynı zamanda taşlara ve kayalara da yüklenmiştir. Kayaların yapısı ve büyük oluşu, yapısından dolayı kolay aşınmaması gibi unsurlar kayalarda bir ruh olduğu ve ona saygı duyulması gerektiği inancını ortaya çıkarmıştır. Taş ise büyü yapımı ve uğur getirmesi için kullanılmıştır.¹⁵⁸ Taşlarla alakalı bilinen en önemli örnek *yada* taşıdır. Buluç'un verdiği bilgilere göre, avcılar kolay avlanabilmek

¹⁵³ İnan Abdülkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, s.54.

¹⁵⁴ Ocak Ahmet Yaşar, *Bektaşî Menakıbnamelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri*, İstanbul: Enderun Kitabevi, 1983, s.73.

¹⁵⁵ Şimşek Esmâ, *Yukarı Çukurova Masallarında Motif ve Tip Araştırması I-II*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001, s.14.

¹⁵⁶ Eliade Mircea, *Şamanizm İlkel Esrime Teknikleri*, s.298-302.

¹⁵⁷ İnan Abdülkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, s.61.

¹⁵⁸ Tanyu Hikmet, *Türklerde Taşla İlgili İnançlar*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987, s.25.

için *yada* taşı kullanmışlardır. Avlanmada hayvanların izlerinin belli olması için kar yağdırmış ya da karşı kıyıya geçmek için nehir yatağını bu taş ile doldurmuşlardır.¹⁵⁹ Farklı toplumlarda sata, cada ve cay gibi isimler verilen *Yada* taşı ile kişi, hava olaylarına hükmedebilir, bunun sonucunda ise istediği zaman yağmur, kar yağdırır veya fırtına çıkarabilir.¹⁶⁰ Ancak taşın gücü azalabilir. Bunun için yabancıların ya da kadınların bu taşla dokunmaması gerekir. Bir diğer taş ise *kaş* denilen ve taşı kullanan kişiye şimşek çarpmasını engelleyen, ağıza koyulduğunda susuzluğu gideren, ateşte yanmayan ve üzerindeki hiçbir şeyi yakmayan kudretli taştır.¹⁶¹

Dağların bu denli görkemli olması ve yeri göğe yaklaştırması eski çağlardan günümüze varana kadar onların önemli yer edinmelerine neden olmuştur. Yalnızca inançla sınırlı kalmayan dağ konusu Yaratılış, Türeyiş, Göç, Ergenekon gibi Türk efsane ve destanlarında da karşımıza çıkmaktadır. Dağlar heybetli olmalarından dolayı tanrı mekânı olarak kabul edilirken, insanları da koruduğu düşüncesi söz konusudur. İnsanlar dağ vasıtasıyla göğe, tanrıya yakın olabilmişlerdir. Bu sebeple kurbanlarını dağda kesmiş, dualarını dağda etmişler, burada Şaman adayı için tören düzenlemişlerdir. Günümüzde hala kutsal sayılan dağlara dua eden, dilek dileyen insanlar söz konusudur. Dağlar gibi obalar da kutsal mekân, kayalar ve taşlar ise kutsal nesneler olarak kabul edilmiştir. Bu yer ve nesnelerin ruhu olduğu inancı neticesinde saygı gösterilmiş ve medet umulmuştur. Dağ, ova ve kayalar yardım diledikleri, tanrıya yakardıkları ve insanları koruyan yerler olarak düşünülürken, taşlar özellikle büyü yapımında ve *yada* taşında olduğu gibi doğa olaylarına müdahale ve yönetme amacıyla kullanılmıştır.

2.2.2. Orman Ve Ağaç Ruhları

Ormanlar her zaman önemli besin kaynağı konumundadır. Avcı-toplayıcı yaşam biçiminin mirası olarak insanlar geçimlerini ormandan sağlamışlar, burada hem

¹⁵⁹ Buluç Saadettin, *Şamanizm*, s.327.

¹⁶⁰ İnan Abdülkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, s.163.

¹⁶¹ Canpolat Mustafa, "Divanü Lügati't-Türk'te Şamanizm İzleri" *Türk Folkloru Araştırmaları Yıllığı Belleten*, Ankara,1975, s.34 (19-34).

hayvanları avlamışlar hem de meyveleri toplamışlardır. Bu sebeple ormanlar özel bir yere sahiptir ve bir ruhu olduğuna inanılır. Ancak beslenmelerine olanak sağlayan orman, karanlık bastırıldığında korku duyulan bir alan haline de gelmiştir. Bu sebeple orman ruhu hem iyi hem de kötü karakterde tasvir edilmiştir. Ancak yaygın inanış iyi olduklarından yanadır. Ormanın iyi ruhları avlanmak için ormana gelen avcıyı korur ve avın bereketli olmasını sağlardı.¹⁶² Diğer yer-su ruhlarında olduğu gibi ormanlar için de çeşitli merasimler düzenlenir, saç saçılır, kurban kesilir, ilahiler okunur ve orman ruhundan bereket dilenir.

Şaman inancında ağacın ise bambaşka bir yeri vardır. Öncelikle şaman evreni bir ağaç olarak tasvir edilir. Kökleri yeraltı âlemini yani karanlık âlemi gösterir. Dalları ise hayat veren, meyve vererek insanı besleyen gök âlemini göstermektedir. Karanlık taraftan bulaşan hastalık, gök âleminde şifa bulur. Gövde ise insanların dokunduğu, gezindiği dünyadır. Üzerinde her türlü canlı dolaşmaktadır. Her ne kadar zıt dünyaları gösterse de dallar kökünden, kökte dallarından beslenir. Bir âlemin olamaması diğerinin de olamayacağı anlamına gelir. Bu yüzden Şaman inancında ağaç ayrı bir öneme sahiptir. Özellikle kayın ağacı kutsal kabul edilir. Altaylı, Sagay, Şor, Kaç, Teleüt gibi diğer başka uluslarda da Şamanlar ayin yapacakları yerde mutlaka kayın ağacının bulunmasını isterler.¹⁶³ Kayın ağacından bahsedilen Şaman duası şu şekildedir:

*“Altın yapraklı mübarek kayın,
Sekiz gölgeli mukaddes kayın,
Dokuz köklü, altın yapraklı Bay Kayın,
Ey mübarek kayın ağacı, sana kara yanaklı
Ak kuzu kurban ediyorum.”*¹⁶⁴

Kayın ağacına dualar edilmiş, yardım dilenmiş, hastalıklarına çareler bulması için ona yalvarmışlardır. Ayrıca Şaman davullarına kayın ağacı nakşedilmiştir. Bu durum tıpkı güneş ay gibi kayın ağacının da Şaman inancında ve ayinlerinde ne kadar önemli

¹⁶² İnan Abdülkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, s.63.

¹⁶³ İnan Abdülkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, s. 64.

¹⁶⁴ İnan Abdülkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, s. 64

olduğunu göstermektedir. Kayın ağacı gibi kutlu kabul edilen bir diğer ağaç karaçamdır ve bebek dilemek için bu ağacın altına gelip dualar edilir.¹⁶⁵

Evliya Çelebi Kafkasya’da yaptığı seyahatini anlatırken
*“ağaca tapan âdemi kavmi her sene bu darahtın altına gelüp bey’ü şıra
 edüp gidenler elbette bu ağacın etrafına nice kere yüz bin balmumu ve
 yılmumu yakıp her gece çırağan edüp ayini batıllar üzere ağaca taparlar...
 Zu’mu batılları üzere bu ağaca demir kakarlar ki her kimin bu ağaçta
 alameti olursa ağaç bu adamı unutmayıp cehennem azabına komaya yahut
 şefaet edüp kurtara...”*¹⁶⁶

Avcılar diledikleri zaman orman ruhlarına kurban sunabilirler, bunun için Şamana ihtiyaçları yoktur. Yine bunun gibi ağaçlardan dilek dileyen insanlar Şaman olmadan da ağaçlara bez bağlayarak ibadetlerini gerçekleştirebilirler. Hem orman ruhlarına hem de ağaçlara kurban kesme, adak ve dua etme söz konusudur. Orman ruhuna edilen bir dua şu şekildedir:

*“Kızıl ağaç sahipli,
 Üç boğumlu Bay Kürmüş!
 Ata olup koruyan
 Aygır olup sürüleri güden,
 Altı çatallı çadırın,
 Zırhın koruyucusu!
 Yazı yerlerin kötülerini ne yaman
 Yol vermiyorsun!”*¹⁶⁷

Yaşar Ocak ağacı canlılığı, büyümesi ve kuruyup ölmesi itibarı ile insan yaşamına benzetmektedir. Bu yüzden kutsal kabul edilen ibadet yerlerinde, ağaç mutlaka yer almaktadır. Aynı zamanda dağ, orman, su ve ağaç kültü birbirini tamamlayan bir yapıya sahiptir.¹⁶⁸ Eliade ise *evren ağacı* olgusunu sembolleştirerek *kozmik ağaç* ifadesi ile anlatmıştır. Zira bu ağaç gök âlemi ile yeraltı arasında köprü görevi gören, Dalları Ülgen’e kadar uzanan kutsal bir ağaçtır. Yeryüzü de dâhil üç âlemi birbirine bağlar ve aynı zamanda Şamanı yetiştirir.¹⁶⁹

¹⁶⁵ İnan Abdülkadir, *Eski Türk Dini Tarihi*, s.40.

¹⁶⁶ İnan Abdülkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, s.65

¹⁶⁷ Ögel Bahaeddin, *Türk Mitolojisi* C.II. 2002, 464, 472, 486.

¹⁶⁸ Ocak Ahmet Yaşar, *Bektaşî Menakıbnamelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri*, s.84-91.

¹⁶⁹ Mircea Eliade, *Şamanizm İlkel Eserde Teknikleri*, s.337-342.

Kayın ağacının altmış kökü olduğunu söyleyen Uraz, kayın ağacına erkek cinsiyet verildiğini söylemiştir.¹⁷⁰ Orman ruhuna, *Orman Öyesi*, *Tia İççite*, *Üre Amaka* ve *Oin Ecen* gibi isimler vermişlerdir.¹⁷¹

Şaman inancına göre orman ruhu ayı şeklindedir ve ormanlarda ayının adı söylenmemelidir. Orman ruhlarından korunmak ve ağaç dallarını beslemek adına ağaç dallarına kumaş parçaları bağlanmaktadır. Bu uygulama günümüze kadar varlığını devam ettirmişse de korunmaktan ziyade dilek dilemek için yapılmaktadır.¹⁷²

Her ağaç kutsal değildir ve normal ağaçtan ayrılmasını sağlayan bir takım çeşitli belirtiler vardır. Diğer ağaçlardan ayrı durması, yapraklarının kurumadan yaz-kış yeşil kalması, en yaşlı ağaç olması ve diğer ağaçlardan daha büyük, heybetli ve geniş gölgeli olması onu normal ağaçlardan ayıran özelliklerdendir.¹⁷³ Ağacın maddi dünyadaki mekânı toprak iken manevi dünyadaki mekânı gökyüzüdür.¹⁷⁴

Kayın ağacının yanı sıra ardıç, ladin, köknar, karaçam, sarıçam gibi ağaçlarda kutsallığı olan, önemli ağaçlar arasındadır. Özellikle Şamanlar ardıç ağacını tütsü yapmak için kullanırlar. Ağaçlar gelişim itibarı ile insan yaşamına benzerken aynı zamanda mevsim değişikliğine bağlı olarak gösterdiği tomurcuklanma, meyve verme ve dalların yeşermesi ile de insana yaşam enerjisi vermektedir. Kökleri yerin derinliklerine uzanırken, dallarının göğe çıkması Şamanlıktaki evren algısının somut hali olarak yorumlayabiliriz. Ağaçlar yaşamın en canlı yansımasıdır. Nitekim Türk kültüründe atanın kayın ağacı ile özdeşleştirilmesi bu ağacı önemli bir yere koymuştur. Yani soy buradan türemekte ve devam etmektedir. Ağaçların kutsal sayılmasından dolayı ormanlar da kutlu yerler olarak kabul edilmiştir. Ağaçların bir ruhu olduğu inancı beraberinde onlara saygı gösterme ve saçı saçma, kurban kesme geleneğini getirmiştir. Ağaçlara sunulan ve bilinen en yaygın saçı, bez bağlamaktır. Bu sayede ağaçlar insanları kötülüklerden, kaza ve beladan koruyacaktır. Bunlarla beraber ağaçları ve ormanı rahatsız etmeme onları koruma algısı da vardır. Ayrıca Şaman eğitiminde de ağaçların önemli bir yeri vardır. Ruhlar tarafından özel olarak seçilen ağaçtan yapılan

¹⁷⁰ Uraz Murat, a.g.e., s.195.

¹⁷¹ Kalafat Yaşar, *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*, s.54.

¹⁷² Kalafat Yaşar, *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*, s.55.

¹⁷³ Ergun Metin, "Türk Ağaç Kültü İnancının Dede Korkut Hikâyelerindeki Yansımaları", *Milli Folklor*, C.7, S.47 Ankara, 2000, (22-30) s.23-26.

¹⁷⁴ Özdemir Ahmet, "Türk Folklorunda Ağaca Verilen Önem", *Yesevi*, S.10 İstanbul, 1994, (14- 15) s.27.

şaman davulu ve tokmağı, Şaman öldükten sonra veya yırtıldığında ağaca asılı bırakılır. Şaman davulu gibi kostümü de Şaman kişi ölünce, kostümün gücü azalınca veya yırtılınca ağaç asılır. Ağaç ölümün ve yeniden doğmanın simgesi olduğundan dolayı, cenaze merasimlerinde de yer almaktadır. Bunlara ek olarak şaman öldüğünde cesedi bir ağacın üzerine bırakılır ve davulu da yine bu ağaca asılır. Ayrıca Şaman davulu ata şamanın belirlediği ağaçtan yapılmaktadır. Bu olgular da ağaçlarda bulunan kutsiyeti göstermektedir. Bugün baktığımızda ağaç kültü Anadolu'da hala varlığını devam ettirmektedir. İnsanlar dilek dileyip ağaçlara bez bağlamakta, mum yakmakta ve adak adamaktadır.

2.2.3. Su Ruhları

Su, yalnızca insanlar için değil, hayvan ve bitkilerin de hayatta kalabilmesi için gerekli olan önemli kaynaklardan biridir. Bu yüzden korunması, saklanması ve temiz tutulması gerekmektedir. Yalnızca fizyolojik ihtiyaçtan dolayı kullanılmaz aynı zamanda inanç dünyasında da yer alır. İnanç sistemi içerisinde su, ruhu arındıran temizleyen ve besleyen bir özellik göstermektedir.

Hayatın özü olan su, bütün üretme, çoğaltma gücünü temsil eder. Su olmazsa hiçbir canlı yaşamına devam edemez. Doğal oluşumların genelinde olduğu gibi suyunda bir ruhu olduğu inancı tüm Şaman topluluklarında vardır. Su kültürüne göre yalnızca büyük akarsular değil dereler ve pınarlar dahi kutludur ve kirletilmemelidir.

Sular temiz ve kutlu ruhun makamı sayıldığından dolayı kirletmemeye özen gösterirlerdi. Çünkü kirletildiği takdirde oradaki ruh veya ruhların rahatsız olacağı inancı vardır. Uraz'a göre sıcak su cennetten, soğuk su ise cehennemden çıkarak yeryüzüne ulaşmaktadır.¹⁷⁵

Kimi kabile ve kavimlerde su koruyucu ruh kabul edildiğinden dolayı Şaman olacak kişi suyla tüm bedenini ovalamalıdır. Bu sayede arınmış ve temizlenmiş olur.

¹⁷⁵ Uraz Murat, a.g.e., s.181.

Şamanların arınması görevlerini iyi şekilde yapabilmeleri, güçlerini toparlayabilmeleri açısından oldukça önemlidir. Aday, Şaman olduktan sonra da belirli dönemlerde su ile yıkanarak bedenini arındırmalıdır.¹⁷⁶

İnsanlar dağ, kaya veya orman iyelerine olduğu gibi su iyesine de yakararak ondan avın bereketli geçmesini dilemişlerdir. Su ruhu için saçı saçan Yakutlar, ona *U İççite* adını vermişlerdir.¹⁷⁷ Çünkü su yalnızca içilmek için değil aynı zamanda içinde yaşayan canlılardan dolayı da besin kaynağıdır. Bu sebeple sudan av için yararlanmak isteyen insanlar su ruhunu doyurarak avlanmaya çalışmıştır. Ancak burada dikkat edilmesi gereken nokta su ruhunun doyurulması değil aynı zamanda suyun kirletilmemesi ve boşa harcanmamasına özen gösterilmesidir. Dikkat edilmediği takdirde su ruhu kaynağı hemen kurutur ve insanları sudan mahrum ederek onları cezalandırır. Su ruhları gündüz uyuyup gece çalıştıkları için gece kaynaktan su alınmamalı ve bu ruhlar rahatsız edilmemelidir. Ancak zorunlu bir durum söz konusu ise, su alınacak kap suyun akış yönünde tutulmalıdır.¹⁷⁸

Su insanın en temel ihtiyacı olması dolayısıyla çok önemli bir yere sahiptir. Hayatın her alanında vardır. Suyun da kendine ait bir ruhu vardır. Bu ruhun suyun temiz tutulmasıyla alakalı istedikleri vardır. Bu yüzden insanlar kutsal kabul ettikleri su kaynaklarına dua eder, ibadet eder, kurban keser, saçı saçar ve en önemlisi temiz tutar. Aksi halde cezalandırılacaklarına inanırlar. Su hayatın özü ise ondan mahrum olmak ölüm ile sonuçlanacaktır. Suyun olmadığı yerde hastalık ve ölümler de artmaktadır.

Bahsi geçen diğer inanışlar gibi su kültü de Anadolu'da vardır. Günümüzde özellikle evlerde var olan suyun üstü açık bırakılmamaya çalışılır. Zira üstü sabaha kadar açık kalan suyun bereketi kaçmış, şifası bozulmuş demektir. Bu sebepten dolayı kimi yerlerde sabaha üstü açık kalan sular dökülmekte ve içilmemektedir. İslamiyet ile birleştiğinden dolayı ruhlardan ziyade cinler tarafından cezalandırılacağı inancı vardır. Su kaynağını kirletenlerin cinler tarafından rahatsız edileceği fikri tamamen su kaynağının korunması, temiz olmasına özen gösterilmesi için uyarı niteliğindeki söylencelerden bir tanesidir. Bir diğer inanış ise görülen kötü bir rüyanın akan suya

¹⁷⁶ Eliade Mircea, *Şamanizm İlkel Esrime Teknikleri*, s.134-146.

¹⁷⁷ Kalafat Yaşar, *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*, s.50-53.

¹⁷⁸ Kalafat Yaşar, *Altaylardan Anadolu'ya Kamizm*, s.71.

anlatılması gerektiğidir. Böylece su rüyayı alıp götürerek kişiyi kötü düşünceler ve olacak kötü şeylerden kurtaracaktır.

2.2.4. Ateş-Ocak Ruhları

Son olarak Yer-su iyeleri arasında yer alan ve Şaman inancı içerisinde önemli bir yere sahip olan ateş-ocak ruhları hakkında bilgi vereceğim. Altay Şaman efsanelerine göre insan önce meyve ve sebze yiyerek hayatta kalmaya çalışır. Yaz mevsiminde sıkıntı yaşamazken kışın birçok sorunla yüzleşir. Hem soğuktan korunması hem de besin maddelerini hayvanlardan koruması gerekir. Bu durumda hem hayvanların hem de insanların sıkıntı çektiğini gören Ülgen şöyle emretmiştir: Otları hayvanlara bırakın onlar tüketsin, böylece hayatta kalabilsinler. Siz de acıkınca onları avlayıp yiyin, derilerini elbise yapın!¹⁷⁹ Bu zamana kadar ot ve meyve ile beslenen insan ateşe ihtiyaç duymazken, et yemesi emredildikten sonra ateşe ihtiyaç duymuştur. Et yeme emri Ülgen'den geldiği gibi, ateş te Ülgen'den yani gökten gelmiştir. Ülgen ateş çıkarmak için biri beyaz diğeri siyah iki taş getirir. Kuru otları ufalayarak bir taşın üzerine koyar ve diğer taş ile de buraya vurur ve etrafa saçılan kıvılcımlar otları tutuşturarak ateşi meydana getirirler. Böylece insan nasıl ateş yakacağını öğrenmiş olur. Ancak özellikle çakmak taşından çıkarılan ateş Altay ve Yakutlar tarafından kutlu kabul edilmiştir. Bu inanç neticesinde düğünlerde gelinlerin yaktığı ateş veya Şamanların ayinlerde yaktığı ateş özellikle çakmak taşı ile tutuşturulur. Hatta çakmak taşından elde ettikleri ateşe *ayi out* yani mukaddes ateş derken, kibritten elde ettikleri ateşe *nüçça out* yani Rus ateşi demişler ve ayinlerinde kullanmamışlardır.¹⁸⁰ Ateş kutlu kabul edilse de ateşi meydana getiren nesnelere dikkat etmişlerdir. Bu yüzden kibrit daha önemsiz kalmıştır. Bunda kibritin iki maddeden meydana gelmesi ya da çakmak taşı gibi doğal olmaması olasıdır. Çünkü Şamanlık, gücünü doğadaki nesnelerden alan bir inançtır. Ancak istisnai bir durum da söz konusudur. Nasıl elde edilirse edilsin bir hanenin içinde yanan ateş muhakkak kutlu kabul edilir.

¹⁷⁹ İnan Abdülkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, s.66.

¹⁸⁰ İnan Abdülkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, s.67.

Türk kültüründe ateşin büyük bir yeri vardır. Hastalık tedavisinde, kötü ruhlardan arındırmada, gelecekte haber almada ve evin dirliğinin sağlanmasında ateşin rolü büyüktür. Dağ, kaya, taş, su, orman ve ağaçlar da olduğu gibi ateşinde bir iyesi vardır. Bu saydıklarımından farklı olarak ateşin hanenin içinde de olmasından dolayı yeri ayrıdır. İnsanlar ateş ruhunu memnun etmek, ona saygılarını göstermek için genellikle saçını saçarak ateşi beslerler. Ateş ne kadar güçlü olursa hanenin dirliği de o kadar sağlam olur. Ateşin koruyucu olduğu gibi arındırıcı özelliğinde vardır. Bu özelliğinden dolayı hastalığın kovulmasında kullanıldığı gibi gelebilecek kötülüklerden de kişiyi uzak tutmaktadır. Nitekim Moğollar ve Batı Göktürk Hakanlığında dışardan gelen elçi ve yabancı kimseler ateşten geçirilerek hükümdarın huzuruna çıkarlardı.¹⁸¹ Böylece üzerlerinde taşıdıkları hastalık ve kötülükleri arındırmış olurlardı. Aynı zamanda ölen bir kimsenin eşyasını kullanılacaksa önce ateşe tutulmalı ve arındırılmalı ardından kullanılmaya başlanmalıdır.¹⁸²

Kötü ruhları kovmak için *alaslama/alazmala* denilen bir ritüel yürütülür ve bu uygulama ile hastalık yapan ruh uzaklaştırılmaya çalışılır. Bu işlemde, yağlı bir bez ateşle yakılır ve hasta olan kişinin etrafında *alas*, *alas* ya da *alias*, *alias* denilerek dolaştırılır. Ateşten rahatsız olan kötü ruhlar kaçıp uzaklaşmaya başlarlar. *Alas*, ateşte temizleme anlamını ihtiva etmekte ve Şaman dualarında da çokça yer almaktadır.¹⁸³

Ateş kehanet aracı olarak ta kullanılır. Bunun için ateşin rengine ve hareketlerine bakılır. Özellikle hükümdarlara bakılacak olan fallarda büyük bir ateş yakılır, önce kurban kesilir, dualar edilir ve ardından ateşe kurbandan bir parça atılarak beslenir. Ardından alevin aldığı renkler ve girdiği şekiller yorumlanmaya çalışılır. Alevin renginin yeşile çalması o yıl bolluğun ve bereketin varlığından haber verirken, kırmızı olması kan akacağı, savaş çıkacağından haber vermektedir. Salgın hastalık olacağının habercisi sarı alev iken, toplum liderinin ölümünün habercisi ise siyah alevdir. Siyah alev aynı zaman da yolculuğa çıkılacağına da habercisidir. Alevlerin aldığı renkler aslında olacakların kendi renginin aleve yansımış halidir. Çoğu insan hastalanınca yüzü sararır veya ölüm siyah renkle ifade edilir. Ateş hayatın her alanında vardır. Sağlıktan, cenazeye, kuraklığın olmamasından, savaş gibi bir felakete uzanan geniş bir yelpazesi

¹⁸¹ İnan Abdülkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, s.66

¹⁸² Turan Osman, *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 2000, s.58.

¹⁸³ İnan Abdülkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, s.68.

vardır. Karagasların inancına göre gündüz vakti ateşten çıkan ıslık sesi, uzaktan gelecek bir yolcuya, gece vakti çıkan ıslık sesi ise şeytanın geldiğine delalet eder.¹⁸⁴ Böyle bir durumda ateşe saç olarak ‘artış’ otunun atılması şeytanı uzaklaştırmak için yeterli olacaktır. Yine Yakutlarda da ateş ıslık çaldığında niyetlenen şeyin olmayacağı inancı da hâkimdir. Buradan hareketle ateşin ıslık çalması pekte iyi yorumlanmamaktadır. Yine Orta Asya Türk boylarında ateşe yağ atılarak doğacak çocuğun cinsiyeti hakkında kehanette bulunulmuştur. Ateş Şaman duasında şöyle anılmıştır:

*“Ey ateş anamız!
Sen dokuz ırmağın kavşağında,
Dokuz köşeli bakır evde oturan ve
Irmakların denizlerin hatunu
Su tanrısıyla konuşuyorsun”*¹⁸⁵

Baktığımız zaman *anamız* ifadesi ateşe dişi cinsiyet verildiğini gösterir. Burada dişi olarak anılsa da kimi zaman erkek olarak da bahsedilmiştir. Yine bu duadan yola çıkarsak, yaşadığı yerin tasviri yapılmış, evde oturan ve suyun kenarında bulunan bir karakter olarak ifade edilmiştir. Bir başka dua şu şekildedir:

*“Üç köşeli taş ocak, alevli yanan al ateşim!
Taş ocağımız yerinden oynamasın, daima yansın!
Yaktığımız ateş alevli olsun.
Tarhana pişirdiğimiz ocağın külü çok olsun!
Neslimiz kesilmesin, sürsün, biri giderse biri gelsin!
Ey Abukan dağının payı, ey ay ve güneşin parçası(olan ateş)!
Bereket ver kismetimiz bol olsun.”*¹⁸⁶

Burada ateşten ne istediğini ve ateşin neler yapabileceğini görüyoruz. Nitekim ateş bolluk ve bereketi sağlayan unsur olduğu gibi, soyun devamını ve evin dirliğini de sağlamaktadır.

¹⁸⁴ İnan Abdülkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, s.68.

¹⁸⁵ İnan Abdülkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, s.69.

¹⁸⁶ İnan Abdülkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, s.70.

Ateş kültü düğün törenlerinde de kendini göstermektedir. Nitekim Kırgızlar, Buretler ve Altaylar gibi halklarda gelin ve güvey ocağa ve ateşe secde ederek, dua etmektedir.¹⁸⁷ Kesilen kurbanın etinden bir parça ateşe atılarak saçı saçılır ve ateş beslenir. Ancak ateşe saçı saçma ritüeli yalnızca düğün geleneğinde değil, kesilen her kurban için yapılmaktadır. Buna ek olarak ateşe yenilen yemekten bir parça, yağ, ip, kıl, kumaş gibi nesneler de atılmaktadır.¹⁸⁸ Günümüzde ise nazardan korunmak için tuz ateşte yakılır. Bu sayede kem gözler ve nazardan korunacağı inancı vardır.

Şaman dualarında ateş kültü ile ocak kültü iç içe olduğundan dolayı ikisini birbirinden ayırmak pek mümkün değildir. Ateş ve ocak başlı başına bir tanrı olarak düşünülmemekte yalnızca ruhu olan ve Tanrıya ulaşmada yardımcı rol oynayan aracı olarak görülmektedir. Zira Şaman dualarından da anlaşılacağı üzere ulu varlığa seslenilmekte, bu seslenme ise ateş vasıtası ile iletilmektedir. Yine ateş sosyal hayatın devam etmesi için kullanılan en önemli unsurlardan biridir. Haneyi ısıtır, ışık saçar ve en önemlisi yemeği pişirerek insanları doyurur. Ateşin gücünün azalmaması, yaralanmaması ve ateş ruhunun rahatsız edilmemesi için; ateşe basmak, su dökmek, tükürmek, kötü söz söylemek, demir ve bıçak gibi sert nesnelerle karıştırmak yasaktır. Bunların yapılmamasına özen gösterilir.

Gökalp, ateşi üç kısım da ele almış ve şu bilgileri vermiştir: İlki, Ulu Toyon tarafından yaratılan ateştir ve günlük hayatta kullanılır ayrıca bu ateşe beyaz aygır kurban edilir. İkincisi, Şaman esrimesi gerçekleştikten sonra Şamanın üzerinde gezdirilen kutlu ateştir. Üçüncüsü ise, Şeytan tarafından kötülük getirmesi için gönderilen ateştir ve yatışması için kırmızı aygır kesilmelidir.¹⁸⁹ Böylece ateşin durumuna göre insanların neler yaptığı bilgisine ulaşıyoruz.

Ateş ruhunun Şamanın bedenine girdiğini belirten Ocak'a göre, bu yüzden Şaman ateşin üzerinde yürüyebilmekte, elini kor ateşe sokabilmektedir.¹⁹⁰ Yani aslında Şaman ateşe değil ateş ona hükmeder ve bu sayede canı yanmaz. Aynı zamanda ayin esnasında Şamanın yaptığı hareketler, çırpınması, elleri ve kollarını savuruşu ateşe benzetilmektedir.

¹⁸⁷ İnan Abdülkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, s.71.

¹⁸⁸ İnan Abdülkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, s.67-69.

¹⁸⁹ Gökalp Ziya, a.g.e., s.304,305.

¹⁹⁰ Ocak Ahmet Yaşar, *Bektaşî Menakıbnamelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri*, s.120

Ateşe hürmet edilmesinin, saçı saçılmasının ve kurban kesilmesinin nedeni onun arındırıcı, temizleyici ve koruyucu olduğu inancıdır.¹⁹¹ Ateş ruhuna zarar verecek herhangi bir davranış onu kızdırabilir, ocağın yanıp evin tutuşmasına veya tamamen sönüp evin dirliğinin dağılmasına neden olabilir. Bu yüzden onu kızdıracak veya rahatsız edecek bir hareket yapılmamalıdır. Ateşe atılan her bir saçı onu besler ve daha güçlü yanmasını sağlar.

Ateşin toplum hayatından çok önemli bir yeri vardır. Öncelikle maddi dünyada insanları vahşi hayvanlardan koruyan ateş, aynı zamanda ısınmalarını ve yemeklerini pişirmelerini sağlamıştır. Kendisine bir yaşam standardı oluşturan insan bunu ateş sayesinde gerçekleştirmiştir. Manevi olarak ateşin bir ruhu olduğu inancı, onu kutsal kabul etme, saygı duyma, saçı saçma, kurban kesme, dua etme ve niyaz olma gibi ritüelleri beraberinde getirmiştir. Ateşin bir ruhu vardır ancak bu ruh başlı başına Tanrı olmayıp, insanın dileklerini tanrıya ileten aracı, yardımcı ruhtur. Rahatsız edilmemesi ve kızdırılmaması gerekir, yoksa yangın çıkararak veya sönerek insanları cezalandırması söz konusudur. Dağ veya ağaç ruhunun bu şekilde bir cezalandırma yolu yok iken, ateş yapısı gereği insanın canını fiziki yolla yakabilmektedir. Ateşe bakılarak bolluk bereket, birlik, kismet dilenir, hastalıklar ve kötülükler arındırılır, gelecek hakkında kehanette bulunulur. Hastalıkların ve kötülüklerin habercisi olan ateş aynı zamandan bunlardan kurtulmaya da yarar. Ayrıca Şaman hem kendi arınması hem de davulunun arınması için ateşi kullanır, ayinlerinde mutlaka ateş yer alır. Hastalıkları hastanın bedeninden yaktığı ardıc dalları ile kovduğu gibi yaktığı bezi hasta çevresinde dolaştırarak da kovmaktadır. Buradaki temel amaç hastalık veren ruhu ateş ile korkutmaktır. Yani ateş insan hayatında hem maddi hem de manevi olarak yer alırken, Şamanların da yardımcısı konumundadır.

2.3. YERALTI TANRISI VE KÖTÜ RUHLAR

Şaman evren algısı tek olgu üzerine inşa edilmemiş, iyilik kadar kötülük, şifalar kadar hastalık, dualar kadar büyüler de yer almış ve bunların her biri bütününde şaman

¹⁹¹ Çoruhlu Yaşar, *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, s.49.

kozmozolojisini meydana getirmiştir. Günümüzde de bu zıt kutupların bir araya gelmesiyle yaşadığımız evrenin var olduğunu öne süren, evreni bu zıtlıklar sonucunda meydana geldiğini söyleyen fikir akımları söz konusudur. Nitekim en bilindik örnek yin-yang¹⁹² felsefesidir.

İnsan yaşadığı evren itibarıyla canlı bir ekolojiye sahiptir. Sürekli değişen fiziki koşullar karşısında kendisine ilahi bir dayanak bulmuş ve yaşadığı sorunların kaynağını bu ilahi güce atfederken, aynı zamanda bu musibetten kurtulmanın yolunu da farklı bir ilahi gücün kudretinde aramıştır. Aydınlık âlem güneş ile gökyüzünde yükselirken, karanlık âlem güneşin dahi aydınlatamayacağı yeraltında var olmuştur. Bu sebeple yer altı ruhları gökyüzü ruhlarının aksine kötülük getiren ruhlar olmuşlardır. Kötü ruhlar *kara nemeler* veya *yekler* olarak adlandırılmışlardır.¹⁹³ Emrinde ruhların çalıştığı, gücünden korkulan, yeraltı âleminin esas sahibi ise Erlik adıyla anılan tanrıdır.

2.3.1. Erlik

Abdülkadir İnan'ın verdiği bilgilere göre *Erlik*, güçlü ve kuvvetli demektir.¹⁹⁴ Karanlık âlemi tanrısını tanımlamak için verilen isimlerden bir diğeri ise *Arsan Dolay*'dir.¹⁹⁵ Türkologlar Erlik ifadesinin aslında *erklig* kelimesinin bozulan hali olduğunu öne sürmüşlerdir. Uygur Buda metinlerinde *Erlig Yama* olarak ifade edilen karanlık dünyanın ölüm ruhu, Uygurcaya tercime edilen metinlerde Erlik şeklini almış ve bu şekilde kullanılmıştır.¹⁹⁶ Erlik her türlü kötülüğü yapabilen, insanları ve hayvanları hasta eden ve iyileşmeleri için kurban vermelerini isteyen bir tanrı olarak

¹⁹² Yin ve Yang Çin felsefesinde alçalan ve yükselen iki zıt kutbu ifade eden iki olgudur. Yin alçalandır, negatif tarafı temsil eder ve siyah renk ile ifade edilir. Yang ise yükselendir, pozitif tarafı temsil eder ve beyaz renk ile ifade edilir. İki kutup da birbirine tamamen zıttır. Ama ikisi de içerisinde bir diğerini içerir ve bir kutup alçaldığı zaman diğerini yükseltir. Örnek: Ölüm – Doğum, Gece – Gündüz, Siyah – Beyaz, Kadın – Erkek, Acı – Tatlı, Yer – Gök Bkz: <http://www.cinmacerasi.com/>, Erişim Tarihi 01.04.2018.

¹⁹³ “Yek” Uygurca dini metinlerde şeytan demektir. Bkz. İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, s.41.

¹⁹⁴ Güçlü Han'dan türemiş veya yeraltı dünyasının hâkimi olarak tanımlanan Erlik, şuan ki şekli ile Moğolcadan yanlış bir telaffuz ile geçmiş ve Sibiryâ Türkleri tarafından da bu şekli ile kabul edilmiştir.

Bkz: A.V. Anohin Altay Şamanlığına Ait Materyaller, s.3

¹⁹⁵ İnan Abdülkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, s 39.

¹⁹⁶ İnan Abdülkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, s 40.

karşımıza çıkar. Eğer Erlik Han'ın istediği kurban ona sunulmazsa musallat olur ve o kavime veya aileye ölüm ve felaket ruhlarını gönderir. Öldürdüğü insanların canını veya ölmüş olanların ruhlarını yer âlemine götüren Erlik, onları kendi hizmetinde çalıştırır.

Kalafat'a göre, *Yirliḡ/irliḡ/erlik* isimlerinden de anlaşılacağı üzere *Yaḡız Yir* ile Erlik birbirine bağlantılıdır.¹⁹⁷ Çünkü Erlik, yerin altında hüküm süren handır. Altaylılar ruhu iplik şeklinde düşünmüşlerdir ve ruh cana ip ile bağlıdır. Erlik bu ipi keserek ruhu benden ayırır.¹⁹⁸

Şaman dualarında Erlik' in dış görünüşü ve kıyafeti tasvir edilmiştir. Bu tasvirlerle göre, “*O atlet vücutlu bir ihtiyardır. Gözleri ve kaşları kömür gibi kapkara, sakalı ise ikiye ayrılarak dizlerine kadar uzamış, köpeğin azı dişlerine benzeyen bıyığı kıvrılarak kulaklarına asılmış haldedir. Çenesi tokmağa, boynuzları ağaç köklerine benzer. Saçları kapkara ve kıvrıktır.*”¹⁹⁹

Şaman dualarında ise şu şekilde bahsedilir:

*“Kara argımak minittü
Kara kunduz töşöktü
Kurdak yetpes beldü
Kucak yetpes moyundü
Karış bolgon kamaktü
Kara mıyık sakaldü
Kan çapkan çıraylı
Mayma saçtū Bay Erlik
Kişi köksü könöktü
Ku baştan ayaktū
Yeşil temir kılıçtū
Yalpak temir yarındü
Yilim kara yüstü
Kara argımak minittü
Kara çibek tizgindü
Kara yılan kamçilü
Er aldıma külüp kel!*

*Bindiḡi (at) küheylan
Döşeḡi kara kunduz (derisinden)
Beline kuşak yetişmez
Boyuna kucak yetişmez
(Göz) kapaḡı bir karış
Kara bıyıklı, kara sakallı
Kana çalmış yüzlü (çehreli)
Parlak saçlı Bay Erlik!
Yuvası kişi göḡsünden
Kadehi kurumuş kafatasından
Kılıcı yeşil demirden
Kürekkemikleri yassı demirden
Kapkara yüzlü
Bindiḡi (at) kara küheylan
Dizgini kara ipekten
Kamçısı kara yılan
Tam önüme gülerek gel!”²⁰⁰*

Kanlı yemeklerle beslenen Erlik, yağız, rahvan ata, yük hayvanına veya kel öküz binmektedir. Erlik gibi yaşadığı yer de karanlık ve korkunçtur. Kara çamurdan veya

¹⁹⁷ Kalafat Yaşar, *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*, s.21.

¹⁹⁸ Buluç Saadettin, *Şamanizm*, s.329.

¹⁹⁹ Anohin, a.g.e.,s.5.

²⁰⁰ İnan Abdülkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, s.40.

kara demirden yapıldığı öne sürülen sarayı, ulaşılması güç yerdedir. Yeraltı âleminde yaşayan ve buradan kurtulmak isteyen insanlar at kılından yapılmış köprüden geçmek zorundadır. Ancak her kim bu köprüye adım atarsa doğrudan altında akan nehre düşmektedir.²⁰¹ Her ne kadar İslamiyet'teki sırat köprüsü ile aynı işlevi bulunmasa da, kötüler âleminde yaşayanların bu köprüden geçemeyeceği olgusu ile örtüşmektedir.

Erlik' ten korkan Altaylılar kurban kesip onu hoşnut etmeye çalıştıkları gibi, özellikle hastalık veya felaket zamanında onun adını anmamaya özen gösterip ona *Kal Erlik* (*küstah, edepsiz*), *Pos Erlik* (*uyumsuz, inatçı*) ve *kara neme*(*kara bir şey*)²⁰² demektedirler. Bu durum günümüzde İslam inancın içinde de karşımıza çıkmaktadır. Nitekim uğursuz olduğu ve gittikleri yerde insanı huzursuz ettikleri düşünülen doğaüstü varlıklar olan cinlere de çeşitli şekillerde farklı adlandırmalar yapılmıştır. Özellikle yaygın olarak kullanılan isim *üç harfli, iyi saatte olsunlar, yeyliler* olmuştur. İsmi anmamaya özen gösterilmesinin sebebi ise anıldığında hemen geleceği düşüncesidir. Yani eski inanış biçimlerinden günümüze uzanan inanç yapısına baktığımızda, kötülük getiren unsurları kendinden uzaklaştırmak için çeşitli uygulamalar gerçekleştirilmiştir. Buna göre ismi anıldığında gelip zarar verecek varlıklara başka isimler verilmiştir.

Erlik korkulan ve sakınılan Tanrı'dır. O yalnızca yerin altında yaşamakla kalmayıp, yerin üstüne hastalık, kıtlık, bela ve felaket göndermektedir. Toplumun dirliğini bozabilecek güçte olduğundan dolayı Erlik adına çok sayıda kurban adanmakta, insanlardan istedikleri ise hemen yerine getirilmektedir. Erlik yer üstüne bela gönderdiği gibi, yerin üstünden de ruhları kaçırarak yer altına getirmektedir. Gelen her bir ruhu da kendine bağlayarak, kölesi yapmıştır. Altaylı Şamanlığında var olan bir rivayete göre, Tanrı Erlik' in beyaz atını alır ve yerine kara öküz vererek, Erlik'i öküzle ters bindirir. Bu anlatıdan dolayı Erlik'e kurban sunusu at ile değil, kara öküz veya inek ile yapılmaktadır.²⁰³

Karanlıkla özleşen Erlik, bahsi geçen diğer ruhların aksine, kan içip, çiğ et yemektir. Binddiği kara renkli kayığının kürekleri yoktur. Binek hayvan olarak rahvan at, öküz ya da yük hayvanı kullanılmaktadır. Tüm bunların Erlik' in hüküm sürdüğü âlemin korkunç

²⁰¹ Anohin, a.g.e., s.5.

²⁰² Anohin, a.g.e., s.4.

²⁰³ İnan Abdülkadir, Eski Türk Dini Tarihi, s.23,96.

taraflarını göstermektedir. Karanlığın kendine has kasvetiyle yeraltında hüküm sürmektedir. Erlik Han'ın ayinlerde kullanılmak üzere yapılan put veya tasviri bulunmamaktadır. Zira kendisinden korkulması bu durumun oluşmasındaki en büyük etkindir. Evlerinde veya çevrelerinde kötülük getiren bu gücü istememeleri olası ihtimaldir. İnsanlar her ne kadar Erlik' ten korksalar da Ülgen'e gösterdikleri özeni Erlik'e göstermedikleri durumlar olmuştur. Erlik için düzenlenen ayinleri dikenli çalıların olduğu yerlerde yapmışlardır. Yine iyi ruhlara sunulan kurbanın derisi ağaca asılırken, Erlik için kesilen kurban derilerini kendileri kullanmışlar ve ayinde kullanılacak malzemeleri özensiz seçmişlerdir.²⁰⁴ Ondan korktukları halde böyle davranmalarına neden olan şey ise başlarına gelen felaketin sebebinin de Erlik' in kendisi olmasıdır. Korku ile saygı kimi zaman korkusuz saygısızlığı meydana getirmiştir.

Erlik' in de Ülgen gibi çocukları vardır. Erlik' in yedi ya da dokuz oğlu olduğu rivayet edilmektedir. Bu sebeple isimlendirmeler de farklılıklar gösterebilmektedir. Ancak genellikle ruhun sahip olduğu özelliğiyle bağdaşan isimler verilmiştir. Erlik' in oğullarının isimleri hakkında Anohin, şu bilgileri vermiştir:

- 1- *Taş pilektüü Pay-Maattır*
- 2- *Karaş*
- 3- *Yes pilektüü Kerey Kaan*
- 4- *Uçar-Kaan*
- 5- *Yabaş-Kaan*
- 6- *Kömür-Kaan*
- 7- *Temir-Kaan*
- 8- *Badış*
- 9- *Şedey-Kaan*.²⁰⁵

Kimi rivayetlerde Erlik' in dokuz kızı varken, (Erlik piydin tokuş kızı), kimi rivayette ise sadece iki kızı vardır: “Segis Köstüü Kıştey Ene” (Sekiz Gözlü Kıştey Ana) ile “Erke Solton” (Nazlı Sultan)dur.²⁰⁶ Özellikle yerine getirdikleri bir görevleri yoktur. Şaman dualarında utanmaz maskaralar şeklinde anılan bu kızlar, Şamanın yolunu

²⁰⁴ İnan Abdülkadir, Makaleler ve İncelemeler, s.405-406.

²⁰⁵ Anohin, a.g.e., s.6.

²⁰⁶ Anohin, a.g.e., s.9-10.

şaşırtmaya, aklını çelmeye çalışırlar.²⁰⁷ Şaman vazifesini unutup bu kızlara aldanırsa başka ruhlar tarafından cezalandırılır.

İslamiyet'teki Azrail ile bir gibi görünse de aslında farklıdır. Çünkü Erlik hastalık yayan insanlara musallat olup onları rahatsız eden, insanları yoldan çıkarıp kötü işlere sevk eden bir karakteri vardır. Ayrıca Azrail Allah'ın buyruğunu yerine getirirken, Erlik kimseden buyruk almamakta, yeraltı âleminin en üst kademesinde bulunmaktadır.²⁰⁸

Karanlık âlemin hükümdarı Erlik' in Ülgen'in aksine insanlara musallat olan bir karakteri vardır. Hem yaşadığı yer, hem de tarif edilen özellikleri ile tam anlamıyla kötü ve korkutucu bir imajı vardır. Bu etkinin oluşmasında en büyük etken her şeyin siyah renkli olmasıdır. Çünkü siyah başlı başına ölümün, umutsuzluğu ve uğursuzluğun rengidir. İnsanlar kendilerinden istediği her şeyi Erlik'e sunmaya çalışırlar. Anca bu sayede kötülükleri kendilerinden uzak tutabilirler. Ancak sunulan kurbanlar Ülgen'inkinden farklılık arz etmektedir. Erlik'e at sunulmadığı gibi, sunulan kurbanlar ve yapılan ayinler özensizdir. Ülgen'e saygı ve bağlılıklarını göstermek, şükranlarını sunmak, yardım dilemek için kurban sunarken, Erlik'e sunulan kurbanlar onun kötülüklerinden korunmak amacıyla kesilmektedir. Hastalık durumu olduğunda ise Şaman'a başvururlar. Çünkü insanların Erlik ile doğrudan iletişimleri yoktur. Şaman yeraltı âlemine giderken dikkatli olmak zorundadır. Tanınmamaya özen göstermeli, kaçırılan ruhu bulup hemen dönmeli ve orada uzun zaman geçirmemelidir.

2.3.2. Kötü Ruhlar (Kara Nemeler)

Yukarıda Erlik Han'ın karanlıklar dünyasının hâkimi olduğundan bahsetmiştim. Ancak Erlik yeraltında yalnız değildir ve yardımcı ruhları bulunmaktadır. Tıpkı Ülgen'de olduğu gibi, Erlik' in yardımcı ruhları da kendisi ile aynı karakterdedir. Semadaki yardımcı ruhlar iyi ruhlar iken, yeraltındaki yardımcı ruhlar kötü ruhlardır. Bu ruhlara

²⁰⁷ İnan Abdülkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, 40.

²⁰⁸ Kalafat Yaşar, *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*, s.22.

kara nemeler veya şeytan anlamına gelen *yek* denildiği gibi *abaası* (Özellikle Yakutlarda bu isimle anılırlar) da denilmektedir.²⁰⁹

Kendi aralarında da sürekli kavga eden bu ruhlar, insan ruhunu yer altına kaçırlar. Isırıkları ile insan bedeninde yaralara neden olurlar. Açgözlü ruhlardır ve saldırgandırlar. Öldükten sonra kandırılan ve yeraltı âlemine gelen ruhlar kötü nemelere dönüşerek yeryüzündeki insanları rahatsız etmeye başlarlar. Erlik' in oğulları ise onların zarar vermelerini engellemeye çalışırlar.²¹⁰ Kötü nemeler de hanları Erlik gibi sıkıntı, bela, uğursuzluk ve hastalık getirirler. Bunlarında görünüşleri korku uyandırır. Korku uyandıran bu ruhları kızdırmamak ve kışkırtmamak için özellikle Erlik'e kurban sunarlar.

3. ŞAMAN AYİN VE TÖRENLERİ

3.1. KURBAN SUNMA AYINLARI

Şaman inancında ayinler ve törenler geniş yer kaplamaktadır. Ayin ve tören vasıtası ile Şaman görevini icra edebilmektedir. Kelime anlamlarına baktığımız zaman ayin; dini tören, ritüel anlamına gelirken, tören ise bir toplulukta, üyelerin belli bir olayı, kişiyi veya değeri diğerlerinden ayırıp sembolleştirmesi ve bir takım davranışlar geliştirmesi, merasim anlamına gelmektedir.²¹¹

Abdülkadir İnan düzenlenen ayinler iki gruba ayırmıştır. Bu ayinlerin ilki belirli zamanda yapılması gereken ayinlerdir ki genellikle ilkbahar, yaz ve sonbahar mevsimlerinde yapılmaktadır. Kimi boylarda düzenlenen bu ayinler dini bayram vasfına bürünmüş ve kutlanmıştır. Diğer ayinler ise beklenmedik bir anda meydana gelen, tesadüfî gerçekleşen olaylardan dolayı yapılmaktadır.²¹² Şaman ayin yürütürken hem ayinin amacına hizmet etmekte hem de katılanları bilgilendirmektedir. Bu bilgilendirme

²⁰⁹ İnan Abdülkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, s. 39.

²¹⁰ İnan Abdülkadir, *Makaleler ve İncelemeler*, s.409-410.

²¹¹ Türkçe Sözlük I-II, Eren vd. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1998, s.114, 1489.

²¹² İnan Abdülkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, s.97.

de üç yönlü gerçekleşmektedir. İlk olarak Şaman geçtiği yolları, denk geldiği ruh ve hayvanlarla kurduğu iletişimi çıkardığı sesler veya taklit yolu ile insanlara gösterir. Bu sayede insanlar onun neler yaşadığını kısmi olarak görebilirler. Bir diğeri ise gelecekte haber verir. Böylece obanın başına ne geleceği, felaketten nasıl korunacağı hakkında bilgi vermiş olur. Son olarak ritüelin nasıl gerçekleşeceği, neler yapılacağı, kimlerin katılacağı ve ritüel boyunca nasıl davranılması gerektiği ile alakalı topluma ışık tutar. Şaman tanrıların nasıl memnun edileceğini insanlara uygulayarak gösteren bir öğretmendir.²¹³

Örnek'in verdiği bilgiler ışığında; Kült, yüce ve kutsal olana duyulan saygı ve bu saygı neticesinde ortaya çıkan tapınmadır. Ancak kült, soyut bir kavramdan ziyade somut kavramları da içinde barındıran bir bütündür. Böylece dua, kurban, çeşitli nesneler, ayin ve bu olaylara tanık olacak her bir kişi bütünün parçalarıdır. Ayrıca bütünün işleyişi için doğru mekân, doğru zaman ve bu işi bilen biri olmalıdır.²¹⁴ İşte bu kişi Şamanın kendisidir.

Şaman ayin ve törenleri genel olarak kurban sunularak düzenlenmektedir. Şamanizm inancında toplumu bir arada tutan sistemin, geleneklerin, düzenin bir arada durması, bozulmadan kalabilmesi, düzenin işleyebilmesi adına tanrılara, ruhlara ve doğada kutlu saydıkları nesnelere çeşitli kurbanlar sunmaktadırlar. Sunulan bu kurbanlar kendi içinde iki gruba ayrılır ve iki grupta kendi içinde önem arz eder. Nitekim doğaüstü âlemle ilişkilerinin iyi olması, huzur içinde yaşayabilmeleri için buna ihtiyaçları vardır. Bu sayede çeşitli kurbanlar sunulmaktadır. Şaman inancı çerçevesinde insanlar, musibetleri kendilerinden bir şeyler vererek önleyebilecekleri inancına sahip olduklarından dolayı kurban kesemeseler bile, dileklerinin gerçekleşmesi ve toplum yaşamında huzurun sağlanması için çeşitli ritüeller geliştirmişlerdir.

Gökyay'a göre Şamanlıkta, kurbandsız ayin ve tören gerçekleşmezken, at kurban sunuları içinde en önemlisidir. Eğer bir hayvan kurban edilecek ise özellikle erkek olanı tercih edilmelidir.²¹⁵ Kurban merasimine *üstüğü* denilirken kurbana da *parılgı* denilmiştir.²¹⁶

²¹³ İnan Abdülkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, s.97.

²¹⁴ Örnek Sedat Veyis, *Etnoloji Sözlüğü*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1971, s.148-149.

²¹⁵ Gökyay Orhan Şaik, *Dedem Korkutun Kitabı*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1973, CDXXIX.

²¹⁶ İnan Abdülkadir, *Makaleler ve İncelemeler*, s.414.

Mehmet Eröz de kurban geleneğinin Türk kültür hayatı içindeki yerini vurgulamış ve hayatın önemli safhalarında tanrılara kurban sunulduğunu belirtmiştir. Doğum ve ölüm törenleri, toy-düğünler, şölenler ve bayramlar, türbe ve mezar ziyaretleri, bereket dilekleri ve yakarışları hep kurban sunularak yapılmaktadır.²¹⁷

Şinasi Gündüz'ün ifadeleri ile kurban, yüce varlık veya varlıklara şükretme, dilek dileme ve bağışlanma amacıyla sunulan hediyedir.²¹⁸

Eric Shraper göre kurban, tanrıyı etkileyerek kurban sunan kişi ile arasındaki bağı güçlendirmek için verilir. Bir insan, hayvan veya objeyi kurban olarak kabul edilebilir.²¹⁹

Bianchi Ugo kurban ayini için, din adamları vasıtasıyla kurbanın öte âleme adanması için düzenlenen bir tören demiştir. Böylece kurban kutsal olana ulaşırken, ayine katılan her bir kişi de kutsal olana yönelmeye başlar.²²⁰

Gürbüz Enginer'e göre kurban, tanrıya sunulan bir armağandır ve bunun karşılığında ondan iyilik dlenir.²²¹

Sedat Veyis Örnek'te kurbanı, doğaüstü gücü olan yüce varlık ile iyi geçinmek, ona şükretmek ve bir şeyler dileyebilmek için sunulan şey olarak tanımlamıştır.²²²

Kurban geleneği hem mitolojilerde hem de dinlerde insanların kendini ifade edebildiği en yaygın ritüeldir. İnsan bazı şeylere vesile olmak için kurbanı feda ederek yüce varlığa duyduğu saygısını sunar.²²³ Ancak farklı yaşam alanları ve toplumu bir arada tutan farklı değerler, kurban ayinlerinin de farklılaşmasına yol açmıştır. Böylece kurbanın seçimi ve nasıl sunulacağı toplumdan topluma farklılık gösterebilir.²²⁴

²¹⁷ Eröz Mehmet, "Türk Boylarında "Kansız Kurban" Geleneği", *Türk Kültürü*, XVIII. yıl. Sayı, 221-224, 1980, s.17-21.

²¹⁸ Gündüz Şinasi, *Din ve İnanç Sözlüğü*, Ankara; Vadi yayınları, 1998, s.226.

²¹⁹ Shraper Eric J., *Dinler Tarihinde 50 Anahtar Kavram*, Çev. Ahmet Güç, Bursa; Arasta Yayınları, 2000, s.44.

²²⁰ Ugo Bianchi, *Dinler Tarihi Araştırma Yöntemleri*, Çev: Mustafa Ünal, Kayseri: Geçit Yayınları, 1999, s.59.

²²¹ Enginer Gürbüz, *Kurban Kurbanın Kökenleri ve Anadolu'da Kanlı Kurban Ritüelleri*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1997, s.18.

²²² Örnek Sedat Veyisi, *100 Soruda İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane*, İstanbul, 1971, s.87.

²²³ Ünal Mustafa, *Din Fenomenolojisi Tarihçe Yöntem Uygulama*, Kayseri: Geçit Yayınları, 1999, s.74.

²²⁴ Erginer Gürbüz, a.g.e., s.120.

Bir insanın inandığı tanrısı için feragat etmesi, kendinden olan bir şeyi ona takdim etmesi ve sunduğu kurban vasıtası ile ona olan şükür ve saygısını gösterme durumu söz konusudur. Şaman inancında iki çeşit kurban geleneği vardır: kanlı kurban ve kansız kurban.

3.1.1. Kanlı Kurban

Kendisine adanan canlının kanını akıtarak kurban etmeye kanlı kurban denilir. Bu uygulama ile canlıya hayat verdiğine inanılan, hayvan veya insan vücudundaki kan çeşitli şekillerde akıtılır.²²⁵ Kurban, hem dini ritüeller hem de büyü uygulamalarında karşımıza çıkmaktadır.²²⁶

Kurban ayininde hayvanın seçilmesi ile ilgili en yaygın uygulama sürüden ayrı duran ve temiz olan hayvanın seçilmesidir.²²⁷ Kurban edilen hayvan için *yağış* ve *tapı* denilirken, kanlı kurban ritüellerine *yağışlıg tapıg* denilmektedir.²²⁸

Tanrılara sunulan kurbanlar arasında en yaygın olanları: At geyik, domuz, koyun, öküz, devedir.²²⁹ Farklı coğrafyalarda eski çağlarda insan kurban etme söz konusu iken, insanların kurban edildiği ritüeller Orta Asya da görülmemektedir.

Türk toplumlarında kurban uygulamalarında bir takım farklılıklar olsa da kurban edilen hayvanların kemikleri kırılmaz, köpeklere verilmez, ateşte yakılır veya yere gömülürken, bazı özel ayinlerden sonra kemikler toplanıp bir kaba konularak kayın ağacına asılmaktadır.²³⁰ At kurbanlarının da kafatası bir sırk üzerine konulmaktadır.²³¹

²²⁵ Özkan Ali Rafet, *Dinlerde Kurban Kültü*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2003, s.47.

²²⁶ Özkan Ali Rafet, a.g.e., s.50.

²²⁷ Roux Jean Paul, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, Çev: Aykut Kazancıgil, İstanbul: İşaret Yayınları, 1998, s.187.

²²⁸ Mahmut Kaşgarlı, *Divan-ı Lügat-t Türk*, I, 66, Besim Atalay Çevirmesi.

²²⁹ Feyizli Tahsin, *İslam'da ve Diğer İnanç Sistemlerinde Oruç-Kurban*, İstanbul: M.E.B. Yayınları, 1993, s.77.

²³⁰ İnan Abdülkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, s.101.

²³¹ Günay Ünver- Harun Güngör, *Başlangıçtan Günümüze Türklerin Dini Tarihi*, İstanbul: Ocak Yayınları, 1997, s.65.

Bir kişi gerçekleşen dileği veya ölen ataları için kurban sunarsa buna Orta Asya Türkleri, *ıdhuk* veya *idu* derler.²³² Adak kelimesi de köken itibari ile buradan gelmektedir.

Genel itibariyle Tanrı'ya duyulan saygı veya korku için kurban sunulduğu gibi ondan bir şey istemek, istediğini almanın karşılığında teşekkür etmek, Tanrı ile aradaki bağı sürdürmek, bu bağı koparacak bir suç, günah veya kusuru bağışlatmak için kurban sunulmaktadır. Tarih boyunca kendinden üstün bir yaratıcıyı kabul eden insan, kendini ona ispatlamak için birçok davranış geliştirmiştir. Ancak kurban yalnızca tanrıya sunulmamakta ruhlara da adanmaktadır. Önemli olan insanın kendinden bir şeyler verebilmesidir. Kurbanı bu kadar özel kılan kendi içinde bütünlük ve gereklikleri ile tam bir ritüel halini almış olmasıdır. Kurbanın cinsinden, nasıl kurban edileceği, hangi tanrıya edileceği gibi unsurların belirli çerçevelerde gerçekleşmesi oldukça önemlidir.

3.1.2. Kansız Kurban

Tanrı ve ruhlar adına kan akıtılmadan sunulan diğer uygulamalar kansız kurban başlığı altında olmakla birlikte bunlara *saçı/saçu* ve *ıduk* denilmektedir. Saçı: (Libation) yüce varlıklara sunulan ve kan akıtılmadan verilen kurbandır. Süt, kımız, içki gibi içeceklerin yanı sıra ve bitkiler, lapa, yiyecekler, ilk hasat, para, ziynet eşyaları, çeşitli bitkilerle tütsüleme, giyecekler vb. kansız kurban örnekleri olarak kabul edilmektedir.²³³

Kanlı kurbanlara *tayılga* yahut *hayılga* denilirken, saçı saçma uygulamasına *saçılga* veya *çaçılga* denmektedir.²³⁴ Kansız kurbanların en önemlisi ruhlara bağışlanarak salıverilen hayvanlardır ki, bu tür hayvanlara eski Türkler *ıdık* yahut *ıduk* demişlerdir. Kaşgarlı Mahmut ıduk hakkında, kutlu olduğunu, üzerine hiçbir şekilde yük taşınmaması gerektiğini, sütünden ve yününden faydalanılamayacağını belirtmiştir.²³⁵

²³² Eröz Mehmet, a.g.e., s.17-22.

²³³ Özkan Ali Rafet, a.g.e., s.79.

²³⁴ İnan Abdülkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, s.100.

²³⁵ Mahmut Kaşgarlı, *Divan-ı Lügat-t Türk I*, 163; Besim Atalay Çevirmesi, s.65.

Iduk kelime anlamı itibariyle salıverilmiş, gönderilmiş anlamına gelmekle birlikte, dini terim olarak tanrı için öldürülmeden bırakılan hayvan demektir.²³⁶

Bu tür kurbanların dışında mistik yaşam, bekâret, sessizlik ve açlığı yaşam tarzı olarak tercih etmek de bir çeşit kurban olarak algılanmaktadır.²³⁷ Saçı olarak etrafa saçılan süt ile ilgili dua:

*“Ey göğüm, ey Tanrım!
 Senin nimetlerine karşı aczimi bağışla.
 Süt senin bize bir nimetin, onu sen verdin.
 Ben de bunu sana geri takdim ediyorum.
 Şükranlarımın ifadesi olarak kabul buyur.
 Altın dağlarım! Beni ve ailemi affet, bereket ver.
 Ben de sana dua ediyorum. Milletimi bağışla ve koru”²³⁸*

Anohin’in verdiği bilgilere göre kansız kurbanlar şunlardır:

- 1- Kullanılmamış taze şarap,
- 2- İnek kısrak veya keçilerden ilkbaharın ilk sağılmış temiz sütü.
- 3- Çay
- 4- Yağ (Ateşe atılır)
- 5- Ekmekten yapılan *Saba*²³⁹ adı verilen içecek.
- 6- Potko: Su, arpa unu ve süt karıştırılarak yapılan bulamaç.
- 7- Arpa, buğday ve bulgur (Asılmak suretiyle kullanılır.)
- 8- Yeyek: Üzerine beyaz ve kırmızı kumaş şeritler asılmış kendir sicimdir. Yeyekteki şerit sayısı her zaman on sekiz veya yirmi yedidir. Sicimin orta yerinde başlangıç denilen beyaz tavşan kürkü veya onu simgeleyen kumaş bağlanır. Adak yerindeki ağaca asılır.
- 9- Toluu(Fidyе): Kara hariç rengârenk, iri şeritlerden, tilki ve su samuru kürkünden oluşmaktadır. Kurban sunma töreninde iki kayın arasına konulan direğe asılır.²⁴⁰

²³⁶ İnan Abdülkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, s.98.

²³⁷ Davud Ebu, Sünen, III, s.550-551

²³⁸ Alıyüce Erdoğan, *Adım Adım Türk Yurtları*, 2.Baskı, İstanbul: Yesevi Yayıncılık, 1997, s.151-152.

²³⁹ Saba, aslında kayın ağacının kabuğundan yapılan büyükçe bir kap türüdür. Ayrıca ıslatılmış arpa ile kavrulmuş yulaf ununun su ile karıştırılmasıyla yapılan lapaya da *saba* adı verilmektedir. Bkz: Anohin, Altay Şamanlığına Ait Materyaller. S. 35.

Anadolu’da saçı uygulamaları özellikle düğünlerde karşımıza çıkmaktadır. Gelinin başına şeker, buğday atılması, kapı eşiğine yağ sürme, çivi çakma, eşikte çanak kırma vb. saçı uygulamaları hala varlık göstermektedir. Bunun yanı sıra özellikle kırsal kesimde ekmek yapan kadınlar, ekmeği pişirdikleri ateşe yağ veya pişirdikleri ekmekten parçalar atarlar. Yine ekmek yaptıktan sonra ateş su ile söndürülmez, küllerle ateşin üstü kapatılır. Zira su ile söndürülürse, ateşin bereketinin kaçacağı, ateş ruhunun bundan rahatsız olacağı düşünülmektedir. Saçının gösterdiği çeşitlilikle alakalı İnan şu bilgileri vermiştir:

“Şamanist ve Müslüman Türklerin evlenme törenlerinde müşterek olan Şamanizm unsuru gelinin geldiği gün başına saçı saçmaktır. Avcılık devrinde avın kanı, yağı ve eti çobanlık devrinde süt, kımız ve hayvanların yağı, çiftçilik devrinde darı, buğday, muhtelif meyveler saçı olarak kullanılmıştır. Saçı- yabancı soya mensup olan bir kızı kocasının soyunun ataları ve koruyucu ruhları tarafından kabul edilmesi için- yapılan bir kurban ayininin kalıntısıdır.”²⁴¹

Kansız kurban ile ata ruhları doyurulur, onlardan yardım istenir. Kansız kurbanlar genellikle yiyecek ve içeceklerden oluşmaktadır. Dileklerinin bir karşılığı olarak Tanrının verdiğini Tanrıya sunmuşlardır. Yiyecek ve içeceğin yanı sıra Şaman ayinlerinde görülen ardıç dalları ile tütsüleme ve Şamanın bedeninin su ile çırpılması da kansız kurban örneğidir. Hastalık sebebi ruhlara ardıç dallarının tütsülenmesi ile uzaklaştırılmaya çalışılır. Bedeni temiz su ile çırpılan Şaman arınmış olur. Kansız kurban özellikle yer-su iyelerine sunulur. Dağ, orman, su, ateş ruhu doyurulmaya çalışılır. Böylece başlarına gelebilecek kötülüklerden korunmuş olurlar. Genel itibari ile kanlı ve kansız kurban sunarak toplumun dirliğini korumayı amaçlamışlardır.

²⁴⁰ Anohin, a.g.e.,s.35.

²⁴¹ İnan Abdülkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, s.167.

3.2. GÖĞE ÇIKMAK İÇİN YAPILAN AYIN

Ülgen için yapılan ayin özenli şekilde yerine getirilirken, aynı zamanda kurbanların da en büyüğü ona sunulur. Ayin üç bölümde gerçekleştirilir. Ancak bu bölümler tek seferde bitirilmez, her gece bir ayin düzenlenerek ritüel üç günde tamamlanır. İlk gün kurbanın seçilmesi ve onun hazırlanması ile başlar. Ritüel güneşin batmasının ardından başlatılır. İlk olarak kurban edilecek hayvanın yanına gidilir. Orada doğru hayvan olup olmadığını anlamak için Şaman kabı hayvanın üzerine gelecek şekilde atar. Hayvanın kurban edilmesi için kabın ağzının yukarı doğru gelmesi gerekir. Aksi takdirde o hayvan kurban edilmek için uygun değildir ve yeni bir hayvan seçilmesi gerekir. Hayvan seçildikten sonra at kılından yapılma yuları boynuna geçirir ve tutması için bir kişiye verirler. Ardından hayvanın kanı akıtılmadan kemikleri kırılarak öldürülür. Kan akıtılmadan kurban vermenin sebebi kanın kendisinin ruh olduğu inancıdır.²⁴² Bu sebeple kanı akıtmamaya büyük özen gösterilir. Ayin yapmak için ormanın تنها bir bölgesi seçilir. Seçilen yere üzeri açık, kapısı doğuya bakan bir çadır kurulur. Çadırın ortasına kayın ağacı dikilir ve ucu delikten görünür. Aynı zamanda bu delik çadırın içinde yanacak olan ateşin dumanının da çıkmasını sağlayacaktır. Ortada duran kayın ağacına dokuz tane taptı denilen oyuk açılır. Ardından son olarak Şaman davulunu ardıc dalları ile tutsüleyip yardımcı ruhlarını etrafına toplamaya başlar. Her bir ruh geldiğinde Şaman, onun sesiyle konuşmaya başlar. Yardımcı ruhların tamamı geldikten sonra Şaman çadırdan çıkabilir. Çıktıktan sonra kaz olarak simgeleştirilen bir yastığın üzerine oturur ve ayinine devam eder. Bu seferde kazın davranışlarını taklide başlar. Onun gibi sesler çıkarırken kollarını da onun gibi açıp kapatır. Burada kaz kılığına bürünen Şaman kurbanın ruhu ile baş etmeye çalışır. Zira burada gerçekleşen ayinin bu kısmına göre kurbanın ruhu kaçmaya çalışırken, Şaman kaz şeklinde onu yakalamaya çalışmaktadır. En sonunda ruhun kaçıp kaçmadığını anlamak için davulunu havaya atması gerekir. Yere düşen davul ruhun kaçtığının habercisidir. Eğer ruh kaçmamışsa davul biri tarafından tutulmuştur ve bu sefer Şaman ruhu birine teslim edercesine hareket etmektedir. Kurbanın ruhunu dualar ile teslim ettikten sonra hayvanın derisi yüzülerek,

²⁴² Eröz. Mehmet, a.g.e., s.214.

dili koparılır.²⁴³Kurbanın derisi doğuya gelecek şekilde bir sırığa asılır, iç organları parçalanır ve çiğ et orada bulunan herkese dağıtılır. Hayvanın eti kazana atılarak pişirilir. Şaman pişen etten bir parça alır, üzerine çorba döker ve doğuya doğru döner. Burada ettiği dua ile kesilen kurban etini koruyucu ruhlara ve atalara sunar. Kalan et ev sahibi ve akrabalarının olurken kemikler kayın çubukları üzerine bırakılır ve bir şey yapılmaz.²⁴⁴

İkinci gününde ayine devam edilir. Bugün gerçekleşecek olan ayinin asıl konusu kurban edilen hayvanın ruhunu göğe çıkarmaktır. İlk olarak Şaman çadıra girer. Çadırın ortasında ateş yanmaktadır. Eline aldığı davuluna ve ateşe önceki günden kalan pişmiş eti saçı olarak sunar. Çünkü ikisinin de gücüne ihtiyacı vardır ve onları beslemesi gerekir. Ateşin başına oturan Şaman davulu çalarak yardımcı ruhlarına seslenir ve onları etrafına toplamaya başlar. Onlar geldikçe de sesini değiştirerek onların ağzından konuşur. Ruhlar geldikçe sesi ve vuruşları güçlenir. Şaman kendinden geçmeye, trans haline girmeye başlar ve kayın ağacındaki ilk basamağa sıçrar. Bu sıçrayış onun göğe doğru yükselmesinin sembolik göstergesidir. Ardından ikinci ve üçüncü basamağa da yükselir. Üçüncü basamakta Şaman başlarına gelecek olaylarla ilgili kehanette bulunur. Dördüncü ve beşinci basamağa gelen Şaman her bir basamağın iyesine seslenir, burada Yuyuçi'den onay alması gerekir. Onay aldığı takdirde altıncı basamağa yükselecektir. Bu esnada Şaman ateşin etrafında dönmekte, kuş olup onun gibi sesler çıkarmaktadır. Altıncı basamağa geldiğinde ateşin etrafını altı defa tavaf eder. Tüm bunların sonunda dokuzuncu basamağa ulaşan Şaman Ülgen'in huzuruna vararak getirdiği kurbanı sunar. Ülgen'e isteği olup olmadığını ve gelecekte kabilesinin başına neler geleceğini sorar. Tüm bu konuşmalar bittiğinde Şaman bayılır. Bu şekilde ayinin ikinci günü de bitirilmiş olur. Ayini üçüncü gününde yalnızca yemekler yenir ve içkiler içilir.²⁴⁵ Bunun haricinde Şamanın bireysel olarak yürüteceği bir aşama söz konusu değildir. Ayinin son aşamasında kayın kabuğundan yapılmış kepçeler ile ayran saçısı yapıldıktan sonra kepçeler havaya atılır. Yere düştükten sonra incelenen kepçeler ile Şaman fal açar. Kepçeyi her kim attıysa onun geleceği veya tuttuğu dilek hakkında olacakları söyler. Bu durumun bir benzeri bugün Anadolu'da kurşun dökme ritüelinde karşımıza çıkmaktadır.

²⁴³ Radloff Wilhelm, *Türklük ve Şamanlık*, s.38-40.

²⁴⁴ Radloff Wilhelm, *Türklük ve Şamanlık*, s.41-46.

²⁴⁵ Radloff Wilhelm, *Türklük ve Şamanlık*, s.46-79.

Kurşunu döken kişi dökme işlemi bittikten sonra eline aldığı üç adet kaşığı yere fırlatır. Ardından kaşıkların yere düşme şekline göre kişinin dileğinin gerçekleşip gerçekleşmeyeceği söyler. Genel itibarı ile göğçe çıkma ayını üç gün sürmektedir. İlk gün kurbanın öldürülmesi, derisinin soyulup, eti ve kemiklerinin ayrılması ve ardından etin pişmesi ile tamamlanır. İkinci gün kurbanın ruhu Şaman tarafından Ülgen'e ulaştırılır. Son gün ise kurbanın kabul görmesi ile yenilip içilen bir şölen havasında geçer.

3.3. YERALTINA İNMEK İÇİN YAPILAN AYIN

Gök âlemine çıkılması için ayin yapıldığı gibi yer altına inmek için de ayin yürütülmektedir. Fakat yeraltı âlemi için yürütülen ayin daha karmaşık ve zor bir yapıdadır. Hem karanlık olması hem de burada kötü ruhların yer alması Şamanı zorlayan unsurların başında gelir. Bu sebeple ayin, karanlık âlemi iyi bilen kara şaman tarafından yürütülür.

Ayin Şamanın kendi çadırında yürütülür. Tıpkı gök yolculuğunda olduğu gibi kendisine yardımcı olacak ruhları etrafında toplar. Zira yardımcı ve koruyucu ruhları olmadan karanlık âlemde yolculuk edemez. Ruhlarını yanına topladıktan sonra yeraltının her bir katmanını geçmeye başlar. Bu esnada da yine çadırın ortasında bulunan kayın ağacındaki *pudak* denilen basamakları çıkar. Bu pudaklar bahsi geçen katmanların simgesel yansımalarıdır. Şaman üzerine çıktığı her bir pudakta gördüğü diyarları betimlemeye, izleyenlere aktarmaya çalışır. Her bir katman diğerinden farklı bir görüntüye sahiptir. Nitekim ikinci katmanda madeni görüntülerden bahsederken, beşinci de dalgaların ve rüzgârın sesini duyar. Son olarak yedinci katmanda dokuz ırmağı ve Erlik Han'ın sarayını görür.²⁴⁶ Bu yolculuğu esnasında karşılaştığı her bir zorluk ve engeli betimlemeye ve onları aşmaya çalışır. Bu sayede onu izleyenler de hangi engellerle karşılaştığını ve onları nasıl aştığını görmüş olurlar.

²⁴⁶ Eliade Mircea, *Şamanizm İlkel Esrime Teknikleri*, s.258-259.

Şaman, Erlik' in sarayına ulaşmak bir denizden geçmek zorundadır. Bu denizin üzerinde ise saç teli kalınlığında bir köprü vardır. Köprünün altında ise daha önce geçmeye çalışmış ancak başaramamış Şamanların kemikleri vardır. Çünkü Şaman inancına göre bu köprüden günahı olanlar geçemeyip düşer.²⁴⁷ Şaman köprüden geçişin ne kadar zor olduğunu izleyenlere göstermeye çalışır. Karşıya geçmeyi başaran Şaman Erlik' in sarayına doğru yol alır ancak tehlike bitmez. Erlik' in sarayının bekçilerini de atlatması gerekir. Onlara vermek için ayinin başında bira, sığır eti ve kokarca derisi hazırlanır ve bu esnada Şaman içeri girebilmek için bunları sunar. Bekçi ve koruyucu köpekleri sunduğu ikramlar sayesinde atlattıktan sonra Erlik' in huzuruna ulaşır. Onu kızdırmamak ve şiddetine uğramamak için önce kendini takdim eder ardından şarap(arakı) ikram eder. Bu sırada da Erlik' in şarap içişini ve çıkardığı tüm sesleri taklit eder. Şarap ile şiddeti azalan Erlik'e onun adına kesilen kurbanın ruhunu ve bir takım kürkleri takdim eder. Takdim edilenleri kabul eden Erlik gelecekle alakalı vaatlerde bulunur. Erlik tarafından kutsanan Şaman bu sözler üzerine yolculuğunu tamamlar ve geri döner. Yer altına inmek için yapılan ayinler genel itibari ile Erlik'i memnun etmek için sunulan kurbanın ruhunu götürmek, hasta olan kişinin ruhunu arayıp geri getirmek veya ölen bir kişinin ruhuna eşlik etmek için yapılmaktadır.²⁴⁸

Yukarıda bahsetmeye çalıştığım bu iki ayinde de görüldüğü üzere Şaman toplumlarında Tanrıları memnun etmek için düzenlenen başlıca ayinler söz konusudur. İyi âlemde de uygulanan bu ritüellerde Tanrıdan gelecekle ilgili vaatler alınmıştır. Yine iki ayinde de Şamanın geçtiği katmanlar ve bu katmanları çadırın içinde simgeleyen basamaklar söz konusudur. Bu ayinleri etkili yapan şey ise Şamanın betimleme ve taklit gücüdür. Bu insanlar üzerindeki inandırıcılığını etkileyen en önemli unsurdur.

²⁴⁷ Eliade Mircea, *Şamanizm İlkel Esrime Teknikleri*, s.261.

²⁴⁸ Eliade Mircea, *Şamanizm İlkel Esrime Teknikleri*, s.262.

3.4. SAĞALTIM AYINI

Gökyüzüne çıkış ve yer altına iniş ayinlerinin yanı sıra bahsini edeceğim bir diğer ayin tedavi için yürütülendir. Şaman inancına mensup halklarda hastalık kötü ruhlar tarafından ortaya çıkarılmaktadır. Hayvanların soylarının tükenmesi, otlakların kuruması gibi insanların hasta olması da karanlık âlem tarafından yeryüzüne gönderilmektedir. Hastalıklar içinde şamana başvurulmaktadır. Tezimin son iki bölümünü Şaman tedavi sistemi oluşturduğu için bu konuyu sonra daha ayrıntılı şekilde ele alacağım bu yüzden burada yalnızca ayinin nasıl yürütüldüğüne yer vereceğim.

Hastanın ruhu kaybolduğu veya kötü ruhlar tarafından kaçırıldığı için ayin, yeraltı âlemine yapılmaktadır. Zira gökten insanlara hastalık ve kötülük gelmemektedir. Ayrıca bedene sihirli bir nesnenin girmesi veya kişinin ruhlar tarafından çarpılması da hastalığa neden olabilir. Böyle zamanlarda da Şaman o nesneyi çıkararak ya da kötü ruhları kovarak sağaltım yapmaktadır.

Yürütülecek tedavi işlemine göre hasta olan kişi çadırın içinde yere yatırılır ve etrafı ok ve ip ile çevrili hale getirilir. Böylece ip vasıtasıyla hastanın ruhunun takip edeceği bir yol belirlenir. Bu yol çadırın içindeki ok ile dışardaki kayın ağacının arasına gerilen kırmızı bir iptir. Hasta ruhu geri dönene kadar çadırın kapısı açık tutulur, eğer kapı kapalı olursa ruh geri döner. Kapının girişinde de bir kişi at tutar. Eğer kaybolan veya çalınan ruh gelirse bunu ilk önce at hissedecektir. Bunlar hazırlandıktan sonra Şaman hastanın yerde bulunan bedeninin yanına oturur ve sağaltıma başlar. Bu esnada çadırın içerisinde de çörek, tütün ve içki gibi maddeler hazır bulundurulur. Hastanın yaş grubuna göre de insanlar çadırın içinde bulunurlar. Örneğin hasta olan çocuk ise çadırın içerisinde oturanların hepsi çocuktur. Şaman yer altına iner ve kaybolan ruhu bulmak için “*Vatanına geri dön!... Yurduna, parlak ateşin başına! Geri dön, babanın, ananın yanına!...*”²⁴⁹ şeklinde seslenir. Bu seslenişe cevap vermeyen ruh karanlık âlemde hapsedilmiştir. Bir ruhu Erlik’ in diyarından alabilmek için ya ona bir kurban sunulmalı ya da o ruhun yerine geçecek başka bir ruh bulunmalıdır. Takas edilecek ruh için Şaman hastanın da rızasını almalı ve ondan sonra o ruhu aramaya çıkmalıdır. Kimin

²⁴⁹ Yıldırım Nilüfer, a.g.e., s.45.

ruhunun alınacağı belirlendikten sonra bir gece vakti, kişi uyuyorken ruhu Şaman tarafından alınıp, karanlık âleme götürülür. Birkaç gün içerisinde ruhu alınan kişi ölürken, hasta da iyileşmeye başlar. Ancak ruhlar tarafından kaçırıldığı için derin bir hastalık geçirmiştir ve tam manası ile iyileşemez. Yalnızca ölüm zamanı ertelenmiş olur.²⁵⁰

Bunların yanı sıra hastanın vücudunu ovarak, özellikle başını ve kan damarını tutarak fiziki bir takım müdahalelerde bulunur. Bunlara ek olarak çeşitli bitkilerden hazırlanan ilaçlar, iyileştirme gücü olduğuna inanılan hayvansal yağlar da tedavinin parçasıdır. Kurt, ayı yağı ve öd suyu iyileştirmede kullanılan maddelerden bazılarıdır.²⁵¹ Yine hastanın vücudunun bir bölgesini emerek hastalığı vücuttan atma uygulaması da söz konusudur. Burada hastalık yapan şey genellikle vücuda giren bir taş, cam veya diken gibi bir nesnedir. Kimi zaman da kişinin hasta olduğu o an tekrar yaşatılarak hastalığı geri alma yöntemi uygulanmıştır.²⁵² Genel itibari ile sağaltım için iki yöntem uygulanmaktadır. Birincisi yalnızca ruhlar âlemi ile yürütülür ve Şamanın ayin yapması gerekir. Diğer yöntem ise Şamanın hastanın vücuduna doğrudan fiziki müdahale etmesidir. Burada yardımcı olacak çeşitli ilaçlarda kullanılmaktadır.

3.5. DİĞER AYINLER

Tanrılara kurban sunma ve sağaltım ayinlerinin yanı sıra ilkbahar ve sonbahar mevsimlerinde yürütülen ayinlerde vardır. Doğanın yeniden uyandığı, can bulduğu ilkbahar mevsiminde dokuz günlük yapılan ayine herkes katılır. Bereketin kutsanması temel olan bu ayinde kımız saçı olarak saçılır ve kurban kesilir. Kışın habercisi sonbahar da genellikle kötü ruhlar ve çetin geçecek kıştan korunmak için ayin yapılır, Tanrıya yakarılır. Bunlara ek olarak yukarıda geniş bilgi verdiğim Şamanlığa giriş

²⁵⁰ Eliade Mircea, *Şamanizm ve İlkel Esime Teknikleri*, s.249-251.

²⁵¹ Monguş Kenin Lopsan, "Tuvaların Eski Gelenekleri II", *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat*, Aktaran: Ekrem Arıkoğlu, Ankara, S.8, 1999, s.290-291. (468-488)

²⁵² Kaya Muharrem, "Eski Türk İnanışlarının Türkiye'deki Halk Hekimliğindeki İzleri", *Folklor/Edebiyat*, Ankara, C.7, S.25, 1999, s.213. (199-218)

ritüeli de yapılan ayinler arasındadır. Burada Şaman adayı ata Şaman tarafında ıssız bir dağa çıkar. Dokuz kız ve erkeğin de katıldığı bu ayinde Şaman adayı davul çalarak dua etmeyi uygulamalı olarak öğrenmektedir.

Ayin, Şaman inancının tam merkezinde yer almaktadır. Her bir olaya karşı farklı bir merasim düzenlenmiştir. Tüm bu süreçlerin başrolünde ise Şaman vardır. Ayin, yalnızca Şaman tarafından yürütülür. Şamana yardımcı olan kimseler olduğu gibi genel olarak merasime katılan insanlar izleyici konumundadır. Şaman tüm gücü ile görevini tek başına yerine getirir. Çünkü ayinin yapılabilmesi için esrimesi gerçekleşmesi gerekir ve bunu yalnızca Şamanlar yapabilir. Sağaltım uygulamalarında ve ayinlerde Şamanın en büyük yardımcıları ruhlardır. Ardından kullandığı ilaçlar gelir. Şaman ayinlerinin hepsinde eksik olmayan şey ise ruhlara ve tanrıya sunulacak kurban ya da saçdır. Ateş ruhları, dağ-kaya ruhları, ağaç-orman ruhları, su ruhları ayinlerle kutsanır ve saçlarla beslenir.

4. KEHANET VE FAL BAKMA

Şamanlar toplumun başına geleceklerden haberdar olmak için fal bakarlar. Kimi zaman fal bakmak beraberinde ayin yapmayı gerektirir. Çünkü falın sonucuna göre eğer bir felaket gelecekse onu önlemek için ayin düzenlenir. Burada söz konusu olan toplumun dirliğidir. Tabi yalnızca toplumun dirliği için değil, kişilerin hayatıyla alakalı da fal açılmaktadır.

Fal kelimesinin eski Türkçedeki karşılığı *ırtır*.²⁵³ Divan-ü Lügat-it-Türk'te bu kelimenin anlamı falcılık, kâhinlik ve bir kişinin gönlündekini bilmek şeklinde açıklanmıştır.²⁵⁴ Kıpçaklarda *ırım* fal bakmak anlamına gelirken, *ırimcılar* da gelecekte haber verip olacakları söylerler. Yine *Tölge* ve *Keret* kelimeleri de fal

²⁵³ Besim Atalay çeviriye şu notu eklemiştir: Bu kelime Türkiye'nin birçok yerinde kader, talih ve fal anlamında kullanılmaktadır. İrkim açıldı, talihim açıldı demektir. İrk bakmak ise fal bakmak demektir. (Bkz, III, 443)

²⁵⁴ Mahmut Kaşgarlı, Divanü Lügat-t-Türk I, s.45.

anlamında kullanılmaktadır.²⁵⁵ Tek bir fal yöntemi yoktur. Şamanlar çeşitli kemiklere, hayvan pisliğine, eldivene, çubuk, ok ve ayna gibi nesnelere bakarak gelecek ile alakalı kehanette bulunmuşlardır. Şaman kehanette bulunmak için yardımcı ruhlarını çağırır ve gelecek olayları haber vermesini ister.²⁵⁶ Yine Türk boylarında ateşe bakarak kehanette bulunmakta söz konusudur. Ateş falında yorumlanan şey ise, ateşin rengi, büyüklüğü ve aldığı şekillerdir. Ateş falının haricinde bahsi geçen fallar şu şekildedir:

4.1. KEMİK FALI

Kemik falı en yaygın fallar arasındadır. Özellikle hayvanın aşık kemiği ve kürek kemiğinden bakılarak kehanette bulunulur. Kürek kemiği ile bakılan fallara yağrancı denilmiş ve genellikle koç ve geyiklerin kürek kemiği tercih edilmiştir.²⁵⁷ Falın bakılması için kemiği ateşte yakmak gerekmektedir. Yanan kemiğin üzerinde beliren işaret ve çizgiler yorumlanarak fal bakılır. Moğollarda kemik yandıktan sonra üzerinde eğer düz çizgiler oluşmuşsa yolların açık olduğu, yapılan işin iyi sonuçlanacağı anlamı çıkarılır. Fakat bu düz çizgilerin aksine eğer çizgiler yamuk ve kemikte delikler oluşmuşsa bu sefer yolların kapalı olduğu ve işin iyi sonuçlanmayacağı anlamı çıkarılır.²⁵⁸ Yine Moğollarda kemiğe bakarak fal bakıldığı gibi, kemiğin üzerine yazı yazarak büyü de yapılmaktadırlar.

Kırgız ve Kazak boylarında da kürek kemiğinin önemli bir yeri vardır. Bunların inancına göre kürek kemiğini kırmadan yemesi için köpeklere vermezler. Dolgan ve Karagas boylarında kürek kemiği falı bakmak isteyenler özellikle geyik kemiğini tercih etmektedirler. Sagaylara göre kürek kemiği yalnızca kaybolan eşyalar ve hayvanlar

²⁵⁵ İnan Abdülkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, s.151.

²⁵⁶ Dıykanbayeva Aygerim, *Kococaş Destanında Şamanistik Unsurlar*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 1999, s.125-126

²⁵⁷ İnan Abdülkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, s.152.

²⁵⁸ İnan Abdülkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, s.153.

hakkında bilgi vermektedir. Bunlar haricinde bilgi vermezler ve en doğru bilgiyi ise koç kemiği vermektedir.²⁵⁹

Kürek kemiğinin yanı sıra aşık kemiğine bakarak da kehanette bulunurlar. Ancak aşık kemiği ile fal bakılması için davula da ihtiyaç vardır. Zira kemik davulun üstüne doğru atılır ve düşme şekline göre yorumlanır.²⁶⁰ Ancak davulun olmadığı durumda yere atılarak bakıldığı da olmuştur. Burada Şaman inancı için önemli olan iki nesne kullanılmaktadır. Hem Şamanın yol göstericisi ve koruyucusu davul, hem de geleceği okumaya yarayan kemik kullanılmaktadır.

4.2. ELDİVEN VE AYNA FALI

Eldiven ile bakılan fal yalnızca Şaman tarafından gerçekleştirilir. Çünkü burada kullanılan eldiven onun ayinde giydiği eldivendir. Fal bakacağı sırada *uruy* diye seslenir. Bu sesleniş onun ruhlardan haber alması için gönderdiği bir işaret olabilir. Seslenişin ardından eldivenini hava atar ve yeri düştüğü şekli ile yorumlayarak kehanette bulunur. Eldiven falına göre eğer eldivenin iç kısmı yere kapanmışsa bu kötü bir durum olacağının habercisi, ancak eğer iç kısmı göğe bakar şekilde düşmüşse iyi şeyler olacağının habercisidir.²⁶¹

Aynayı sonraki bölümde de anlatacağımdan dolayı burada yalnızca fal kehanet kısmına değindim. Ayna; Şamanın dünyayı gördüğü ve ruhların yerini tespit ettiği kehanet aracıdır. Hastanın yanına giden Şaman, ona şifa olup olamayacağını aynaya bakarak görür. Hastalığı iyileştirmenin dışında Şaman, insanların geleceğini de aynaya bakarak görebilir.²⁶² Çünkü aynanın en büyük kudreti göstermedir. Fakat ayna da tıpkı eldiven gibi Şaman tarafından kullanılan kehanet aracıdır. Normal insanlar aynaya bakarak fal açamaz, gelecekle ilgili kehanette bulunamazlar.

²⁵⁹ İnan Abdülkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, s.153.

²⁶⁰ İnan Abdülkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, s.156.

²⁶¹ Yıldırım Nilüfer, a.g.e., s.36.

²⁶² Bayat Fuzuli, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, s.190-193.

4.3. KUMALAK FALI

Kumalak falını yaygın kullanan boylar, Kırgız, Kazak ve Özbeklerdir. Her ne kadar yaygın olsa da bakılması ve yorumlanması oldukça zor bir faldır. Kemik falına göre daha karmaşık yapısı vardır. Kamalak falına bakmak için kırk bir taş veya koyun tezeği ya da kırk tane fasulye veya nohut kullanılmaktadır.²⁶³ Kırgızlar daha çok koyun tezeği ile fal bakmayı tercih ederler. Bu fala bakmak için bahsi geçen nesneler üç gruba ayrılır, ilk gruba girenler de kendi içinde dörde ayrılır. Bu grupta geriye kalanlar da sağ tarafa bırakılır. İkinci gruptaki nesneler de aynı şekilde gruplara ayrılır ve geriye kalanlar ortaya bırakılır. Üçüncü gruptaki nesnelerde ayrılır ve geriye kalanlar sol tarafa koyulur. Böylece sağa bırakılanlar sağ omuzu, ortaya bırakılan başı, sola bırakılan ise sol omuzu simgelemektedir. Ayağa ulaşana kadar ortadaki nesneler tekrar tekrar karıştırılıp dokuz adet grup oluşturulur.²⁶⁴ Bu sayede fal baktıran kişi fal nesneleri ile oluşturulmuş ve geleceği hakkında kehanette bulunulacak hale gelmiştir. Çünkü kişi tüm bedeniyle falcının önünde durmaktadır. Burada falı yorumlamayı sağlayan şey her bir kısımdaki taş sayısıdır.

4.4. ÇUBUK VE OK FALI

Yaygın olan fal türüdür. Özellikle söğüt çubuğu kehanet aracı olarak kullanılmıştır. Bu fala göre demetler halinde söğüt çubukları ortaya koyulur. Demetleri tutan bağlar çözülür ve çubukların dağıldıktan sonra aldığı şekle bakılır, ardından çubuklar yan yana koyularak kehanette bulunulur. Toplanan çubuklar ise yeniden arka arkaya gelecek şekilde yere konulur.²⁶⁵ Çubukların aldığı şekiller yorumlanarak gelecek hakkında bilgi verilmektedir. Anlatılan bir rivayete göre ise, üç çubuk havaya atılmış ve dağıldıkları

²⁶³ İnan Abdülkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, s.157.

²⁶⁴ İnan Abdülkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, s.158.

²⁶⁵ Roux Jean Paul, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, s.68.

yöne göre üç ayrı Türk boyu bu yönlerle göç etmiştir.²⁶⁶ Okun toplumda önemli bir yeri vardır. Savaşçı kimliğin önemli unsurlarından biridir. Yalnızca savaşta değil geleceğin yerleşim yerini belirlemede de kullanılmıştır. Rivayete göre hakanın havaya attığı ok nereye düşerse oraya yerleşilmiştir. Çünkü ok tanrı tarafından toplumun gelişeceği yere düşürülmüştür.

5. ŞAMAN SİMGELERİ

Doğaüstü âleme dokunan Şaman tanıştığı bu yeni âlemde yolunu bulmak için özellikle ruhların yardımına ve yönlendirmesine ihtiyacı vardır. Şaman yolculuğa her ne kadar ruhların yardımı ile çıksa da maddi dünyanın araç gereçlerinden de faydalanmaktadır. Kullanmaya başladığı her bir nesne de kutsallık kazanır ve Şaman dışında kimse kullanamaz. Şamanlık maddi ve manevi âlemi bir arada ve etkileşim içinde tutar. Bunun en güçlü örneği Şaman kıyafeti ve aksesuarlarıdır. Nitekim Şaman üzerine aldığı bu kıyafeti ile artık kendi benliğinden sıyrılmış, yeni bir kimlik kazanmıştır. Eline aldığı, üzerine geçirdiği, kafasına taktığı ve kıyafetine iliştiirdiği her bir parçanın bir anlamı vardır. Bu parçalar onu başına gelecek musibetlerden hem korumakta, hem de Şamanlık güçlerini kuvvetlendirmektedir. Kostümün yanı sıra bazı hayvanlar, sihirli sayılar, kimi nesneler ve dualarda Şaman simgeleri arasında yer almaktadır.

5.1. ŞAMAN KIYAFETİ VE ONUN TAMAMLAYICILARI

Türk Şamanlarının kuşanması olarak bilinen özel kostüm beş çeşit giysiden: manyak maske, başlık, ayakkabı ve demir levhadan oluşmaktadır.²⁶⁷ Her ne kadar farklı parçalar olsa da cüppe ve başlığın yeri ayrıdır. Altay Şamanları giysiye **manyak**, Kobdin Şamanları **mandzık**, Uryanhay Şamanları **terig**, Yakut Şamanları **kumu** veya **ereni**,

²⁶⁶ Roux Jean Paul, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, s.69.

²⁶⁷ Bayat Fuzuli, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, s.174.

Halhal Şamanları ise **umışıl**, Tuva Şamanları **hamnaar ton** derken; kostüme dış taraftan, önden, yanlardan, sırttan dikilen kısa ve uzun kumaşlara da **uptyusun** denilmektedir.²⁶⁸

Eliade'ye göre Şaman kostümü, kozmik bilginin simgelerini üzerinde taşımaktadır. Bu sayede herkesin ulaşamadığı kutsal alan görünür hale gelmiş olur.²⁶⁹

Radloff, Altay, Yakut, Tunguzlar gibi Sibiry'a'da yaşayan halkların Şaman Kıyafeti kullandıklarını ve bu kıyafetlerin demir ve hayvan figürleri gibi çeşitli nesnelerle süslü olduğunun bilgisini vermiştir.²⁷⁰

Ögel ise bu konu hakkında şunları söylemiştir: Bir Şaman kostümüne istediği parçaları ekleyip çıkaramaz. Kostüm tüm parçaları ile birlikte bir bütün oluşturmali ve Şamanın hayvan ana/atasını temsil etmelidir. Üzerindeki süs çingirakla dahi aynı hayvanın deri ve kemiklerinden yapılmalıdır.²⁷¹

Bayat'a göre kostüm, Şamanın kader yazısı olup, aynı zamanda toplumun sahip olduğu mitolojik düşünceyi ve kozmik bilgiyi simgeleştirdiğini, Şamanı ise görevine hazırladığını belirtmiştir.²⁷²

Şamanın ayini yürütebilmesi için kostüm, davul, başlık, ayakkabı, ayna, tas, sopa, maske, vs. gibi araçlar olması gerekse de tamamının olması zorunluluk değildir. Nitekim gündüz ayinler yürüten Kırgız Şamanının ayinde giyeceği bir giysisi veya yolculuk yaparken kendisine yardımcı olacağı davulu yoktur. Ancak her zaman kullandığı kopuzu vardır. Bahsi geçen bu araçlar Şamana kozmik yolculuğunda yardımcı olurlar. Bu araçlar sayesinde yolu bulur, göğe çıkar veya ruhların yerini tespit eder. Çünkü Şamanın yardımcı ruhları davul, tokmak, ayna gibi aletlerin üzerinde yer almakta ve Şamana çıkardıkları sesler veya gösterdikleri görüntüler vasıtası ile yol göstermektedirler. Yalnızca araçların değil kostümün üzerinde de yardımcı ruhlar asılı halde durmaktadır. Tüm bu nesneler simgesel olup maddi dünyanın ürünü olsalar da

²⁶⁸ Bayat Fuzuli, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, s.175.

²⁶⁹ Eliade Mircea, *Şamanizm İlkel Esime Teknikleri*, s. 195.

²⁷⁰ Radloff Wilhelm, *Sibiry'a'dan Seçmeler*, s.234.

²⁷¹ Ögel Bahaeddin, *Türk Mitolojisi C.I.* s.37.

²⁷² Bayat Fuzuli, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, s.174.

öteki âlemlere hizmet ederler. Bu bağlamda elbise, davul, tokmak, maske sadece Şamanın yardımcı ruhlarını simgelemez, aynı zamanda Şaman evrenini gösterir.²⁷³

Şaman kostümünde boğa yılanı tasviri ve bakırdan yapılmış ayna bulunması Lamaist izler taşıdığını göstermektedir.²⁷⁴ Kimi araştırmacı kostümün üzerinde bulunan tasvirlerin totemizm kaynaklı olduğunu savunurken, kimisi de korkutmak için kullanılan maskelerin zaman içerisinde kostüme dönüştüğünü belirtmiştir.²⁷⁵

Şamanın kostümü ruhların onayı alındıktan sonra dikilmeye başlanır. Şaman adayı kıyafetinin bulunduğu yeri hem rüyasında görmeli hem de almaya kendisi gitmelidir.²⁷⁶

Kostümün yaratılış sürecini de bir merasim şeklinde düşünebiliriz. Zira dikkat edilmesi gereken unsurlar vardır. Şaman kostümünün hazırlanma süreci uzun olup yaklaşık iki – üç ay sürebilmektedir. Kostüm yalnızca kumaş veya deri parçalarından oluşmamakta, üzerinde birçok anlam bulunan simgelerle de donatılmaktadır. Bu simgeler Şaman evreninin şekillere dökülmüş nesnel parçalarıdır. Kostümün üzerinde yer alan nesnelerin sayısı değişmekle birlikte altı yüze kadar ulaşabilmektedir. Kostüm üzerindeki simgelerle birlikte yaklaşık 15-17 kilo olur. Şaman manyakı genel itibari ile şamanın ailesinden olan kadınlar tarafından hazırlanır ancak bunun için bir koşul vardır. O da kostümü hazırlayan kadınların erkek görmemeleri gerekmektedir. Aynı zamanda da hareketlerine dikkat etmeli, aykırı davranışlardan kaçınmalıdır. Kostümün hazırlanma sürecinin başından itibaren bir mahremiyet söz konusudur. Nitekim hazırlanan kostüm çadırın içerisinde, özel bir yerde saklanır. Ancak eğer manyak başka bir yere taşınacak ise bu görevi kadınlar değil, aynı obadan bir erkek yerine getirir. Kostüm hazır olup Şamanın giyme vakti geldiğinde bu hemen gerçekleşmez. Çünkü kostüm ruhlar tarafından kabul edilmelidir. Edilmediği takdirde yeni bir kostüm dikilir. Kimi zamanda dikimi tamamlanmış kostümde çeşitli değişiklikler istemişler ve bu isteklere göre kostüm yeniden ele alınmıştır. Bu yüzden kostümün giydirilmesi ile alakalı bir merasim yapılır. Bu merasime de Altay Şamanları *yelbü çıkar* veya *manyak arula* derler ve

²⁷³ Bayat Fuzuli, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, s.173.

²⁷⁴ Günay Ünver ve Harun Güngör, a.g.e., s.121.

²⁷⁵ Şener Cemal, *Şamanizm*, s.27-28.

²⁷⁶ Eliade Mircea, *Şamanizm İlkel Esime Teknikleri*, s.197.

burada asıl amaç Şamanlık görevine başlayacak olan adayın kostüm konusunda ruhların onayını almasıdır.²⁷⁷

Şamanın hayvan anasını anımsatan şaman kıyafeti sembolik üç hayvan tasviriyle kuşatılmıştır: kuş, ayı ve geyik. Önceki dönemlerde kurt figürü de varken zaman içerisinde bu figür çıkmış ve bu üç hayvan kullanılmıştır.²⁷⁸ Şaman öteki âlemlere gidebilmek orada rahat gezinebilmek için manyakı ve başlığını giyer. Böylece hayvan anasının kılığına bürünmüş olur.

Manyak üzerine semboller, kumaşlar ve kurdeleler asılan deriden yapılmış bir cekettir. Bu ceketi yapmak için genellikle maral derisi ya da beyaz koyun derisi kullanılır. Bahsi geçen sembollerin tamamı bu ceketin üzerine asılır. Her bir sembolün ayrı bir anlamı vardır ve ruhlar âlemi ile maddi âlem arasında yolculuk yapacak olan Şamanın geçişini kolaylaştırırlar. Kostümde bulunan sembolik kulak, Şamanın ruhların sesini duyabilmesi, onların neler konuştuğunu anlayabilmesi içindir. Ruhlar âlemi bu nesneler vasıtası ile somut olarak sembolleşmiş olur. Örneğin, kostümün üzerinde yer alan dokuz küçük kukla, Ülgen'in dokuz kızını temsil etmektedir.²⁷⁹ Bu sayede Şaman göğe çıkışında bu kuklalar ona yardımcı olacaktır. Semboller yalnızca gök âlemi ile alakalı olmayıp aynı zamanda yeraltı âlemi ile de alakalıdır. Zira Şaman burada kendisini daha çok korumak zorundadır. Bu yüzden yeraltı âlemini temsil etmesi için kostüme kurbağa, yılan, hayali hayvanlar, balık ve kuş tasvirleri dikilir. Bu hayvanlar da Erlik' in dünyasında yaşayan kötü ruhların maddi dünyadaki simgeleridir. Kostümünde yer alan simgeler ona yeraltı dünyasında rehberlik ettiği gibi aynı zamanda onu korumaktadır. Aslında Şamanın kıyafeti onun en önemli koruyucusudur. Çünkü kostümünü giydiği zaman tanınmaz bir hale bürünmüş olur. Ayrıca üzerine aldığı bir takım nesneler sayesinde de kötü ruhların kendisine yaklaşmasını ve zarar vermesini engellemiş olur. Kötü ruhlardan gelebilecek belaları engelleyen en etkili nesne demirdir. Bu yüzden Şaman kostümünde çok sayıda demirden parça yer alır. Kollarında, sırtında veya göğüs kısmında bu demir parçaları görebiliriz. Sırtında yer alan delikli halka güneşin simgesidir ve Şaman buradan diğer âlemlere geçebilmektedir. Kostümün üstüne asılan demir zincir hem Şamanın gücünü simgelemekte, hem de Şamanın kötü ruhlara karşı

²⁷⁷ Bayat Fuzuli, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, s.180.

²⁷⁸ Ögel Bahaeddin, *Türk Mitolojisi C.I.* s.37.

²⁷⁹ Bayat Fuzuli, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, s.178.

koruyucu zırhı olmaktadır. Ruhların demirden korktuğu inancı kostüme çok sayıda metal parça asmalarına neden olmuştur. Böylece manyakın kollarında küçük çingiraklar yer alır: 4'ü sağ kolda, 5'i sol koldadır.²⁸⁰ Aynı zamanda bu küçük çingiraklardan manyakın sırtında da bulunur. Bu çingirakların yanı sıra küçük ziller, dokuz adet küçük ok, hayvan tırnağı, samur derisi, çeşitli boncuklar ve levhalar bulunur. Bu levhalar demirden yapılmıştır ve ay ile güneşi simgelerler.²⁸¹ Elbisenin saçakları ise Şamanın hizmetindeki yardımcı ruhları sembolize eder.²⁸²

Eliade'nin verdiği bilgilere göre ise; Altay Şamanın kostümü teke veya ren geyiği derisi ile hazırlanırken, yaka kısmında baykuş tüylerinden yapılmış saçak yer alır ve kostümün üzerinde yılanları ve çeşitli hayvanları sembolize eden şerit ve kumaşlar vardır. Bunların yanı sıra manyakın sırt kısmında iki tane bakır yuvarlak yer almaktadır. Kostümün üzerinde ayrıca siyah kahverengi ve yeşil kumaştan yapılmış, dört ayaklı, kuyruklu canavar, martı veya kuğu figürleri ve mitolojik hayvan figürleri yer almaktadır.²⁸³

Kutsallık olgusu burada da karşımıza çıkmaktadır. Şamanizm de her bir ifade özel bir anlam ve kutsiyet ihtiva etmekte, yine var olan her bir olgunun özel bir anlam ve yeri vardır. Her parça bütünü tamamlar ve ortaya kendi sistematüğini oluşturmuş bir inanç yapısı çıkar. Kostümün kutsanması, ruhların onayını alması için ayrıca bir ritüel yapılır. Bu ritüele göre;

“Yaşlı şaman, şaman adayı ile ıssız bir yere gider ve Şaman adayı kostümünü orada giyip eline söğüt dalı ve davul alır. Adayın sağında 9 erkek ve solunda 9 kız yer alır. Yaşlı şaman da kendi kıyafeti ile ritüeli yürütürken adayın arkasında durup çeşitli dualar okumaktadır. Buna yemin duası denilir ve aday da bu duayı tekrarlayarak yoksullara, ihtiyacı olanlara, ruhi hastalara, çaresizlere yardım edeceğine ve ruhlara saygı gösterip onların isteklerini yerine getireceğine yemin eder. Önemli bir ayrıntı da Şamanın her merasimden önce kostümünü arındırmasıdır.”²⁸⁴

²⁸⁰ Bayat Fuzuli, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, s.180.

²⁸¹ Bayat Fuzuli, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, s.180.

²⁸² Çoruhlu Yaşar, *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, s.71

²⁸³ Eliade Mircea, *Şamanizm ve İlkel Esrime Teknikleri*, s.204-205.

²⁸⁴ Bayat Fuzuli, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, s.180-181.

Önceki ritüelden ayrı olarak yapılan bu uygulama ile üzerinde taşıdığı ruhları memnun etme amacı güdülmüştür. Yeni kostüm edinme durumu çok sık yaşanmadığından dolayı kostümü arındırarak yenilemiş olur. Arındırmanın işe yaramadığı durumlarda söz konusudur. Örneğin; birçok yerde giysi bir hastanın sağaltılmasında kullanıldıktan sonra o hasta ölmüşse, giysi de işe yaramaz, kirlenir ve bu durum iyileştirme gücü olmadığı anlaşılan davullar içinde geçerlidir.²⁸⁵ Böyle zamanlarda ise ruhların tekrar izni alınarak yeni bir kıyafet diktirilir.

Şamanlığa kabul edilme süreci tamamlanmamış, Şamanlığı ruhlar katında onaylanmamış adaylar, eğitim gördükleri süre boyunca Şaman kıyafeti giymezler.²⁸⁶ Şaman kostümünü yalnızca Şamanlık yaptığı zamanlarda giyer. Bunun haricinde kostüm giyilmez. Üzerinde ruhların asılı durduğu inancından ötürü kimsenin dokunmaması için çadırın özel bir yerinde ya da deri çanta içerisinde muhafaza edilir. Her Şamanın manyakı kendisine özeldir. Bu sebeple bir Şaman, kostümünü bir başka Şamana devredemez. Bunun iki sebebi vardır. Birincisi kostüm Şamanın yardımcı ruhlarının isteğine göre dikilmekte ve her Şamanın yardımcı ruhu farklılık göstermektedir. Yeni Şamanın yeni yardımcı ruhları olduğundan ötürü başka ruhlar tarafından kullanılmış eski bir kostümü kabul etmez. Diğer sebep ise Şamanın ölümü ile manyakta asılı duran yardımcı ruhları manyakı terk ederler. Böylece yardımcı ruhu giden kostümün gücünde gitmiştir. Bu yüzden ölen Şamanın eskimiş manyakı ormanda bir ağaca asılır ve Şaman gömüldüğü zaman, manyakı da mezarının başına konulur.²⁸⁷

Şamanlığın simgeleri olarak bilinen Şaman aletleri, toplumdan topluma farklılık göstermektedir. Kadın ve erkek şamanların elbiseleri arasında fark olmadığını söyleyen Bayat, farklılıkların zevke, ruhların isteklerine, Şamanların gücüne göre oluştuğunu ve bütün sembolleri ile Şamanı kökleriyle bütünleştirdiğini belirtmiştir.²⁸⁸

Kostüm gibi başlıkta Şamanın kendi isteği doğrultusunda hazırlanmaz ve o da kendi içinde özel bir anlam ve sihri güce sahiptir. Başlık deriden veya ağaç kabuğundan yapılır, üzeri kumaş ile kaplandıktan sonra kuş tüyü takılmaktadır.²⁸⁹ Kırmızı kumaştan

²⁸⁵ Eliade Mircea, *Şamanizm İlk Ekrime Teknikleri*, s.198.

²⁸⁶ İnan Abdülkadir, *Eski Türk Dini Tarihi*, s.57.

²⁸⁷ Bayat Fuzuli, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, s.180.

²⁸⁸ Bayat Fuzuli, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, s.181.

²⁸⁹ Eliade Mircea, *Şamanizm İlk Ekrime Teknikleri*, s.208.

yapılan ve kuşu simgeleyen başlığa *kuş pörük* denilir ve başlık manyakın üzerinden arkaya doğru sarkar.²⁹⁰

İnan iki çeşit Şaman başlığı hakkında bilgi verir. Biri manyak ile birlikte kullanılıp saklanan başlıktır. Bu başlık mutlaka manyak ile kullanılmalıdır. Üzerinde boncuklar, taşlar, vaşak derisi, yılanbaşları, kuş tüyleri, pençe ile süslenmiştir.²⁹¹ Diğer başlık ise, daha sadedir ve sıradan zamanlarda kullandıkları külahlara benzer. Üzerinde yalnızca kuş tüyü ve üç şerit vardır. Özellikle yer-su ruhlarına adına ayin düzenlenirken kullanılan bu başlığa *üç yalamahuu kuş pörük* adı verilmiştir.²⁹²

Bayat'ın verdiği bilgilere göre, Başlık kaba kırmızı kumaştan yapılır ve etrafına üç adet düğme dikilir. Başlığın içerisinde ise astar yer alır. Başlığın bazı yerlerinin vaşak derisi ile kaplandığı da görülür. Bunlara ek olarak kimi Şaman başlıklarında boynuzlar da yer almaktadır. Çoğunlukla geyik boynuzu takılırken, kimi zaman boğa boynuzu takıldığı da kaydedilmiştir.²⁹³

Karagas Şamanlarının başlıklarına sembol olarak kurt çizilir ve aynı zamanda geyik tüyü ile sincap kuyruğu da eklenir.²⁹⁴

Şamanların kullandığı maske Eliade'ye göre, her zaman için Şamanı gizleyen ya da ruhlardan koruyan bir araç değildir. Aynı zamanda Şamanı mistik yolculuğa hazırlayan bir araçtır.²⁹⁵

Eliade maskenin Alaska Eskimoları, Kara Tatarlar, Kuzey Asyalı ve Afrika şamanları tarafından takıldığı bilgisini verir. Ataların temsilcisi olduğu düşünülen bazı maskeler kayın ağacından yapılır. Bu sayede atası gibi görünmeye başlayan Şaman, ruhlar âlemine rahatlıkla gidebilir. Maskenin yanı sıra yüzlerini siyah renge boyayarak ayin yürüten Şamanlar da olmuştur. Bu da maske görevi görür ve yüzünü siyaha boyayan Şamanın bedenine ölü ruhları kolaylıkla girebilir.²⁹⁶

²⁹⁰ İnan Abdülkadir, *Makaleler ve İncelemeler*, s.440.

²⁹¹ İnan Abdülkadir, *Makaleler ve İncelemeler*, s.441.

²⁹² İnan Abdülkadir, *Makaleler ve İncelemeler*, s.442.

²⁹³ Bayat Fuzuli, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, s.188.

²⁹⁴ Çoruhlu Yaşar, *Türk mitolojisinin Ana Hatları*, s.75.

²⁹⁵ Eliade Mircea, *Şamanizm İlkel Ekrime Teknikleri*, s.197.

²⁹⁶ Eliade Mircea, *Şamanizm İlkel Ekrime Teknikleri*, s.211.

Mehmet Ateş'in verdiği bilgilere göre, geyiğin kadınla ilişkilendirilmesi sonucu doğum esnasında Şamanlar boynuzlu maske takmaktadırlar.²⁹⁷

Esrime tekniği ile kendi benliğinden sıyrılan Şaman, üzerine giydiği kostüm ile fiziki olarak başka bir kimlik alır. O artık tam manası ile değişmiş, başkalaşmış kişidir. Maddi dünyada farklı bir kimlik almasını sağlayan bu kostümü ruhlar âleminde onun koruyucu zırhıdır. Başına gelebilecek kötülüklerden korurken aynı zamanda ruhları da yönetebilme gücü verir. Kostüm kozmik âlemlerin sembollerle ifade edilmiş halidir. Ancak onunda bir ruhu vardır. Bu yüzden özenli davranılması gerekir. Kimi Türk topluluklarında ise kostümde yaşayan ruhların kostümü hareket ettirdiğine inanılır. Şamanın manyakının olması zorunluluk değildir. Örneğin Tunguzlar çıplak halde ayin yürütmektedir. Burada önemli olan nokta manyakı olmasa da davul, külâh, maske gibi Şaman aksesuarlarından en azından birinin olması gerekir. Manyak gibi başlık ve maske de Şamanın yeni bir öze kavuşmasına yardımcı olur. Şamana güç verdikleri gibi aynı zamanda kötü ruhlar tarafından tanınmamasını sağlayarak korumaktadırlar. Lakin şunu da belirtmek gerekir her toplulukta birebir aynı kıyafet modeli görülmemektedir. Yukarıda bilgisini verdiğim özellikler genel Şaman kıyafetidir. Kıyafetlerin yapılışı süslenişi ve üzerine takılanlar her toplumda aynı değildir. Şaman öldükten sonra kostümü işlevini yitirir. Başka bir Şamanın ya da adayın bunu giymesi yasaktır. Davulu gibi kostümü de Şaman öldükten sonra mezarının yanına asılır. Çünkü iki araçta Şamanın ölümü ile gücünü kaybetmiş olur.

5.2. RİTÜELLERDE AYNANIN YERİ

Eliade aynanın, Şamanın yeryüzünü görmesine, ruhları bulmasına yardımcı olan ve ruhları içinde toplayabildiği bir kap veya yuva olduğunu dile getirmiş ve kelimenin Mançu dilindeki *ponaptu* dan geldiğini ve anlamının hayalet yuvası olduğunu belirtmiştir.²⁹⁸

²⁹⁷ Ateş Mehmet, a.g.e., s.125.

²⁹⁸ Eliade Mircea, *Şamanizm İlk Esrime Teknikleri*, s.205.

Böylece aynayı ruhları içine alan, orada barındıran bir araç olarak kabul edebiliriz. Şaman aynaya baktığında gördüğü ruhların yönlendirmesi ile görevini icra eder. Bu yüzden Şaman için ayna, ruhları gördüğü gözü olmuştur. Daha çok Tunguz, Mançu Şamanları arasında görülen ayna, Tuva, Hakas, Yakut Şaman anlatılarında da vardır.²⁹⁹ Kostüm ruhların isteği doğrultusunda hazırlanırken, ayna Şamanın kendisi tarafından bulunduğu için kehanet aracı kabul edilmektedir. Tuva Şamanları hasta tedavisine gittikleri sırada aynayı yanlarında götürür, hastalıkları iyileştirip iyileştiremeyeceğini aynaya bakarak öğrenirler. Ayna kehanet aracı olarak kullanılmasının yanı sıra, aynı zamanda içine hastalıkları toplayabilir ve Şamanın yardımcı ruhlarını çağırabilir. Bazı güçlü Şamanlar, Şaman kostümü ve davulu olmadan da görevi icra edebilirken, aynasız Şamanlık yapılamaz. Bu yüzden her güçlü Şamanın manevi âlemi görebildiği aynası olmalıdır.³⁰⁰

Roux, kâinatı yansıtan, gökte yazılı olanı okumaya yarayan tunç aynanın Şamanlar için çok önemli olduğunu, aynası olmayanın Şamanlık yapamayacağını, çünkü ruhlar ve tanrılarla ayna vasıtasıyla iletişime geçtiğini ve ayna sayesinde gaipen haber aldığını belirtmiştir.³⁰¹

Yaşar Kalafat, gelecek ve şansı ifade eden aynanın aynı zamanda cinlerin toplanma yeri olduğunu da belirtmiştir.³⁰² Şaman ayna ile insanların geleceklerini ve geçmişteki günahlarını görür.³⁰³ Ayna ile ilgili çeşitli inanışlar Anadolu'da hala vardır. Örneğin gece aynaya bakılmaması gerektiği, eğer bakılırsa cinlerin görüneceği söylencelerden biridir. Bir diğeri ise her kimin önünde ayna kırılırsa şansının kaçacağı ve bahtının kapanacağına ve yedi yıl boyunca kimseyle evlenemeyeceğine inanılır.

Fuzuli Bayat ayna hakkında şu bilgileri vermiştir: Genellikle nehrin eski yatağı ya da kaya dibinde bulunan aynaya *küzüngü oynaar çer* denilmektedir.³⁰⁴ Şamanlar aynayı ocağın üzerinde veya kapının tam karşısına gelen bir yerde muhafaza ederler. Muhafaza edilmesine özen gösterilen ayna aynı zamanda beslenmesi gereken, bir ruh taşıdığına

²⁹⁹ Bayat Fuzuli, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, s.190.

³⁰⁰ Bayat Fuzuli, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, s.190.

³⁰¹ Roux Jean Paul, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, s.65-71.

³⁰² Kalafat Yaşar, *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*, s.113.

³⁰³ Kalafat Yaşar, *Balkanlar'dan Uluğ Türkistan'a Türk Halk İnançları I*, 11, 211.

³⁰⁴ Bu tabir aynanın oynadığı, kendini gösterdiği yer anlamına gelmektedir. Bkz: Bayat Fuzuli, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, s.193

inanılan bir araçtır. Bu sebeple aynaya her gün sütlü çay saçısı hazırlanıp verilir. Eğer bir hastalık ayna yardımı ile iyileştirilecek ise o zaman da pişmiş koç kuyruğu yedirilir ki gücünü kullanabilsin. Aynayı diğer Şaman eşyalarından ayıran bir konu vardır ki o da; diğer Şaman eşyalarının aksine ayna, Şaman öldükten sonra yakınlarına kalabilir. Akrabası olmayan Şamanların aynaları ise mezarın üzerine koyulur.³⁰⁵ Böylece bir sonraki Şaman tarafından bulunacaktır. Şaman, aynası hakkında şu sözleri söylemiştir:

*“Azaların hayırası
Aldın hüler küzüngüm bar
Deerlernin hayırası
Demir hüler küzüngüm bar
Azaların hediyesi
Altın kaplı bakır aynam var
Göklerin hediyesi
Demir kaplı bakır aynam var”*³⁰⁶

5.3. ŞAMAN DAVULU

Kıyafette olduğu gibi davul yapımı ve davulun edinilmesinde de Şaman adayı aktif bir rol oynamamaktadır. Davul konusunda da ilk adım ruhlar tarafından atılır. Kostümün hazırlanma sürecinde olduğu gibi davulunda şeklinin nasıl olacağı, hangi ağaçtan yapılacağı ve üzerin yer alacak motifler ruhlar tarafından belirlenir. Altay Şamanlığında iyi ruhlar ve dağ ruhlarının isteği ile hazırlanan davul kutlu kabul edilir ve onur davulu sayılmaktadır.³⁰⁷ Zira bu durum Şamanı güçlü kılacak unsurlardan biridir.

Erkek ve kadın Şaman davulu arasında fark bulunmaz iken, çocuk Şaman ile büyük Şaman davulu arasında yaşlarına uygun olarak boyut farklı söz konusudur: Çocuk Şamana küçük davul yapılırken, büyük Şamana büyük davul yapılmaktadır.³⁰⁸

Abdülkadir İnan elbise kadar davulunda önemli bir yeri olduğunu belirtmiş, yürütülen ayinlerde davul gibi mutlaka bir müzik aleti bulunduğunu belirtmiştir.³⁰⁹

³⁰⁵ Bayat Fuzuli, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, s.192.

³⁰⁶ Bayat Fuzuli, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, s.193.

³⁰⁷ Anohin, a.g.e., s.56.

³⁰⁸ Anohin, a.g.e., s.57.

Wilhelm Raddloff, davuldan tok ve ürkütücü ses çıkarmak için tokmağın uç kısmının tavşan, samur, kakım gibi hayvanların derisiyle ya da keçe ile kaplandığını belirtmiştir.³¹⁰

Davul Şamanın ruhunu âlemlerde gezdiren, onu taşıyan aracıdır; karada davul ata tokmak ise kamçıya dönüşürken; su üzerinde davul kayık, tokmak küreğe dönüşür ve havada iken kuş olup Şamanı göğe uçurur.³¹¹

Anohin Şaman davulu hakkında şu bilgileri vermiştir: Davulun şekli yuvarlak olabildiği gibi kimi zaman oval şekilde de hazırlanır. Ağaç, deri, demir, bakır ve kıl sicim davul yapımında kullanılan malzemelerdir. Davulun kasnağı önemli olduğu için ağacın özel bir yerinden hazırlanır ve genellikle kayın veya sedir ağacı tercih edilmektedir.³¹² Ancak tercih edilecek ağaç için bazı şartların olması gerekir. Örneğin kayın ağacının veya sedirin insanların yaşadığı yerden uzak olması gerektiği gibi aynı zaman da evcil hayvanların da yaklaşmamış olması gerekir. İnsanlar bu ağaca dokundukları zaman ağaç gücünü kaybedecektir. Bu sebeple uzak yerde bulunan kayınlar tercih edilir. Davul, kostümün aksine bu işi bilen usta kişi tarafından yapılır. Şamanın kostümü giymesi için ruhların onayı gerekirken, davul için Şamanın yürütmesi gereken bir merasim söz konusudur. Bu merasime göre ilk önce Şaman dua etmelidir, ardından davulun üzerindeki yardımcı ruhların beslemek için ardıc dallarını davulun üzerinde gezdirmeli ve böylece davulu tütsülemelidir. En son uygulama da davulun üzerine saçı saçmalıdır. Genellikle şarap saçısı yapılır. Tüm bunların ardından, kutsanan, arınan ve en önemlisi Şamana yol gösterecek olan davul kullanılabilir. Davulun ayin dışında muhafaza edilmesi tıpkı Şamanın başlığı gibidir. Davul ile manyak bir arada muhafaza edilir. Manyakın kirlendiği gibi davulda kirlenir ve bu durumda derisinin değişmesi gerekir. Yalnızca deri değiştirilir, davulun iskeleti olan ahşap ya da demir değiştirilmez ve davulun kullanılmayacak olan eski derisi ormanda bir ağacın dalına asılı halde bırakılır.³¹³

³⁰⁹ İnan Abdülkadir, *Eski Türk Dini Tarihi*, s.58.

³¹⁰ Radloff Wilhelm, *Sibirya'dan Seçmeler*, s.235-236.

³¹¹ İnan Abdülkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, s.95.

³¹² Anohin, a.g.e., s.58.

³¹³ Anohin, a.g.e., s.56.

Davul Şamanın esrimesine yardımcı olan en önemli araçlardan bir tanesidir. Şaman davuluna her vuruşunda müzikal büyü yaratır ve dans ederek müziğin ritminde transa geçer.³¹⁴

Şaman davulun sesiyle tanrılara ve ruhlara ulaşır, yer yüzüne ulaşan kötü ruhları kovar, kişiye musallat olan ruhları kaçıtır ve ayin boyunca davulun ritmi ile kendinden geçer.³¹⁵

Perrin, davulun kimi zaman Şamanı taşıyan bir araç olduğunu, kimi zaman da dışı ruhun cisimleşmesini sağlayan cinsel bir simge olarak algılandığı bilgisini vermiştir.³¹⁶

Roux ise, davulların üzerine resmedilen yıldızların Şamanın yolunu aydınlattığını ile sürmüştür.³¹⁷ Davletov, Hakas Şaman davullarında sema, yeryüzü ve yeraltını temsil eden evren ağacının resmedildiğini belirtmiştir.³¹⁸

Şamanlar görevlerini icra ettikleri süre boyunca en az üç en fazla dokuz davul eskitmişler ve davulun tokmağını fal bakmak için kullanmışlardır.³¹⁹

Anohin davul hakkında şunları söylemiştir: “*Davul ayılın içindeyken o ayıldan biri ölmüşse, Erlik’ in temsilcisi Aldaçı’nın oraya gelmiş olmasından dolayı davul kirlenir (yaman bolot) ve gücünü kaybeder. Böyle durumlarda davulun yanı sıra şamanın bütün kutsal gereçleri; yalama, bayrı, Yayık’ın bulunduğu torba ve şaman kıyafetleri de kirlenir.*”³²⁰

Bunların arındırılması, temizlenmesi, değiştirilmesi veya yenisinin yapılması gerekmektedir. Davul ve manyakı başka bir yere taşıma işini Şaman olmayan bir kişi üstlenir. Kişinin davulu at ile götürmesi gerekir. Bu esnada davul kişinin sırtına bağlanır ve ses çıkarmaması için çingirakları da tutturulur. Hava yağmurlu ise de üzeri örtülerek taşıma işi gerçekleştirilir. Bunun nedeni de üzerindeki resimlerin ve çingirakların bozulmamasına özen göstermeleridir.

³¹⁴ Eliade Mircea, *Şamanizm İlkel Esrime Teknikleri*, s.199-200.

³¹⁵ Uraz Murat, a.g.e., 209

³¹⁶ Perrin Michel, *Şamanizm*, s.60.

³¹⁷ Roux Jean Paul, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, s.133.

³¹⁸ Davletov Timur, 1999, s.52.

³¹⁹ Şener Cemal, *Şamanizm*, s.31-32.

³²⁰ Anohin, a.g.e., s.58.

“Tört talaluu aba yıştın tübünen,
Taldap etken pu kajım.

Dört köşeli büyük ormandan,
Seçerek yaptığım kasnağım.”³²¹

Davulun parçaları:

- 1- Kaş: Davulun kasnağıdır. Sedir ağacından yapılır. Çapı 10-12 karış, derinliği ise 14-22 cm’dir.
- 2- Davulun İç Kısmı: Bu kısım temiz bir kayından yapılan sap (*eezi*) ile iki eşit bölüme ayrılır ve aslında *eezi*, sapın üzerindeki ölmüş ve hatırasına davul yapılan Şamanı sembolize eder. *Eezinin* başı oval şeklindedir yüzünde kaş, göz, burun, ağız, sakal bulunur ve göğsünü, kollarını tasvir eden (*çaluudın kolı*) demir çubuklar vardır. Kimi davullarda alt kısımda bacakları simgeleyen iki parça bulunurken kimisi de iki başlı tasvir edilmiştir.
- 3- Davulun Kasnağı (Tegerek): Davulun kasnağı geyik derisi (*tere*), kimi istisna durumlarda ise genç bir atın (*maldın terezi*) derisi kullanılarak kaplanır ve kendir ipi ile dikilir. *Eezi* nin altına 5-9 tane kayın ağacından yapılmış çubuk koyulur ve bunlar kıl ile bağlanır. Bunun sonucunda meydana gelen bükmelere örköş denilir ve bu da davulun sesinin daha tok çıkmasını sağlar.
- 4- Davulun Üzerindeki Resimler: Davulun üzerindeki çizimleri *yürüçi* denilen erkek kişi yapmakta ve yalnızca kırmızı ve beyaz renk kullanmaktadır. Burada en önemli figür davulun sahibi, eski Şamanı simgeleyen insan başı (*Eezi*) figürüdür. Davulun üst kısmında eezinin ay ve güneş motifi yer almaktadır. Bunların etrafında yer alan küçük yuvarlaklar ise tan yıldızı ve akşam yıldızıdır. Yay şeklinde gökkuşağı çizilir ki bu da eğer eezinin iki yanında bulunuyorsa insanın kaburgasını ifade etmektedir. Bunun haricinde gökkuşağı göğe yükselmesine yardımcı olan bir basamaktır. Kayın ağacı, sedir ağacı, şaman figürü, insan figürü, merdiven, kazık, koç, yılğın(yıldırım), Ülgen’in dokuz kızı resmedilen figürler arasındadır.
- 5- Davulun İç Kısımındaki Resimler: *Eezi* başının yan tarafında güneş ve dolunay simgesi bulunmaktadır. Gökkuşağı, kutsal kayın ağacı, geyik (davulun yapımında derisi kullanılan geyiğin figürüdür), yılan figürü yer almaktadır.

³²¹ Anohin, a.g.e., s.59.

- 6- Kasnağın Üzerindeki Resimler: Kasnağın kenarında sayıları beş, yedi, dokuz ve daha fazla olabilen düz ve çapraz çizgiler bulunur. Çizgilerin çapraz gelmesi sonucu oluşan boşluklarda nokta veya yıldızlar motifleri bulunur. Davulun kasnağındaki bütün resimler *pildür* adını taşırlar.
- 7- Tokmak(Orbu): Daima yaş kayın ağacından yapılan tokmağın uzunluğu 17, kalınlığı ise 7-8 cm'dir. Ayin sırasında elinden düşürmemek için sap delinir ve ucuna kayış (*pildirge*) bağlanır ve Şaman bileğinden geçirir. Kayışa bağlanan şerit ve örgü gibi süslere *üleker* denir. Tokmağın bir tarafı hayvanın paça derisi ile kaplanırken diğer tarafı dokuz halka ile süslenir. Şaman ayin esnasında tokmak ile davula vurduğundan dualarında kamçı olarak adlandırmıştır.³²²

Davul, Şamanın esrimesine yardımcı olan temel araçlardan biridir. Yaratdığı ritim ile kendini göçürmeyi başarır. Ayrıca ayinlerde üzerine binip öteki âlemlere yol alır. Böylece Şamanı taşıyan, ona yol gösteren bir unsurdur. Davulun da tıpkı kostüm gibi üzerinde taşıdığı yardımcı ruhlar vardır. Bu ruhların beslenmesi ayinden sonra ise arındırılmaları gerekir. Tüm bu işlemler Şaman tarafından yerine getirilir. Kostüm gibi davulda Şaman evreninin sembollerini üzerinde taşır. Güneş, yıldız, ay, gökkuşağı, kayın ağacı ve kötü âlemin simgeleri davulun üzerine nakşedilir. Şaman gücünü ruhlardan alsa da korunmak ve ayinleri yürütmek için bu araçlara ihtiyacı vardır.

5.4. HAYVANLAR, RENKLER VE SAYILAR

Şamanlık hayatın her alanına nüfuz etmiş bir inanç sistemidir. Ritüeller, kutlu nesneler ve sembollerle bir bütün oluşturur. Şamanlık yalnızca ruhların Şamanlarla olan etkinliği sonucu ortaya çıkmaz. Doğadaki hayvanlar bitkiler, sayılar ve renkler de Şamanlık için

³²² Anohin, a.g.e., s.60-71.

özel anlam ifade etmekte ve Şamanlığın yaşandığı tüm coğrafyalarda bu unsurlara dikkat edilmektedir.

Hayvanların Türk kültüründe çok güçlü kökleri vardır. Yalnızca inanç dünyasında değil mitoloji ve destanlarda da hayvanlar ön plandadır. Ancak Şamanlıkta hayvanlar hem reel âlemde hem de ruhlar âleminde aktif rol oynarlar. Hayvanların sahip olduğu gücün insanlara geçebileceğini düşündükleri için sağaltımlarında, evlerinin içinde ve boyun ya da kafalarında hayvanlardan alınan parçalar kullanılır. Ruhlar âleminde ise, Şaman üzerine bindiği hayvan ile göğe yükselir. Görüşünün daha keskin olması için kartal gibi hayvanların gözünden dünyaya bakar. En önemlisi de ruhlar ve tanrıları memnun etmek için hayvan kurban edilir. Tüm bu süreçlerde Şamana yardımcı olan hayvanlar şunlardır: Kartal, kaz, at, ayı, kurt, köpek, geyik.

Buryat Şamanları hayvanlarla ilgili, tavşan koşucumuz, kurt habercimiz, kuğu şekline girdiğimiz ve kartal elçimiz olan hayvandır demişlerdir.³²³

Kartal: Türk kültüründe her boyun kendine ait bir kuş sembolü olmuş ve genellikle bu semboller için genellikle yırtıcı kuşlar tercih edilmiştir.³²⁴ Şaman inancında kartal ata Şamanın ruhunu temsil eder. Bunun yanı sıra güneş ve Gök Tanrının sembolü kabul edilen kartalın mevsimleri değiştirme gücü olduğuna, kanat çırpışıyla baharı ya da kışı getirebileceğine inanılır.³²⁵ Sema katlarının da kapısında duran bu kartal genellikle çift başlı tasvir edilmiştir. Bir anda ortaya çıkan kartalın, yeni Şamanın habercisi olduğu inancından dolayı Şamanlık alameti olarak kabul edilir.³²⁶ Yakutlarda ise kutlu kabul edilen kartalın üzerine yemin edilirdi böylece kişi yeminini tutmak zorunda kalırdı.³²⁷ Eğer yeminini tutmazsa o kişinin öleceğine inanılırdı. Güçlü oldukları için kimi Şamanların yardımcı ruhunun kartal olduğu inancı hâkimdir. Şamanlar kartalın keskin gözleri sayesinde her şeyi görürler. Kartal sembolü hem ruhlar âleminde hem de reel âlemde karşımıza çıkar. Kartalın gücünden yararlanmak için Şaman kostümünde kartal

³²³ Ögel Bahaeddin, *Türk Mitolojisi*, C.I. s.47.

³²⁴ Ögel Bahaeddin, *Türk Mitolojisi* C.I. s.29.

³²⁵ Yıldırım Nilüfer, a.g.e., s.172.

³²⁶ Eliade Mircea, *Şamanizm İlkel Esrime Teknikleri*, s.95-97.

³²⁷ İnan Abdülkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, s.45-46.

tüyü, pençesi ve gagası yer alır. Aynı zamanda sağaltım sürecinde hastanın direncini kazanması için kartalın pençesi ve yumurtası kullanılır.

Kaz: Wilhelm Radloff kazın Şaman ayinlerindeki rolü hakkında geniş bilgiler vermiştir. Bu bilgiler ışığında kaz genellikle Şamanın göğesini yükseltme ayininde karşımıza çıkar. Kanatlı bir hayvan olmasından dolayı Şamanı göğesini uçuran aracı konumundadır. Bunun için ayinden önce bir bezin içerisine ot doldurulur ve bu nesne kaz olarak tasavvur edilir. Şaman bu nesnenin üzerine binerek göğesini yükselmesini taklit eder. Yaptığı hareketlerle onu izleyenleri göğesini yükseldiğine inandırır. Şaman kazın sesini taklit ederek onunla konuşur.³²⁸ Bunun yanı sıra kaz, yine Şamanın şekline büründüğü hayvanlardan biridir.³²⁹

At: At, başlı başına Türk kültüründe çok önemli bir yere sahiptir. Savaş meydanında, cenazelerde, evlerde ya da Şaman ayinlerinde at figürünü görmek mümkündür. Askerlerin önemli yardımcıları olan at, aynı zamanda tanrıya sunulan kurbanların da başında gelir. Yine ölen kişinin atı ile birlikte gömülmesi de atın toplum yapısındaki yerini bizlere göstermektedir. Kaz örneğinde olduğu gibi atta Şamanın göğesini yükseltmek için üzerine bindiği hayvanlardan biridir. Kaz için ot ve bezlerle bir nesne hazırlanırken at, Şamanın davuludur. Kazın hareketlerini taklit eden Şaman ata bindiği zaman da atın hareketlerini taklit eder. At Şamanı hem göğesini hem de yeraltına götürebilen canlıdır. Tanrı katında kabul görmek için kurban edilen hayvan genellikle attır. At Şamanın göğesini yükselmesine yardımcı olduğu gibi kemiklerinin haneyi koruma özelliği vardır. Atın kuru kafası evin içine asılırsa o eve kut gelir ve karanlık gücün etkilerini o evden uzak tutar.³³⁰ At nalı bereket şans getirdiği gibi kötülüğü de uzak tutar. Ancak iki ucu yukarı bakacak şekilde asılmalıdır. At postu ve kılı kişiye güç vereceği için hasta kişinin direncini kazanmasına da yardımcı olur. Aynı zamanda Şaman topluluklarında *yada* taşının atın midesinde bulunduğu inancı da söz konusudur.³³¹ Atın sütü de saçta saçmada kullanılan gıdalar arasındadır.

³²⁸ Radloff Wilhelm, *Türklük ve Şamanlık*, s.42-43.

³²⁹ Çoruhlu Yaşar, *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, s.151.

³³⁰ Mansur Asu, *Şaman Gözü*, İstanbul: Destek Yayınları, 2016,s.201.

³³¹ Roux Jean Paul, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, s.100.

Geyik: Kaz veya at gibi Şamanı öteki âlemlere uçuran hayvan olmaktan ziyade Şamanın ata ruhu olarak tasvir edilmiştir. Şamanın geyik formunda ormanda dolaştığı, geyik ile Şaman ruhu arasında bir bağ olduğu söz konusudur. Ata ruhu geyik olan Şamanların kostümlerinde mutlaka geyiğin bedeninden alınmış parçalar yer alır.³³² Özellikle geyik boynuzu hem Şaman başlıklarına takılır hem de evlerin duvarlarına asılmaktadır. Geyik kemiğinden fal bakıldığı gibi boynuzu ve eti ile hasta tedavi edilir. Ayrıca tanrı için geyik kurbanı da söz konusudur. Fakat bu *ıduk* kabul edilir ve geyik öldürülmeden doğaya salınır.

Ayı: Ayı hem Şaman kostümünde hem de sağaltım uygulamalarında karşımıza çıkmaktadır. Özellikle hayvan anası ayı olan Şamanların kostümü tam manasıyla ayıyı andırmaktadır. Şaman sağaltımları kısmında da bilgisini verdiğim üzere ayının bazı bölümleri tedavide iyileştiren, hastaya güç veren özelliğe sahiptir. Ayının sahip olduğu gücün hastaya geçeceği inancı söz konusudur. Özellikle ayı pençesi, dişi ve iç yağı sağaltım için kullanılan unsurların başında gelir. Ayı aynı zamanda orman ruhu kabul edildiğinden rahatsız etmemek için adının ulu orta anılmamasına özen gösterirler.³³³

Kurt: Kurt motifi Türk mitolojisinde oldukça önemli bir yere sahiptir. Kurt soyun devamını sağladığı gibi aynı zamanda ata ruhunun da simgesidir. Kurt lider ruhludur, toplumu korur ve gelecek belalardan haber verir. Şamanlıkta da Şamanın büründüğü hayvan atadan biridir. Özellikle ayinlerde kurt gibi uluduğu, yardımcı ruhlarını bu şekilde çağırdığı görülür.³³⁴ Bunların yanı sıra özellikle sağaltım esnasında da kurdun birçok faydası vardır. Kurt dili, kemiği, tırnakları, safrası ve dişleri tedavide kullanılır. Bu sayede kurdun sahip olduğu güç hasta olan kişinin bedenine geçecek ve o kişi iyileşecektir. Geyik, ayı ve kuşlarda olduğu gibi kurda ait nesneler de Şaman kostümünde yer alır.

Köpek: Köpek figürü Şamanlıkta diğer hayvanlar kadar çok sık bahsi geçmez. Özellikle Erlik' in sarayına giderken Şamanın köpekle karşılaşması köpeğin yeraltındaki

³³² Ögel Bahaeddin, *Türk Mitolojisi*, C.II. s.102.

³³³ Uraz Murat, *Türk Mitolojisi*, s.151.

³³⁴ Ögel Bahaeddin, *Türk Mitolojisi* C. II, s.111-114.

varlığından haber vermektedir. Yine köpek kılığına girebilen Şamanlar söz konusudur. Ancak bu Şamanlar ata ruhu kartal veya geyik olan Şamanlar kadar güçlü değildir.

Hayvanlar Şamanlıkta oldukça derin anlamlarla ifade edilmişlerdir. Günümüzde ise at veya kurt gibi hayvanların hala sahip oldukları kutlu özellikleri taşıdıklarına inanılır. Bunda özellikle kültür hayatında da çok derin izler bırakmış olmaları etkilidir. Şamanın şekil değiştirerek ata ruhuna bürünmesi ya da kuşa dönüşmesine *donuna girmek* denilir.³³⁵ İslamiyet'in kabulünden sonra da Türkler arasında bu izler görülmüştür. İslamiyet'ten sonra da bu inanış devam etmiş, Ahmet Yesevi'nin turna; Hacı Bektaşî Veli'nin güvercin; Abdal Musa'nın da geyik donuna girdiği anlatılar arasındadır.³³⁶

Türk kültür dünyasında renklerin ayrı bir yeri vardır. En başta yönler renklerle ifade edilmiş, kuzey kara; güney kırmızı; batı ak ve doğu mavi rengi ile bağdaştırılmıştır.³³⁷ Doğanın sahip olduğu renkler de bu durumu besleyen bir etmen olmuştur. Nitekim yeryüzü ve ormanlar yeşil; sema ve deniz mavi; ateş kırmızı; gökte parlayan güneş ise sarıdır. Şamanlıkta da renklerin anlamları ve kullanım yerleri vardır. Bu yüzden kostümlerinde, ayinlerde mutlaka renklerin gücünden yararlanılır.

Beyaz: Beyaz ululuk, güç, saflık, büyüklük ve adaleti simgeler. Şamanlıkta gök âlemi beyaz ifade edilir. Yalnızca tanrı Ülgen değil, kızları ve ona hizmet eden yardımcı ruhlar ak nemeler olarak anılırlar. Beyaz rengi Şaman inancında daha çok iyilikle bağdaştırılır.³³⁸ Beyazın bulunduğu veya beyaz olan şeyden zarar gelmeyeceği düşünülür. Ak Şaman ve kara Şaman ayrımı ise Şamanların yapabildikleri yolculuklar ve güçleri ile alakalıdır. Ak Şaman yalnızca aydınlık âleme yolculuk eder. Ayrıca Şaman adayı kaldırılma merasiminde yine beyaz bir postun üzerine oturtularak dolaştırılır. Ülgen'e sunulacak kurban da beyaz postlu olmalıdır. Günümüzde beyaz rengin anlamı değişmemiş hala bilgelik, saflık, adalet ve barışı ifade etmektedir.

³³⁵ Ögel Bahaeddin, *Türk Mitolojisi* C.I. s.28.

³³⁶ Ögel Bahaeddin, *Türk Mitolojisi* C.I. s.30.

³³⁷ Küçük Salim, "Eski Türk Kültüründe Renk Kavramı", *Bilig*, 2010, Sayı 54, s.195-196.

³³⁸ Küçük Salim, a.g.e., s.198-201.

Siyah: Türk kültüründe bu renge kara denilir. Beyaz renginin tam tersi özelliklerini taşır. Şamanlıkta da çok geniş yer eder. Siyah renk karanlık, uğursuzluk, felaket ve kötülüğün simgesidir. Erlik' in yaşadığı yer, ona hizmet eden ruhlar ve canlılar siyah renktedir. Bu yüzden yeraltında yaşayan ve karanlıklar tanrısına hizmet eden ruhlara kara nemeler adı verilmiştir.

Yeşil: Doğanın rengidir. Şamanlıkta çok önemli bir yere sahip olan ağaç ve ormanı temsil eder. Baharın gelişiyle doğa canlanır ve bitki ve meyveler baş verir. Yeşilken toplanan bitkilerin Şaman sağaltımlarında önemli bir yeri vardır. Yeşil renginin sinir ve mide rahatsızlıklarını iyileştirme etkisi vardır.

Kırmızı: Kırmızı rengi Türk kültüründe daha çok kızıl veya al olarak ifade edilir. Şamanlıkta kırmızı özellikle ateş ile bağdaştırılır ve ateş ruhu kırmızı rengi ile sembolleşmiştir. Bedene can veren kan da kırmızı renktedir bu yüzden canlılığı ruhu ifade eder. İnsanlara zarar veren ruhlar kırmızı renkten korkarlar bu yüzden Şaman kıyafetlerinde kırmızı renk mutlaka bulunur. Alaslama kırmızı kumaşlarla yapıldığı gibi, doğumdan sonra al basmaması için loğusaya kırmızı kurdele takılır. Böylece kırmızı renginin gücü kişiyi korumuş olur. Kırmızı rengi genellikle solunum rahatsızlıklarını iyileştirme etkisi vardır.

Mavi: Mavi Türk kültüründe yalnızca semanın değil aynı zamanda semada bulunan Tanrı'nın da rengidir. Bir şeyi gök rengine boyamak veya gök kelimesi ile birlikte dillendirmek, o şeyi kutsal sayma ve tanrı ile arasında bir bağ kurmakla alakalıdır.³³⁹ Nazar değmesine engel olmak için kişi üzerinde mavi renkli bir kumaş taşınmalıdır. Mavi huzurun, gücün, asaletin ve hâkimiyetin rengidir. Özellikle sindirim ve cilt rahatsızlıklarını iyileştirme etkisi vardır.

Hayvanlar ve renklerde olduğu gibi sayılarda özel anlam ifade etmektedir. Üç: Şamanlıkta evren, yeraltı, yeryüzü ve sema olmak üzere üç basamaklı tasavvur edilmiştir. Ayrıca Şamanlar saniyede üç kez davula vurarak ritim oluşturur ve ruhlarını bu sayede daha kolay göçürürler. Göğe yükselme ve kurbanı Ülgen'e sunma ayini de üç günde tamamlanır. Şamanların üç defa doğum yapmaları, başlıklarına üç düğme

³³⁹ Ögel Bahaeddin, *Türk Mitolojisi* C.I. s.42.

dikilmesi, kimisinin üç gün boyunca ölü kalıp ardından dirilmesi üç sayısının Şamanlıktaki yerini gösterir. Aslında üç sayısı tamamen evrenle alakalıdır. Şaman üzerine alacağı üç parça eşya ile evreni üzerinde taşıyacağı fikri söz konusudur. Üç sayısı İslam'da da vardır ve kimi dualar üç kez okunur. Allah'ın hakkı üçtür diye bir söz dahi vardır.

Yedi: Erlik' in oğulları, Ülgen'in kızları, yeraltının katları ve göğe yükselen ağacın basamakları yedi tane kabul edilir. Aynı zamanda Şamanın kostümüne yedi çingirak asıldığı da görülür. Bugün hala önemli kabul edilen sayılar arasındadır. Evren yedi sayısı üzerine kurulmuştur. Haftanın günleri, notalar, gökkuşağının renkleri, kıtalar, soyun göbek sayısı, gezegenler, insan bedeninin çakraları, Kâbe'nin tavafı, Yahudilikte şamdanın kol sayısı yedi tanedir. Sayının gizeminden dolayı da beğenilen yapılar arasından dünyanın yedi harikası seçilmiş ancak geriye yalnızca piramitler kalmıştır. Bu yüzden 07.07.07 de dünyanın ikinci yedi harikası seçilmiştir.

Dokuz: Şamanlıkta yürütülen merasimlerde yedi ve dokuz iç içe girmiş sayılardır. Erlik' in oğulları ve göğe yükselmek için çıkılan basamaklar kimi rivayetlerde yedi tane kabul edilirken, kimisine göre dokuz tanedir. Yine Şamanlığa geçiş töreninde Şamanın yanında dokuz genç bulunur. Tören alanında dokuz kayın ağacının bulunması, evren ağacının dokuz basamaklı olması, göğün dokuz katlı olması Şamanlıkta yer alan dokuz sayısı ile alakalı sembollerdir.

Kırk: Şamanlıkta kırk sayısı ruh ve bedenle alakalıdır. Ruh bedene (anne karnına) kırk günde girer ve öldükten sonra da kırk günde çıkar. Yeni doğan bebeğin ve ölen kişinin kırkı çıkar ve kırkın çıkması için çeşitli merasimler düzenlenir. Ayrıca Şamanların baktığı kumalak falında kırk-kırk bir adet taş veya fasulye kullanılarak kehanette bulunulur. Beden ve ruh temizliği için yapılan uzun süren ve esasında kırk tas su dökmeye dayanan banyolara 'kırklanmak' denilir. İslamiyet'te de kırk sayısına denk geliyoruz. Ölen veya hasta kişinin ruhu için kırk Yasin okunur. Alevilikte de kırk kişiden oluşan *kırklar meclisi* vardır.

5.5. ŞAMAN DUALARINA ÖRNEKLER

Şaman dua metinleri hakkında Anohin bir çalışma yürütmüş, katılma fırsatı bulduğu ayinden ses kaydı yapmıştır. Aşağıda yazacağım dua örneklerini Altay Şamanlığına Ait Materyaller adlı kitaptan alıntılardım. Yazar kitapta metinleri yazmanın ses kayıt cihazı ile mümkün olduğunu, dili iyi bilen bir insanın dahi Şamanın söylediklerini yazmaya yetişemeyeceğini, yazdırdıklarının ise gerçek duaların ayrı ayrı parçaları olduğunu belirtmiştir.³⁴⁰

Kitabi bir inanç sistemi olmaması ve topluluklara göre farklılıklar göstermesi neticesinde tam manasıyla ortak dua, ortak ayin yapma durumu söz konusu değildir. Üç büyük dinde halk dahi din adamlarının merasimi nasıl yürüteceğini bilirken, Şaman inancına mensup topluluklar ayin esnasında yapılacaklara tanık olurlar. Şamana dualar ruhlar vasıtasıyla söylenmekte, bu sebeple her ayinde farklı dualar okunur. Her dua okunduğu o an ve o ayine özgü bir karakter taşır.

İnan'ın verdiği bilgiye göre, Şamanın ne okuyacağı, ayine nasıl yön vereceği kesin değildir ve okuyacağı dualar, ilahiler ve afsunlar ruhların ilhamına bağlıdır.³⁴¹ Şamanlar, kendilerinden önceki Şamanların dualarını öğrenip, tekrarlamak zorunda değillerdir. Çünkü her Şamanın kendi yardımcı ruhu ne söyleyeceğini ilham eder. Esrimenin de etkisi ile ayin esnasında Şamanın aktarmaya çalıştığı duaları anlamak zordur. Ayin bitiminde ise ettiği duayı hatırlamaz ve tekrar edemez. Bu sebeple Şaman dua ve ilahileri tam anlaşılmadığı için eksiktir.³⁴²

Altay Şaman dua ve ilahilerini ilk tespit edenin etnograf, rahip Verbitski olduğunu söyleyen İnan, Anohin'in Altay Şamanlığına Ait Materyaller adlı kitabında yer alan duaların ayin dışında, Şamanların normal durumda bulundukları zaman tespit edildikleri için anlaşılmasının kolay olduğunu belirtmiştir.³⁴³

³⁴⁰ Anohin, a.g.e., s.75.

³⁴¹ İnan Abdülkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, s.120.

³⁴² İnan Abdülkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, s.120.

³⁴³ İnan Abdülkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, s.121.

5.5.1. Altay Şaman Dualarına Örnekler

Kün ebirbes Küler-tuu, ay ebirbes Altın-tuu
 Aba yışım бүркүнү, ыыкчылдуу yaan tuum.
 Yaandarıs, adalarıs мүргүп kalgan, bir alkışın bererbe?
 Üzülbeske ülüü yayap berip yat, kanlanıp tudattan

Kabay kudun yayattan. Aydar malga piyan ber!
 Agar yurtka kejiğin berzin! Iyıkçılдуу yaan tuu Kara Kaya!
 Iyıkçылдуу yan Altayga tabışsın, yerge biriksin! Bir yargızın çeçerbe?
 Bir piyanın bererbe? Budak sayın sülenip,
 Yan Altayga tabışsın, Iyıkçылдуу keng Altayding yargıcı yeri

Ültürgenin çıyrayıp yadattan, agar başka bir piyan yederbe?
 Iyıkçылдуу yan Altaydang ün alışkan, kindiktüdi yayaşkan,
 Kirbiktüdi bıçıgan, aydap yadar malga piyan bergen.
 Kün ebirmes Küler-tuum ay ebirmes Altın-tuum
 Örgеe yerge tayanıp kirerüm kandii?

Türkçesi

“Güneş dolaşamaz çelik dağ, ay dolaşamaz altın dağ “Aba Ormanları’nın örtüsü (olan) mukaddes büyük dağım. Büyüklerimiz ve atalarımız (sana) ibadet etmişlerdir. Bir defacık (olsun) takdis eder mi? (teveccüh gösterecek mi?) Ellerle tutulan hak ve ardı kesilmeyen hisse (kısmet) veren,

Beşik canını (yavruları) yaradan (tanrı), güttüğümüz sürülere bereket ver! Yurda, ahaliye refah versin. Ey mukaddes büyük dağ, kara kaya! Mukaddes büyük Altay’a ulaşsın! Yargı (hüküm) yerine biriksin, bir hükmünü (lehimize) halledecek mi? Bereket ve refah verir mi? Her “buudak” (engel) de konuşup, büyük Altay’a ulaşsın! Mübarek büyük Altay’ın hüküm yeri!

Yıprananları sağlamlaştırıcısın, ak başlılara bir merhametin (bereketin) erişir mi? Mukaddes büyük Altay'dan ses (ilham) alıp ses veren (Altay'ın dağlarıyla konuşan sen)! Göbeklileri yaradan, kirpiklilere suret veren, güttüğümüz sürülere bereket veren (sensin). Güneş dolaşamaz (kadar geniş) çelik dağım, ay dolaşamaz altın dağım, yere dayanıp (secde edip) sarayına girebilir miyim?”³⁴⁴

5.5.2. Kırgız-Kazak Şaman Dualarına Örnekler

Kırgız- Kazak Şamanlarının duaları zaman içerisinde İslamiyet'in etkisi altına girmiştir. Bu sebeple Şaman dualarında Kur'an, Muhammed, Allah tabirleri sıkça geçmekte bunların yanı sıra İslam'daki şeyh ve pirlere seslenilmektedir. İslamiyet ile iç içe giren Şaman dualarından bazıları şöyledir:

Evveli Kудay sen ongda sen ongdasang men munda
Tilegen tilek yine ber kas bidevge bala ber
Caksı Kудay, cay Kудay, mirza Kудay, biy Kудay
Evveli Kудay kök casagan onan keyin cer casanag

Sıynayın birinci Kудay, İkinci sıynayın Mukambet
Biringe biz kul bolduk biringe ümmet bolduk
Üçüncü, tengrim, tört yar meşayık,
Cüz cirme tört paygamber. Mekke'de evliya
Medine da evliya, Han Çingiz da evliya

Sizden medet tileymin Kara Murt ata evliya!
Hu, Allah' ay!
Bektav ata, bek ata, Bekiç ata, kolday gör!
Çakmak ata evliya, Koçkar ata evliya
Sizden medet tileymin Tülkü bası evliya!

³⁴⁴ Anohin, a.g.e., s.445.

Türkçesi

“Evvela tanrı sen (işimi) rast getir, (işimi) rast getirirsen ben buradayım; dilediğim dileği yine ver, büsbütün kısırlaşmış kısrağa yavru ver; iyi Tanrı, geniş Tanrı, cömert Tanrı, bey Tanrı! Evvela Tanrı gök yaratmış, ondan sonra yer yaratmış.

Birinci /İlk önce/ Tanrıya sığınayım, ikinci Muhammed’e sığınayım, birine biz kul olduk, birine de ümmet olduk. Üçüncü, Tanrım, dört yara, yüz yirmi dört peygambere sığınayım. Mekke de evliyadır, Medine de evliyadır.

Sizden medet diliyorum, Kara Murt (kara bıyıklı) ata evliya! Hu Allah-ey! Bektav ata evliya, sizden medet diliyorum. Tilki başı evliya, sizden medet diliyorum.”³⁴⁵

Görüleceği üzere Şaman duaları tanrıya yakararak ondan refah, yardım, bereket ve sağlık dileği içerir. Şaman duaları tek tip olmamakla birlikte her zaman yüce varlıklara ithaf edilmiştir. İslam’ın etkisi ile de özellikle tanrı figürü değişmiş, ata ruhları ve yer-su iyelerinin yerine peygamber ve evliyalar gelmiştir. Görüleceği üzere kutsal mekân algısı da İslam’ın doğduğu topraklara kaymıştır. Dağlar veya ovalardan ziyade Mekke ve Medine anılır olmuştur. Ancak bu kesin bir dönüşüm değildir ve dualarda Şamanlar için önemli olan kutlu mekânlar anılmaktadır.

³⁴⁵ Anohin, a.g.e., s.462.

III. BÖLÜM: ŞAMANLIK GÖREVİ

1. ŞAMANLIK GÖREVİNE SEÇİLME

Peki, kimler şaman olabilirdi? Şaman olmak için istemek yeterli miydi, yoksa birileri tarafından seçilmek mi gerekliydi? Seçilim kimler tarafından gerçekleştiriliyordu? Tüm bu soruların cevabı bizlere yeni şaman adayının yüzünü gösterecektir. Nitekim Şaman olmak için tek bir yol olmadığını, adayların aynı yere farklı yollardan ulaştığını görmekteyiz. Yolların ayrılması ile yeni şaman adayının belirlenme yöntemleri de farklılık göstermektedir. Şamanlığa seçilme üç yolla gerçekleşir:

- 1- Soyla geçen Şamanlık görevi: Babanın soyundan olduğu gibi annenin soyundan da geçebilir. Kimi durumlarda bir ailede birden fazla kişi Şaman olabilir. Ancak görevi ata Şamanın seçtiği kişi yerine getirir.
- 2- Soyunda Şaman bulunmayan bir kimsenin ruhlar tarafından Şamanlık görevi için seçilmesi.
- 3- Bir kişinin kendi isteğiyle Şamanlık yolunu seçmesi ve sırları kendi çabası ile öğrenmesi.³⁴⁶

Fakat bilinmesi gereken nokta, kendi isteği ile bu görevi seçen kişilerin Şamanlığı, mesleklerini kan bağı veya ruhlar tarafından seçilme ile elde edenlere göre daha zayıf kabul edilir.³⁴⁷ Seçilme az rastlanan, beklenmedik bir olay yoluyla gerçekleşir: Yıldırım düşmesi gibi doğal afet etkisi, şaman adayının sık sık bayılarak ağzının köpürmesi, hayalet görme, rüyalar, vb. gibi.³⁴⁸

İnan'a göre, öğrenmekten ziyade deneyimlenen Şamanlık görevi için bir Şamanın neslinden olmak gerekir. Hiçbir kimse kendi rızası ile Şaman olmak istemez. Fakat geçmiş Şaman ruhlarından biri adaya musallat olur ve onu Şaman olması için zorlamaya

³⁴⁶ Bayat Fuzuli, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, s.27.

³⁴⁷ Eliade Mircea, *Şamanizm İlkel Esrime Teknikleri*, s.35.

³⁴⁸ Eliade Mircea, *Şamanizm İlkel Esrime Teknikleri*, s.35.

başlar. Bu duruma Altaylar ruh basıyor anlamına gelen *tös basıp yat* derler.³⁴⁹ Ata ruhu kendisine musallat olan bir kimse bu durumu kabul etmeyip kurtulmaya çalışırsa cezalandırılır ve akli yetisini kaybeder. Yalnız kişiler değil ailelerde çocuklarının Şaman olmasını kabullenmezler ve herhangi bir belirti fark ederlerse bunu engellemeye çalışırlar. Ailenin istememesindeki en temel neden ekonomiktir. Şamanların düzenli ve dolgun bir geliri yoktur ve hatta çoğu kez ücretsiz ayin yürütürler. Bu sebeple aileler geçimlerini sağlayabilmek için çocuklarının Şaman olmasına pek razı olmazlar. Ancak aday kişi Şaman olmayı kabul ederse hemen mesleği eline alamaz. Kişinin adaylığının bitip tam anlamıyla Şaman olabilmesi için tecrübeli Şaman tarafından eğitilmesi gerekir. Aday eğitim süresi boyunca usta Şamandan tanrı ve ruhların adını, duaları ve nasıl dua edeceğini, davul çalmayı, hastalık tedavisini, ruhları kovmayı ve bir ayini nasıl yürüteceğini öğrenir. Eğitimi tamamlanan aday için tüm yakınları toplanarak *kam bakşı toy* adı verilen ayin yapılır ve bu ayinde aday davul kullanmaz ve onun yerine *asa* veya *yölge* denilen ufak bir yay kullanır.³⁵⁰ Bu merasim adayın ilk ayinidir ve usta Şaman gözetiminde gerçekleştirilir. Bu merasimi tamamlayan Şaman adayı artık gerçek Şaman olabilmiş demektir.

Perrin'e göre kişi kendiliğinden seçim, tanrısal seçilimle ya da kalıtsal yollarla Şaman olunur ve hepsi de öteki alemlere bir açıdır. Şamanı seçenler sıradan insanın göremedikleri ve bilmediklerini görme ve bilme gücü verenler, Tanrılar, ruhlar, atalar ve hayvanların efendileridir.³⁵¹

Göreve çağırılma olgusunu, genel hatlarıyla Bayat, şu şekilde anlatmıştır:

- 1- Şamanlık soyla geçer. Bu soyla geçme durumu yalnızca babadan oğula geçmez aynı zamanda kıza veya toruna da geçebilir. Ancak bu doğrudan bir geçiş değildir. Mutlaka ruhlar tarafından çağrının olması gerekir.
- 2- Şamanın eğitim aldığı bir soy ağacı vardır.
- 3- Ecdat Şamanlar adayı seçer. Bu seçilme ise hastalık şeklinde kendini gösterir.

³⁴⁹ İnan Abdülkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, s.76.

³⁵⁰ İnan Abdülkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, s.77.

³⁵¹ Perrin Michel, a.g.e., s.31-32.

- 4- Hastalık sürecinde aday günah işlemekten kaçınmalı ve ona hizmet edenler temiz olmalıdır.
- 5- Adayın, ölüp dirilme denilen ve ıssız bir yere gitmesiyle başlayan bir sürece girer. Burada başı kesilir, bedeni parçalanır, tüm etleri hastalık bulaştıran ruhlar tarafından yenilir ve vücudu yeniden oluşturularak diriltir.
- 6- Şamanlık bir sanat olarak yaşlı bir Şaman tarafından adaya öğretilir.³⁵²

Perrin Ata Şamanın görevinin, adaylara geleneği öğretmek olduğunu, onların ruhlarını güçlendirmelerine yardımcı olmak ve doğaüstü alem tarafından korunmalarını sağlamak olduğunu belirtmiştir.³⁵³

Çağrı her bireyde görülmemekte, aksine yalnızca seçilmiş kişilerde kendini göstermektedir. Bu tanrı tarafından bireye bahşedilen bir lütuftur. Zira kabul edilmemesi halinde kendini hastalık, sakatlık veya ölüm olarak göstermektedir. Çağrı ile seçilen kişi yalnızca psikolojik belirtiler göstermemekte, aynı zamanda diğer bireylerden farklı beden özelliğine sahip olmaktadır. Bu farklılıklar şu şekildedir:

- 1- Vücutta *oybon* adı verilen özel bir delik bulunur. Bu delik doğrudan görülmez çünkü üzeri deri ile örtülmüş haldedir. Şaman bu deliğe bıçak, hançer, kılıç gibi keskin aletleri saplayarak, kendine zarar vermediği gösterir. Bu delik Şamanın fiziki olarak da farklı özellikleri olduğunu, bedeninin özel yaratıldığının habercisidir. *Oybon* yalnızca bir tane olmayıp daha fazla olabilmekte ve özellikle karın bölgesinde bulunmaktadır
- 2- Karın bölgesinde olan bir diğer özel yere *kieli* adı verilmiştir. Bu bölge Şamanın vücudunda depo görevi görür. Bu depoya Şamanın içine çektiği hastalık yapan ruh girer ve daha sonra Şaman onu dışarı atar. Kielisi olan Şamanlar güçlü kabul edilirler.³⁵⁴

Çağrı ve çağrı sırasında Şamanın tüm yaşadıkları Şaman hastalığı adı ile bilinmektedir. Şamanlık tanrılar ve ruhlar âlemi ile yalnızca Şamanın dâhil olduğu bir çizgide meydana gelir. Sürecin başlangıç noktası ruhların aday kişiyi seçmesi ile başlar. Ancak Şamanlık için önemli olan kısım herkesin bu göreve seçilemeyeceği ve seçilmek için bir takım

³⁵² Bayat Fuzuli, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, s.34.

³⁵³ Perrin Michel, a.g.e., s.33.

³⁵⁴ Bayat Fuzuli, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, s.35.

özelliklerin olması gerektiğidir. Nasıl ki şamanlık yalnızca maddi âlem ile alakalı değilse, göreve seçilme de yalnızca ruhların belirlemesi ile değil kişinin fiziki ve psikolojik farklılıklarının da etkisi söz konusudur. Ruhlar tarafından seçilen aday kendi isteği ile Şaman olan adaya göre daha güçlüdür. Çünkü kendi isteği ile Şaman olan kişinin yardımcı ruhu olmayabilir ve bu yüzden ayin yürütemeyebilir. Şamanlıkta ruhların onay ve yardımını almak çok önemlidir zira Şaman bu görevi yardım almadan yürütemez.

2. ŞAMAN HASTALIĞI

“Şaman adayı önce kendinde yoğun bir yorgunluk hisseder. Vücudu kasılıp titrer, esnemeler olur. Göğsü daralır, bir takım sesler çıkararak ağlar. Sonra birdenbire sıçrayıp ayağa kalkar deli gibi dönmeye başlar. Sonra ağzından köpükler saçarak yere yıkılır. Vücudu hissizleşir. Bu durum bir süre devam eder. Sonra günün birinde Şaman adayı davulunu alıp çalmaya başlar. Artık sakinleşip kendine gelmiştir. Bu durumu görüp te Şaman olmaktan kaçınan kimse sonunda ya delirir, ya da ölür.”³⁵⁵

Şamanı diğer bireylerden ayıran birçok etmen vardır. Bu sebeple bulunduğu toplum içinde farklı bir yere sahiptir. Şamanlar içinde bulundukları toplumdan hal ve tavırları ile de ayrılmaktadırlar. Nitekim onların bu farklı tavırları hastalık belirtisi olarak da tanımlanmış ve açıklanmaya çalışılmıştır.

Hastalık Şamanın göreve ilk çağrısıdır. Şaman olacak kişinin göreve çağırılması beraberinde acı çekme, ölüm ve dirilmeyi getirir.³⁵⁶ Bayılma Şaman adayının ruhunu öteki âlemlere göçürmesi iken, sinir krizi adayın doğanın ruhuyla yada ata Şamanın ruhuyla karşılaşmasıdır.³⁵⁷

³⁵⁵ Radloff Wilhelm, *Türklük ve Şamanlık*, s.34-35.

³⁵⁶ Eliade Mircea, *Şamanizm İlkel Ekrime Teknikleri*, s47,52,55-56.

³⁵⁷ Perrin Michel, a.g.e., s.39.

Bayat'ın verdiği bilgilere göre Şaman hastalık esnasında çılgılık atar, bayılır, kendinden geçer, ağzı köpürür ve bir şeyler mırıldanır. Şamanlık görevine seçilmeden önce ise kişinin içe kapanık, kimseyle konuşmayan bir mizacı vardır. Şiir, ilahi söyleme yeteneği olduğundan dolayı görevini yaparken de zorlanmaz. Kimileri bu durumu, bir tür isteri veya arktik isteri denilen ruhsal bozukluk geçiren hasta olarak adlandırmanın yanı sıra, geçici sinirsel yorgunluk olarak görenler de vardır.³⁵⁸

Perrin, Şaman hareketlerinin düzmecilik olduğunu savunurken, bazı genetik sorunlarla birlikte iklim koşullarının da insanda bu tarz sinir rahatsızlıklar yaratacağını belirtmiştir.³⁵⁹ Coğrafyanın insan üzerindeki etkisi yadsınamayacak kadar çoktur. Bu sebeple çoğu araştırmacı Şamanın bayılma nöbetlerini, trans durumunda söyledikleri ve yaptıklarını iklimin kişide yarattığı olumsuz etki sonucu ortaya çıktığını savunmuştur.

Buluç, Şaman hastalığı ile ilgili değerlendirmeleri şu maddelerle özetlemiştir:

- 1- Şamanı ruhsal bozukluğu olan bir hasta olarak gören bilim adamları vardır.
- 2- Bu hastalığı geçici sinirsel yorgunluk şeklinde açıklayan araştırmacılar vardır.
- 3- Şaman hastalığı aslında aklın yitirilmesi değil, yalnızca yeni statüye geçmek için bireyi hazırlayan bir tür hastalıktır.³⁶⁰

Şamanlığın hâkim olduğu Orta Asya coğrafyasında *meryak* veya *menerik* denilen salgın bir sinir hastalığı görülmektedir.³⁶¹ Bu hastalık daha çok kadınlar arasında yaygındır. Adayın Şaman olma sürecinde yakalandığı hastalıkla oldukça benzerdir. Kuzey bölgesinde çetin kış şartlarının yaşanması, gece süresinin uzun olması ve soğuk havadan dolayı pek fazla canlının barınamamasından kaynaklı sessizlik bu hastalığa neden olmuştur. Yani hastalık sebebi soğuk, karanlık ve sessizliktir. Hastalık bedeni yorgun düşürdüğü gibi sinirleri de yıpratmaktadır. Bunlara ayrıca konut darlığı, yiyecek azlığı, vitamin eksikliği gibi uygun olmayan koşullar bu bölgede sinir hastalığının yaygın şekilde görülmesine neden olur.³⁶²

³⁵⁸ Bayat Fuzuli, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, s.42.

³⁵⁹ Perrin Michel, a.g.e., s.18.

³⁶⁰ Buluç Saadeddin, "Şamanizm", *Türk Amacı*, I, Sayı 1-6, 1942.

³⁶¹ Buluç Saadeddin, *Şamanizm*, s.6.

³⁶² Buluç Saadeddin, *Şamanizm*, s.8.

M. Eliade'nin değerlendirmesine göre fiziki yoksunluk veya sinir hastalığı kişinin seçilmesinin ilk işaretleridir. Hastalığın yaşattığı acı, adayın sırda erdiği zaman çektiği acıya denk olduğundan dolayı herhangi bir çağrı-hastalık, göreve seçilmenin ve adayın sırda erdirmenin rolünü üstlenebilir.³⁶³ Ancak adayın görevi kabul etmemesi onun delirmesine neden olacaktır.

Şaman dilediği zaman esrime tekniği ile kendinden geçebilir ve tekrar kendine gelebilir. Bu yönü ile gerçek hastalıktan ayrılmaktadır. Nitekim en basit bir hastalık dahi kendi istemimiz dışında, kimi zaman maruz kalınan ve vücudu hasta edecek durumlar neticesinde kendini göstermektedir. Fakat Şaman görevini yerine getirmek için bu durumu kendisi hazırlar ve istediği zaman bu trans haline geçebilmektedir. Yine normal bir hastadan ayrılan tarafı da sadece baygın bir şekilde kalmadığı o esnada ruhlar ile iletişime geçtiğidir. Şaman hastalığı coğrafi etkilerle ortaya çıkmış bir hastalıktan ziyade ruhlar alemini ilgilendiren gizemli bir hastalıktır.

3. RİTÜEL ÖLÜP-DİRİLME

Ölüp dirilme ritüelinde Şamanın bedeni ruhlar tarafından yeniden yoğrulur, adayın sembolik ölümü beraberinde acı çekmesini getirirken, bu acılar Şamanın yeni hayatına doğmasına vesile olur. Ölüp dirilme esnasında Şamanın yaşadıklarının, hissettiği acıların önemli bir yeri vardır, bu sayede olgunluğa erişir ve Şamanlığı öğrenir. Zira bu öğrenimi ile benliğinden sıyrılarak yeni bir benlik kazanır, fakat bu değişimde Şamanın ruhu başka bir bedene geçmez, yine kendi vücudunda dirilir. Ritüel ölüm aslında Şamanın kozmik bilgiye ulaşarak sırda ermesidir.³⁶⁴ Beden olarak aynı kalsa da zihin olarak artık kendisi değildir.

Bayat'a göre Şamanın ölüp dirilme olarak bilinen ezoterik aydınlanması aslında dışarıdaki bilmeyen adayı içeri almaktır. Ölüp dirilme gerçekleştikten sonra aday önemli bir aşama daha kaydetmiş, varlığı yeni bir anlam kazanmıştır. Bu ölüp dirilme

³⁶³ Eliade Mircea, *Şamanizm İlk Esrime Teknikleri*, s47,52,55-56.

³⁶⁴ Bayat Fuzuli, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, s.51.

anında Şaman kişinin gözleri kör, kulakları sağır, dili ise lal olur, yalnızca ruhu görür, duyar, konuşur ve hisseder. Zira bu esnada yalnızca ruhlarla iletişime geçer. Ayin esnasında Şaman için bedeni, ruhunu taşıyan bir araçtır. Ritüel ölüm sürecinin başlaması ile Şaman yeni statüye geçer ve artık yaratılan tüm âlemlerde varlık gösterebilir. Anadolu Sufi inanışında yer alan bedenin terbiye edilmesi ile ruhun özgürleşip hak yolunu bulması olgusu, Şamanın sırra ermesinde yaşadığı fiziki mahrumiyetler (açlık, uykusuzluk, yalnızlık) benzerlik göstermektedir.³⁶⁵

Kişi Şaman olmadan önce dünyayı maddi olarak algılar ve yorumlarken, Şaman olma sürecinin başlaması ile manevi âlemi, yani ruhlar âlemini algılamaya ve öğrenmeye başlamaktadır. Şaman adayı yetkinliğe ulaşana kadar edilgen bir yapıdadır. Bu süreçte gizli kalan bilgiyi keşfeder ve onu kullanmayı öğrenir.

3.1. DEMİRCİNİN ROLÜ

Şaman anlatılarından anlaşıldığı üzere, ritüel parçalanma ve yeniden doğma süreci *demirci* tarafından yönetilmektedir. Demircilik dokuz kuşak önceki demirci atanın üstün yeteneklerle donatılması sonucu önem kazanmıştır. Anlaşıldığı üzere demircilik Şamanlık gibi bir soy sanatıdır ve bu meslekle uğraşan kişiye ruhları korkutan bir karakter verilmiştir. Ruhların demirden korktuğunu bilen Şaman, kostümünde demir parçalarına yer verir, ayin esnasında demirleri şingirdatarak ruhlara seslenir. Bu sayede ruhlardan istediği bilgiyi alabilir.³⁶⁶

Demircilik Türk toplumlarında avcılık devrinde başlayan özellikle avın kutsanmasında kendini gösteren ve zamanla daha da güçlenen bir meslek alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sebeple demirci de toplumda önemli bir yere sahip hale gelmiştir. Eliade, demircilerin her yerde korkulan ve çekinilen büyücüler olarak tanındığını dile getirmiştir.³⁶⁷ Büyücü veya sihirbaz tanımının aksine Ögel, Göktürklerde durumun farklı olduğunu, bütün kabilenin işi, gücü ve sanatının demircilik olduğunu

³⁶⁵ Bayat Fuzuli, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, s.52.

³⁶⁶ Bayat Fuzuli, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, s.62.

³⁶⁷ Eliade Mircea, *Şamanlık İkel Esime Teknikleri*, s.65.

belirtmiştir.³⁶⁸ Demircinin önemli bir yer edinmesindeki ve hatta kimi yerlerde sihirbaz olarak tanımlanmasının sebebi ateşe egemen olması ve bununla demiri şekillendirebildiği düşüncesidir.

Demirciler de tıpkı Şamanlar gibi kötü ruhları kovmakta, hasta düşmüş bedenleri iyileştirmekte ve kehanette bulunabilmektedirler. Bunun yanı sıra mesleği icra eden kişilerin aynı soydan ya da ruhlar vasıtası ile seçilmesi bu kült ile Şamanlık arasında benzer kökler olduğunu göstermektedir. Erlik' in dünyasında demirciye özgü betimlemeler (sarayının siyah demirden olması, sarayını çevreleyen surların siyah demirden yapılması, Erlik' in kızlarının demir tırnaklı, demir ayaklı tasvir edilmesi) vardır ve aynı zamanda Erlik, ilk demirci olarak bilinmektedir.³⁶⁹

Demircilerin ve demircilik sanatının koruyucusu ise Kıday Baksı olarak adlandırılmıştır.³⁷⁰

Adayın Şaman olma sürecinde demirci tarafından yürütülen ritüelde adayın başı kesilir. Bedenindeki etler ise parçalanarak doğranır. Soğuk suların koyulduğu büyük kazanların birine başı atılırken, diğer kazana doğranan eti koyulur. Doğranan etinin koyulduğu kazandaki su kaynar halde olması gerekir. Çünkü eti kemikten sıyrılmaya kadar kaynaması gerekir. Kemikleri etten ayrılıp içi boşaldıktan sonra demirci tarafından bir yerde toplanır. Kemikler toplandıktan sonra üzeri yeni etlerle sarılmaya başlar ve en son başı tekrar yerine koyulur. Ancak başı koyulduktan sonra aynı gözlerle görmemesi için gözleri çıkarılır ve yerine yeni gözler koyulur. Artık Şaman ruhları da görebilecektir. Kulakları daha keskin olsun hatta bitkilerin ona neler söylediğini duyabilsin diye kulakları delinir. Eti parçalanarak ruhlar tarafından yenilen Şaman beden olarak da yenilenmiştir. Kemikleri ve eti ruhların elinden geçmiştir. Tüm bu süreçleri demircinin gözetiminde gerçekleşmesi onu Şamanlıkta bir yere oturtmaktadır.

³⁶⁸ Ögel Bahaeddin, *Türk Mitolojisi* C.I, s.66.

³⁶⁹ Bayat Fuzuli, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, s.69-70.

³⁷⁰ Bayat Fuzuli, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, s.67.

4. ŞAMANIN YENİDEN DOĞUŞU

Yukarıda Şaman adayının ölüp dirilme durumundan bahsettik. Bu başlığımızın altında ise ölüp dirilme esnasında Şamanın neler yaşadığı, nasıl bir aşamadan geçerek Şamanlık vasfına ulaştığını açıklamaya çalışacağım. Zira hastalık olarak kendini gösteren ve adayın toplumdan uzaklaşması ve ritüel parçalanması ile devam eden Şaman olma süreci, adayın yeniden doğuşu ile tamamlanır. Aslında tüm bu süreç boyunca aday hem zihinsel hem de fiziksel sınanma ve eğitimlerden geçer.

Bu aşama aslında yukarıda da belirttiğim gibi Şaman olacak kişinin sahip olduğu fiziki farklılıkla orantılı bir durumdur. Vücudunda fazla kemiği olan aday bu sürece dâhil olur, nitekim kimi toplumlarda fazla kemiği bulunmayan aday Şaman olamadan öldürülmektedir (Örn. Teleüt Şamanları). Yine bunun için de adayın parçalanması ve kemiklerinin sayılması gerekmektedir.

Parçalanma süreci ruhların idaresi altında gerçekleşir. Toplumdan uzakta, ıssız bir yerde bulunan Şaman bedeni ve ruhu ruhlar tarafından ele geçirilir. Baygın olarak yatan Şaman adayı tüm aşamaları görür, duyar ve hisseder. Bedeni parçalanacak olan adayın ilk olarak başı bedeninden ayrılır ve bir direğin üzerine koyulur. Buradaki amaç başına gelecek her şeyi görmesidir. Bu süreç boyunca aday, bedeninin parçalanmasına, etinin kemiklerinden ayrılmasına ve pişmesine, ruhlar tarafından tüm etinin yenilmesi ve kemiklerinin yeni etle kaplanmasına tanık olur. Başının ayrılmasından sonra ruhlar tarafından tüm etleri kemiklerinden ayrılır. Pişirilip yenilme, sıradan insanın seçilmiş kişiler arasına geçişini simgeler.³⁷¹

Şaman adayının bedeninin parçalanmasını görmesi, ruhları ve hastalığı tanıması, öteki âleme uzanan yolu öğrenmesi için başı bedeninden ayrılır. Bu sayede eriştiği bilgileri algılayacaktır. Adayın şifacı (medicinman) kimliğini kazanması için hastalıkları öğrenmesi gerekmektedir. Bu sebeple ritüel parçalanma sürecinde adayın kanı ve eti, hastalık ve ölüm getiren yerlere atılır böylece Şaman, o hastalık ve kötülükleri doğrudan öğrenip nasıl tedavi edeceğini, kötülüklerden nasıl koruyacağını öğrenir.³⁷² Bu sayede

³⁷¹ Bayat Fuzuli, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, s.58.

³⁷² Bayat Fuzuli, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, s.59.

aday hastalık yapan ruhları ve o hastalıkları nasıl iyileştireceğini de öğrenmiş olur. Eğer bu hastalık ve ruhlara ulaşamaz ise kimseyi iyileştiremez ve Şamanlık vazifesini yerine getiremez. Etinin ve kanının ulaştığı her yere istediği zaman gider, onların saçılması ile öteki âlemlere ulaşır ve ilk kez o âlemlere dokunur. Şaman, ilk keşfi bedeninin parçalanma sürecinde yapıyor diyebiliriz.

Bu aşamada Şaman adayının kemikleri temizlenir, sayılır, yıkanır. Yalnızca giydiği kostüm ile değil organlarının, etinin yenilenmesi ile de kendi benliğinden sıyrılıp yeni kimlik kazanır.

Mircea Eliade, ritüel parçalanma ile ilgili verdiği bilgilere göre parçalanma ve yenilenme sürecine, Tunguz, Buryat, Avustralya, Kuzey ve Güney Amerika, Afrika, Endonezya gibi bölgelerde de rastlanmaktadır.³⁷³

Perrin, Şamanın çektiği bu acıyı değişime uğraması ve yeni yetenekler kazanması karşılığında ödediği bedel olarak ifade etmiştir.³⁷⁴

Bayat, ritüel parçalanmayı şu şekilde ifade etmiştir. Adayın bedeninin parçalanıp etlerinin kemikten sıyrılmasının nedeni kemiklerinin sayılacağıdır. Çünkü Şaman inancına göre Şaman olacak kişinin vücudunda fazladan kemik bulunması gerekir. Fazla kemik olgusu da adayı diğer insanlardan farklı kılan bir unsurdur. Böylece Şaman yalnızca ruhen değil fiziki olarak da farklılaşmış olur. Kemik gibi vücudundaki delikte aynı amaca hizmet eder. Kişinin doğuştan Şamanlık görevi için seçildiğini vücudunda *oybon* ve *kieli* adı verilen deliklerin bulunmasından anlamak mümkündür. Şamanın ruhların kontrolünden geçmesi onun bu görev için doğru kişi olup olmadığını ölçmek içindir. Her ne kadar zorlu bir süreçten geçse de fazla kemik veya deliğinin bulunmaması adayın, görevden geri alınmasına hatta kimi boylarda öldürülmesine neden olur.³⁷⁵

Ritüel parçalanma gerçekleştikten sonra kemiklerin bir araya getirilmesi ve tekrar ete bürünmesi gerçekleşmektedir. Fakat eski et ile yeni kemikleri örtülmez. Tam anlamıyla yeniden doğmanın gerçekleşmesi için kemiklerin yeni etle örtülmesi gerekmektedir.

³⁷³ Eliade Mircea, *Şamanlık İlkel Esrime Teknikleri*, s.60.

³⁷⁴ Perrin Michel, a.g.e., s.39.

³⁷⁵ Bayat Fuzuli, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, s.62.

Böylece Şaman hem yeni bir bedene he de yeni bir bilince sahip olacaktır. Yeni bedeni ile Şaman, tüm zor koşullara, ateşe, soğuk havaya, saatlerce süren ayinlere, dayanıklı hale gelmiştir. Psikolojik olarak da güçlenen Şaman, âlemler arasında rahatlıkla geçiş yapıp, görevini yerine getirebilir hale gelmiştir. Ritüel ölüp dirilme sürecinde var olan bir diğer inanışa göre ise adayın kemikleri sayılır ve her bir kemik için bir akrabası ölmektedir. Burada ölen her bir akrabanın canı Şamana geçer ve ona can verir. Bu inanış kemiğin önemli bir yer tutmasına, hayatın kaynağının kemikte olduğu inancının oluşmasına yol açmıştır.³⁷⁶

Adayın Şaman olabilmesi için zorlu bir süreçten geçmesi gerekir. En temelinde sembolikte olsa ölmesi ve bedeninin ruhlar tarafından yoğurulup yeniden doğması gerekir. Bu süreç boyunca aday hem psikolojik hem de fiziksel olarak sınanır. Şamanın adayının yapabileceklerinin yanı sıra yaradılışı gereği doğru aday olup olmadığına bakılır. Şamanın parçalanması ve ruhlar tarafından yenilmesi, fiziki olarak da yeni bir statüye geçişinin esasıdır.³⁷⁷ Şaman artık evrenin dilini öğrenmiş, görünmeyenleri görür hale gelmiştir. Sıradan insan olmaktan çıkmış insanların yaşadığı maddi evrenden sıyrılarak üç boyutlu bir evrenin kapılarını aralamıştır.

5. ADAYIN EĞİTİMİ

Parçalanma süreci ile başlayan eğitimin sona ermesine ve Şamanın öğrenenden bilene dönüşmesine *usuyu*, yani *Şamanın kaldırılması* veya *Şamanın canlandırılması* denilir.³⁷⁸ Bu süreçte aday, Şamanlık görevini icra etmesi için gerekli olan tüm teknik bilgi ve uygulamaları usta Şaman tarafından öğrenir.

Şaman adayı ilk ayinini usta Şamanın gözetiminde gerçekleştirmelidir. Ayinin etnografik tasviri şu şekilde yapılmıştır: Kaldırma merasimi için yirmi koç kesilir, dokuz gün boyunca yiyip, içer ve eğlenirler, yaşlı Şamanlar sırasıyla kamlık yapar,

³⁷⁶ Bayat Fuzuli, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, s.62.

³⁷⁷ Bayat Fuzuli, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, s.60.

³⁷⁸ İnan Abdülkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, s.77-79.

Şaman adayı keçe üstüne bindirilip kaldırılır ve Şamanın kaldırılması anlayışı da buradan gelmektedir.³⁷⁹

Bir diğer tasvir şu şekilde yapılmıştır: Merasim insanların toplanması ile başlar ve yaşlı Şaman tarafından yürütülür. Adayı ayin esnasında keçe üzerinde oturur. Yaşlı Şaman adayın başına *tarasun* denilen soğuk sulu madde döker. Ayine katılan diğer kişiler de ellerindeki dallar ile aday titreyene kadar çırpmağa başlarlar. Şamanın kaldırılma ritüeli için dokuz hayvan derisi ile dokuz ağaç süslenir ve bastırılır. Ardından keçe üstünde yukarı kaldırılan aday ağaçların yanına getirilir. Burada aday son ağacın üzerine atlar ve onun da üzerinde zıplayarak bir dalından diğerine geçer. Bu işlemi üç kez tekrarlamağı gerekir. İşlem bittikten sonra tekrar keçeye oturan aday dua eder. Kaldırma merasiminin ardından aday, artık görevini tam anlamıyla yerine getirebilecek bir Şaman olmuştur. Adayın kaldırılma ritüelinde temizlenme önemli bir merhaledir. Dokuz gencin taşıdığı su ocağı koyulur ve içine çeşitli otlar, keçi tüy, toynak ve boynuzundan parçalar koyulduktan sonra yaşlı Şaman suya batırdığı süpürge ile adayın sırtına vurur.³⁸⁰ Bu şekilde de yenilenen adayın bedeni kutsanan su ile yıkanmış olur. Ayrıca adayın merasim esnasında ağaçların dalına basması onun göğre yükselme ve yeraltına inmesinin sembolleşmiş halidir.

Adayın kaldırılması genel olarak yılda iki defa, ilkbahar veya sonbaharda kimi topluluklarda ise yılda sadece bir defa yapılmaktadır. Ancak adayın Şaman olması hemen gerçekleşmez. Uzun zaman alan sürecin kısalması adayın yeteneğine, bu görevi yapıp yapamayacağına bağlıdır. Şaman eğitiminden geçtikten sonra her aday ak Şaman veya kara Şaman olabilir. Yani eğitimini tamamlayan kişinin nasıl bir Şaman olacağı belli olmuş olur.

Eliade Şaman eğitimini iki yönlü tanımlamıştır:

- 1- Esrime düzeyinde gerçekleşen Şaman eğitimi: rüyalar, kendinden geçmeler, vb.

³⁷⁹ Keçe üstüne oturan Şamanın doğudan batıya doğru dolaştırılmasının temelinde onu yüceltme, toplum içinde seçkin insan yerine koyma anlamları vardır. Bkz. Fuzuli Bayat *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, s.86.

³⁸⁰ Bayat Fuzuli, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, s.87.

- 2- Gelenekler düzeyinde gerçekleşen Şaman eğitimi: Şamanlığın teknikleri, ruhların adları ve işlevleri, toplumun mitolojisi ve soy ağacı, gizli dil, vb.³⁸¹

Aday, ölüp dirilme ritüelini geçtikten sonra ecdat Şaman ile birlikte göğe çıkar. Gökte üç defa dokuz aşamadan geçer. Geçtiği her bir merhaleden Şamanlığa ait tüm bilgileri öğrenir. En son kata geldiğinde ruhların onay ve görevini layıkıyla yerine getirmesi için hayır duasını alır ve yeryüzüne döner. Göğün her bir katından belli bir bilgi alır. Aday, yaşlı bir Şamanın eğitiminde³⁸² Şamanlığın tekniklerini, ayin yürütmeyi, dans etmeyi, dua-alkış söylemeyi, davul çalmayı, hastalığı iyileştirmeyi, ruhlarla iletişime geçmeyi, kehanette bulunup fal bakmayı vs. öğrenir. Ayrıca kostüm ve davulunun nasıl yapıldığını öğrendiği gibi kendisine yardımcı olacak nesneleri nasıl kullanacağını da öğrenmiş olur. Şaman artık evrenin dilini bilen ve konuşan kişidir.

Adayın hastalığı başladığında ruhu öte âlemlerde eğitilirken, bedeni baygın halde yerde yatmaktadır. Adayın ruhu Şaman ağacı vasıtasıyla kozmik bilgiye ulaşır. Şamanların bu eğitimi genellikle ağaçta verilir. Ancak Şaman adayı yalnızca yeraltı âleminde değil, yeryüzü ve gök âlemi olmak üzere her üç âlemde de eğitim görmektedir. Bu eğitim sonucunda üç âlemin bilgisine vakıf olur. Eğitim bittiğinde şaman duaları söyleyebilecek, hastaları iyileştirecek, gelecekte haber verecek ve edindiği kozmik bilgiyi miras olarak devralmış durumdadır. Şaman, kozmik bilgiye ulaşmış onu alan ve doğru şekliyle uygulayabilendir. Şamanın gelecek kuşaklara aktarımı yalnızca sözlü kültür öğeleri değil, imge ve simgelerin de dâhil olduğu geniş bir kültür birikimidir.

6. AYDINLANMA

Şaman ritüel parçalanma sürecini tekrar ete bürünerek, yeniden doğarak, tamamlar ve bedeni yeniledikten sonra da zihinsel aydınlanma ile yeni hayatı başlamış olur.

³⁸¹ Eliade Mircea, *Şamanlık İlkel Esrime Teknikleri*, s.32.

³⁸² Sufi de derviş olmak için dört kapı, kırk makamdan geçmelidir. Geçirdiği aşamalar süresince yaşadığı fiziki acıların esas sebebi benliğini yok edip vahdete ulaşmaktır. Bu süreç adayın Şaman olmak için yaşadığı fiziki acılarla benzerlik gösterir. Bkz. Hoca Ahmet Yesevi ve Halk Sufizminin Bazı Problemleri, Bakü, 1997, s.73.

Toplunun gizli geleneği ve mitolojisi yalnızca Şamanlar tarafından öğrenilir ve aktarılır. İşte Şamanın aydınlanması bu tüm bilgi birikimini öğrenmesidir. Bayat'a göre Şaman olma süreci:

- 1- Çile: Fiziki ağrılar, bayılmalar, sanrılar, huştan gitmeler, öfke, sinir bozukluğu, titremeler vs. şeklinde görülen Şaman hastalığı.
- 2- Çileden çıkma: Görevin kabulü ile başlayıp terbiye görmek, zihinsel açılma ile sırra ermek ve sonunda Şamanlık yaparak topluma hizmet etmek.³⁸³

Aslında aydınlanmayı yaratan durum Şamanın öteki âlemde gezinmesi, ruhlarla tanışması, hastalıkları ve nasıl iyileştireceğini öğrenmesidir. Aday, Şaman olmak için geçtiği her bir adımda aslında Şamanlığın sırlarına ulaşmaya, bu sırrı üzerine giymeye ve topluma aktarmaya çalışır. Şamanlar tahsil görmemelerine rağmen dinin bütün esrarını, tanrıların hayatlarını ve şecerelerini, onların işlerine müdahale ve hareketlerine tesir etmeyi bilirler.³⁸⁴ Şaman hastalığı ile perde aralanmış, ölüp dirilme ile de perde ortadan kalkmıştır. Bu âlemde Şamanın görüşü kesinleşmiş ve her şey netleşmiştir. Aydınlanan Şaman artık manevi gözüyle görür, derinlerdeki sesleri, hayvanların ve bitkilerin seslerini duyabilir. Artık onların ne dediğini anlar hale gelmiştir. Zira yalnızca maddi âlemle değil manevi âlemle de eriştiği bu merteye sayesinde tüm canlı varlıklarla iletişim kurabilir.

7. ESRİME YÖNTEMİ-KENDİNİ GÖÇÜRME TEKNİĞİ

Yunanca *ekstasis* sözcüğünden gelen ve anlamı dışarıda olmak veya göçürülmek olan bu terim, ruhunu başka dünyalara göçürebilen insanlara aittir.³⁸⁵ Esrime halindeki Şaman, Ülgen'in diyarı gök âleminde, Erlik 'in diyarı olan yeraltı âleminde dolanabilmektedir. Şaman adayı hastalıkla kendini gösteren bu süreci yeniden doğarak

³⁸³ Bayat Fuzuli, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, s.73

³⁸⁴ Yörükân Yusuf Ziya, *Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri Şamanizm*, Ankara, 2005. s.76.

³⁸⁵ Bayat Fuzuli, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, s.75.

tamamlarken kendini göçürme tekniğini de öğrenmiş olur. Nitekim Şaman istediği zaman kendinden geçebilmekte, âlemler arasında geçiş yapabilmektedir. Bunun için ruhların yardımı veya ilahi bir işarete ihtiyacı yoktur. Şaman esrime durumuna geçtikten sonra, ruhlar Şamana âlemleri geçmesinde yardımcı olurlar. Şaman artık kendi ruhunu yönetebilir hale gelmiştir. Bu ruhların vasıtası ile değil, Şamanın kendi gücü ile alakalıdır. Bu yolculuğa Şaman tek başına çıkar, hasta ruhu iyileştirmeyi, kayıp ruhu bulmayı, ölen kişinin ruhunu öteki âleme götürmeyi yalnız başına gerçekleştirmektedir.³⁸⁶

Perrin göre trans aşırı hareketlilik ya da taşkın hareketler demek iken, esrime durgunluk, uyuşukluk ya da baygınlık halidir ve birisi etkin iken diğeri edilgindir.³⁸⁷ Şamanlığı esrime tekniği olarak açıklayan Eliade, Şamanı ruhunu bedeninden ayırarak göğe tırmanan ya da yeraltına inen esrime uzmanı şeklinde tanımlamış, esrimenin Şamanlık görevini yapmak için önemli olduğunu belirtmiştir.³⁸⁸

*“Şaman davulunu kaplumbağa ritmi ile çalmaya başlar ve bu sırada daire şeklinde güneyden başlayarak, batı, kuzey ve doğudan geçerek tekrar güney hizasına döner ve daireyi kapatır. Yer ve gök güçlerini birleştirmek için kaplan ritmine geçer ve güneyden kuzeye düz bir hat şeklinde iner. Göğe yükselmek için önündeki engelleri kaldırmak için de balıkçı kuşu ritmi ile kuzeyden batı, batıdan doğu ve oradan da güneye iner ve böylece esrime başlamış olur”.*³⁸⁹

Şaman esrimesinin peygamber veya mistik esrimeden farklılık gösterdiğinin bilgisini veren Bayat, *“Nitekim peygamber, Tanrı adına veya Tanrı ağzı ile konuşur, mistik esrime ise ilahi bir gücün varlığını sergiler demıştır. Mistik esrime de tanrısal tecrübe veya Tanrı bilinci iki yolla: duygusal veya sezgisel olarak gerçekleşir. Şaman ise kendini hipnoz durumuna benzer bir bilinç haline sokar”*³⁹⁰ şeklinde açıklamıştır.

Bunu kendi isteğiyle yapar ve kendi isteği ile sonlandırır. Diğer esrimelerden farklı olarak Şaman faaldir: Ruhlara ulaşır, onlarla konuşur, kurbanın ruhunu tanrılara ulaştırır, gelecekte haber verir. Evreninin her bir katmanında dolaşan ve

³⁸⁶ Bayat Fuzuli, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, s.76.

³⁸⁷ Perrin Michel, a.g.e., s.52.

³⁸⁸ Eliade Mircea, *Şamanizm İlk Esrime Teknikleri*, s.26.

³⁸⁹ Bayat Fuzuli, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, s.78.

³⁹⁰ Bayat Fuzuli, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, s.76.

bu üç katmanı birbirine bağlayan kişi Şamandır. Vecd halinde benliğinden sıyrılmayan Şaman, görevini yerine getiremez.

8. ŞAMAN YEMİNİ

Şaman adayı eğitim süresi boyunca Şamanlığın ilmini ve yükümlülüklerini öğrenir. Öğretilerin ışığında yol almalıdır aksi halde ruhlar tarafından cezalandırılır. Eğitim esnasında suya batırılan süpürge ile sırtına vurulan aday, dokuz gencin ağzından duyduğu sözleri tekrar ederek yemin eder. Öncelikle Şamanın mesleğinde yapması gerekenlerle alakalı öğüt verilir. Bu öğüt Şamanın görevini nasıl icra edeceği ve önceliğinin ne olacağı ile alakalıdır. Şamana edilen öğüt şu şekildedir:

“Eğer mesleğin seni bir fakirin yanına çağırırsa emeğin için az şey iste, ne verilerse onunla yetin. Fakirlerin problemi ile ilgilen, onlara yardım et, Tanrıya onları kötü ruhların saldırısından korumak için yakar. Eğer seni kamlık yapmak için zengin biri davet etse ondan da karşılık olarak çok şey isteme. Eğer kamlık için aynı anda hem fakirden, hem de zenginden davet alırsan ilk olarak fakirin davetini kabul et.”³⁹¹

Şaman yemini ise şu şekildedir;

“Mutsuzların koruyucusu, fakirlerin atası, öksüzlerin anası olacağıma söz veriyorum. Yüksek dağların tepesinde yaşayan kötü ruhlara saygı göstereceğime, onlara ruhum ve bedenimle kulluk edeceğime yemin ediyorum.”³⁹²

Bir diğer yemin konuşması ruhlardan biri ve Şaman adayı arasında gerçekleşmiştir: *“Şaman: Tanrı'nın yarattığı insanlara ve hayvanlara karşı hiçbir kötü şey düşünmeyeceğim. Sana zulmeden, seni aşağılayan insana karşı kötü şeyler düşünecek misin sorusuna eğer 'evet, beni aşağılayan ve inciten insana sinirlenip, onun hakkında kötü şeyler düşüneceğim' derse, ruh adayın sırtına vurur ve alnı tepenin keskin ucuna çarpar. Siyah giysili diğer ruh Şamanın alnına siyah renkli, ucu keskin tepeye dayar ve: Tanrı tarafından yaratılmış insanları ve hayvanları mahvedip ye! Der. Eğer*

³⁹¹ Bayat Fuzuli, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, s.97.

³⁹² Bayat Fuzuli, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, s.98.

Şaman buna karşılık hiçbir olumlu karşılık vermeden suskun kalırsa, yine onu sırtına vurarak cezalandırır.”³⁹³

Toplumsal ahlak yapısını koruyan önemseyen, maddiyata önem vermeyen hem nasihat hem de ders niteliğindedir. Usta Şamanın adayı mesleki anlamda eğitmesinin yanında toplumun genel ahlak yapısının koruması, maddiyatı öteleyen bir yaklaşımla insanları kucaklaması gerektiğini öğretir. Buradan Şamanın, mesleğini maddiyat için yapmaması gerektiğini anlamış bulunmaktayız. Nitekim bu yeminin kısmi olarak benzeri modern tıp dünyasında hala var olan, doktorlar tarafından edilen Hipokrat yeminine benzemekte, meslek ahlakı hakkında olması gereken davranışı göstermektedir. Şamanın gücünü nasıl kullanması gerektiği, insanları ne şekilde kabul etmesi gerektiğinin altını çizer. Tam manasıyla Şaman adayına topluma nasıl yaklaşacağı ile ilgili ayna tutulmaktadır. Yemin aslında mesleğini erdemli yapması ve kendi çıkarı için kullanmayacağına dair tanrılara, ruhlara, usta Şamanlara ve kendine söz vermesidir. Şamanın topluma karşı sorumluluğu vardır. Bunu en iyi şekilde icra etmeli mesleğini kazanç olarak görmemelidir.

10. HAYVAN ANA/ATA

Şamanlık sisteminde karşımıza çıkan bir diğer unsur da hayvan ana olgusudur. Şaman ağacı gibi Şamana can veren, gücünü simgeleyen bir olgudur. Şamanın gücü hayvan şeklinde tasvir edilir.

Şamanı dünyaya getiren hayvan ana, demir kanatları olan kartal şeklinde tasavvur edilmiştir. Bu hayvan ana Şaman ağacına gelip burada kuluçkaya yatar. Kuluçka süresi Şamanın ne kadar güçlü olacağının işaretidir. Buna göre kartalın kuluçka süresi 3 yıl olursa güçlü bir Şaman, iki yıl olursa orta güçte bir Şaman ve bir yıl olursa güçsüz Şaman dünyaya gelecektir. Şaman inancına göre hayvana ana, Şaman ruhu

³⁹³ Bayat Fuzuli, *Türk Şaman Metinleri*, Piramit Yayınları, 2004, s.78.

doğurduğunda, adayın bedeninin parçalanması esnasında ve Şaman öldüğünde olmak üzere yalnızca üç defa ortaya çıkmaktadır.³⁹⁴

Genellikle Şamanın hayvan atası demir kanatlı kartal, kanatlı ren geyiği, boğa, ayı veya öküz olarak tasvir edilmiştir. Hayvan atası köpek olarak tasvir edilen Şamanlar genellikle güçsüz kabul edilmişlerdir. Şamanın hem geçmiş hem de geleceği görme gücünü, sırra ermesini ve fal bakma yetisini simgeleyen bu hayvan ata Şamandan ayrı gezmektedir. Hayvan ana Şamanın ikinci ruhu olan ana ruhunun kendisidir ve Yakut Şamanları ona genel adıyla *Iye-Kul/Ine-Kul* veya *Kep-Kul* demişlerdir.³⁹⁵ Aslında Iye Kul Şamanın ruhudur ve Şaman ne kadar güçlüyse o da o kadar güçlü tasavvur edilmiştir.

Hayvan atayı temsil eden üç tip elbise vardır: Kuş, geyik ve ayı elbiseleridir. Kuş tipi elbisede çoğunlukla kartal tüyü ve kuyruğu kullanılır. Başlık, cübbe ve ayakkabının üzeri kuş tüyleri ile kaplanırken, geyik tipi elbisedeki en önemli unsur kullanılan geyik boynuzudur. Demirden yapılan başlığın üzerine geyik boynuzu takılır. Başlığın bulunmadığı zamanlarda ise Şaman, boynuzu yine yanında bulundurmakla birlikte kimi zaman omuzuna astığı da olur. Ayı tipi elbise de ise ayının başı, postu, tırnakları ve kemikleri kullanılarak yapılır. Çizmeleri dahi ayı postu ile kaplandığından Şaman baştan ayağa bir ayıyı andırır.³⁹⁶ Böylece bu kıyafetlerden herhangi birini giyen Şaman, hayvan atasının donuna bürünmüş olur. Ayin esnasında kendinden geçen Şaman bu kostümü sayesinde de hayvan atasının gücünü ve özelliklerini üzerine almış olur.

Her ne kadar hayvan ata Şamandan bağımsız hareket edebilse de, ikisi birbirlerine bağlıdır. Hayvan ananın başına gelen şey Şamanında başına gelecektir. Hayvan anası yaralanan veya ölen Şaman, tıpkı hayvan anası gidi yaralanır veya ölür. Şamanın da Şaman savaşlarında da savaşan Şamanın kendisi değil, onun hayvan atasıdır. Hayvan ata Şamanın koruyucu ruhu ve görevini yaparken beslendiği güç kaynağı vazifesini görür.

³⁹⁴ Bayat Fuzuli, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, s.100.

³⁹⁵ Bayat Fuzuli, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, s.104.

³⁹⁶ Ögel Bahaeddin, *Türk Mitolojisi C.I.* s. 38.

11. ŞAMANIN KORUYUCU VE YARDIMCI RUHLARI

Yardımcı ruhlar Şamanın yol göstericileri, eğiticileri ve koruyucularıdır. Şamanın çıktığı yolculukta ona refakat eden yardımcı ruhlardır. Şaman ruhlarla girdiği iletişim nedeniyle sıradan insandan ayrılır. Gök âleminde ve yeraltı âleminde gezinen Şaman her bir aşamada denk geldiği ruhları bilir. Şaman ruhları öğrendikçe gücü artar. Hastalık veren ruhu bilmezse o hastalığı iyileştiremez ve görevini yapamaz. En temelde ruhlar âlemine giden Şaman yardımcı ruhu olamadan bunu gerçekleştiremez. Çünkü ruhların dilini öğrenemeyen Şaman onlarla konuşamaz da.

- 1- Koruyucu Ruhlar: Şamanı gelebilecek her türlü kötülük ve zararlardan korumakla yükümlüdürler. Koruyucu ruh genel olarak boğa şeklinde tasvir edilmişse de şekil değiştirebilen bir özelliğe sahiptir. Yukarıda da bahsettiğim gibi koruyucu ruha zarar gelmesi durumunda Şaman da zarar görür. Şamanın koruyucu ruhu Iye-Kıl gibi kartal, karga, boğa, ayı, köpek, kurt formuna girmiş hayvan ana da olabilmektedir.³⁹⁷
- 2- Yardımcı Ruhlar: Şamanın ne kadar çok yardımcı ruhu varsa o kadar güçlü kabul edilmektedir. Güçlü Şamanın en fazla 47 yardımcı ruhu varken, zayıf bir Şamanın en az üç yardımcı ruhu vardır. Başlıca yardımcısı Şamanın ecdadıdır. Bu sebeple asıl, öz anlamına gelen *töstar* kelimesini yardımcı ruhları için kullanırlar. Kamlık zamanı yardımcı ruhlar Şamanı öteki âlemlere götürür, orada yol gösterir, tedavi edeceği zaman Şamana yardım eder, bilgi verir. En önemli yardımcı ruh Emeget kabul edilmektedir. Şamanın içinde yaşar, Şaman tüm âlemi Emeget'in gözünden görür, onun kulaklarıyla duyar ve onun ağzıyla konuşur. Bir diğer yardımcı ruhun adı Keleni'dir. Keleni, tek gözlü, topal ve kıskanç bir mizacı olan yaşlı bir ruhtur. Şaman ayin yaparken yardımcı ruhlar onun karnındaki kielî denilen delikte dururlar.³⁹⁸

³⁹⁷ Şener Cemal, a.g.e., s.21.

³⁹⁸ Bayat Fuzuli, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, s.147-150.

*“Şamanın koruyucu ruhlarının başında, daima şamanın soyundan, öz, kan bağı olan bir koruyucu ruh bulunur. Şamanın koruyuculuğunu yapan aruu körmeslerin sayısı Şamanın kişisel yeteneği ve manevi kuvveti ile ilgilidir. Güçlü bir Şaman pek çok ruhu kendine çekebilir.”*³⁹⁹

Şamanlıkta simgeler özel bir yer tutmakta ve birçok kutsal imge somut hale getirilerek varlığı, neye benzediği normal insanlara gösterilmektedir. Ancak imgelerin varlığı yalnızca normal insanlar için değil, Şamanlar içinde önemli bir yere sahiptir. Bu sebeple kuklalar, kostümlere eklenen nesneler karşımıza çıkmaktadır. Yardımcı ruhların kuklaları Şaman kıyafetinde veya kutsal direkler gibi kamlık zamanı Şamanın kullandığı ve kutsiyet atfedilen nesnelerde yer almaktadır. Şamanlıkta tasvir ve resimleri yapılan unsurlardan bir tanesi de Şamanın yardımcı ve koruyucu ruhlarıdır. Ayinin yapıldığı yerde veya Şaman kostüm ve davulunda yardımcı ruhların kukla resimlerini görmek mümkündür. Şamanın yardımcı ruhlarını tıpkı öteki âlemler gibi yalnızca Şaman görür ve iletişime geçebilir. Doğaüstü alan herkes tarafından görülmediği için görünür olan dünyadan şekil biçilmiş, anlatılmaya çalışılmıştır.

12. ŞAMANLIK GÖREVİNİN SON BULMASI

Şamanlık görevi kendini hastalık, rüya, halüsinasyon şeklinde gösterir ve ardından adayın toplumdaki uzaklaşması, parçalanma, yeniden doğma süreci ile devam etmektedir. Seçilimin kendi isteği ile olması haricinde, tüm süreç boyunca Şaman adayı pasif bir karakter gösterir. Çünkü seçim ruhlar tarafından gerçekleşir. Bu seçim kaderdir ve ruhların isteği yerine getirilmediği durumda adayın ölümle cezalandırılması söz konusudur.⁴⁰⁰

Şamanın görevi kabul etmemesi ölüm ile sonuçlanırken, görevin ruhlar tarafından geri alınma durumu da söz konusudur. Birkaç durum var ki seçilmiş olan adayın görevi geri alınmaktadır. Bunlardan bir tanesinde ritüel ölüm ve dirilme esnasında kemikleri sayılan

³⁹⁹ Anohin, a.g.e., s.33.

⁴⁰⁰ Bayat Fuzuli, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, s.81.

adayın fazla kemiğinin bulunmaması sonucunda seçimin doğru olmadığı anlaşılır. Bu durumda ruhların yanılmış ve Şaman olmak için seçilen adayın görevi yapamayacağı anlaşılmış olur. Bu durumlarda adaya yüklenen görev son bulacağından ve adayın kendi isteği ile görevden vazgeçmediğinden dolayı kişi normal eski hayatına geri dönmektedir. Bir diğer durumda ise, göreve çağrılan aday, ölen bir kadının kaburgasına dokunursa gücü zayıflar ve çağrı geri alınır. Burada inanç düzeyinde kadının toplumdaki yerini görebiliriz. Bu düşüncüyü destekleyecek bir diğer inanışa göre ise, toplum yararına çalışan ve toplum birliğini koruyan Şamanlar olduğu gibi, kötülük getiren Şamanlar da söz konusudur. Böyle kötü Şamanların gücünü azaltmak veya onu etkisiz hale getirmek için elleri bağlanmalı ve başının üzerinden bir kadın geçmelidir. Bunun gibi kadın eşyasının en güçlü Şamanı gücünden alıkoyduğu, Şaman hastalığı çeken kişinin yatağının altına kadın eşyası konulması halinde ruhların adaya yaklaşmadığı inancı da söz konusudur.⁴⁰¹ Toplumda aktif bir rolü olan kadınla ilgili algı zaman içerisinde değişmiştir. Ancak bu bakış açısı her boyda görülmez. Zira en güçlü Şamanların kadın Şamanlar olduğu inancı da vardır.

Hakasların Şaman geleneğine göre kötü ve zararlı bir Şaman görevinden alınabilir. Bunun için alına kömürle siyah haç çizilen Şaman, demirden yapılmış bir halkanın içinden geçirilir ve böylece gücü zayıflatılmış olur.⁴⁰² Şamanlık görevinin geri alınması nadir durumlar için geçerlidir. Seçim çoğunlukla ruhlar katında yapıldığından dolayı hata payı oldukça azdır. Pasif Şamanlık yürütenlerin görevden vazgeçmesi mümkün değilken, kendi isteği ile Şaman olanlar görevi istedikleri zaman bırakabilirler. Çünkü ruhların gözetiminde değillerdir ve aktif Şamanlara göre daha yüzeysel ve zayıf Şamanlık yaşarlar.

⁴⁰¹ Bayat Fuzuli, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, s.82.

⁴⁰² Bayat Fuzuli, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, s.41.

IV. BÖLÜM: ŞAMAN SAĞALTIM SİSTEMİ

1. ŞAMAN DÜNYA GÖRÜŞÜNDE İNSAN

Şamanlık hakkında bilgi verdikten sonra bu bölümde Şaman tedavi sistemi hakkında bilgi vermeye başlayacağım. Şaman tedavi sistemini ele almam ve onun hakkında bilgi verme sebebim bu konu hakkında fazla çalışma yapılmamış olmasıdır. Zira inanç sistemi içerisinde ele alınan Şamanlığın din olup olmadığı üzerine daha fazla çalışma yürütülmüştür. Tedavi kısmı göz ardı edilmiştir. Oysaki Şamanlığın önemli bir bölümünde Şaman sağaltımları yer almaktadır. Buradan hareketle önce Şamanlıkta yer alan insan kavramına değineceğim. Ardından hastalığın teşhisi ve tedavisi, tedavi için kullanılan araçlara değindikten sonra sihir, büyü gibi uygulamaları ele alacağım.

Şamanlığın merkezinde doğa yer alır. Doğadaki her bir nesneye ve canlıya özen gösterilir. Özellikle kutlu olduğuna inanılan doğal varlıklara ibadet edilir ve kurban kesilir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken en önemli nokta şudur ki tüm bu ayin ve uygulamaların merkezinde insan yer almaktadır. Korktukları için Erlik'e, şükranlarını sunmak için Ülgen'e veya bereket dilenmek için Yer-su iyelerine dua etmiş, kurban sunmuşlardır. Çünkü başlarına hastalık, felaket gelmesini istememişlerdir. Tüm bu uygulamaların nedeni insanların daha rahat, dirlik içerisinde ve sağlıklı bir şekilde yaşamasını sağlamaktır. Şaman ise âlemler arasında gezinerek bu koşulları sağlamaya çalışan kişidir. Şamanı normal bir doktor veya rahipten ayıran şey ise, din ile sağlığı, gelecek ile şuanı birbirine bağlamasıdır. Bunu dış görüntüsüyle, diliyle, müziğiyle, bedeniyle, hal ve tavırlarıyla ortaya koyar. Amacı başa gelen kötülüğü def etmek, gelecek olanı ise engellemektir ve tüm bunları insanlar için yapmaktadır.

Şamanlığa geçiş sürecinde adayın ettiği dua da Şaman dünya görüşünde insanın yerini gözler önüne sürmektedir. İnsanları iyileştirip şifa dağıtacağını söylediği gibi insanlar arasında, özellikle maddi durumla alakalı ayırım yapmayacağına ant verir. Eğer fakir veya zengin kişi arasında seçim yapması gerekirse de önceliği fakir olan kişiden yana kullanacağına yemin eder. Şamanlıkta insanları birbirinden ayıran sosyal statü veya

maddi bağlar söz konusu değildir. Burada önemli olan insandır. Çünkü Şaman görevini tanrının isteği ile yerine getirir. Bu ona tanrı tarafından verilmiş bir lütuftur ve bunu kendi çıkarı için kullanmaması gerekir.

Şamanın en birincil görevi insanlara yardım etmek ve onların ihtiyaçlarını gidermektir(hastalıklardan kurtarmak, kötü ruhları kovmak veya tanrı ve ruhlarla uyumlu bir toplum sağlamak gibi).

Şaman bir insan bedenini her yönü ile tanır. Vücudun bölümlerini, kemik yapısını, kas sistemini ve organları çok iyi tanır. Fakat yalnızca fiziki rahatsızlıkları değil aynı zamanda psikolojik hastalıkları da tedavi eder. Şaman inancına göre hastalık insan ve doğa arasındaki dengenin bozulması sonucu ortaya çıkar. Bu dengeyi ise Şaman yeniden kurar. Aslında burada doğa olarak bahsettiğim şey, kozmik evrendir. Çünkü doğa aslında Şaman inancının temelidir. Bir kimsenin doğa ile arasının bozulması, inancının bozulması yani tanrılar ve ruhlarla arasının bozulması demektir. Çünkü doğa aynı zamanda ruhu olan ve bu sebeple özen gösterilip ibadet edilen manevi bir âlemdir. Bu âlemde maddi varlıklar sahip oldukları ruhlar/canlar vasıtası ile manevi evrene doğru yeni bir kimlik kazanırlar. Bir dağ, kaya veya akan bir nehre gösterilen saygı, manevi âlemde ruhlara ve oradan da tanrıya gösterilen saygı demektir.

Orta dünyada meydana gelen, hastalık, kıtlık ve kötülükler ruhlar tarafından meydana getirilir. Bu olaylar insanların, ruhlar âlemi ile bağının zayıflaması sonucu meydana geldiği gibi, ruhların her zaman değişen ve zamanla artan istekleri sonucunda da meydana gelebilir. Kimi zaman ise ruhlar dünyaya egemen olmayı amaçladıklarından bu olaylar yaşanır. Ancak tüm bunlar iki taraf arasındaki bağın zayıflaması, ruhların ihtiyaç ve isteklerinin karşılanmaması sonucu ortaya çıkar. İnsan hangi dönemde yaşarsa yaşasın, hangi inanca tabi olursa olsun, inandığı ve kendinden yüce kabul ettiği ‘şey’ ile arasındaki bağı kuvvetlendirme ihtiyacı hisseder. Bu bağ kurulmadığında ise cezalandırılacağına inanır. Bahsedilen ceza ise şanssızlık ve kismetin kapanması, işlerin rast gitmemesi şeklinde algılanacağı gibi kişinin hastalanması veya ölmesi şeklinde de düşünülür.

Yusuf Has Hacip, Kutadgu Bilig’de Şamanı şu sözlerle anlatmıştır: Sendedir, gör bunların ilacı, tedavi edersin ilaçla, sensin hekimlerin ustası.⁴⁰³ Görüldüğü üzere Şamanların iyileştirme vasıflarını ve nasıl bir intiba bıraktıklarını görmekteyiz.

Şamanı yaşadığı toplumdan soyutlamak doğru bir yaklaşım olmayacaktır. O kendi toplumunun refahı ve insanların huzuru için çalışır. Bu sebeple Şaman ihtiyacı olanlarla ilgilenmek ve onların sıkıntılarını gidermekle yükümlüdür. Şamanın iki görevi vardır: ilki hastaları iyileştirmek, onları tedavi etmek, ikincisi ise ölenlerin ruhunu öteki âleme götürmektir.⁴⁰⁴

Hastalık tedavisi ve insan bedeni ile ilgili bilgileri Şaman, sahip olduğu güçlü gözlem yeteneği, kendisine aktarılan gelenek ve gizli bilgi vasıtası ile öğrenmiştir. İnsanlık âleminin ilk tabipleri, psikoterapi usullerini kullanan Şamanlardır.⁴⁰⁵

Şamanlıkta hayat kaynağı ruhtur. Bu sebeple ruh sağlığına, korunmasına özen gösterilmiş ve kimi topluluklarda çeşitli isimlerle anılmıştır. Tuva Şamanları insanın bir esas ruhu olduğunu ve bu ruha *kol sünezi* denildiğini, ruhun bedeni terk etmesi ile ölümün gerçekleşeceğini ve bu esas ruhun bedeni terk etme sebebinin insanın kendini kötü hissetmesine neden olan psikolojik ve kısmi fizyolojik durumlar olduğunu belirtmişlerdir.⁴⁰⁶

Altay Şamanlığında ise insanın 6 ruhu vardır ve bu ruhlar bedenden çalınabilir. Bulunmadığı zaman ölüm gerçekleşir. Aksi takdirde çalınan ruhun bulunması ile hayat devam eder. Altı ruhun birbirinden ayrı adları ve özellikleri vardır. Bunlar: Tın, Suzı, Kut, Tüla, Sür ve Sünedir. Can ve nefes anlamına gelen tın, bitki, hayvan ve insanlarda bulunur ve esas itibarıyla yaşam belirtisidir. Suzı, bedeni hareket ettiren, ona kuvvet veren yaşam gücüdür. Kut da suzı gibi hem yaşam gücünü taşır hem de soyun devamı ve iyiliktir. Tüla, yalnızca insanda bulunur ve insanın özüdür. Sür, insanın ölümü ile bedeninden uzaklaşan, Şamanın öteki âleme taşıdığı ruhtur. Süne ise insanın aklısıdır ve

⁴⁰³ Arat Reşit Rahmeti, Kutadgu Bilig I Metin, Ankara 1991, s.522.

⁴⁰⁴ Şener Cemal, a.g.e., s.23.

⁴⁰⁵ Salihov Ahat, “Başkurt Şamanlarının Tedavi Usulleri”, Yaşayan Eski Türk İnançları Bilgi Şöleni: Bildiriler, Türkiyat Araştırma Enstitüsü, Ankara, 2007, s.83.

⁴⁰⁶ Bayat Fuzuli, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, s.242.

bu ruh ile düşünme eylemini gerçekleştirir. Süne de tula gibi yalnızca insanda bulunur.⁴⁰⁷

Hakaslarda ise, yaşam gücünü veren **kut**, doğacak çocuğa can veren **sus**, ilk nefes ve hayatın başlangıcı olan **tın**, canlıların gözünde ölene kadar yaşayan **harah odi**, bilincin tamamı **sağış**, ölümden sonra yeni ad alan **süne** ya da **sürnü**, sünenin yeraltı âlemine geçtiğinde aldığı yeni hal ile ortaya çıkan yeni ruh **üzüt** olmak üzere yedi ruh hali mevcuttur.⁴⁰⁸

Şamanlık sistemine göre insan hayatı çeşitli periyotlara ayrılmıştır. İnsan her sekiz yılda bir yeni bir periyoda girerek, hem fiziki hem de psikolojik değişiklik yaşamaktadır. Bayat'ın verdiği bilgilere göre bu periyotlar şu şekildedir:

- 1- İnsan, 8 yaşına kadar somut düşünme yetisini kazanmadığından dolayı nesneleri ve eşyaları tam manası ile kavrayamaz. Kimi kültürlerde sekiz yaşına kadar isim koyulmayan çocuk, kendisine verilen mahlas ile çağrılır. İsim alması için arınma merasimi düzenlenmesi gerekir. Bu merasim ile ismini alır ancak eğer alamaz ise, on altı yaşına kadar beklemesi gerekir.
- 2- 9-16 yaş periyodu: Hayatı anlamaya başlayan çocuk aynı zamanda cinsel olgunluğa erişmeye başlar.
- 3- 17-24 yaş periyodu: Her şeyi anlayan insan artık kendi başına düşünmeye başlar.
- 4- 25-32 yaş periyodu: Önceki aşamada kendi başına düşünmeye başlayan insanın, mantıklı ve ölçülü davranışları ile gerçek insan olduğu periyottur. Kendi ailesini kurarak düzenini oturtur. Ancak bu dönem kadınlar için doğurganlıklarını kaybettikleri dönemin başlangıcıdır.
- 5- 33-40 yaş periyodu: Bu dönemde insan bedeni yeniden yapılanmaya başlar.
- 6- 41-48 yaş periyodu: Yeniden yapılanan beden ile birlikte bakış açısı ve dünyayı algılama değişir. İnsan fiziki ve akli olarak ikinci kez doğmuştur ve artık ölüme hazırlanmaya başlamıştır.
- 7- 49-56 yaş periyodu: Düşünme becerisindeki çabuk kavrama, pratiklik ve somutluk kaybolmaya başlar.

⁴⁰⁷ Bayat Fuzuli, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, s.144.

⁴⁰⁸ Bayat Fuzuli, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, s.143.

- 8- 57-64 yaş periyodu: Bir önceki dönemde başlayan zihinsel yavaşlamanın devamında aşırı duygusallık başlar.
- 9- 65-72 yaş periyodu: Yeni hiçbir şey yapılmadan geçirilen zaman dilimidir.
- 10-73-80 yaş periyodu: Yapma isteği tamamen sönmüş, dinlenme isteği baş göstermiştir. Ancak eğer insan bu dönemi de tamamlayıp 81 yaşında olursa, kötü ruhları kovmak için merasim düzenlenmesi gerekir.⁴⁰⁹

Bu yaş dönemleri, hastalığın teşhisi ve tedavinin uygulanma sürecinde de işe yaramaktadır. Bu merhaleler insanın gelişim evrelerinin tespit edildiğini, yalnızca biyolojik değil zihinsel gelişiminin de tanımlanmaya çalışıldığını göstermektedir. Yani insan bir bütün olarak ele alınmıştır. Bu yaklaşım neticesinde Şamanlar, insan fizyolojisini yakından tanıyan kişiler haline gelmişlerdir.

2. HASTALIĞI TEŞHİS ETME

İnan'a göre, ilkel Şamanlıkta tabip ile Şaman aynı kişidir.⁴¹⁰ Çünkü Şamanlar insan anatomisi üzerine oldukça derin bilgilere sahiptir. Şaman hem hastalığı hem de onun tedavi yöntemini bilir. Sahip olduğu bilgiler ışığında hastalık tedavisini yürütür. Ancak şunu da belirtmekte fayda vardır. Şaman sağaltım sisteminde dini ve tıbbi usuller bir arada yürütülmektedir.

Şamanların doktorluk vasfını üstlenmelerine yol açan en önemli etken, dev, cin, kötü ruhların kişinin ruhunu kaçırmak onu hasta etmesidir. Bu hastalığı ancak doğaüstü âlemi görüp onlarla iletişim kurabilen Şaman iyileştirebilir.⁴¹¹

Hastalık, ilk olarak organın isleyişinde bir takım farklılıklar meydana getirir. Organ hastalansa da beyinin bu durumu fark etmesi ve tepki göstermesi sonucu vücutta bir takım tepkimeler meydana gelir. Bu tepkimeler kişi tarafından ağrı veya acı şeklinde

⁴⁰⁹ Bayat Fuzuli, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, s.247

⁴¹⁰ İnan Abdülkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, s.11

⁴¹¹ Şener Cemal, a.g.e., s.23.

hissedilir. Yani Şamanlık sistemine göre insan bedeni evrenin küçük bir yansımasıdır. Birçok küçük hücre bir arada yaşar ve bu evren esas gücünü beyinden alır. Bu yüzden bedende meydana gelen herhangi bir rahatsızlık ilk önce beyinde algılanır. İnsan duyduğu kötü hislerden dolayı da hasta olabilir. Nefret, kin, öfke ve kıskançlık gibi olumsuz duygular da insanı hasta edebilir. Bazı psikolojik hastalıkların sebebi bu duygular olmuştur.⁴¹²

Bayat'ın verdiği bilgilere göre, insanın sağlığı, organları, düşüncesi ve yaşamı doğada bulunan beş (ateş ana, ağaç ana, su ana, metal veya rüzgâr ana ve yer ana) farklı güç ile bağlantılıdır. Örneğin: ağaç ana, karaciğer ve öd kesesiyle, ateş ana, kalp ve bağırsaklarla, yer ana, mide ve dalak, metal veya rüzgâr ana akciğer, su ana ise böbrek ve idrar kesesi ile bağlantılıdır.⁴¹³

Mehmed Tefvik Türklerin, Hintliler ve Çinliler gibi doğanın beş gücüne inandığını, bunları inanç ve sağlık uygulamalarına dâhil ettiklerinin bilgisini vermiş bu güçlerin toprak, ateş, su, ağaç ve demir olduğunu belirtmiştir.⁴¹⁴ Süheyl Ünver ise Türklerin hakkında hekimlik ile beraber sihirbazlık da yapıldığını, cinleri kovduklarını ve hastaları iyileştirdiklerini belirterek ve bu gibi merasimlerde türkü söyleyip, saz çaldıklarını ve dans ettiklerinin bilgisini vermiştir.⁴¹⁵

Hastalığın teşhis edilmesi için bu güç kaynakları ve insan bedeninin doğa ile bağlantısına dikkat edilmelidir. Çünkü beden hem sıcaktır hem de diri kalabilmesi için suya ihtiyacı vardır. Bu birleşim ile vücudun somut gücü olan buğu meydana gelir. Doğa ile insan bedeni birbiri ile ilişki içindedir. İnsan vücudunda var olan sıcaklık, soğukluk ve buğu, gök, su ve yer güçlerinin bedendeki yerleşim alanlarını belirlemiş olur.⁴¹⁶ Gök, su ve yer gücünün insan bedeni ile olan ilişkisi bir tıp geleneğini meydana getirerek tedavi yöntemlerinin oluşmasına neden olmuştur. Hastalığın hangi güç ile bağlantısı olduğu teşhis edildikten sonra tedavi süreci başlar.

Şaman kendisine başvuran hastayı iyileştirmesi için önce hastalığı tanıması gerekir. Hastalık yukarıda bahsi geçen üç güç kaynağının bozulması ile ortaya çıkar. Bu yüzden

⁴¹² Bayat Fuzuli, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, s.245.

⁴¹³ Bayat Fuzuli, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, s.245.

⁴¹⁴ Tefvik Mehmed, Cihan tarihinde Türkler, İstanbul, 1928.

⁴¹⁵ Ünver Süheyl, *Uygurlarda Tababet*, İstanbul Üniversitesi Tıp Tarihi Enstitüsü, Sayı:3, 1936, s.13.

⁴¹⁶ Bayat Fuzuli, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, s.246.

ilk önce hangi enerji kaynağının bozulduğunu öğrenmesi gerekir. Vücudun bir işleyişi, düzeni vardır ve hastalık, bu sistemin bozulması, işlevlerini yerine getirememesi durumudur. Hastalığı iyileştirme, sorunu giderme işi şamana aittir. Bu sebeple hastanın yaşadığı problemlere bakması gerekir. Hastalık vücutta dolaşan kandan dolayı meydana geliyor ise veya hasta olan kişi fiziki gücünü kaybetmiş ise, soğuk enerji gücü hasarlıdır. Eğer hasta üşüyorsa veya hazım problemi çekiyorsa o zaman ısı enerji gücü hasarlıdır. Ancak eğer dikkat dağınıklığı görülüyorsa o zaman da buğu enerji gücü hasarlanmış demektir. Güç kaynağının azalması veya kaybolması ile hastalık baş gösterir. Sekiz hastalık tipi vardır ve bu hastalık tiplerinden iki tanesi soğuk hastalık tipi, iki tanesi sıcaklık, dört tanesi de buhar hastalık tipidir ve her biri için sekiz tedavi metodu vardır.⁴¹⁷

Hastalığın yer aldığı bölge tedavi edileceği zaman tek bir organ üzerinden sağaltım yürütülmez. Çünkü bir organda meydana gelen iltihap bulunduğu bölgedeki tüm organları etkiler. Bu yüzden güç noktaları bütün olarak ele alınır ve tedavi edilmeye çalışılır.

Hastalıklı bölge kendini yaydığı farklı bir ısı ile belli eder. Bu ısyı anlamak için Şaman gözlerini kapatarak hastaya dokunmadan elini yalnızca hasta üzerinde gezdirerek vücuttan yayılan bir enerji veya ısının olup olmadığını hissetmeye çalışır. Kimi zaman da bir tüy kullanarak hastalığı teşhis etmeye çalışır. Bu metoda göre vücudun üzerinde gezdirilen tüy hastalıklı bölgenin yaydığı enerji veya ısı ile titremeye başlayacaktır. Böylece Şaman hastalıklı yeri teşhis etmiş olur. Tüyün yanı sıra mum ile de hastalık teşhisi yapılmaktadır. Vücudun etrafında gezdirilen mumun alevi takip edilir ve alev titremeye başlarsa hastalık o bölgede demektir. Anlaşıldığı üzere hastalıklı bölge etrafa bir enerji yaymaktadır. Bu enerji ise yalnızca Şaman tarafından fark edilmektedir. Bunun yanı sıra direk vücut yoklanarak yapılan teşhislerde söz konusudur. Bu teşhis türünde uygulanan yöntem damarların kontrol edilmesidir. Nabız kontrol edilerek tanı konulabildiği gibi hastalıklı bölgedeki damarlar tutularak da hastalığın teşhisine çalışılmıştır.⁴¹⁸ Nabzın düşmesi veya artması ya da damarda yaptığı titreşim hastalığın türünü belli etmektedir. Şamanın bu yöntemi uygulayabilmesi için damar yollarını

⁴¹⁷ Bayat Fuzuli, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, s.248.

⁴¹⁸ Bayat Fuzuli, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, s.248.

biliyor olması gerekir. Bu da Şamanın insan anatomisini ne kadar iyi bildiğini göstermektedir.

Bunların yanı sıra Şaman, hastanın beden yapısı ve yüzüne bakarak hastalık tanısı koymaya çalışır. Hastalık etrafa yaydığı enerjinin yanı sıra çeşitli işaretlerle de kendini gösterir. Örneğin zayıflık buz hastalığına işaretken, şişmanlık su hastalığına, orta yapılı ise ateş hastalığına işaretler ve bununla birlikte yüzün rengi, gözdeki ışığın sönmesi ve gözün altındaki torbalar, kirpiklerin şişmesi, dilin rengi veya boyutu ve kafa yapısı da tanı koyulurken dikkatle incelenir.⁴¹⁹ Bunlar bir anda edinilen beceriler değildir, Şamanın dikkatli olması, insan anatomisini iyi okuması gerekir. Yoksa bedenin normal rengini veya dilin yapısını bilmeyen Şaman hastalık zamanı değişikliği fark edemez ve teşhiste zorlanabilir. Yüz işaretlerine bakarak karakter analizi ve hastalık teşhisi İslam'da da vardır. İlmî Sima adı verilen ilimde yüzün rengi, hatları, yüzdeki ben ve çil gibi işaretlerin okunması ile hem karakter hem de kişinin sağlık durumu hakkında bilgi edinilir.⁴²⁰

Hastalık belirtilerinin okumasının haricinde tanı koyulması için bir yol daha vardır. Bu metot özellikle Tuva Şamanları arasında yaygındır. Bu uygulamada Şamanın kehaneti ile hastalık teşhis edilir. Bunun için kırk bir veya kırk beş taşa ihtiyaç vardır. Öncelikle insan vücudu baştan ayağa üç bölüme ayrılır, aşağı, orta, yukarı olmak üzere. Her bir kısımda kendi içinde üçe ayrılır. Yukarı kısım burun, beyin göz, orta kısım, göğüs, yürek, boğaz, aşağı kısım ise ayak, leğen kemiği ve karından oluşmaktadır.⁴²¹ Toplamda dokuz bölüm vardır. Teşhisin yöntemi ise şu şekildedir: Şaman elindeki taşları üç bölüm arasında rastgele paylaştırır. Paylaştırdığı taşlardan dörder tane alarak en yakın kesime yerleştirir. Bu şekilde tüm kesimleri doldurur. Taşlar tek veya çift olma durumuna göre yorumlanır. Tek taş gelmesi iyi iken, taşların çift gelmesi kötü olarak yorumlanır. Bu şekilde hastalık teşhis edilmeye çalışılır. Aynı zamanda bu sisteme göre her bir kesim bir hayvanla bağdaştırılmıştır. Buna göre ayak, yılan; leğen kemiği, geyik; karın, kaplumbağa; göğüs boğa; kalp balıkçıl kuşu; boğaz, örümcek; burun, ayı; beyin kaplan;

⁴¹⁹ Bayat Fuzuli, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, s.250.

⁴²⁰ Bulut Mehmet Ali, *Elfabe/El ve Yüz Çizgilerinin Anlamı*, Ankara: Hayat Yayınları, 2015, s.334-335.

⁴²¹ Bayat Fuzuli, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, s.250.

göz ise karga ve kartaldır ve taşların sayımı aşağıdan yukarı karga kartal dairesine kadar çift tek prensibi ile sayılarak yorumlanır.⁴²²

Kozmik evreni, üzerinde yaşayan insan ve ruhların dilini bilen kişi Şamandır. Bu sebeple öteki âlemlerle kurduğu bağlar neticesinde hastalığı teşhis eder ve iyileştirmeye çalışır. Şamanın tedavi sisteminin felsefi ve pratik temelinde fiziksel bedenle enerji kaynağının sentezi yer alır.⁴²³ Normal hekim insanın enerji kaynağı olan ruhunu göremez ve göremediği için tedavi edemez. Ancak Şaman kaçan ya da kaçırılan ruhu bulabilir. Şaman hastalık işaretlerini çok iyi okuyabilir.

3. ŞAMAN TEDAVİ YÖNTEMLERİ

Şaman dünya görüşünde çeşitli sebeplerden dolayı insanın bedeninde var olan enerji kaynaklarının azalması veya artması yüzünden vücutta hastalık meydana gelir. Şamanlık sisteminde sağaltım süreci en başından itibaren çeşitli varyantlar üzerinde ilerlemektedir. İnsan anatomisinin en iyi şekilde öğrenilmesi ile teşhis süreci başlar. Ancak tek bir teşhis süreci söz konusu değildir. Şamanların kullandığı birkaç farklı yöntem vardır. Hastalığın tanılanmasında olduğu gibi tedavi edilmesinde de çeşitli uygulamalar söz konusudur. Şimdi bu tedavi yöntemleri hakkında bilgi vereceğim.

Şaman tedavi sürecinde, merhem, bitkiler, bitki kökleri, doğadan toplanan yaprak ve çiçeklerle hazırlanan özel çaylardan yararlanıldığı gibi merhem ve lapalarda tedavinin bir parçasıdır. Bunların yanı sıra Şaman, hastanın ter banyosu yapmasını istediği gibi kimi durumlarda da hastaya masaj yaparak iyileştirmeye çalışır. Şaman iyileştirmeleri arasında en yaygın olan ve doğrudan hasta bedene uygulanan yöntem emmedir. Şaman bu yöntem ile hastalıklı bölgeyi emerek hastalıktan kurtarmaya çalışır. Eski Türkçedeki ilaç anlamındaki **em** köküne bağlıdır.⁴²⁴ Emme metodu ile iyileştirme ayin şeklinde yürütülür. Sağaltıma başlamadan önce yardımcı ruhlarını yanına toplar. Ayrıca etrafta

⁴²² Bayat Fuzuli, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, s.250.

⁴²³ Bayat Fuzuli, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, s.242.

⁴²⁴ Bayat Fuzuli, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, s.253.

izleyiciler de vardır ve katılanlar genellikle hastanın akrabalarıdır. Şaman sembolik olarak ya da gerçek anlamda hastanın bedenini emerek vücudun zarar gören bölümünü iyileştirmeye çalışır. Onların gücü ile hastanın bedeninden emerek çıkardığı hastalığı kuma ya da su dolu kaba tükürür. Hastayı rahatlatmak ve iyileşeceğine inandırmak için de şarkı söylediği zamanlar olur. Emme işlemi ruhun bedenden çıkmasına bağlı olarak uzayıp kısalabilir. Bu esnada Şaman, ruhun bedenden çıktığını temsilen kusar ya da tükürür. Ardından elini hastanın vücudunun üzerinde gezdirerek farklı bir ısı veya bir titreşim yayılıp yayılmadığını kontrol eder. Eğer ısı veya titreşim varsa ruhlar vücuttan tam anlamıyla temizlenmemiştir. Ancak hiçbir titreşim hissetmiyorsa hastalık temizlenmiş, hasta kişi de iyileşecek demektir.⁴²⁵

Tedavi ayini hakkında şu betimlemeler yapılmıştır: “Şamanın başı öne doğru eğilmiş, gözleri yarı kapalı, saçları vahşi hayvan tüyü gibi dağılmış ve terlemiş yüzüne yayılmıştır, ağzı korkunç bir şekilde bükülmüştür, tükürüğü çenesinden aşağı akar, sık sık ağzı köpürür. Şaman, bu hali ile odanın ortasında ileri geri hareket eder. Davulu yalnızca kendini coşturacak çılgınca bir şekilde döveçler. O şingirtılı kostümünü titretir ve yavaş yavaş bu durumu ile deli bir adam görüntüsü sergiler, sesi ve hareketleri ile bir sarhoşu andırır. Onun inen ve kalkan çılgınlığı bir dalgayı anımsatır. Bazen o, davulunu başı üzerine kaldırarak ciddiyetle ve sakın sesle dua-şarkı söyler, ruhlar çağırır.”⁴²⁶

Bir Bakşının sağaltım ayini ise şu şekilde anlatılmaktadır: “ilk olarak bakşı, evin tavanına astığı ipi, yere berkirtir, bu ipe beyaz parça sarar ve tavana yakın yere de tuğ asar. Başkı, dua etmek için abdest alırken üç kişi de onun davulunu ateşte kızdırır. Şaman gibi hastanın da abdest almış olması gerekir. Bu esnada musikiciler şarkı söylemeye başlarlar:

*Kuran beşi bismilla
Işning beşi bismilla
Işke kerdim bismilla
Iştın çıktım bismilla
Yaylayli yaylayli
Derya boyi boylayli
Beliklerinğa arz eytin
Hudayimge yığlayli*

⁴²⁵ Bayat Fuzuli, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, s.253.

⁴²⁶ Bayat Fuzuli, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, s.255.

*Şarkının bitmesinin ardından usula denilen oyun (dans) başlar. İki yaşlı kadının başladığı oyuna zamanla başkaları da dâhil olur. Oyunda sonra Şaman tuğun altına çift çırağ yerleştirir. Şaman ayini çıplak ayakla yürütür ve sol eline tuğu alarak bismillah diyerek dua etmeye başlar. Bu esnada hasta kişi Şamanın karşısına oturur, tuğdan tutarak yavaş yavaş doğrulmaya ve etrafında dönmeye çalışır. Şaman hastanın göğsüne darbe indirirmiş gibi hareketler yaparken dua okumaya devam eder. Tedavi boyunca hasta ve Şaman birkaç defa ayağa kalkarak tuğun etrafında dönerler. Oyunun uzunluğunu ve sayısını konçak, korçak veya koyçak denilen ve her duadan sonra ateşe atılan kukla tayin eder. Sonuncu kuklanın ateşe atılması merasimin sona erdiğini gösterir.*⁴²⁷

Burada tasvir edilen sağaltım ayini iki dini bir arada barındırmaktadır. Sağaltım, İslam dininin etkisi ile yeni bir oluşum içine girse de hala Şamanlıktan izler barındırmaktadır.

Sağaltımın ayin şeklinde yapılma sebebi hastalığa sebep şeyin kötü ruhlar olmasıdır. Bu sebeple Şaman, yardımcı ruhlarını yanına alarak hastalığı temizlemeye çalışır. Ancak Şamanın dikkat etmesi gereken şey ağzına aldığı kötü ruh bedenine geçmemelidir. Zira eğer Şamanın bedenine girerse bu seferde onun bedenini ele geçirir ve Şamanı hasta eder.

Perrin'e göre Şamanlık sisteminde hastalık ile ilgili iki görüş vardır: İlki ruhun kaçırılması veya değişmesi ile ortaya çıkan eksiklik, diğeri ise hastalık kaynağı bir nesnenin bedene girmesi ile oluşan fazlalık şeklinde tanımlanır ve bu tanımlamaya uygun olarak da iki çeşit tedavi vardır: Endorcisme ve exorcisme.⁴²⁸ Endorcisme ile vücutta oluşan eksiklik tamamlanır, exorcisme de ise hastalığa neden olan nesne her ne ise vücuttan çıkarılır. Şaman sağaltım uygulamalarında yer alan emme, exorcisme yöntemine iyi bir örnek teşkil eder. Aynı zamanda Şaman kaybolan ruhu bulmak için ruhlar âlemine gitmesi, kaçırılan veya kaybolan ruhu geri getirmesi de endorcisme yöntemine örnek teşkil eder.

Endorcisme ve exorcisme bir arada yürütülür. Öncelikle vücuttan çıkan ruh geri getirilir ardından ağrıyan ve zarar gören bölge emilir. Tunguz Şamanlığında ise vücuda giren kötü ruh gaga darbeleriyle çıkarılır. Bahsi geçen gaga aslında semboliktir. Bunun için

⁴²⁷ Bayat Fuzuli, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, s.257.

⁴²⁸ Perrin Michel, *a.g.e.*, s.76.

çulluk ruhu veya kaz ruhu ile sağaltımı gerçekleştirir. Aynı zamanda kısırılığı engellemek veya hamilenin başına bir kaza gelmemesi için Tunguz Şamanının öte dünyadan ruh çaldığı bilinir.⁴²⁹

Şaman, ruhlar dünyasında hasta kişiye hastalığın kaynağını gösterir ve onun hastalığı tanımasını sağlar. Çünkü hasta olan kişinin hastalığın kaynağını bilmesi halinde iyileşeceği inancı vardır. Bu yöntemde hastalığı bilmek iyileşmenin yarısı demektir.⁴³⁰

Tütün, Şamanın esrimesine yardımcı olduğu gibi sağaltımlarda da kullanılır. Bunun sebebi ise, hastanın bedenini işgal eden kötü ruhların, tütün kokusunu aldıkları esnada hastanın bedenini terk edip Şamanın yanına gelmeleridir. Çünkü var olan inanca göre ruhlar tütün kokusunu çok severler ve bu yüzden koklamak için bedenden ayrılırlar. Bedenden ayrıldıkları esnada da Şaman tarafından ruhlar âlemine götürülürler.⁴³¹

Tunguzlarda Şaman ilk olarak yardımcı ruhuna başvurur çünkü hastalığın sebebi ruhun kaçırılmasıdır ve mutlaka ayin düzenlenmesi gerekir. Bu sebeple Şaman kostümünü giyer ve davulunu çalmaya, dans etmeye başlar. Davulun sesi ile duaları birbirine karışır ve ruhları uzaklaştıran efsun yaratılmış olur. Tedavinin tam manasıyla gerçekleşmesi için Şaman hastanın bedenini emerek hastalık kaynağını içine çekmesi ve tören sonunda kurban kesilmesi gerekmektedir.⁴³²

Şaman inancına mensup halkların tümünde geçerli tek bir sağaltım sistemi söz konusu değildir. Uygulamalar toplumdan topluma değişiklik göstermektedir. Sibiryâ Şamanları hastalığı içine çeker, karnındaki özel bir yerde tutar ve sonra dışarı çıkarırlar. Türkistan Şamanları, hastanın bedenini hastalıktan arındırdıktan sonra çıkardıkları hastalığı bir nesneye veya bir hayvanın bedenine geçirerek uzaklaştırırlar. Orta Asya Şamanları ise, kamçı veya sopa yardımı ile hastanın bedenini çırpırlar. Bu sayede hastalığın bedeni terk edeceğine inanırlar. Çırpmanın yanı sıra kızgın demire basan Şamanın, ayaklarını hastanın sırtına koyarak tedavi etmeye çalıştığı da söz konusudur. Burada ısının etkisiyle hastalık bedeni terk eder ve Şaman tarafından bir nesne veya hayvana aktarılır. *Kuçuruk*, *kuçurma* veya *küdelgeki* denilen bu yöntemde genel olarak hastalığın

⁴²⁹ Perrin Michel, *a.g.e.*, s.77.

⁴³⁰ Bayat Fuzuli, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, s.256.

⁴³¹ Bayat Fuzuli, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, s.256.

⁴³² Şener Cemal, *a.g.e.*, s.23-24.

geçirildiği hayvanlar ve nesneler şunlardır: güvercin, horoz, koyun, tavuk yumurtası, köpek başı iskeleti, at başı kemiği, vs.⁴³³

Tatar Şamanlarının sağaltım yöntemlerinden biri korkutarak hastalığı uzaklaştırmaktır. Bu metoda göre kötü ruhlar bir kadının cinsel organını gördüklerinde korkar ve bulundukları yeri terk ederler. Bu sebeple kadın Şamanlar sağaltım ayini esnasında eteklerini yukarı kaldırarak hastanın bedenine giren ruhları kaçırmaya çalışırlar. Kimi zamanda hastanın herhangi bir yeri incitilerek bağırtılır. Ruhlar bu sesten rahatsız olacağından dolayı bedeni terk edecek ve hasta kişi iyileşecektir.⁴³⁴ Anlaşıldığı üzere ani hareket ve sesler ruhları korkutmaktadır.

Sağaltımda kamçı kullanılmasının iki anlamı vardır. Bunlardan ilk anlamı hastaya yöneliktir; hastayı sarsarak enerjisini boşaltma amacı vardır, ikinci anlamı ise ruhlara yöneliktir; çıkan ses ve çırpmanın etkisi ile onları korkutarak vücuttan uzaklaştırma amacı vardır. Ayrıca emme, masaj yöntemi ile de sağaltım yapılmaktadır. Bunların hepsinin temelinde vücudu ele geçirdiğine, kişiyi hasta ettiğine inanılan ruhun uzaklaştırılması vardır. Şaman, teşhiste olduğu gibi tedavi sürecinde de çeşitli nesneler kullanarak tedavi yöntemleri uygulamaktadır. Şamana yardımcı olan nesnelerden en etkilişi davul, başka müzik aletleri⁴³⁵ ve çeşitli koku yayan otların kullanılmasıdır. Bu Şamanın esrimesine, ruhlarla irtibata geçmesi ve odaklanması için yardımcı olurken, aynı zamanda hastanın rahatlaması, kendini güvende hissetmesi ve iyileşeceğine inanmasını sağlar. Çünkü ritmik sesler hastanın kötü düşüncelere kapılmasını engeller. Ayrıca davulun vuruşları hastanın yürek damar sisteminin çalışma temposunu iyileştirir.⁴³⁶ Müzik gibi kokularda insanın rahatlamasını ve kendini iyi hissetmesini sağlar. Bu sebeple sağaltım esnasında tütsülerden yararlanılmaktadır.

Şaman sağaltımı genel itibari ile arındırma yöntemidir. Ancak bu fiziki bir arınma değildir. Hastanın hastalığı ile yüzleşmesi başına gelen kötü durumu kabullenmesi demektir. En önemlisi de iyileşeceğine olan inancıdır. İnanç hasta dahi olsa bir insanı daha güçlü yapabilir. Şamanlar ellerindeki kamçı veya tütsülerden önce inanca sınımsız

⁴³³ Bayat Fuzuli, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, s.259.

⁴³⁴ Bayat Fuzuli, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, s.257.

⁴³⁵ Müzik ile tedavi günümüze kadar uygulanmış gelmiştir. Özellikle Osmanlı döneminde darüşşifalarda müzik ile psikolojik rahatsızlıklar giderilmeye çalışılmıştır. Bu konu ile alakalı bilenen en iyi örnek Edirne’de yer alan II. Bayezid Darüşşifasıdır.

⁴³⁶ Bayat Fuzuli, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, s.259-264.

sarırlılar. Zira inanmayan kimse hem hastalanır hem de başına gelen bu musibetten kurtulamaz.

Bilinen en eski tedavi korku, şaşırtma, tiksindirme gibi insan duygularının uyandırılması ile yapılır. Uygulanan bir tedavi yöntemi de hastanın ağrıyan yerlerinin tütün ve yavşan otu kullanılarak yakılması veya iğne batırılması ile yapılmaktadır. Böylece o yerin güç kaynağı uyarılmış ve yakılan malzemelerin iyileştirici gücü vücuda geçmiş olur. İğne batırarak tedavi etme uygulamasını modern akupunkturun temeli olarak kabul edebiliriz. Tüm bu uygulamalara ek olarak hasta kişiden kan alındığı da görülmektedir.⁴³⁷ Vücudunda pis kan dolaştığı için insanın hasta olacağı inancından dolayı, ağrılı bölgeden kan alınarak vücut mikroplardan arındırılmaya çalışılır.

Şamanlığın tedavi sistemine baktığımız zaman Şamanların insan anatomisini ve psikolojisini ne kadar iyi bildiklerini görmekteyiz. Bu bilgilerin ışığında sağaltım gerçekleşmektedir. İnsan anatomisi üzerinden yola çıktıkları bir diğer uygulama kulaklar ve ellerin⁴³⁸ okunmasıdır. Çünkü eller bedenin küçük bir formu olarak kabul edilir ve organlarla bağlantılıdır. Başparmak; beyin ve boğaz, küçük parmak; el, orta ve büyük parmaklar; ayak, elin ayası; bağırsak, başparmağın kökü; akciğer ve kalp ile bağlantılıdır.⁴³⁹ Bu bağlar neticesinde organların bağlantılı olduğu elin bölümüne iğne batırılarak tedavi yürütülür. Bu sayede ağrı ve hastalık ortadan kaldırılmaya çalışılır.

Yakutlarda ise gök gürlediği ve yıldırım düştüğü zaman hastayı dışarı çıkarmak tedavinin bir parçasıdır. Çünkü inanca göre ruhlar yıldırım düştüğü zaman çıkardığı sestten korkmakta ve kaçmaktadır. Böyle hastanın bedenini terk eder ve hasta sağlığına kavuşmuş olur. Yakut tedavi sisteminde de bedenin ruhlar tarafından ele geçirildiği inancı vardır. Ayrıca Yakutlarda da ruhlar çeşitli seslerden rahatsız olup bulundukları yerden kaçmaktadırlar.⁴⁴⁰

Şaman tedavi yöntemlerinin hepsi zamansız geldiği düşünülen ölümü başka bir zamana erteleme amacı güder. Ölümsüzlüğü yakalama gibi bir amacı yoktur. Zira Şamanın

⁴³⁷ Bayat Fuzuli, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, s.263.

⁴³⁸ Günümüzde hala yürütülen bir tedavi yöntemidir. Refleksoloji olarak anılır ve çoğunlukla ayak olmak üzere el ve kulaklara masaj ve baskı uygulanarak yapılan bir alternatif tedavi metodudur. Bkz. <https://www.rehabilitasyon.com/> Erişim Tarihi: 28.08.2018.

⁴³⁹ Bayat Fuzuli, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, s.262.

⁴⁴⁰ Bayat Fuzuli, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, s.263.

hayat verme gücü yoktur, bu güç yalnızca tanrının elindedir. Şaman yalnızca bir süreliğine ölümü ertelemiş olur.

Bir doktor ayrı ayrı hastalıkları veya hasta organları tedavi eder, Şaman ise, ruha yönelik tedaviye başvurmakla bütün vücudu sağaltır.⁴⁴¹

Şaman sağaltım süreci yalnızca büyüsel değil aynı zamanda uygulamalı bir takım yöntemleri içinde barındırır. Ruhun geri getirilmesi gibi mistik unsurların yanı sıra bitkisel ilaçlar, alazlama, kan alma, iğne batırma, masaj yapma gibi doğrudan fiziki müdahaleleri de bünyesinde barındırır. Şaman insan anatomisini ve psikolojisini çok iyi bilen şifacıdır. Vücudun bölümlerini ve bu bölümleri nelerin etkileyeceğini, hastalığa hangi yollardan ulaşacağını çok iyi bilir. Şaman aslında büyü yolundan yürüyerek bilime ulaşır. Hastalık tedavisi yalnızca hastanın merkezde olduğu bir süreç değildir. Bu süreci hem Şaman hem de hasta birlikte yürütürler. İnsanı hastalığa götüren inanç, aynı zamanda hastalıktan kurtulmasını da sağlar. Nitekim Şaman sağaltımında en önemli etken hastanın iyileşeceğine inanmasıdır. Eğer inanmıyorsa tedavi gerçekleşmez. Hastanın inanması ve kendini iyi hissetmesini sağlayan en etkili unsurlar müzik ve kokudur. Zira şaman da bu unsurları mutlaka kullanır. Bir Şamanın hastalığı iyileştirememesi onun gücünün ne kadar zayıf olduğunu gösterir.

4. ŞAMANLARIN KULLANDIĞI TAŞLAR, SULAR VE BİTKİLER

Şaman sağaltım yöntemlerinde çeşitli madeni eşyalar ve nesneler kullanılmaktadır. Yalnız kullanılacak nesnenin bir ruhu veya enerjisi olmasına dikkat edilir. Çünkü gücü olmayan nesne tedavi edemez, hastalığı uzaklaştıramadığı gibi kötü enerji de verebilir. Bu sebeple Şaman sağaltımları önem arz eder ve onun dışında kimse gerçekleştiremez. Çünkü Şaman hem maddi âlem hem de manevi âlem arasında kurduğu köprü vasıtasıyla sağaltımını gerçekleştirir. Ruhların yardımıyla hastalığı keşfederken doğanın şifalı

⁴⁴¹ Bayat Fuzuli, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, s.244.

bitkilerini de kullanarak tedaviyi yürütür. Bilgisini vereceğim tedavi sistemi salt Şamanlarla sınırlı kalmamış ve zamanla Türk tababetini meydana getirmiştir.

Şaman inancı çerçevesinde yürütülen sağaltımlarda kimi hayvanların yuvasından alınan taşlar veya toprakların hastalığı tedavi etmede önemli rol oynadığı ortaya çıkmıştır. Örneğin, kırlangıç yuvasından alınan toprak ya da göz hastalıklarını tedavi etmek için yılan yuvasından alınan çakıl taşı tedavi için kullanılır.⁴⁴² Şamanlar hastalarını bitkilerden yapılan çeşitli ilaçlarla, balık yağı ile çeşitli hayvanların ödleri ile sıvazlama, masaj, tutma yollarıyla da tedavi ederler.⁴⁴³

Doğadaki her bir katmanı iyi bilen Şamanlar için şifayı bulmak zor olmamıştır. Onlar doğayı okuma gücüne sahip nadir insanlardır. Mineralleri de iyi bilirler ve tedavide kullanırlar. Kaya tuzu, kara tuz, çıku taşı, üstübeç, nişadır kullanılan madenler arasındadır.⁴⁴⁴ Tuz genellikle hastaya yalatılarak sağaltım sağlanır. Bu sayede taşın var olan enerjisi ve tuzun kötü ruhları uzaklaştırdığına inanılan gücü hastayı iyileştirecektir.

Şamanlar ağırlı bölgeyi ve hasarlanan organı tespit ettikten sonra hastalığın kaynağını anlamaya çalışırlar. Kimi zaman bu hastalığın sebebi vücuda dışarıdan giren kristallerdir. Bunların vücuttan atılması halinde kişi iyileşeceğinden dolayı Şamanın, hastanın bedenini sembolik veya kimi zaman da gerçek anlamda emmesi gerekir. Emdikten sonra ağzındaki kristali tükürerek hastalığı tedavi ettiğini ve hastanın artık iyileşeceğini söyler. Hastanın bedenine girerek hastalık yayan maden genellikle kristal veya cam parçalarıdır.

Şaman sağaltımlarında yağmur suyunun gökten gelmesi, memba suyunun da yerden fışkırması dolayısıyla iyileştirici güçleri olduğuna inanılır ve tedavi sürecinde kullanılırlar.⁴⁴⁵ Gökten gelen iyi güçle yerin sağlam yapısı hastanın vücudunda olumlu etki yaratır ve hastanın iyileşmesini sağlar. Suyun başlı başına arındırıcı özelliği vardır ve özel ağaçları suya batırılıp hastanın bedeni çırpıldığı gibi bedeni yıkanarak da tedavi yürütülür. Ancak her suyun iyileştirici gücü yoktur ve eğer kaynak suyu alınacaksa mutlaka su iyesinden izin istenmelidir.

⁴⁴² Mansur Asu, a.g.e., s.221-234.

⁴⁴³ Bayat Fuzuli, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, s.260.

⁴⁴⁴ Ünver Süheyl, a.g.e., s.21.

⁴⁴⁵ Ünver Süheyl, a.g.e., s.40.

Tütün, kantaron, karabiber, tarçın, yabani kenevir, kenevir çiçeği, safran, keçiboynuzu, üzüm kökü, kakule Şamanların sağaltım için kullandığı bitkilerin başında gelir.⁴⁴⁶ Bahsi geçen bitkiler genellikle doğrudan verilmeyip, kaynatılıp ezilerek ya da dövülerek ve bal, süt gibi besinlerle karıştırılarak hastaya verilir.⁴⁴⁷ Bitki şeklinde hazırlanan ilaçlar bedenden ruhun kovulmasından ziyade ağrıyı azaltma, açık yarayı kapatma, öksürüğü ve mide rahatsızlıklarını giderme amacı ile verilir. Bitkiler doğanın insana sunduğu şifa kaynaklarıdır. Ancak her bitki böyle değildir ve bunu yalnızca doğayı bilen kişi bilebilir. Şamanlar bu kişilerin başında gelir. Bitkilerin renklerinden dahi şifalı mı zehirli mi olduğunu anlayabilir. Yukarıda da bahsettiğim gibi Şaman ruhani olanla maddi olanı bir arada tutar. Örneğin: Vücudu kötü ruhlar tarafından ele geçirilen insanın bedenini arındırdıktan sonra hazırladığı bitkisel ilaçlarla bağışıklığını güçlendirmeye çalışır. Ayrıca bitkilerle hazırlanan ilaçlar vücuda masaj yaparak da uygulanır. Böylece Şamanın elinin şifası ve bitkinin özü bedene girmiş olur. Bitkileri toplarken de dikkat edilmesi gereken unsurlar vardır. Bitkiler toplanmadan önce mutlaka yer-su ruhları bölümünde bahsettiğim gibi orman iyesinden izin alınmalı ve onu memnun etmek için saçı saçılmalıdır.

Yukarıda değindiğim üzere Şaman tedavi yöntemlerinde bitkilerin de özel bir yeri vardır. Faydalı bitkinin bulunması ise uzun bir gözlem süreci sonucunda olmuştur. Şamanlar özellikle hayvanları takip ederek hangi otları yedikleri hangi bitkilere dokunmadıklarına dikkat etmişlerdir. Burada Şamanlar hayvanların yüksek algı kabiliyetinden faydalanmışlardır. Çünkü hayvanlar zararlı bitkilerin yaydığı o kokuyu ya da özü algılayabilirler. Böylece geniş botanik bilgisine sahip olan Şamanlar tedavide kullanacakları bitkileri dikkatle seçmiş, yenilerini de öğrenmiş olurlar.

⁴⁴⁶ Ünver Süheyl, a.g.e., s.40-50.

⁴⁴⁷ Ünver Süheyl, a.g.e., s.50-65.

5. HAYVANLARIN SAĞALTIMDAKİ YERİ

Şaman inancı doğa ile içe içe olduğu için yalnızca doğadaki madenler ve nesnelerden değil aynı zaman da bitki ve hayvanlardan da yararlanırlar. Şaman sağaltımlarında ağırlıklı olarak hayvanlar yer alır. Hayvanların özellikleri iyi bilindiği için hangi hastalığa neyin iyi geleceği bilinmektedir. Hayvanların taşıdığı ruhlar vardır. Ancak ruhları vasıtası ile değil organları ile tedavi yapılır. Burada esas olan durum hayvanların sahip olduğu gücün organları veya vücutlarının bir bölümü vasıtasıyla insanlara geçeceğidir. Hayvanların tedavide kullanılmasının en önemli sebebi budur.

Sağaltım için hayvanların iç organları, kemikleri, tırnak, pençe, dışkı, iç yağlar ve kanı kullanılır.⁴⁴⁸ Hatta kartal, karga, ayı vb. gibi hayvanların tüylerinden yapılan kolyeler takılır. Böylece o ayının gücü, kartalın keskin görüşü veya karganın zekâsı da insana geçmiş olur.

Süt hem şifa verir hem de ruhlar katında doyurucu kabul edilir. Bu sebeple süt, özellikle saçı saçmak için kullanılırken, bitkilerden hazırlanan karışımların da içine katılarak hastaya verilir. Yumurta tedaviden ziyade daha çok büyü yapımında kullanılır. Kartal yumurtası insanları büyüden korurken, karatavuk yumurtası büyü yapımı için kullanılmaktadır.⁴⁴⁹

Genel itibari ile kullanılan hayvansal maddeler şunlardır:

- Süt: Keçi sütü, inek sütü, eşek sütü,
- Safra: Keklik safrası, keçi safrası, tavşan safrası, kurt safrası, domuz safrası, geyik safrası,
- Diş/dil/pençe: Ayı dişi, kurt dişi, kurt dili, kartal pençesi, ayı pençesi, horoz ayağı, tavşan ayağı,
- Boynuz: Boğa boynuzu, inek boynuzu, geyik boynuzu,
- Hayvan Pisliği: Güvercin pisliği, kurt pisliği, öküz pisliği,
- Yumurta: Kartal yumurtası, baykuş yumurtası, tavuk yumurtası,

⁴⁴⁸ Ünver Süheyl, a.g.e., s.20-21.

⁴⁴⁹ Mansur Asu, a.g.e., s.218.

- Tüy: Kartal tüyü, baykuş tüyü, ayı tüyü, keçi tüyü.⁴⁵⁰

Yılan derisi, hayvan kanı, iç yağlar, öd yağı, kemikler, göz de Şaman sağaltımlarında kullanılır. Diş, pençe, tüy, ayak genel olarak kolye yapıp boyuna takıldığı gibi hastalıklı bölgenin üzerine sürülüp bir bezle sarılır. Safra veya organlar ise hastalıklı organın üzerine koyulur, yağlar içirildiği gibi yine hastalıklı bölgeye de sarılır.⁴⁵¹ Bilgisini verdiklerim her zaman geçerli uygulamalar değildir. Her Şaman hastalığın durumu ve hastalıklı bölgeye göre tedaviyi farklılaştırabilir.

Bunların yanı sıra at, boğa, geyik, öküz gibi hayvanların kafatası Şaman inancında önemli bir yere sahiptir. Her bir hayvanın kendi özelliğini asıldıkları eve getireceğinden dolayı tılsımlı kabul edilirler ve tedavi zamanında da hastalara güç vermek, bağışıklıklarını kazanmalarına yardımcı olmak adına kullanıldığı görülür. Bunun için hastanın yattığı yere, başucuna koyulur.

Genel itibari ile hayvanların sağaltımda kullanılması hem tıbbi hem de tılsımı bir arada barındırır. Çünkü hayvandaki gücün insana geçmesi ve hastalıkla birlikte insan bedeninde oluşan eksikliğin giderilmesi esastır. Pençe veya boynuz gibi hayvanların savunma araçları insanlar içinde kalkan görevini üstlenmiş ve tedavinin bir parçası olmuştur.

Tedavide kullanılacak organın temin edilmesi için de dikkatli olunması gereken bir takım kurallar vardır. Şaman kendi arzusuna göre avlayamaz. Öncelikle ormanın iyesinden izin alması ona hangi hastalığı tedavi edeceğini ve bu hastalık için hangi organa ihtiyacı olduğunu bildirmesi gerekir. İsteğini orman iyesine sunduktan sonra beklemeye başlar ve hayvan kendi isteği ile Şamanın yanına gelir. Böyle gelmesinin ardından avlanıp organı alınabilir. Aksi halde orman iyeleri kızdırılacağından Şaman ve tüm toplum cezalandırılır.

⁴⁵⁰ Ünver Süheyl, a.g.e., s.20-21.

⁴⁵¹ Mansur Asu, a.g.e., s.195-236.

6. BÜYÜ VE SİHİR

Şamanlıkta büyü ve sihir bir arada yer alır. Musibetlerden korunmak için yapıldığı gibi bir kişinin veya topluluğun başına kötü şeyler getirmek amacı ile de yapılır. Örneğin yapılacak bir savaştan önce düşmanın yenilmesi için büyü yapılır. Kimi zaman bu büyüler savaş meydanına gömülür.

Nitekim ikisi ile başka insanların kaderine müdahale söz konusu olsa da oldukça yaygın uygulamalardır. Günümüz Anadolu'sunda da hala yapılmaktadır. Eski Şaman geleneklerinden farklı olarak İslami bir kimliğe bürünmüştür. Kimi araçları aynı kalsa da (kumaş, metal kullanımı) içeriğinde değişiklikler olmuştur. Günümüzde yapılan büyüler Kur'an-ı Kerim'den alıntılarla veya yazılanların değiştirilmesi ile yapılmaktadır.

Büyü aslında tanrıyla insan arasında kurulan o bağla ilgilenmez. İnsanlar büyü veya sihir vasıtasıyla tanrıya yaklaşmayı, onun koruma ve merhametini istemeyi amaçlamazlar. Kurban veya saç geleneğinin aksine büyü ve sihir, dileğini gerçekleştirmek için Tanrının rızasını beklemeden kendi çabasıyla istediği şeyi oldurmaya çalışmasıdır. Büyü insana, eşyaya, hasada veya insanlara iyilik ya da kötülük yapmaya, yani dünyevi şeylere yöneliktir.⁴⁵²

Şamanlar kişinin vücuduna girerek hasta eden ruhları kovar ve kötü ruhların zararlı etkisini temizledikten sonra kastname denilen ve büyü yapma- bozma uygulaması esnasında okunan dua tarzı sözler okunmaktadır.⁴⁵³

Büyü esas itibari ile daha çok müdahale amacı ile yapılır ve oldukça hızlı gerçekleşir. Başka bir insanın veya toplumun kaderini etkileyip değiştirme veya bozma gücü vardır. Daha çok kötü ruhlarla etkileşimde bulunarak yapıldığından dolayı hem yapan kimse hem de büyü yapılan kişi bu kötü ruhların etkisi altındadır. Büyü yapan kişi her ne için yapıyorsa bunu gizli tutar. Kendisine büyü yapılan kimse büyüden habersizdir. Her iki tarafa da zararı olan büyü, kötü karakterlidir. Toplumun ya da bireylerin iyiliği için

⁴⁵² Örnek Sedat Veyis, *100 Soruda İlkellerde Din, Büyü, Sanat, Efsane*, s.133.

⁴⁵³ Gönel Tuğba ve Adem Öger, "Uygur Türkleri Arasında Şamanlar ve Tedavi Yöntemleri", *Türkiyat Araştırmaları*, 2011, Sayı 6/4, s.235.

büyü yerine saç veya kurban sunulur. Zira bu sunularda bireylere değil tanrılara ve ruhlara ulaştırılır.⁴⁵⁴

Sihir için doğanın kendi döngüsünde bulunan güçleri kullanılır. Her birinin kullanımı için doğru zaman ve yer olmalıdır. Genellikle olumlu bir özellik gösterir, bu sebeple zararsızdır ve mutlaka yapılacak kişinin izni olmalıdır. Şamanlığa göre sihir aslında fiziki dünyamızın çalışma sistemiğidir. Suyun berraklığı, mevsim döngüsü, yeryüzünde yer çekimi, gökte yıldız, ay ve güneşin asılı kalması, bir çiçeğin açma kudreti tamamen sihirdir. Gece-gün oluşumu, yağmurun akarsuya dönüşümü tamamen sihirle alakalıdır. Böylece doğal oluşumları kullanarak oldurmak ve bunu tanrının izni, ataların da desteği ile yapmak söz konusudur.⁴⁵⁵ Büyüde tanrılardan bağımsız hareket edilirken burada tanrıların etkisi söz konusudur.

Büyü yapmak için çoğunlukla dua, kutsal su, büyü yapılacak kişi veya nesneye ait bir eşya, kutsallaştırılmış obje gibi dinsel malzemeler kullanılır.⁴⁵⁶ Büyünün aksine sihir doğada hâlihazırda var olduğu için toprak, su, ateş, hava, demir ve ağaç gibi doğadaki nesneler (elementler) kullanılır. Bu elementlerin yansıttıkları enerji ve karakterleri vardır. Buna göre:

- Toprak: Güzellik, besleyici bolluk, doğuş, yenilik, tevazu, manyetik çekim, durağanlık, sabitlik, güven, merkez, sarı/kahverengi, verimlilik, aile ve canlılık
- Demir: İfade, sağlamlık, sağlık, soyluluk, yardımseverlik, direnç, korunma, işlevsellik, iş, amaç, gençlik, kut, ak renk ve batı yönü
- Su: Ruhsal güç, sezgi, duygu, bilinç, dünyevi haberler, zorlukları aşmak, kararlılık, hürlük, odak, yazgı, evrimsel döngü, tazelik, ferahlık, yatay hareket ve yolculuk
- Ağaç: İletişim, eğitim, öğretim, zekâ, yaşam, tekâmül, deneyim, olgunluk, sabır, bilinmeyene merak, yeşil, azim, dostluk, zorluklarla mücadele ve doğu yönüdür

⁴⁵⁴ Mansur Asu, a.g.e., s.153.

⁴⁵⁵ Mansur Asu, a.g.e., s.152.

⁴⁵⁶ Kaplan Melike, "Halk Tıbbının Kökenleri: Teşhisten Tedaviye Din ve Büyü İlişkisi", *Milli Folklor*, Sayı 91, 2011, s.155.

- Hava: Hayat, can, rüzgâr, gök, habercilik, şeffaflık, dürüstlük, ses, ruhani haberler, gökçe rengi, merkez
- Ateş: Tutku, cesaret, iman, can, nefis, dönüşüm, aşk, merhamet, şifa, sevgi, neşe, dikey hareket, dinamiklik, kızıl renk ve güney yönlüdür.⁴⁵⁷

Doğada yer alan bu elementler insana güç verir. Yayıdıkları enerji doğru kullanılırsa daha iyi bir hayat sürdürülebilir. Bunun için doğa en iyi şekliyle gözlemlenmeli, insan anatomisinin yapısı bilindiği gibi doğanın da katmanları çözümlenmelidir. Yalnızca bu elementleri bilmekle kalmayıp aynı zamanda ayın ve güneşin her hali dikkatlice izlenmeli, böylece enerjinin en yoğun geldiği zaman dilimi kestirilmedir. Her ne için sihre başvurulacaksa da mutlaka tüm elementler bir arada olmalıdır.

Doğada bulunan bu elementler tedavi amaçlı hastalıkları sağıaltmak için de kullanılmıştır. Şaman inancına göre doğada yer alan nesneler taşıdıkları ruhlardan dolayı insanlara hastalık getirebilir, bunların tedavisi için de yine bu elementlerden yararlanılmalıdır. Örneğin rüzgârın taşıdığı hastalık insanda kas ağrıları ve tutulmalarına yol açabilir.⁴⁵⁸ Şaman ağırlı bölgeyi teşhis ettikten sonra elementlerin enerjisi ve doğa ruhlarına uygun olarak tedavi eder.

7. NAZAR VE TÜTSÜ

Şaman inancına göre üç çeşit nazar vardır: Köz (göz, yanan kömür parçası), Sug ve Til nazarı.⁴⁵⁹ Sözlük tanımına göre göz, belli kimselerde bulunmakta ve kişinin hissettiği kıskançlık veya hayranlık duygularının baktığı insan, hayvan, mal-mülk ve eşyaya zarar verdiği inanan uğursuzluk anlamına gelmektedir.⁴⁶⁰

⁴⁵⁷ Mansur Asu, a.g.e., s.155.

⁴⁵⁸ Mansur Asu, a.g.e., s.158.

⁴⁵⁹ Mansur Asu, a.g.e., s.141.

⁴⁶⁰ TDK, Güncel Türkçe Sözlük, <http://www.tdk.gov.tr>. Erişim Tarihi 18.04.2018.

Bir diğ er tanıma g ore ise, belli kimselerde bulunan, insanlara, hayvanlara, mala m  lke, zarar veren; bakışla dışarı çıkan çarpıcı ve öldürücü g   t r.⁴⁶¹

G z görmemizi sağladığı gibi bakışlarımızla içimizdeki enerjiyi de dışarı yansıtmamızı sağlar. Kimi zaman bu enerji başkalarına zarar verebilir. Bu sebeple göz nazarı değen insanın canının yanması kor anlamını da taşıdığını göstermektedir çünkü aslında göz insanın nefsi ile bağlantılıdır. İçinde kıskançlık,   ke olan bir insanın gözlerinde bu olumsuz enerjileri görmek mümkündür.

Bilimsel olarak gözden bir ısı yayıldığı tespit edilirken, bu ısının zarar verme gücü olup olmadığı deneyle sınanmış ve buna göre gözden çıkan elektromanyetik dalgalar ölçüldüğünde, kişinin baktığı yerde ısı yükselmeye başlamıştır.⁴⁶² Gözden yayılan enerjinin insanda bıraktığı etkiler neticesinde buz gibi bakmak, gözlerinden ateş p sk rmek gibi deyimler dile yerleşmiştir. Bu deyimler de gözün insan üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır.

Herhangi bir kimseye zarar verecek k z insanın hissettiği duygularla orantılıdır. Hissedilen kıskançlık, hırs, kin ve şehvet gibi duygular insanlar üzerinde yakıcı bir etkiye sebep olabilir. G z kalpten gelen duygudur. Kötü hislerle bakıldığında bakılan canlı ise rahatsızlanabilir hatta  lebilirken, nesne ise kırılıp bozulabilir. Yani k z yalnızca insana değil hayvan ve eşyalara da değebilir.

K z her nereye düştüyse orada rahatsızlık meydana gelir. Örneğin bir kimsenin saçı, dudakları veya elleri güzel olduğu için k z değerse, bahsi geçen bu yerlerde rahatsızlıklar oлуur. Sa lar dökülebilir, dudakta uçuk çıkabilir, ellerde kas ağrıları oлуabilir. Bunların yanı sıra genel itibari ile yakıcı k ze maruz kalan bir kişide oлуabilecek sıkıntılar şu şekildedir: Adımlarda ağırlaşma, halsizlik, çarpıntı, nedensiz yaralar, aksilik, yarananma, şişlik vb.⁴⁶³

Bu fiziki etkilerin yanı sıra psikolojik olarak da kendini toplumdan soyutlama, aile ilişkilerinin bozulması, toplum yaşamına aykırı davranma g r leabilmektedir. Bu etkilerin yanı sıra eğer bir kimse gözlerini açıp kapadığında veya yeni uyandığında

⁴⁶¹ TDK, Budunbilim Terimleri Sözlüğü, <http://www.tdk.gov.tr>. Erişim Tarihi 18.04.2018.

⁴⁶² Mansur Asu, a.g.e., s.143.

⁴⁶³ Mansur Asu, a.g.e., s.144.

siyah noktalar veya gölgeler görüyorsa köz nazarı değmiş demektir.⁴⁶⁴ Köz değmesi kişinin fizyolojisi üzerinde geniş çaplı bir etki uyandırmakla birlikte psikolojik olarak da etkilemektedir.

Sug nazarı parmak ile değdirilen nazardır ve işaret parmağı doğrultularak kişiye kötü enerji gönderilmiş ve nazar değdirilmiş olur.⁴⁶⁵ Karşımızdaki kimseleri uyarmak veya tehdit etmek istediğimizde işaret parmağı doğrultularak konuşulur. Aslında burada da vücuttan yayılan enerji ve enerjinin yöneldiği bir kimse vardır. Enerji olumsuz olduğundan dolayı da yöneldiği kişide rahatsızlığa yol açması muhtemeldir. Bu nazar türünde kişi kendisine yöneltilen kötü sözleri algılayıp, degecek olan nazarı parmaklarıyla makas hareketi yaparak engelleyebilir. Til nazarı ise; Sözle degen nazardır ve kalp kırmanın, bağırmanın, iltifat etme veya kinaye yapmanın yol açtığı nazardır.⁴⁶⁶

Nazardan korunmak ve arınmak için çeşitli uygulamalar vardır şimdi bu uygulamalara yer vereceğim. İlk olarak hala Anadolu'da yaygın olan kurşun dökme geleneğinden bahsedeceğim. Kurşun dökme bugün her ne kadar İslami bir kisve altında yürütülse de kökleri Orta Asya'ya kadar uzanan bir gelenektir.

Kurşun dökme uygulamasına eski dilde *kut kuyma* denilmekte ve kut yenilemek, ruh yenilemek anlamı vardır.⁴⁶⁷ Bu uygulama yalnızca kadınlar tarafından yürütülmekte ve erkekler yapmamaktadır. Kurşun dökmedeki amaç bireyin vücuduna giren kötü okları kırmak ve vücudu arındırmaktadır. Bunun için ateş, kurşun, kurşunun eritileceği bir kap ve kurşunun döküleceği süt olması gerekir. Ateş ve sütün arındırıcı gücü vardır, kurşun ise koruyan ve bedenin enerjisini azaltıp hasta eden kötülüğü uzaklaştıran madendir. Yani kurşun dökme ritüelinde yalnızca kurşun önemli rol oynamamakta her bir nesnenin anlamı ve faydası bulunmaktadır.

Kurşun bireyin tüm bedenini kapsayacak şekilde dökülmelidir. Hastalık teşhisinde olduğu gibi burada da beden üç bölümde ele alınmakta ve önce baş, sonra beden ve en son ayaklara kurşun dökülmektedir. Anlaşıldığı üzere kurşun dökme merasimi üç kez

⁴⁶⁴ Mansur Asu, a.g.e., s.146.

⁴⁶⁵ Mansur Asu, a.g.e., s.147.

⁴⁶⁶ Mansur Asu, a.g.e., s.147.

⁴⁶⁷ Mansur Asu, a.g.e., s.148.

tekrarlanır. Bu ritüel aynı zamanda fal da barındırır. Kurşunun aldığı şekli yorumlanarak, kişinin geleceği hakkında kehanetlerde bulunulur. Günümüzde Anadolu'da uygulanan soğuk suyun aksine Şamanlıkta kurşun sütün içine dökülür.⁴⁶⁸ Saçı saçma merasimlerinde de kullanılan sütün, kötülüğü uzaklaştırma, arındırma ve ruhları besleme gücü vardır.

Şaman inancında ellerde tedavi de önemli rol oynadığı için kurşun dökme ritüeli esnasında kurşun dökülen kişinin ellerinin açık olması gerekir. Bu sayede kurşunun iyileştirici gücü bedene rahatlıkla girebilecektir. Her kurşun dökme ritüelinden sonra kullanılan araçların temizlenmesi ve arınması gerekir. Böylece hastalık yapan enerjiyi alan eşyalar bir sonraki ritüelde de kullanılabilir. Temizlenmez ise iyileştirme gerçekleşemez.

Kurşun dökme ritüelinin yanı sıra tütsüleme de insan bedeninde hastalığa yol açan nazarı arındırmada etkili olan uygulamalardan biridir. Yine tütsü uygulaması da bugün hala varlığını devam ettirmektedir. Her bitki tütsü yapımında kullanılamaz çünkü sağaltım gücü ve iyi ruhu olmayabilir. Tütsü ritüeli için özellikle üzerlik tohumu, ardıç ve kayın dalları, defne ve tütün kullanılmaktadır.⁴⁶⁹ Tütsü için kullanılan bitkilerin de iyileştirici gücü vardır. Bu bitkilerdeki öz, ateş vasıtası ile çıkarılır ve insanın üzerinde gezdirilerek uygulanır. Tütsüde esas olan dumandır ve nazarın olumsuz etkisini kırmaya yarar. Bu yüzden nazar değen kişi, tütsü dumanını soluyarak içine çekmelidir. Ayrıca tüm bedenine de duman değdirilmelidir. Tütsü bireylere uygulandığı gibi çadırın içinde gezdirilerek ev de nazardan arındırılmış olur. Yalnızca dikkat edilmesi gereken şey tütsüleme yapılırken bir pencere veya kapının açık kalması gerekir ki bu sayede kötü enerji çıkıp gidebilsin. Tütsü yapılırken Şamanın çılgık atması veya çeşitli sesler çıkarması da arınmaya yardımcı olur.⁴⁷⁰

Herkes kurşun dökemez, Şaman ve Şamanlardan el almış kişiler dökebilir. Şaman bu uygulamaları yaparken ruhlardan yardım alır, tanrıya seslenir çünkü onların gücü işini kolaylaştıracaktır.

⁴⁶⁸ Mansur Asu, a.g.e., s.148.

⁴⁶⁹ Mansur Asu, a.g.e., s.149.

⁴⁷⁰ Mansur Asu, a.g.e., s.148.

İyileştirme yöntemlerinin dışında yalnızca korunmak için de bir uygulama söz konusudur. Tanrı gözü anlamına gelen *tengri karak* yani nazar boncuğu, korunmak için kullanılan eşyaların başında gelir ve Anadolu'da yaygın olarak kullanılan nazar boncuğunun aksine siyah, beyaz, mavi ya da yeşil renktedir. Siyah kısım her zaman ortada bulunur ardından beyaz renk gelir ve sonra ya mavi ya da yeşil renk gelir. Mavi renkli olan nazar boncuğu gök tanrısını simgelerken yeşil olanı yer iyelerini simgeler. Tam manasıyla korunma sağlanması için iki renk nazar boncuğunun da olması gerekir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta ise nazar boncuklarının camdan yapılmış olması ve görünen bir yere takılmış olması gerekir. Camın şeffaf yapısı sayesinde gelecek olan nazarı içine çekebilir.⁴⁷¹

Kurşun dökme ve nazarın haricinde tuz yakma ile de kötülüğü uzaklaştırma ve arındırma da uygulanır. Tuzun sahip olduğu sert yapısı ve keskin tadı bedene giren zararlı etkiyi kırmaya yardımcı olmaktadır. Günümüzde Anadolu'da hala uygulanan bu ritüel, İslami bir kisveye büründüğü için genellikle Fatıha suresi okunarak uygulanmaktadır.

8. ASTI

Şamanlığın var olduğu tüm halklarda tedavi sürecinden sonra Şaman, emeğinin karşılığı olarak hediye alır ki buna Tuva Türkçesinde **astı** denilir.⁴⁷² Şaman yeminine yukarıda yer vermiştim. Orada da bahsi geçtiği üzere Şaman bu görevi para kazanmak için yapmaz. Görev ruhlar tarafından bahşedildiği için Şaman yapmak zorunda kalır. Amacı ise hem toplumun düzenini bozan ruhani unsurları kovmak hem de insanlara musallat olan hastalıkları iyileştirmektir. Bu sebeple Şamanın önceliği kendisi değil, ondan yardım dileyen insanlardır.

⁴⁷¹ Mansur Asu, a.g.e., s.150.

⁴⁷² Bayat Fuzuli, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, s.269.

Şamanın talebi olmamasına rağmen insanlar, hizmeti karşılığında hediyeler verirler. İnsanların maddi durumuna göre verdiği hediyeler: fakirler genel olarak tütün, iğne, kırı, kemer, bıçak, cübbe, yüksük, keçeden yatak örtüsü, kement çuval vb. verirken; zenginler ve durumu iyi olanlar; keçi, koyun, at, boğa, birkaç küçükbaş hayvan, para, vb. verirler.⁴⁷³ Şamanın astıyı kabul etmesi gerekir yoksa ruhlar ona kızar. Astı Şaman için hediye olurken aynı zamanda ruhlar için saç ve kurban yerine geçer.

İnan, Şamanların geçimlerini sağlaması ile alakalı, kimi toplumlarda Şamana yıllık maaş bağlanmışken, kimilerinde yürüttüğü ayin ve törene göre para verildiğini belirtir.⁴⁷⁴ Ancak verilen ücret ne olursa olsun Şaman itiraz etmez, verilene razı olur. Çünkü Şamanlar Tanrıya hizmet ettikleri için maddi dünyanın malı onlar için önemli değildir. Bu yüzden Şamanlık yapan çoğu kimse maddi anlamda yoksulluk içindedir.

Şamanların kendilerine yardım eden, eşyalarını taşıyıp göz kulak olan, hasta kimseleri bulup Şamana ileten, ayin esnasında gerekenleri yerine getiren bir yardımcıları vardır. Tüm bu yaptıklarının karşılığı olarak Şamana verilen astının dörtte biri yardımcının olur.⁴⁷⁵

Zaman içerisinde astı uygulaması da farklılaşmıştır. Önceden hastanın imkânı ile sınırlı olan astı için artık hem hasta ile hem de Şamanın anlaşması gerekir. Astı ne kadar çok olursa sağaltım o kadar çabuk gerçekleşir.

⁴⁷³ Bayat Fuzuli, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, s.270.

⁴⁷⁴ İnan Abdülkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, s.76.

⁴⁷⁵ Bayat Fuzuli, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, s.270.

V. BÖLÜM: ŞAMAN SAĞALTIMLARI VE GÜNÜMÜZDEKİ YANSIMALARI

1. GÜNÜMÜZDEKİ ŞAMANLARIN TEDAVİ YÖNTEMLERİ

Günümüzde hala varlığını sürdüren Şamanlık, uygulama ve ritüellerine devam etmektedir. Siyasi baskılar ve koşulların değişmesi ile biraz farklılık arz etse de hala ana çerçevesini kaybetmiş, değerlerinden uzaklaşmış değildir. Ancak bilinmelidir ki günümüzde Şamanlığı maddi kazanç veya gösteri amaçlı yapan ve aslında Şaman olmayan kimseler de mevcuttur.

Konumun çizgisini aşmadan yalnızca günümüzde yürütülen Şaman sağaltımları hakkında bilgi vereceğim. Öncelikle ruh kavramı hakkında karşılaştığım farklı bilgiye yer vereceğim. Öncesinde insanın 6 çeşit ruhu varken şimdi 3 çeşit ruhu bulunmaktadır ve farklı isimler almıştır. Bu ruhların adı: Sülde, Süne ve Özüt'tür.⁴⁷⁶ Sülde bilinçtir ve görme, tatma, dokunma, koklama ve duyma bu ruhun varlığı sayesinde çalışır ve beynin tam ortasında; Süne de hisler, öngörüler, sezgiler ön plandadır, daha çok psikoloji temellidir ve kalpte yer alırken; Özüt ise leğen kemiğinin ortasında olup bedenın fiziki mekanizmasının çalışmasını sağlayan ruhtur.⁴⁷⁷ Bu ruhların yerinden kayması veya korku gibi etkilenmelerine yol açacak duygu değişimleri bedende rahatsızlığa yol açar.

Ruhun iyileştirilmesinin temelinde arındırma yer alır. Hastalıkların uzaklaştırılması ya da gelmesinin engellenmesi yapılan arındırma uygulamasına bağlıdır. Şamanlıkta özellikle hayvanları, haneyi ve gelen misafirleri ateşle arındırma yaygındır. Ateşin yanı sıra süt ve su da arındırma uygulamasında kullanılmıştır. İslamiyet'le birlikte arındırmanın merkezine Kur-an koyulmuş ve okunan dualar daha çok yer almaya başlamıştır.⁴⁷⁸

⁴⁷⁶ Mansur Asu, a.g.e., s.15.

⁴⁷⁷ Mansur Asu, a.g.e., s.15.

⁴⁷⁸ Rahman Abdurahim, *Uygurlarda Şamanizm*, Milletler Neşriyatı, Pekin 2006, s. 254-255.

Kişinin yaşadığı rahatsızlığın giderilmesi ise ruhlar âlemini bilen Şamanın görevidir. Günümüzde de Şaman sağaltımları maddi ve manevi âlem arasında bağlar oluşturularak yürütülür. Şimdi de hastalıkların çeşitlerine göre yürütülen sağaltım uygulamaları hakkında bilgi vereceğim.

1.1. CİLT HASTALIKLARI

Vücutta açılan kesik yarayı kapatmak için üzerine ağaç kömürü koyulmalıdır. Bu hem yaranın çabuk kapanmasını sağlar hem de iltihap kapmasını engellemiş olur. Ayrıca ağaç kömürünün baş ağrısını giderme özelliği de vardır. Bunun için bir bardak suyun içerisine bir kaşık atılıp içilmesi gerekir. Ağaç kömürü öğütülerek kapaklı bir kapta muhafaza edilebilir.⁴⁷⁹

Yedi evden toplanan un ile hamur üç parça olarak hazırlanır ve ardından birleştirilir. Okunup üflenene hamur közün içine koyularak iyice kızartılır. Ardından parçalanarak ufalanır, böylece yaralarda bu şekilde ufalanarak iyileşecektir. Bunun yanı sıra üç veya yedi gün boyunca yaraya dua okuyup üzerine tükürmek ve kavun kabuğu ile kepekten tütsü yapılması da yaraları iyileştiren uygulamalardandır.⁴⁸⁰

Cilt kuruluşu varsa eğer, önce masaj yapılarak o bölgenin ısıtılması ardından levrek yağı sürülmesi gerekir. Sürüldükten sonra cilt güneşe maruz kalmadan bir bez yardımı ile sarılmalı üzeri kapatılmalıdır. Böylece cilt derinlemesine nemlenmiş ve beslenmiş olur. Kimi Şamanlar ise ciltlerine yağın iyice nüfuz etmesi için sürmeden önce ısırgan otu veya acı biberle ovalarlar.⁴⁸¹ Biraz acıtan bir uygulama olsa da hem kan akışı hızlanmış olur hem de cilde iyice yedirilmiş olur.

⁴⁷⁹ Mansur Asu, a.g.e., s.272.

⁴⁸⁰ Abdülkerim Rahman, *Uygur Folkloru*, çev. Soner Yalçın- Erkin Emet, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996, s. 146.

⁴⁸¹ Mansur Asu, a.g.e., s.274.

1.2. GÖZ HASTALIKLARI

Gözler kimi kişinin gördüğü kötü şeylerden dolayı rahatsızlanır. Hastalık genellikle kızarıklıkla veya kaşınarak kendini belli eder. Çünkü göze kötü oklar saplanmış ve bunların temizlenmesi gerekir. Bunun için gözlere keçi sütü damlatılmalı ya da pişmiş ekmeğin buharı göze tutulmalıdır. Bu üç gün boyunca uygulanırsa gözdeki rahatsızlık ortadan kalkmış olur. Bir diğer uygulamada da gözlerinde yorgunluk olan kişi aya bakarak yaklaşık yarım saat uzanmalıdır. Böylece ay hem bedeni hem de gözleri dinlendirmiş olur. Dikkat edilmesi gereken nokta ise bu işlemin dolunayda yapılmaması çünkü dolunay enerjiyi emerek baş ağrısı yapabilir.⁴⁸²

Görme gücü zayıf olan ya da şaşı olan kimseler için kurdun öldürüldüğü bıçak kullanılır. Bıçak kişinin gözünün üstüne üç defa dolaştırılır. Bu sayede görmeye engel olan kötü ruhlar gözden uzaklaşacaktır.⁴⁸³ Burada kullanılan materyalin meyal ve keskin olması ve aynı zaman da kurt gibi güçlü bir hayvanı öldürmüş olması önemlidir. Bu sayede bıçakta bulunan güç kişiye geçecektir.

1.3. KAS RAHATSIZLIKLARI

Romatizma hastalığına kedilerin iyi geldiğine inanılır. Bunun için ağrılı bölgeye kedinin oturması yeterli olacaktır. Kedilerin kötü enerjiyi emmeleri ve bedenlerinin sıcak olması eklemlere iyi gelecek ve ağrıyı azaltmış olacaktır. Ancak bu uzun süreli bir iyileştirme sağlamamaktadır. Bu uygulamanın yanı sıra posası çıkarılan turp ile koyun kuyruk yağı karıştırılır ve ağrılı bölgeye bir bez yardımı ile sarılır. Sargının uzun süre kalması sağaltımın olumlu sonuçlanmasını sağlar.⁴⁸⁴

⁴⁸² Mansur Asu, a.g.e., s.279.

⁴⁸³ Abdulkerim Rahman, a.g.e., s.146.

⁴⁸⁴ Mansur Asu, a.g.e., s.275.

Kötü ruhların verdiği zarardan dolayı bel ve bacak ağrısı çeken kişinin on dört çörek yedi kandil hazırlaması gerekir. Hasta kişi yere yatırılır ve üzerine yedi sıra şeklinde çörekler dizilir ve kandiller de bu yedi sıranın üzerine koyulur ve dua edilir. Böylece kötü ruh bedenden çıkarılıp çörek ve kandillere geçirilmiş olur.⁴⁸⁵

Kramp vücutta dolaşan negatif yüklü enerjidir ve bedenin herhangi bir bölgesinde meydana gelebilir. Kramp giren bölgeye demir koyularak tüm olumsuz enerji vücuttan atılabilir. Ancak kullanılan demirin toprağa sürülerek arındırılmış olması gerekir. Kimi zaman bıçak koyulduğu da olur ancak bıçak kullanılmamalıdır. Çünkü üzerindeki negatif enerjiyi kesilen gıdaya aktaracaktır. Bu sebeple kramp tedavisinde her ne kullanılıyorsa, o nesne artık yalnızca kramp tedavisinde kullanılmalıdır.⁴⁸⁶

1.4. SİNDİRİM/BOŞALTIM SİSTEMİ SORUNLARI

Bir kişide iştahsızlık veya hazımsızlık görülüyorsa o kişiye ayı safrası yedirilmelidir. Böylece iştahı açılır, şişkinliği varsa o giderilir ve mide fonksiyonları düzelmiş olur. Bunun için kişinin içtiği suyun içerisine beş saniyede attığı adım sayısı kadar ayı ödü damlatılmalı ya da ayı ödünün bulunmadığı durumlarda istiridye yenilebilir ancak yaz aylarında yememeye özen gösterilmelidir.⁴⁸⁷

Mide ağrısı yaşayan bir kimse öncelikli olarak öğünlerini düzene sokmalıdır. Havanın kararmaya başlaması ile birlikte midesini dinlendirmeye başlamalı ve artık pişmiş yiyecekler yememeli ve aynı zamanda uyku düzenine dikkat etmelidir. Göz kapaklarının üzerine veya dilin altına taze nane yaprağı koymak ya da kil ve toprağı suya katıp içmekte mideyi rahatlatan uygulamalardır. Kişinin eğer midesinde yanma hissi varsa yağmur suyu veya çiy içmesi gerekir. Ancak kentleşmenin olduğu yerlerden ziyade doğa ile iç içe olan yerlerde yapılması önerilen bir uygulamadır. Mide

⁴⁸⁵ Gönel Tuğba ve Adem Öger, a.g.m., s.243.

⁴⁸⁶ Mansur Asu, a.g.e., s.280.

⁴⁸⁷ Mansur Asu, a.g.e., s.274.

yanmasında uygulanacak bir diğer yöntemde de koyun midesi kişinin midesinin üzerine bağlanır. Belirli bir süre kaldıktan sonra mide kedilere yedirilir.⁴⁸⁸

Doğuştan zayıf olan çocuklar için Şaman fal açar ve çocuğun karnına cin girdiğini, bu yüzden güçsüz kaldığını söyler. Çocuğun iyileşmesi için Şamanın istediği şekilde kukla dikilmesi gerekir. Bunun sebebi çocuğa zarar veren kötü ruhları hazırlanan kuklanın içine geçirmektir. Gece yarısı dört yol ağzına bırakılması ve bırakan kişinin arkasına bakmaması gerekir, aksi takdirde kuklaya geçen ruh tekrar çocuğu bulacaktır.⁴⁸⁹

Bir çocuk eğer yatağını ıslatıyorsa ona çubuk tarçın verilmeli ve onu emerek özünü çıkarması istenir.⁴⁹⁰ Ancak tarçın çubuğu işe yaramıyorsa o zaman çocuğun ruhu kaçmış demektir ve bunu yalnızca Şaman bulup getirebilir.

Basur tedavisi için huş ağacı veya kestane ağacı yaprağı ile hazırlanan banyo suyu vardır. Kaynatılmış suyun içerisine yapraklar kırılarak koyulur ve ardından basur rahatsızlığı olan kişi bu suyun için oturur. 21 gün boyunca ve üçer gün arayla uygulanacak işlemde yaprakların farklı ağaçlardan toplanmış olmasına özen gösterilir.⁴⁹¹ Bir diğer uygulamaya göre ise, yedi gün boyunca deniz kenarından alınan geniş bir taş odun ateşinde ısıtılır, ardından bir kaba alınarak üzerine sarımsak koyulur, sıcaklığın etkisiyle sarımsak tütsülenir ve bu tütsü basura gelecek şekilde oturulur.⁴⁹²

1.5. TANSİYON/ATEŞLENME

Kara soğut kepeği ateşin düşürülmesine yardımcı olmaktadır. Bunun için soğuk su ile karıştırılmalı hastanın sırtına sürülmeli ve bu esnada üç defa ‘göç’ denilerek ateş bedenden kovulmalıdır. Bu uygulama günde yalnızca bir defa ve akşam saatlerinde yapılmalıdır.⁴⁹³

⁴⁸⁸ Mansur Asu, a.g.e., s.291.

⁴⁸⁹ Gönel Tuğba ve Adem Öger, a.g.m., s.242.

⁴⁹⁰ Mansur Asu, a.g.e., s.276.

⁴⁹¹ Mansur Asu, a.g.e., s.283.

⁴⁹² Mansur Asu, a.g.e., s.284.

⁴⁹³ Gönel Tuğba ve Adem Öger, a.g.m., s.245.

Tansiyonun kontrol altına alınması için içinde demir, bakır, çinko vb. bulunan yiyecekler yenmelidir. Böylece bağışıklık güçlenecek ve tansiyon dengesi kolaylıkla bozulmayacaktır. Aynı zaman da düzenli ılık duş almak, hatta kış aylarında bile soğuk duş almak iyi gelecektir. Fakat bunu yüksek tansiyonu olan kimseler denememelidir. İlkbahar çiçekleri ve yeni yeşeren ağaçların yaprakları toplanır, üzerine su eklenip kaynatılır ve demlendikten sonra üç ay boyunca günde dört defa dörder kaşık içilmesi gerekir.⁴⁹⁴ Düşük tansiyon için ise ısıtılmış toprağa el ve ayakları koymak iyi gelecektir.

Omuz kemiklerinin tıkanması kişinin ateşinin yükselmesine yol açacağından, ateşlenme olduğu zaman bu kemiklere birkaç kez vurulmalı ve tıkanıklığın düşmesi sağlanmalıdır. Böylece kişi kendini iyi hissetmeye başlayacaktır. Bir diğer uygulamaya göre ise vücutta atık suların birikmesi sonucu ateş yükselir. Bunun giderilmesi için doğranan soğan bir bez yardımı ile ayakların altına bağlanır ve bu sayede ateş düşürülür.⁴⁹⁵

1.6. AKIL SAĞLIĞI/UNUTKANLIK

Unutkanlık beyine sirayet ettiğinden dolayı tedavisi de orada gerçekleştirilir. Unutkanlığın giderilmesi için yapılacak şey balık tüketimi ve beyin jimnastiğidir. Bunun için kişinin bir önceki gün neler yaptığını hatırlamaya çalışması, olayları tek tek zihninde canlandırması unutkanlığın giderilmesini sağlayacaktır. 21 gün boyunca sabah hatırlama egzersizi yapıp, güneş battığında başka hiçbir ışık açılmadan zihnin dinlenmesi sağlanmalıdır. Bu sayede hafıza güç kazanacaktır.⁴⁹⁶

⁴⁹⁴ Mansur Asu, a.g.e., s.288.

⁴⁹⁵ Mansur Asu, a.g.e., s.280.

⁴⁹⁶ Mansur Asu, a.g.e., s.281.

1.7. KARACİĞER/AKCIĞER RAHATSIZLIKLARI

Karaciğerdeki rahatsızlığın giderilmesi için öncelikle karaciğerin güçlendirilmesi gerekir. Bunun için de kuvveti ile bilinen ayı, kurt veya geyik gibi hayvanların karaciğeri yenilmelidir. Karaciğer rahatsızlığı için em hazırlamak mümkündür. Özellikle ilkbaharın taze ve zengin olmasından dolayı bu mevsimde toplanan ot ve çiçeklerin sağaltımdaki yeri önemlidir. Bitkiler zamanında toplandıktan sonra bir araya getirilerek öğütülür ve alkolün içerisine koyulur. Bu şekilde 21 gün beklemesi gerekir ancak bekletilme süresi boyunca ışıktan alması gerekir. İşlem bittikten sonra kişi sabah aç karnına ve uyumadan önce 2 kaşık alması gerekir. Unlu gıda tüketmemek, taze geyik kanı içmek, çiğ geyik ciğeri çiğnemekte karaciğer rahatsızlıklarını gidermeye yardımcı olacaktır.⁴⁹⁷

Bronşit rahatsızlığı görülen bir kişi, haftada bir kez olacak şekilde, ayaklarının altına taze koyun akciğeri koymalı, sıcak ve kurak yerlerde durmalı ve olabildiğince acı tüketmelidir. Bu da ciğerlerin ısınmasını sağlayacaktır. Bir diğer sağaltım da 21 gün boyunca boğaza kahverengi koyun postu veya deve tüyünden bir çul sarılarak uygulanır.⁴⁹⁸

2. ŞAMANLIKTAN GÜNÜMÜZE KALAN HALK HEKİMLİĞİ

İslamiyet'in etkisindeki Türk topluluklarında Şamanlığın etkisi devam etmiştir. Ayinler, İslami bir kisveye büründüğü için Tengrim demek yerine Bismillah denilerek başlatılmıştır. Ancak Allah'tan yardım dilemenin yanı sıra mukaddes sayılan kimselerin kabirlerden de dilek dilenmiştir. Dilek dilemenin yanı sıra iyileştirici amacı dolayısıyla

⁴⁹⁷ Mansur Asu, a.g.e., s.277.

⁴⁹⁸ Mansur Asu, a.g.e., s.277.

da bu kabirler ziyaret edilmiştir. Bunun için hasta kimsenin kabrin üzerine yatması gerekir, bu sayede hastalıklarından kurtulacağına inanılır.

Bayat, Müslüman din adamı olan mollaların, hastayı tedavi etmek için dua yazdıklarını, Kur-an'a bakmakla birlikte bazı Şaman usullerinden de yararlandıklarını belirtmiştir.⁴⁹⁹

Eski dönemde mollaların günümüzde de hocaların tedavi amacı ile çeşitli uygulamalarda bulunduğunu görmekteyiz. Anlaşıldığı üzere din yalnızca insanların inanç dünyalarında yer almaz aynı zamanda maneviyatını doyurur, başına gelen kötü şeylerin bir açıklaması olacağına ve ilerde mutlaka mükâfatını alacağını inandırır, umut etmeyi öğretir, daha iyi bir insan olmaya yönlendirir. Din yalnızca korku neticesinde doğan bir sistem değil aynı zamanda gelecekte umut etmeyi öğreten bir sistemdir. Hangi din olursa olsun insanlara ilaç olarak sunduğu unsurlar mutlaka vardır. Tüm bunların yanı sıra dinden şifa arayışı Anadolu'da bugün hala varlığını göstermektedir.

İslam'la bütünleşmiş bir Şaman ayini şu şekilde yürütülmüştür:
*“Kadın Şaman ayine başlamadan önce çiltanlar adına 41, ruhlar adına 11, Gavsu'l Azam (Tasavvufta kâinatın yönetiminden sorumlu olduğuna inanılan veliler örgütünün başı) adına 6, çar-yar (dört halife) adına 8 mum yakar. Bu ayinde hastanın bir yakını siyah keçi kurban eder. Kanı bir kaba akıtılan kurbanın midesi çıkarılarak Şamana verilir. Şaman keçinin midesini hastanın ağrısını alması için karnına koyar ve ardından kurbanın kanı ile hastanın bedenini sıvazlar. Hastanın bedenine sürülen kan kuruduğunda ise Şaman, ruhlar yaladı ve kan görünmez oldu der. Şaman hastanın ellerine tekrar kan sürerken “Bismillahirrahmanirrahim, canıga can, kanığa kan” diyerek hastanın canına can katmış olur”.*⁵⁰⁰

Ancak ayin esnasında hem davul çalınmakta hem de dualar okunmaktadır. Bu esnada merasime katılanlar huşu içinde kalkarak oyuna katılırken Şaman da hastayı kaldırarak oynamasını ister. Ayin bitiminde hasta ile aynı odada uyuyan Şaman, hastanın ayaklarının altında uyuyarak geceyi tamamlar. Görüldüğü üzere hem İslami hem de Şamanlığa ait unsurlar iç içe geçmiş durumdadır. Ancak istek yine hastanın iyileşmesidir.

Anadolu'daki halk hekimliği uygulamalarının kökleri Orta Asya Şamanlık sağaltımlarına dayanmaktadır. Halk hekimliği uygulamaları daha çok kırsal kesimlerde

⁴⁹⁹ Bayat Fuzuli, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, s.260.

⁵⁰⁰ Bayat Fuzuli, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, s.260.

görlür. Tanrı, tanrılar, cinler, fena ruhlar, güneş, ay, fırtına, yağmur, yasakları çiğnemek, yalan söylemek, hırsızlık yapmak ve büyü kişiyi hasta eden unsurların başında gelir.⁵⁰¹ Hastalığın kaynağı gibi tedavi metodu da çeşitlilik göstermektedir.

Tedaviyi yapan ya da hastalığı önceden haber veren kişilere ocaklı, izinli, büyücü ve hoca denilir.⁵⁰² Ocaklı, iyileştirme gücünü aileden alıp kan yoluyla sonraki nesillere taşıyan kimsedir. Kan bağı olmadan ocaklı olan kimselere ise izinli denilir ve bu görev el verme usulüyle sürdürülür.⁵⁰³ Ayrıca Anadolu’da Alevi Bektaşî dedeleri Şamanlar gibi iyileştirme gücü olduğuna inanılan insanlardır. Örneğin, Sele dedesi, cin girmiş hasta ve delileri tedavi ederken; Kargın dedesi, her hastalığa şifa olmakta, Tahtacı dedesi dalaz adı verilen kaşıntı hastalığını tedavi eder.⁵⁰⁴ Ayrıca Alevi dedelerinin dua okuyarak tedavi ettikleri hastalıklar arasında sıraca, alazlama ve yılancıkta vardır.

Anadolu’da halk hekimliği adıyla yürütölen ana sağaltım uygulamalarına *ırvasalama*, *parpılama* ve *em* adı verilmiştir.⁵⁰⁵ *Irvasa* yoluyla yapılan sağaltımlarda doğrudan hastanın bedenine müdahale söz konusu değildir. Telkin yolu ile hastayı ikna etme ve hastalığı bastırma yöntemidir. *Irvasa* yönteminde hasta kişinin yanına sağlıklı bir kişinin uzanması veya sağlıklı bir kişinin oturduğu yere oturtulması yöntemi ile hastalık tedavi edilir. Kurt kafatası veya kesilen kurbanın gözü ile hastanın yıkanması da bu yöntemde dâhildir.⁵⁰⁶ Burada amaç tıpkı Şamanlarda olduğu gibi hayvanın gücü ve sağlığının kişiye geçmesini sağlamaktır.

Parpılama yönteminde vücudun bazı bölümleri kesici alet kullanılarak çizilir, dağlanır, delinir ya da bir değnekle çırpılarak hastalık tedavi edilmeye çalışılır. Sülükle tedavi ve hacamat bu gruba girer. İç Anadolu bölgesinde yeni doğan bebeklerin pis kan ile dünyaya geldikleri ve bu yüzden vücuttaki kanın akıtılması gerektiğine inanılır. Bebeklerin sırtı jilet ile küçük çizikler atılarak kanatılması *parpılama* örneğidir. Yine

⁵⁰¹ Acıpayamlı Orhan, *Acıpayam’da Halk Hekimliği*, Ankara, 1982, s.12.

⁵⁰² Acıpayamlı Orhan, “Türkiye Folklorunda Halk Hekimliği ve Özellikleri”, *DTCF Dergisi*, 1969,26:1-9, s.4.

⁵⁰³ Şar Sevgi, *Anadolu’da Uygulanan Halk Hekimliği Uygulamalarına Genel Bir Bakış*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayını, s.1165.

⁵⁰⁴ Yörökan Yusuf Ziya, *a.g.e.*, s.105.

⁵⁰⁵ Yaylagöl Özen, “Anadolu’da Yaşayan Halk Hekimliği Uygulamalarının Eski ve Orta Türkçe Tıp Metinlerindeki Temelleri”, *Milli Folklor*, 2014, sayı 103, 26, s.48.

⁵⁰⁶ Acıpayamlı Orhan, *Türkiye Folklorunda Halk Hekimliği ve Özellikleri.*, s.4

dilaltının kesilmesi, damağa jiletle çizik atılması, başın çizilmesi veya burkulan yerin değnekle çırpılması ve bu esnada sihirli sözcükler söylenmesi bu yönteme dâhildir.⁵⁰⁷

Bitkiler, hayvansal ürünler ve çeşitli madenler kullanılarak hazırlanan merhem, lapa ve ilaçlara *em* adı verilir. Bu uygulamada esas olan gücü olduğuna inanılan nesnelerin kullanılmasıdır. Kurşun dökülürken maden ve ateşten faydalanılırken, nazar boncuğu camdan yapılmıştır. Tütsü yapmak için çeşitli otlar ve yine ateşe ihtiyaç vardır. Ateşin arındırıcı özelliği burada da karşımıza çıkmaktadır. Fakat her uygulamada ateş kullanılmaz. Şifalı suların içilmesi ve bu suların dökülmemesi, şifalı toprak veya taş tozunun suya katılarak içilmesi ve kutlu kimselerin mezarından alınan böceklerin yedirilmesi de bu gruba dâhil olan uygulamalardır. Ebe gümeci, sarımsak, ısırgan otu, zencefil, mısır püskülü, susam, dut, kara üzüm, afyon, üzerlik, çörekotu, öd, leş, kurt tüyü, iç yağı, deve eti, köpek eti, yarası kanı, koyun-koç gözü, cıva, maden suyu, altın, gümüş vb. em olarak kullanılan maddeler arasındadır.⁵⁰⁸

Bunların yanı sıra yatırların etrafında üç kez dolanmak, kırk evden toplanmış dualı ekmek yedirmek, üç kez okunan dualı ekmeği ve suyu tüketmek, köz söndürmek, tuz patlatmak, dolunayda okunmuş kaptan su içmek, korku tasından su içmek iyileştirme uygulamalarından bazılarıdır.⁵⁰⁹ Bebeğin teninin ve nefesinin kokmaması için tüm vücudu tuzla sarılır ve ağzına da tuz sürülür.⁵¹⁰ Geceleri uyurken karabasanın gelmesini engellemek için yastığın altına bıçak gibi metal bir nesne koyulması gerekir. Yeni doğan bebeğin sarılık olmaması için üzerine sarı tülbent örtülür. Yine sarılık olan bir kimse ayaklarının altına saman koyularak banyo yapar. Böylece samanın sarısı su ile birlikte hastalığı alıp götürecektir, ya da bebeklerin yüzünün örtülmesiyle gelmesi engellenecektir. Sarılık tedavisinde ise bir çocuğun idrarı tedavide kullanılır. Tüm bunlar günümüzde halk hekimliğinde uygulanan uygulamalardan bazılarıdır. Bitkilerle tedavi hala günümüzde yürütülmekte ve Şaman sağaltımlarında da geniş yer kaplamaktadır. Ayrıca Şaman inancında demir, hayvan tırnağı, gagası vb. bir takım nesnelerin gücü olduğu ve bunu kullanan kimselere bu gücün geçeceği inancı vardır. Nitekim yukarıda verdiğim örneklerde de görüleceği üzere gücünü almak için taş,

⁵⁰⁷ Acıpayamlı Orhan, *Türkiye Folklorunda Halk Hekimliği ve Özellikleri.*, s.7.

⁵⁰⁸ Acıpayamlı Orhan, *Türkiye Folklorunda Halk Hekimliği ve Özellikleri.*, s.8.

⁵⁰⁹ Acıpayamlı Orhan, *Türkiye Folklorunda Halk Hekimliği ve Özellikleri.*, s.9.

⁵¹⁰ Aca Mehmet, "Türk Halk Geleneğindeki Doğum Sonrası Uygulamalara Bir örnek Tuzlama", *Milli Folklor*, Sayı 52, 2001, s.100,

hayvan kafası ve gözü gibi nesnelere tedavide yer verilmektedir. Yine kan alma, çırpma, telkin yolu ile tedavi etme yöntemleri de Şamanlık ile bağlantılıdır.

Şamanların son gömme ayinini yönetmesi, ruhların anne karnına bebeği üfleyeceği inancı neticesinde bebeğinin olmasını isteyenlerin Şamana başvurmaları doğum konusunda da Şamanı ön plana çıkarmıştır. Zaman içerisinde ise doğum, ebe denilen kadınlar tarafından yaptırılmaktadır. Doğumun yanı sıra özellikle çocuk ve hamileler için tılsımlar, muskalar yapması ve onlara gelebilecek kötülüklerden korumak istemeleri ebeler ile Şamanları birbirine yakınlaştırmış ve ikisi arasında bağ kurulmuştur. Aynı zamanda ebe olacak kadının, mesleği aileden öğrenmesi, doğuma tanıklık etmesi ve büyük cesaret göstermesi de bu bağın kurulmasına sebep olmuştur.⁵¹¹

Nazar değmesine karşı üzerlik yakılması çok yaygın bir uygulamadır. Ayrıca nazarı engellemek için çeşitli nazarlıklar hazırlanır. Nazarlık şu maddelerin bir veya birkaçının bir araya gelmesi ile oluşturulur: İğde çekirdeği, iğde ağacı parçası, mavi boncuk, altın, kurt dişi, deniz hayvanı kabuğu, kuş tırnağı, çalı parçası, üzerlik, çörekotu, Maşallah yazılı gümüş parçası, şap, kaplumbağa kabuğu, katırtırnağı, köpek dişi, kaplumbağa yumurtası kabuğu, yılan derisi, akik taşı, demir zincir vb.⁵¹²

Yoder' e göre halk tıbbı, hastalıklara karşı uygulanan iyileştirme yöntemlerinin tümü ile hastalıklarla alakalı geleneksel görüşlerin tümüdür.⁵¹³ Hastalık bireyin olağanın dışında gelişen şeylere maruz kalması sonucu meydana gelir. Bu sebeple hastalıklar ve tedavi yöntemleri bir takım farklılıklar arz etmektedir. Doğrudan hastalığa temas edildiği gibi sihir yoluyla da sağaltım yapılmaktadır. Burada dikkat etmemiz gereken nokta aslında Şamanlıkla aynı figürlerin yer almasıdır. Günümüz Şamanlığında olduğu gibi hastalığın kaynağı yağmur, rüzgâr vb. doğa olaylar olabileceği gibi doğaüstü varlıklarda hastalık sebebi olmaktadır. Yine büyü, kurşun dökme ve nazar boncuğu kullanımı Anadolu'da oldukça yaygındır. Özellikle nazarlıkta hayvanların çeşitli yerlerinin kullanılması tıpkı Şamanlıkta olduğu gibi onların korumasına girme amacını gütmektedir. Tedavide yalnızca sihri uygulamaların değil aynı zaman da bitkisel, madensel ve hayvansal

⁵¹¹ Ersoy Ruhi, Kadın Kamlardan Göçerevli Türkmenlerde Ebelik Kurumuna Dönüşüm, Türk Bilig Dergisi, Ankara, 2007, 13, s.67.

⁵¹² Acıpayamlı Orhan, "Türkiye Yağmur Duasında Taş ve Kuru Kafa Motifleri", *DTCF Dergisi*, Sayı 8, 1973, s.13.

⁵¹³ Yoder Don, *Halk Yaşamı*, Çev: Ayça Yavuz, Milli Folklor, Sayı 63, 2001, s.98.

maddelerin de kullanılması halk hekimliğinin köklerini Şamanlığa kadar uzatmaktadır. Buna ek olarak üzerlik veya tuzun yakılması tütsüleme yapılması, hastanın bedeninin çırpılması Şamanlıkta var olan unsurlardandır. Şaman sağaltımlarında ağrıyan bölgenin üzerine hayvan postu veya organı koyulur. Anadolu halk hekimliğinde de dana, sığır, davar, koç, koyun, kuzu, keçi, teke, domuz, tavşan veya köstebek derisi rahatsızlığın hissedildiği bölgeye sarılarak sağaltım sağlanır. Deriye çekme⁵¹⁴ adı verilen bu uygulama, yaralanma, romatizma, cilt rahatsızlıkları, incinme, sarılık, sıtma, soğuk algınlığı kas rahatsızlıkları, yılan-akrep sokması ve gelincik gibi rahatsızlık durumlarında uygulanır.

⁵¹⁴ Acer Volkan, “Moğollardan Anadolu’ya Bir Halk Hekimliği Tedavi Yöntemi: Deriye Çekme”, *Lokman Hekim Dergisi*, 2018, 8 (1), 33-46, s.34.

SONUÇ

Türk inanç yapısı içerisinde yer bulan Şamanlık, kozmolojisi, ritüelleri ve bir takım uygulamaları ile oldukça dikkat çeken inanç motifi olmuştur. Aksesuarları, kostümü, davulu, duaları, ayinleri ve sembolleştirilen nesneleri ile birbirine bağlı bir bütünü meydana getirmektedir. Bütün unsurlarını bir arada tutan bu inanç motifi, ayin esnasında Şamanın mizansenisi ile hayat bulur, canlanır ve bu sayede izleyenlere aktarılır. Böylece hem tanrıya sunulan kurban ona ulaştırılacak, yine tanrı ve ruhlara şükranlar iletilecek, hastalık tedavi edilecek hem de Şaman izleyenleri inandırabildiği ölçüde güçlü kabul edilecektir. Şamanlığın inanç boyutunun sağaltım uygulamaları ile iç içe girdiği, din ve tıbbın birbirini beslediği görülmektedir. Hastalık, doğaüstü alanın yeryüzüne müdahalesi sonucu oluştuğundan dolayı tedavisi de bu âlemler arasında bağ kurularak yapılır. Bağ kuracak kişi ise yalnızca Şamandır. Şaman hastalığı tedavi edebildikçe, insanların ruhunu kurtarabildikçe yetkinliğini de kanıtlamış olur. Ancak Şamanın tedavi uygulamaları insan ruhunun kötü ruhlar tarafından kaçırılması ve Şamanın da öte âlemlere giderek kaçırılan ruhu alıp gelmesi ile sınırlı değildir. Şamanların uyguladığı bir takım teşhis ve tedavi yöntemleri mevcuttur.

Bu çalışmada ilk olarak Şamanlık hakkında yazılan temel kaynaklar incelenmiştir. Abdülkadir İnan, Fuzuli Bayat, Cemal Şener, Bahaeddin Ögel gibi Türk araştırmacıların yanı sıra Mircea Eliade, Anohin, Wilhelm Raddloff, Jean Paul Roux, Nevil Durury gibi yabancı araştırmacılar da çalışmaya kaynaklık etmişlerdir. Bu çalışmalar özellikle Şaman ve Şaman inancı üzerinde durmakta Şaman evreni ayrıntılı olarak ele alınmaktadır. Sağaltım ve tedavi ile ilgili yürütülen uygulamalar hakkında ise Fuzuli Bayat, Süheyl Ünver, Asu Mansur, Tuğba Gönel-Adem Öger, Rahman Abdürrahim, Abdülkerim Rahman ve Orhan Acıpayamlı'nın yürüttüğü çalışmalar incelenmiştir.

Öncelikli olarak Şaman evreninde insanın çok önemli bir yerde olduğu, ayin ve sağaltım uygulamalarının insan için yapıldığını görmekteyiz. İnsan Şaman inancına göre bedeni, ruhu ve psikolojisi ile bir bütün oluşturmaktadır. Zihin ve motor becerileri; sahip olduğu ruhlarla, geçirdiği evreler; bedeni ve hastalık karşısındaki tutumu; psikolojik gücü ile yakından ilgilidir. Şaman inancına göre insanın birden fazla ruhu vardır bu ruhların her

biri insanın bir yetisine tekabül etmektedir. Yine insanın yaş ile kendini gösteren bir takım evrelerden geçtiği tespit edilmiştir. Bu evreler hem fiziki hem de psikolojik etkileri ile açıklanmış, bireyin hayat çizgisinin nasıl yol aldığını göstermiştir. Böylece bu bilgiler ışığında insan anatomisinin ve psikolojisinin de ne kadar iyi bilindiği görülmektedir. Aynı zamanda insana atfedilen ve farklı isimlendirilen ruhlar aslında bireyin yaşam gücünü, beyin ve bilincini ve hayati fonksiyonlarını ifade etmektedir. Her iki durumda da esas olan insanın değişim ve dönüşümü gözlemlenmiş ve tanımlanmaya çalışılmıştır. Bu sayede insan bedeninin ne kadar iyi tanındığı ve hastalıkla ilgili yapılan öngörülerin bir dayanak noktasının olduğu görülmektedir.

Şaman inancında insan anatomisinin çok iyi bilindiği görülmektedir. Zira insanların enerji noktaları tespit edilirken aynı zaman da doğa ile insan arasında bağ kurulmuştur. Örneğin rüzgâr ile akciğerin bağlantılı olması. Bunun en önemli nedeni insanın da doğa gibi doğup, büyüüp ölmesidir. İnsan vücudunun işleyişi ile doğanın benzer güçleri birbiri ile bağlantılı kabul edilmiştir. Şaman kozmolojisinde insan, hayvan ve doğanın bir dengesi vardır. Dengenin bozulması düzeni ve döngüyü bozarak ciddi problemlere yol açmaktadır. Hayvanlar arasında dengenin bozulması avın tükenmesine neden olurken, doğanın dengesinin bozulması kıtlığı getirmektedir. İnsanın dengesinin bozulması ise hastalıktır. Çünkü insan yaradılışı itibariyle her bir organı belirli bir düzende görevini yerine getirmektedir.

Karşımıza çıkan önemli husus Şamanların sağaltım için yürüttükleri birden fazla metodun ve düzenin olmasıdır. İlk olarak Şaman hastalığı teşhis eder ondan sonra tedavi sürecine başlar. Hastalık kaynağı kötü ruhlardır ve çeşitli hastalıklara yol açabilmektedir. Hastalık doğaüstü güçlerin etkisi ile ortaya çıkarken, teşhis ve tedavi hem doğaüstü hem de reel âlemden faydalanılarak yapılmaktadır. Hastalığın teşhis edilmesi sürecinden itibaren geniş bir sağaltım yelpazesinden bahsetmemiz mümkündür. Hastalık teşhisi tek bir yol ile olmaz birden fazla metod uyguladığı görülmektedir. Yukarıda da değindiğim gibi doğa ile insan bedeni bağlantılıdır ve bir dengesi vardır. Dengenin bozulması hastalığı meydana getirdiği gibi aynı zaman da vücutta da farklı etkilere yol açmaktadır. Zira hastalıklı bölgeden ısı veya farklı bir enerji yayılır. Bunun fark edilmesi için tüy, mum gibi yardımcı nesnelerin yanı sıra

Şaman kendi elini kullanarak da enerji veya ısıyı hissetmeye çalışır. Bir başka usulde doğrudan hastanın bedeni elle yoklanır. Ayrıca yine hastalığın bulunması için fal açıldığı da görülmektedir. Bu bilgiler ışığında Şamanların çeşitli teşhis usulleri olduğu, hem dini hem de tıbbi usullerin uygulandığı görülmektedir. Nitekim Şaman yalnızca fal açarak değil aynı zaman da elle muayene ederek de hastalığı teşhise çalışmaktadır. Çünkü Şaman, hastalık kaynağını, belirtilerinin neler olduğunu, vücutta ne şekilde ortaya çıktığını bilen kişidir.

Teşhis gibi tedavi yöntemlerinin de çeşitlilik gösterdiğini söylemek yerinde olacaktır. Şaman inancında hem tıbbi hem de doğaüstü güçlere başvurularak tedavi yapılmaktadır. Kaybolan veya kaçırılan ruhun bulunarak hasta iyileştirildiği gibi bunun yanı sıra çeşitli uygulamalar da söz konusudur. Bu uygulamalarda hastanın bedenine doğrudan temas edilmektedir. Zira Şaman hastalıklı bölgeyi emerek veya masaj yaparak hastalığı vücuttan attığı bilenen uygulamalarındandır. Ayrıca hastanın bedeninin çeşitli nesnelerde çırpılması veya kişinin korkutulması da tedavinin bir parçasıdır. Bu uygulamalarla insan bedeninde sarsılma, sıçrama veya titreme yaratılmaya çalışıldığı görülmektedir. Böylece hastanın bedenine giren ruh rahatsız edilerek vücuttan atılacaktır. Tüm bunlara ek olarak hastalık her ne kadar belirli bir bölgede meydana gelse de tedavinin tüm bedene uygulanması söz konusudur. Bu hastalığın vücutta dağılmasına engel olmaya ve vücudun direncinin arttırılmaya çalışıldığını gösterir.

Bir diğer önemli husus Şaman tedavi yöntemlerinde bir takım nesnelerin kullanılmasıdır. Bu özellikle doğada bulunan ve enerjisi olduğuna inanılan nesnelerdir. Burada evrenin ruhu olduğu ve bu ruhun hastaya temas etmesi ile gücünün hastaya geçeceği inancının hâkim olduğunu görmekteyiz. Taşlar, sular ve bitkilerin sağaltım uygulamalarında oldukça geniş yer kapladığı, sahip oldukları iyi enerji ile hastalıklara iyi geldikleri görülmektedir. Fakat bilinmesi gereken nokta her taş veya suyun şifalı olamayacağı, her bitkinin iyileştirmeyeceğidir. Bu bilgi ise yalnızca evrenin sırrına eren Şamandadır. Bilinmesi gereken bir diğer önemli husus ise hayvanların tedavide oldukça geniş yer kapladığıdır. Boynuzları, tırnakları, dişleri, organları ve tüyleri iyileştirme gücü olduğuna inanılan parçalardır. Aynı hem ayinlerde hem tedavide süt kullanılırken, yumurta hem büyü yapımında hem de tedavide kullanılmaktadır. Buradan bakıldığında

hayvansal ürünlerin farklı kullanım alanları ve güçlü enerjileri olduğunu görmekteyiz. Yine büyü yapımı hem bir kişi hasta etmek için hem de tedavi etmek için kullanılmıştır. Ancak bir insanın kaderine doğrudan etki etmesi dolayısıyla olumsuz etki yaratmak amacıyla başvurulmuş uygulama olduğunu da söylemek gerekir.

Şaman sağaltımlarının etkili olmasının en temelinde ise kişinin iyileşeceğine dair inancının olmasıdır. Bunda en büyük etkenin Şamana duyulan güvendir. Şamanın gücüne inanmayan kimseler hastalıktan kurtulamazken, Şamanın özel güçlerine ve kendisini iyileştireceğine inanan kimseler sağlığına kavuşmuştur. Günümüzde bu durum plasebo etkisi olarak açıklansa da Şaman inancında hala etkisini sürdürmektedir. Zira burada Şamanın gücünü kabul ettirme, yetkinliğini benimsetme durumu da söz konusudur.

Şamanlığın günümüze kadar uzanması sebebi ile bu çalışmada kapsamı sağaltım uygulamaları olacak şekilde günümüz halk hekimliği uygulamalarına da yer vermiş bulunmaktayım. Günümüzdeki Şaman tedavi yöntemleri ile Anadolu’da bulunan halk hekimliği uygulamaları hem benzerlik hem de farklılık göstermektedir. Hastalığın teşhisi için elle hastanın bedeninin yoklanması, hastalığı vücuttan uzaklaştırmak için bedenin çırpılması, kanatılması gibi uygulamalar günümüz Anadolu’sunda varlığını göstermektedir. Bunlara ek olarak kurşun dökme, nazar boncuğu kullanma gibi uygulamalarda hala varlığını göstermektedir. Ancak tüm bu uygulamalar Kur’an-ı Kerimden dualar okunarak yapılmakta, peygamber ve Allah’ın adı zikredilmektedir. Bunda hem Şamanlığın siyasi engellerle karşılaşması ve bir dönem faaliyet gösterememesi hem de Anadolu’da İslam’ın baskın olması neden olarak görülebilir. Bu da uygulamada bir takım aşınmaların olduğu ve yeni bir forma büründüğünü göstermektedir.

Günümüzde yaşanan Şamanlıkta tedavi uygulamaları hakkında bilgiye ulaşmak daha kolay olmuştur. Çünkü Şamanlığın ezoterik yapısı eski dönem Şaman uygulamalarını bulmakta zorluk çıkarmaktadır. Bu sebeple günümüzde yazılanlar çok daha kapsamlıdır. Ayrıca şu an ki tedavi tanımları ya da hastalık isimleri günümüzdeki şeklinde değildir. Örneğin eski dönemde tansiyon hastalığı veya romatizma gibi hastalık adları yoktur.

Genellikle hastalığın ne olduğunun bulunması, ağrılı bölgenin tespit edilmesi ve o ağrıya neyin iyi geleceği üzerinden tedavi yürütülmüştür. Yine bugünkü Şaman sağaltımlarında özellikle ay ve güneş tedavinin önemli bir kısmında yer almaktadır. Eski dönem sağaltım ayinlerinin zamanı bilinmekte bunun haricinde hangi hastalığın hangi periyotlarda düzeleceği ve ilacın miktarı ve ne sürede kullanılacağı bilgisine ulaşamadım.

Sınırlı kaynaklarla da olsa Şaman sağaltımlarının kapsamlı ve donanımlı olduğu ortadadır. İnsanın hem bir birey hem de bir beden olarak değer görmesi, hastalık ve tedavi konularında kapsamlı uygulamaların olması Şamanlıktaki sağaltım yelpazesinin ne kadar geniş olduğunu gözler önüne sermektedir. Şamanlıkta da inanç, kişinin hem ruhunu hem de bedenini iyileştiren ve onaran bir yapıdır.

KAYNAKÇA

Abdulkerim, R. (1996). *Uygur Folkloru*. Çev. Soner Yalçın- Erkin Emet. Kültür Bakanlığı Yayınları. Ankara.

Aca, M. (2001). “Türk Halk Geleneğindeki Doğum Sonrası Uygulamalara Bir örnek Tuzlama”. *Milli Folklor*. Sayı 52.

Acer, V. (2018). “Moğollardan Anadolu’ya Bir Halk Hekimliği Tedavi Yöntemi: Deriye Çekme”. *Lokman Hekim Dergisi*. 8 (1). 33-46.

Acıpayamlı, O. (1969.) “Türkiye Folklorunda Halk Hekimliği ve Özellikleri”. *DTCF Dergisi*, 26:1-9.

Acıpayamlı, O. (1973). “Türkiye Yağmur Duasında Taş ve Kuru Kafa Motifleri”. *DTCF Dergisi*. S. 8.

Acıpayamlı, O. (1982). *Acıpayam’da Halk Hekimliği*. Ankara.

Alıyüce, E. (1997). *Adım Adım Türk Yurtları*. 2.Baskı, İstanbul: Yesevi Yayıncılık.

Anohin, A. V. (2006). *Altay Şamanlığına Ait Materyaller*, Çev. Zekeriya Karadavut, Kömen Yayınları.

Ateş, M. (2001). *Mitolojiler ve Semboller Ana Tanrıça ve Doğurganlık Sembolleri*. İstanbul.

Bayat, F. (1997). *Hoca Ahmet Yesevi ve Halk Sufizminin Bazı Problemleri*. Bakü.

Bayat, F. (2004). *Türk Şaman Metinleri*. Piramit Yayınları.

Bayat, F. (2006). *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

Bayat, F. (2010). *Türk Kültüründe Kadın Şaman*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

Buluç, S. (1942). “Şamanizm”. *Türk Amacı*. I. Sayı 1-6.

Buluç, S. (1979). “Şamanizm”, *İslam Ansiklopedisi*. C.11.

Bulut, M. A. (2015). *Elfabe/El ve Yüz Çizgilerinin Anlamı*. Ankara: Hayat Yayınları.

Canpolat, M. (1975). “Divanü Lügati’t-Türk’te Şamanizm İzleri” *Türk Folkloru Araştırmaları Yıllığı Belleten*. Ankara. 19-34.

Çoruhlu, Y. (2000). *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Dalkıran, A. (2008). “Türk Sanatında Şamanizm Etkisi”. *Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*. S.25.

Davletov, T. (2017). *Şaman*. İstanbul: Asi Kitap.

Davud, E. *Sünen*, III, s.550-551.

Dıykanbayeva, A. (1999). *Kococaş Destanında Şamanistik Unsurlar*. Yüksek Lisans Tezi. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İzmir.

Drury, N. (1989). *Şamanizm*, İstanbul.

Eberhard, W. (1942). *Çin’in Şimal Komşuları*. Ankara.

Eliade, M. (2003). *Dinler Tarihine Giriş*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Eliade, M. (2014). *Şamanizm İlkel Esrime Teknikleri*. Çev: İsmet Birkan. Ankara: İmge Kitabevi.

Enginer, G. (1997). *Kurban Kurbanın Kökenleri ve Anadolu’da Kanlı Kurban Ritüelleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Eren vd. (1998). *Türkçe Sözlük I-II*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Ergun, M. (2000). “Türk Ağaç Kültü İnancının Dede Korkut Hikâyelerindeki Yansımaları”. *Milli Folklor*. C.7. S.47 Ankara.
- Eröz, M. (1980). “Türk Boylarında “Kansız Kurban” Geleneği”. *Türk Kültürü*. S. 221-224.
- Ersoy, R. (2007). “Kadın Kamlardan Göçerevli Türkmenlerde Ebelik Kurumuna Dönüşüm”. *Türk Bilig Dergisi*. Ankara.
- Feyizli, T. (1993). *İslam ’da ve Diğer İnanç Sistemlerinde Oruç-Kurban*. İstanbul: M.E.B. Yayınları.
- Gökalp, Z. (1976). *Türk Medeniyet Tarihi*. İstanbul.
- Gökyay, O. Ş. (1973). *Dedem Korkutun Kitabı*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi. CDXXIX.
- Gömeç, S. (1998). “Şamanizm ve Eski Türk Dini”. *PAÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 4.
- Gönel T. ve A. Öger. (2011). “Uygur Türkleri Arasında Şamanlar ve Tedavi Yöntemleri”. *Türkiyat Araştırmaları*. Sayı 6/4
- Gözelov, F., Memmedov, C. (1993). *Şaman Efsaneleri ve Söylemeleri*. Bakı.
- Günay, Ü., Güngör, H. (1997). *Başlangıçtan Günümüze Türklerin Dini Tarihi*. İstanbul: Ocak Yayınları.
- Gündüz, Ş. (1998). *Din ve İnanç Sözlüğü*. Ankara: Vadi yayınları.
- Güvenç, B. (2010). *Türk Kimliği- Kültür Tarihinin Kaynakları*. İstanbul: Boyut Yayınları.
- Hançerlioğlu, O. (1993). *Dinler-Mezhepler-Tarikatlar-Efsaneler*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- İnan, A. (1976). *Eski Türk Dini Tarihi*. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.

İnan, A. (1998). *Makaleler ve İncelemeler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

İnan, A. (2000). *Tarihte ve Bugün Şamanizm*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Kabaklı, A. (1968). *Türk Edebiyatı*. İstanbul: Türkiye Yayınevi.

Kafesoğlu, İ. (2004). *Türk Milli Kültürü*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

Kalafat, Y. (1999). *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

Kalafat, Y. (2002). *Balkanlar'dan Uluğ Türkistan'a Türk Halk İnançları I*. 11, 211.

Kalafat, Y. (2004). *Altaylardan Anadolu'ya Kamizm-Şamanizm*. İstanbul: Yeditepe Yayınları.

Kaplan, İ. (2010). *Van Gölü ve Civarında Şamanizm İzleri*, Yüksek Lisans Tezi. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Elazığ.

Kaya, M. (1999). "Eski Türk İnanışlarının Türkiye'deki Halk Hekimliğindeki İzleri". *Folklor/Edebiyat*. Ankara. C.7. S.25. 199-218

Küçük, S. (2010). "Eski Türk Kültüründe Renk Kavramı". *Bilig*. Sayı 54.

Mahmut, K. *Divan-ı Lügat-ı Türk*. I. 66. Çev:Besim Atalay .

Makas, Z. (2000). *Türk Dünyasında Masallar*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Mansur, A. (2016). *Şaman Gözü*. İstanbul: Destek Yayınları.

Mauss, M. *Manual of Ethnography*. s.80-83.

Monguş, K. L. (1999). "Tuvaların Eski Gelenekleri II", *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat*. Aktaran: Ekrem Arıkoğlu. Ankara. S.8. 468-488.

Ocak, A. Y. (1983). *Bektaşî Menakıbnamelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri*.
İstanbul: Enderun Kitabevi.

Ögel, B. (1993). *Türk Mitolojisi C.I*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Ögel, B. (1993). *Türk Mitolojisi C.II*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Örnek S. V. (1971). *Etnoloji Sözlüğü*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Örnek, S. V. (1971). *100 Soruda İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane*. İstanbul.

Özdemir, A. (1994). “Türk Folklorunda Ağaca Verilen Önem”. *Yesevi*. S.10. İstanbul.

14- 15

Özkan, A. R. (2003). *Dinlerde Kurban Kültü*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Pamir, A. (2003). “Şamanizmin Kamu Hukukuna Etkisi”. Cilt 52. Sayı 4.

Perrin, M. (2011). *Şamanizm*. Çev: Bülent Arıbaş. İstanbul: İletişim Yayınları.

Radloff, W. (1986). *Sibirya'dan Seçmeler*. Çev: Ahmet Temir. Ankara: Kültür
Bakanlığı Yayınları.

Radloff, W. (2010). *Türklük ve Şamanlık*. İstanbul: Örgün Yayınevi.

Rahman, A. (2006). *Uygurlarda Şamanizm*. Milletler Neşriyatı. Pekin.

Roux, J. P. (2002). *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*. Çev: Aykut Kazancıgil. İstanbul:
Kabalcı Yayınevi.

Salihov, A. (2007). “Başkurt Şamanlarının Tedavi Usulleri”. Hacettepe Üniversitesi.
Yaşayan Eski Türk İnançları Bilgi Şöleni: Bildiriler. Ankara.

Shrape, E. J. (2000). *Dinler Tarihinde 50 Anahtar Kavram*. Çev. Ahmet Güç. Bursa;
Arasta Yayınları.

Şar, S. “Anadolu’da Uygulanan Halk Hekimliği Uygulamalarına Genel Bir Bakış”.

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayını. s.1165.

Şener, C. (1996). *Şamanizm*. BDS Yayınları.

Şeşen, R. (1975). *İbn Fadlan Seyahatnamesi Tercümesi*. İstanbul: Bedir Yayınevi.

Şimşek, E. (2001). *Yukarı Çukurova Masallarında Motif ve Tip Araştırması I-II*.

Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Tanyu, H. (1986). *İslamlıktan Önce Türklerde Tek Tanrı İnancı*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

Tanyu, H. (1987). *Türklerde Taşla İlgili İnançlar*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Tevfik, M. (1928). *Cihan Tarihinde Türkler*. İstanbul.

Turan, O. (2000). *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

Ugo, B. (1999). *Dinler Tarihi Araştırma Yöntemleri*. Çev: Mustafa Ünal. Kayseri: Geçit Yayınları.

Uraz, M. (1994). *Türk Mitolojisi*. İstanbul: Adam Yayınları.

Üçok, C., Mumcu, A., Bozkurt, G. (1996). *Türk Hukuk Tarihi*. Ankara.

Ünal, M. (1999). *Din Fenomenolojisi Tarihçe Yöntem Uygulama*. Kayseri: Geçit Yayınları.

Ünver, S. (1936). “Uygurlarda Tababet”. *İstanbul Üniversitesi Tıp Tarihi Enstitüsü*. Sayı:3.

Vasilyev, Y., Kirişcioğlu, F., Killi, G. (1996). *Saha(Yakut) Halk Edebiyatı Örnekleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları

Yaylagül, Ö. (2014). “Anadolu’da Yaşayan Halk Hekimliği Uygulamalarının Eski ve Orta Türkçe Tıp Metinlerindeki Temelleri”. *Milli Folklor*. Sayı 103. 26.

Yıldırım, D. (1992). “Köktürk Çağında Tanrı mı Tanrılar mı Vardı?” *IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri II*. Ankara.

Yıldırım, N. (2004). *Anadolu Masallarında Şamanizm İzleri*. Yüksek Lisans Tezi. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Elazığ.

Yoder, D. (2001). “Halk Yaşamı”. Aktaran: Ayça Yavuz. *Milli Folklor*. Sayı 63.

Yörük, Y. Z. (2005). *Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri Şamanizm*. Ankara.

Yuguşeva, N. (2001). “Altaylarda Türkler ve İnançları” Aktaran: Sadık Tural. *Türk Dünyası*. Ankara. S11. 140-151

İNTERNET KAYNAKLARI

Güncel Türkçe Sözlük. <http://www.tdk.gov.tr> . Erişim Tarihi: 18.04.2018.

Budunbilim Terimleri Sözlüğü. <http://www.tdk.gov.tr>. Erişim Tarihi: 18.04.2018.

Yin Yang Felsefesi. <http://www.cinmacerasi.com>. Erişim Tarihi: 01.04.2018.

Yıldızname. <http://www.astrocenter.com>. Erişim Tarihi: 04 Nisan 2018.

Refleksoloji. <https://www.rehabilitasyon.com>. Erişim Tarihi: 28.08.2018.

EKLER

Ek 1: Şamanlığa Ait Resimler

Ek 2: Tez Etik Kurul İzin Muafiyet Formu

Ek 3: Tez Orjinallik Formu

Ek 1: Şamanlığa Ait Resimler (1): Davulu ve tokmağı ile ayin yürüten kadın Şaman. (Fuzuli Bayat'ın Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı Kitabından)

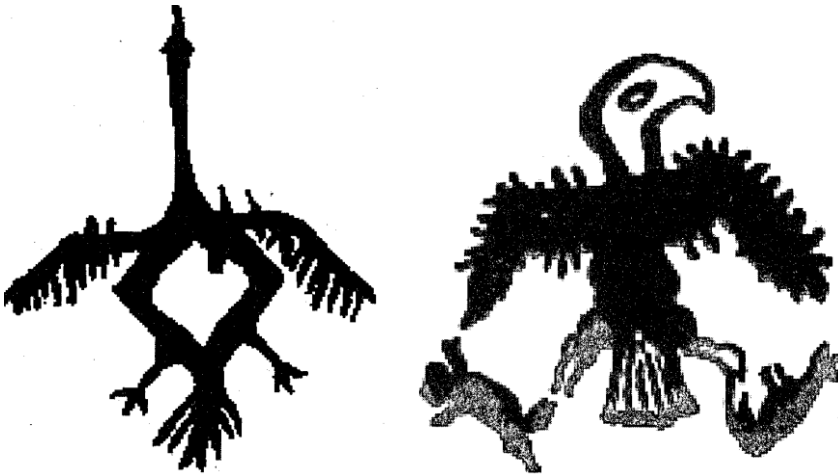
Ek 1: Şamanlığa Ait Resimler (2): Davulu ile ayin yürüten erkek Şaman. (Fuzuli Bayat'ın Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı Kitabından)

Ek 1: Şamanlığa Ait Resimler (3): Şamanların eğitim gördüğü ve dallarında yuvalandıkları ağaç tasviri. (Fuzuli Bayat'ın Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı Kitabından)

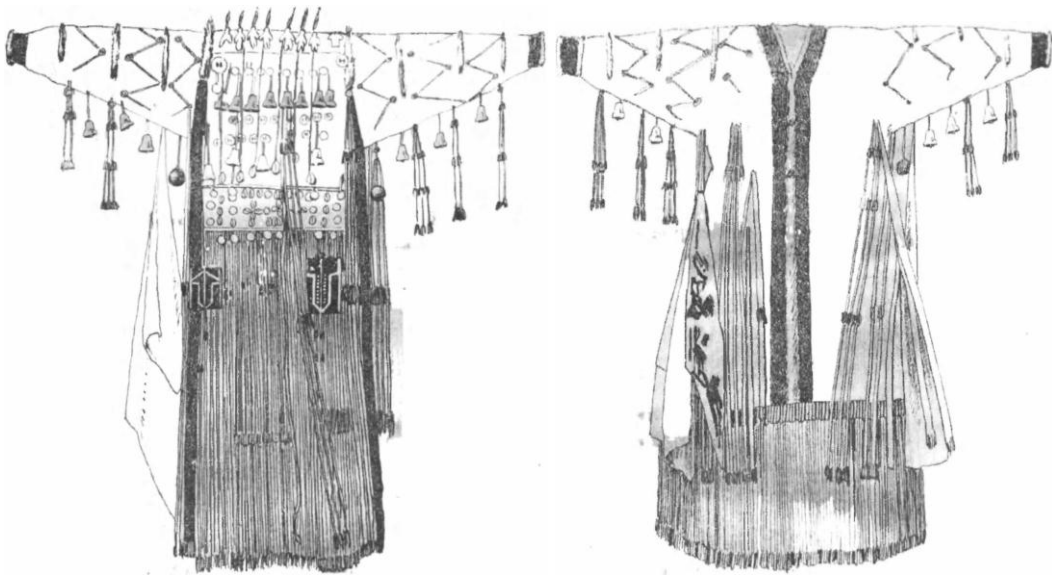
Ek 1: Şamanlığa Ait Resimler (4): Şamanın koruyucu ruhu olan emegetin kartal şeklinde yapılan tasviri. (Fuzuli Bayat'ın Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı Kitabından)

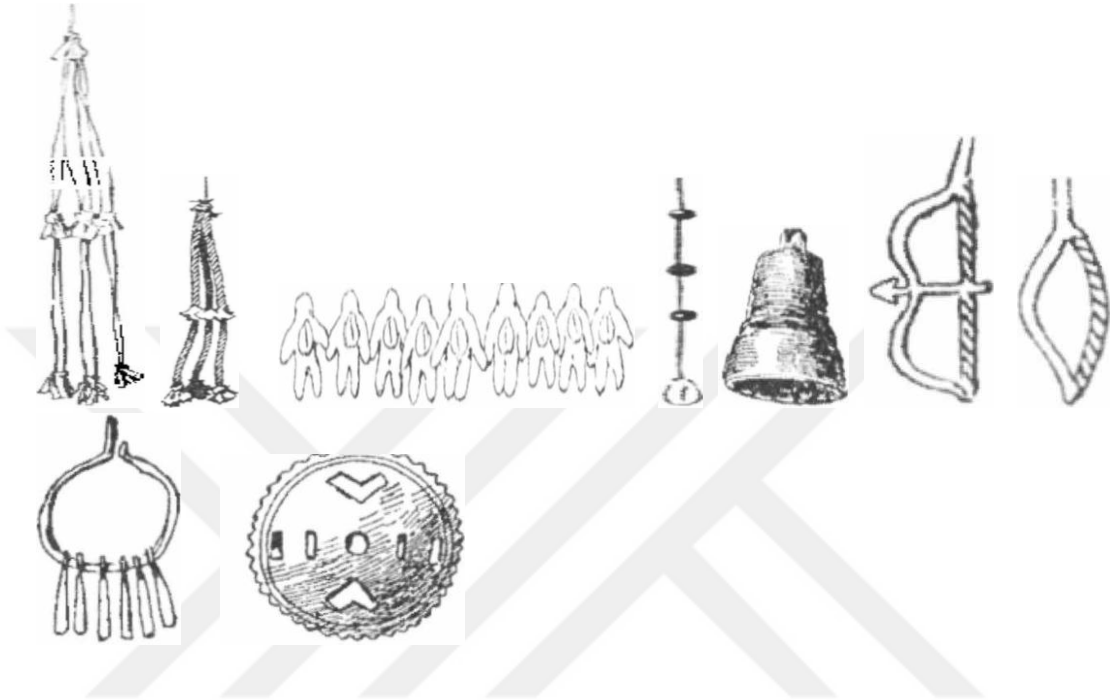
Ek 1: Şamanlığa Ait Resimler (5): Şamanların ayin esnasında giydikleri ve manyak adı verilen kostümleri. (Anohin'in Altay Şamanlığına Ait Materyaller Kitabından)

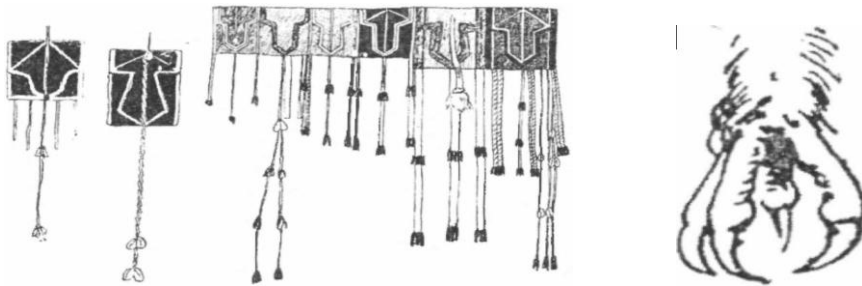
Ek 1: Şamanlığa Ait Resimler (6): Bir diğer Şaman kostüm tasviri. (Anohin Altay Şamanlığına Ait Materyaller Kitabından)

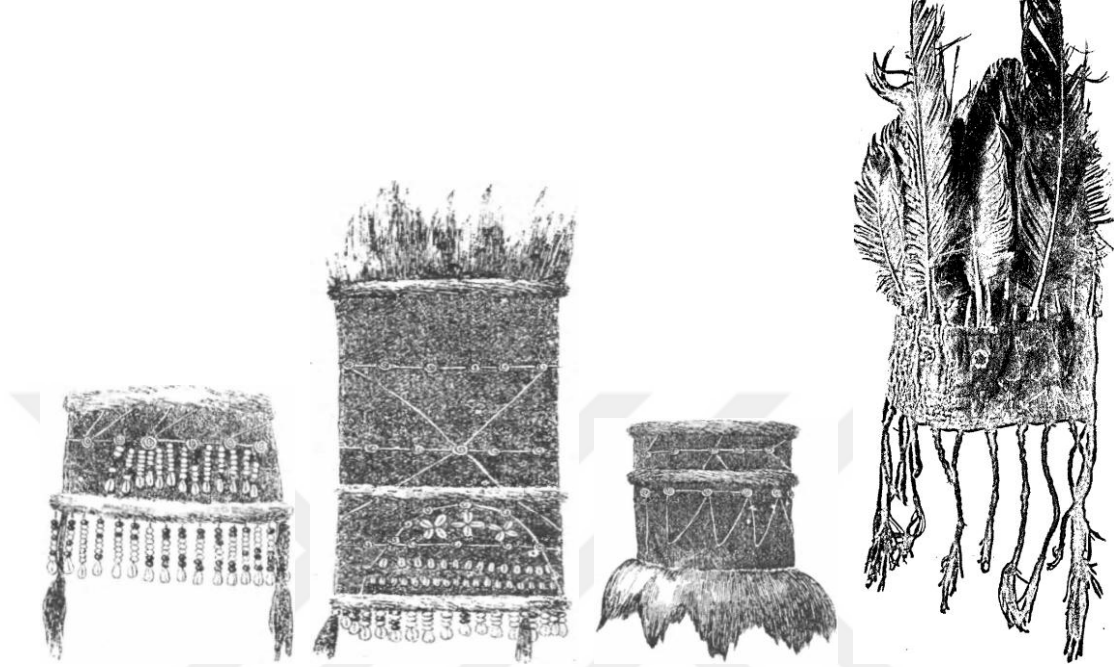
Ek 1: Şamanlığa Ait Resimler (7): Kostüme asılan metal parçalar, ziller, kuklalar ve semboller.(Anohin'in Altay Şamanlığına Ait Materyaller Kitabından)

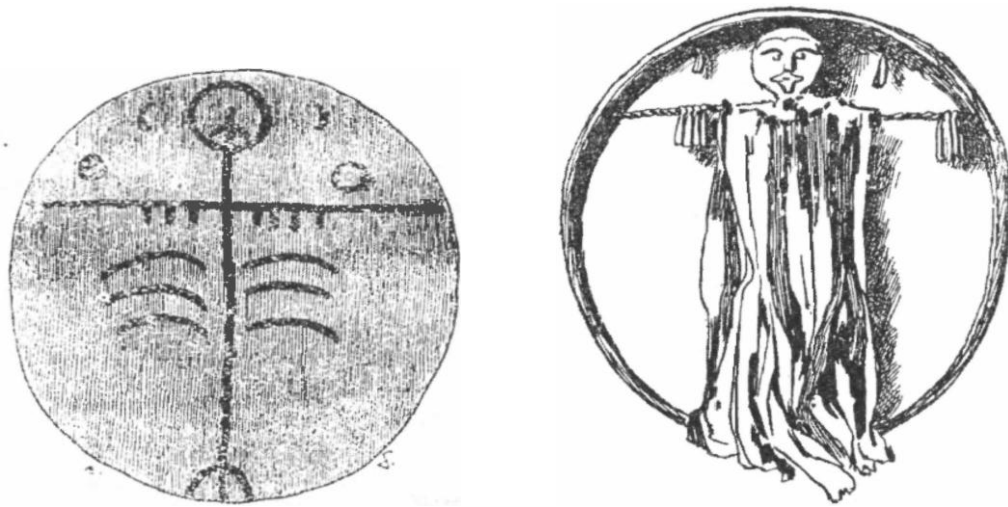
Ek 1: Şamanlığa Ait Resimler (8): Kostüme asılan deri, kumaş ve kartal pençesi tasviri. (Anohin'in Altay Şamanlığına Ait Materyaller Kitabından)

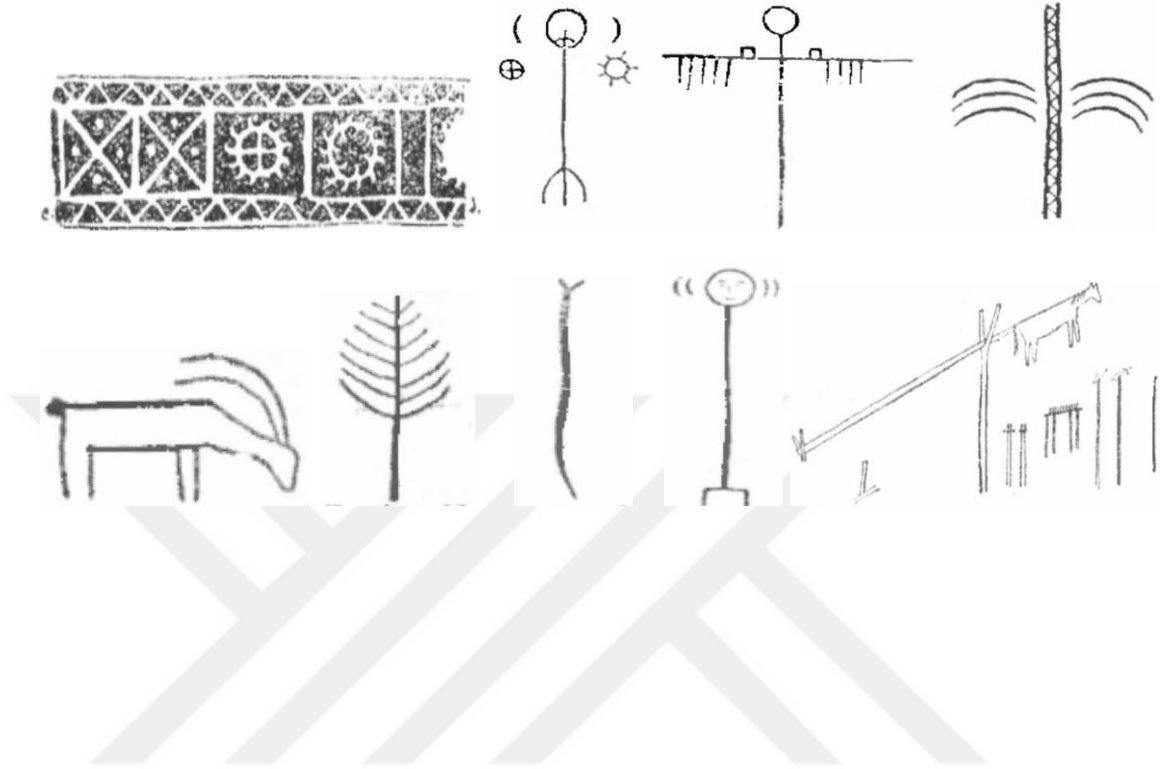
Ek 1: Şamanlığa Ait Resimler (9): Şaman başlıklarının tasvirleri. (Anohin'in Altay Şamanlığına Ait Materyaller Kitabından)

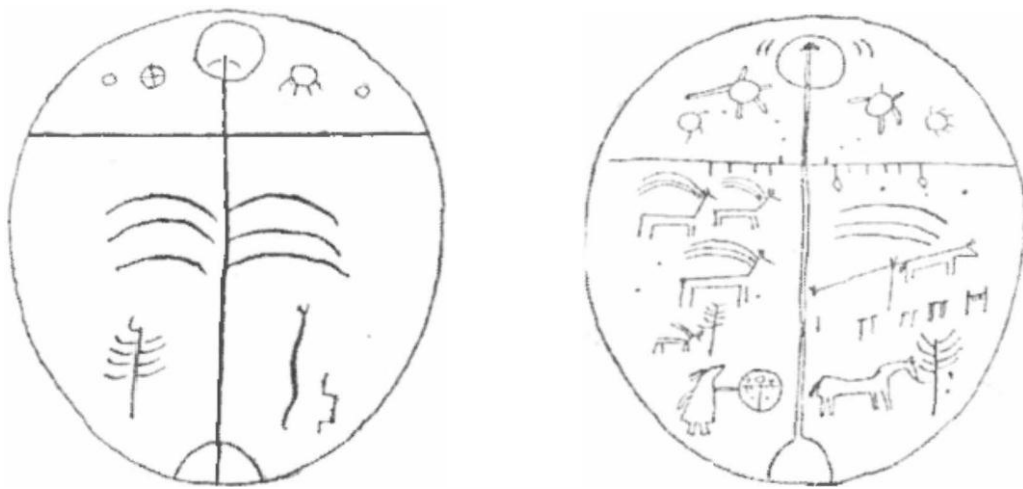
Ek 1: Şamanlığa Ait Resimler (10): Şaman davul tasvirleri. Davulun dış kısmı (soldaki) ile iç kısmı(sağdaki). (Anohin'in Altay Şamanlığına Ait Materyaller Kitabından)

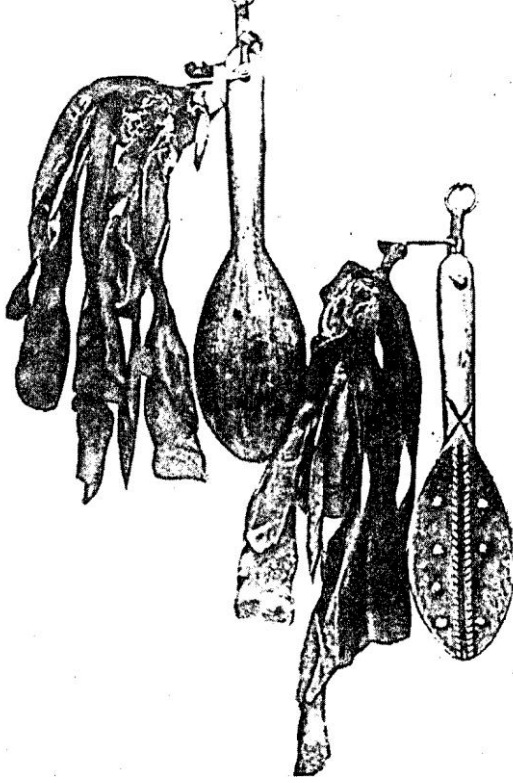
Ek 1: Şamanlığa Ait Resimler (11): Davulun üzerine çizilen resimler. Güneş, Ay, Ağaç, Gökkuşuğı Tasvirleri. (Anohin'in Altay Şamanlığına Ait Materyaller Kitabından)

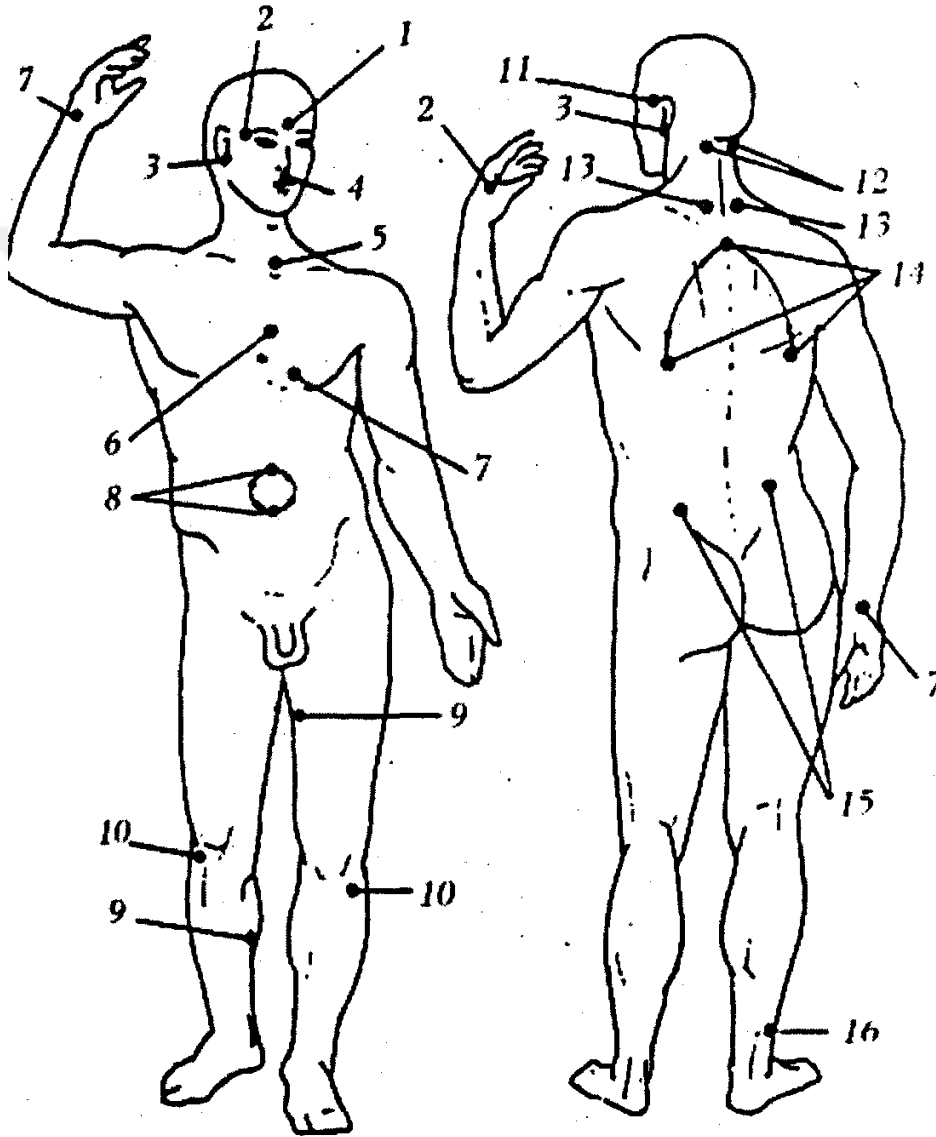
Ek 1: Şamanlığa Ait Resimler (12): Şaman davulunun içi (soldaki) ve dış tarafı (sağdaki). (Anohin'in Altay Şamanlığına Ait Materyaller Kitabından)

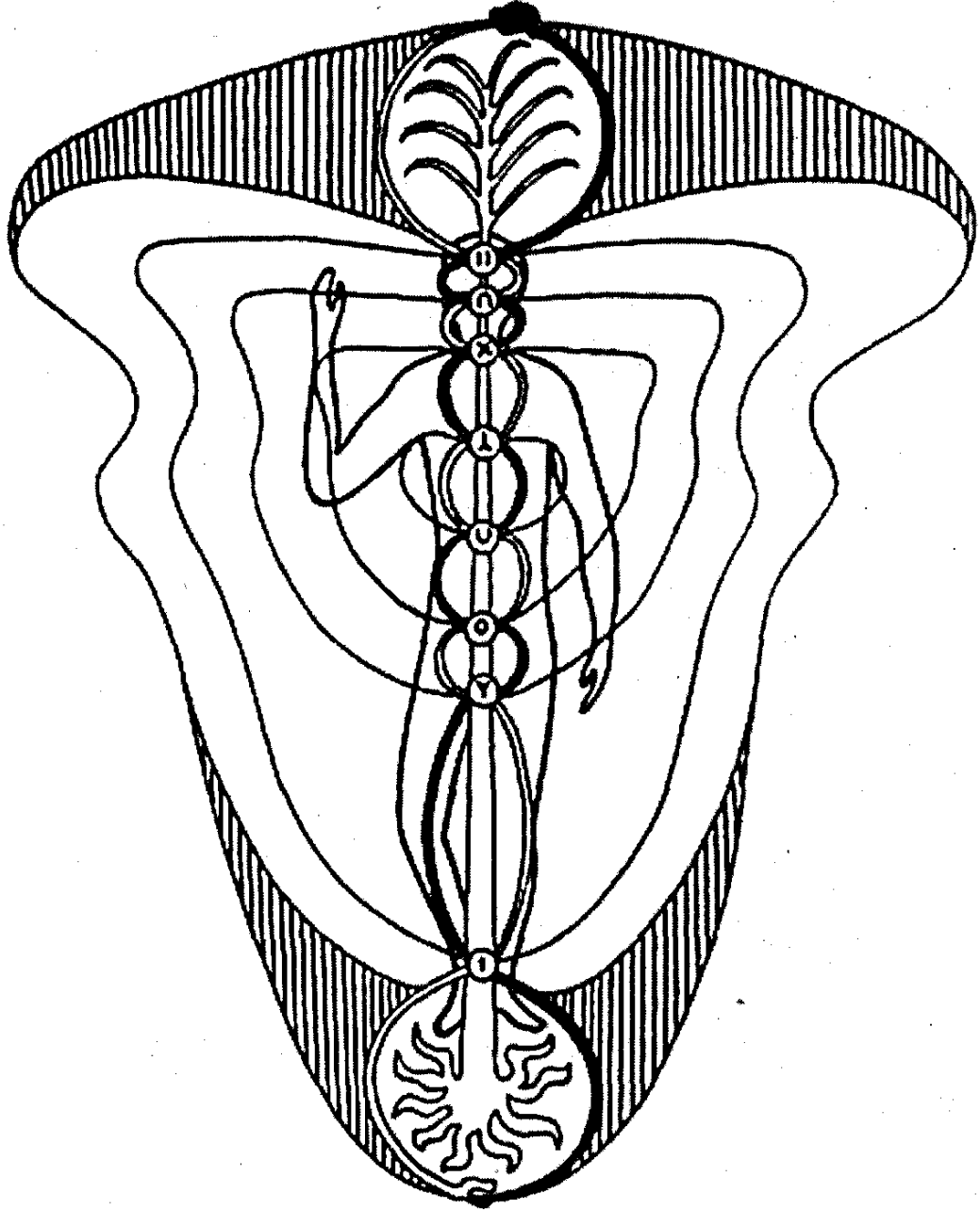
Ek 1: Şamanlığa Ait Resimler (13): Tokmak tasviri. (Fuzuli Bayat'ın Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı Kitabından)

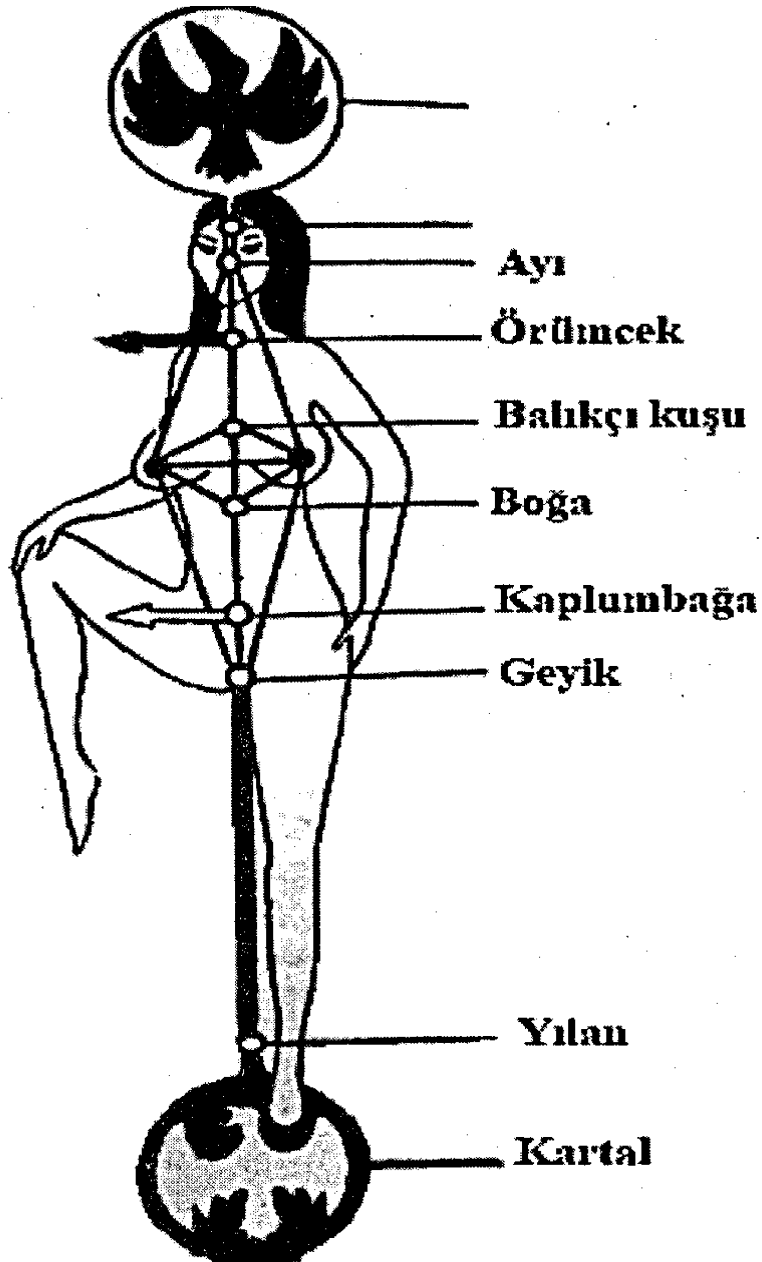
Ek 1: Şamanlığa Ait Resimler (14): İnsan bedeni ve hastalıkların toplandığı bölgeler. 1 -baş dönmeleri, 2-alın kısmındaki baş ağrıları, 3-uykusuzluk, 4-diş ağrıları, 5-astım, 6-öksürük, 7-yürek ağrıları, 8-mide ağrıları, 9-iktidarsızlık, 10-ezginlik, nevroitik korku, 11-kulak ağrısı, 12-ensedeki baş ağrıları, 13-boyun kireçlenmesi, 14 -kalp ağrıları (kadınlarda aybaşı ağrıları), 15-bel ağrıları, 16-ayak ağrıları, vücut ağırlığı. (Fuzuli Bayat'ın Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı Kitabından)

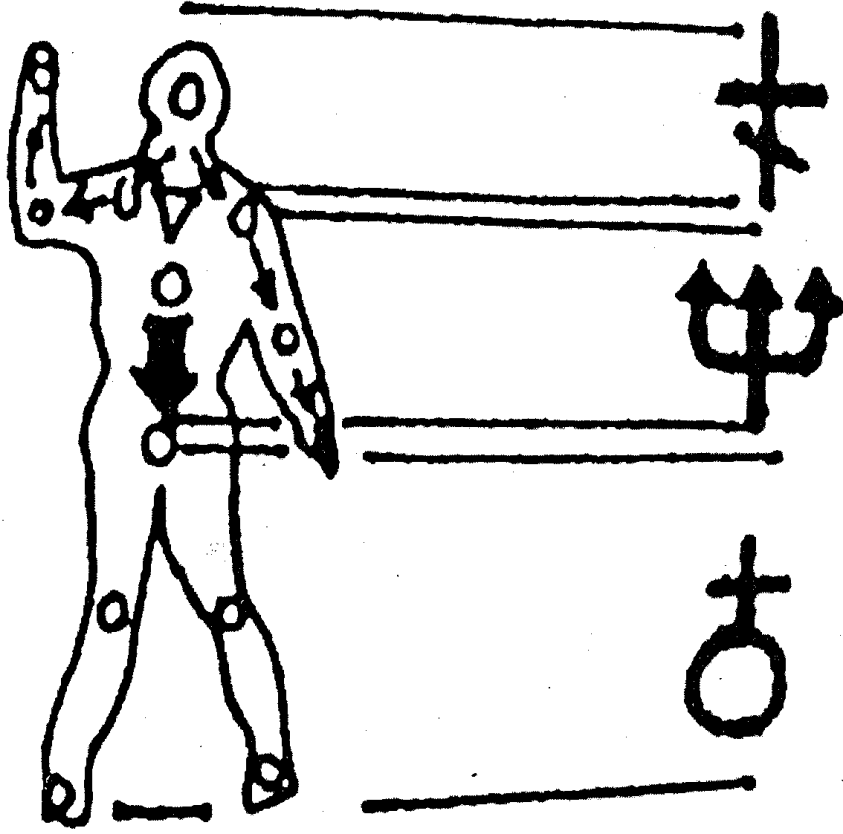
Ek 1: Şamanlığa Ait Resimler (15): İnsanın ayağından başlayan enerji kaynaklarının tasviri. (Fuzuli Bayat'ın Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı Kitabından)

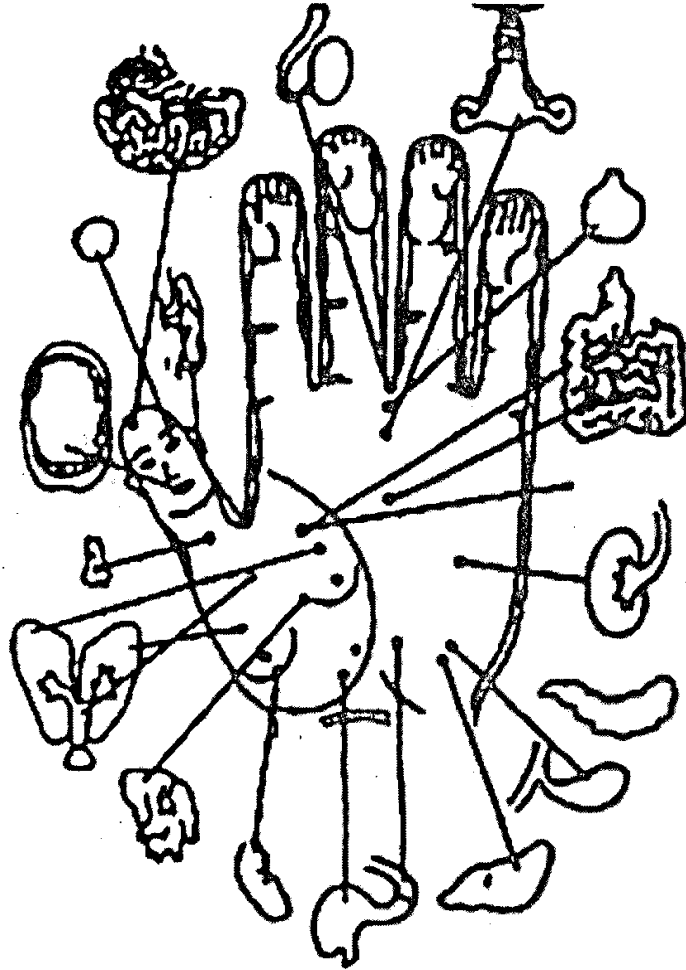
Ek 1: Şamanlığa Ait Resimler (16): İnsanın hayvanlarla simgelenmiş enerji kaynaklarının tasviri. (Fuzuli Bayat'ın Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı Kitabından)

Ek 1: Şamanlığa Ait Resimler (17): İnsanın bedenini etkileyen gök, su ve yer güçlerinin dağılımını gösteren tasvir. (Fuzuli Bayat'ın Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı Kitabından)

Ek 1: Şamanlığa Ait Resimler (18): Elin iç organlarıyla bağlantısını gösteren resim.
(Fuzuli Bayat'ın Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı Kitabından)

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ETİK KURUL İZİN MUAFİYETİ FORMU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 22/06/2018

Tez Başlığı: Şamanlık ve Şaman Şifacılığı

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmam:

1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır,
2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir.
3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir.
4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, mülakat, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir.

Hacettepe Üniversitesi Etik Kurullar ve Komisyonlarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kurul/Komisyon'dan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Adı Soyadı: Tuğba MERCAN
Öğrenci No: N14126430
Anabilim Dalı: Tarih
Programı: Tarih- Tezli
Statüsü: ☒ Yüksek Lisans ☐ Doktora ☐ Bütünleşik Doktora

22/06/18

DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI

Doç. Dr. Erkin EKREM

Detaylı Bilgi: <http://www.sosyalbilimler.hacettepe.edu.tr>

Telefon: 0-312-2976860

Faks: 0-3122992147

E-posta: sosyalbilimler@hacettepe.edu.tr

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 22/06/2018

Tez Başlığı: Şamanlık ve Şaman Şifacılığı

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 207 sayfalık kısmına ilişkin, 22/06/18 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 9 'dur.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- ☐ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç
- 2- ☐ Kaynakça hariç
- 3- ☐ Alıntılar hariç
- 4- ☒ Alıntılar dâhil
- 5- ☐ 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

22/06/2018

İmza

Adı Soyadı: Tuğba MERCAN
Öğrenci No: N14126430
Anabilim Dalı: Tarih
Programı: Tezli-Yüksek Lisans

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.

Doç. Dr. Erkin EKREM